

XVI-XVII. YÜZYIL ŞER'İYE SİCİLLERİNE GÖRE
KONYA'DA KADIN

BETÜL TEZCAN

TARAFINDAN

YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNE
SUNULAN TEZ

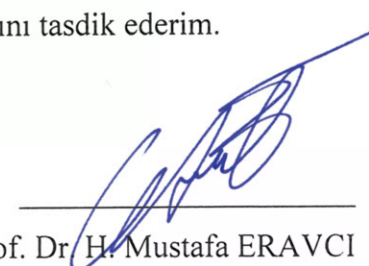
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEMMUZ-2014

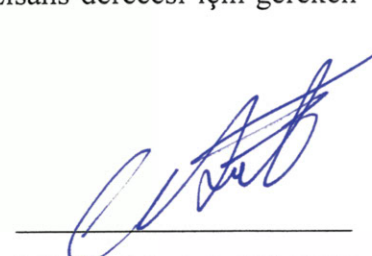
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Erdal Tanas KARAGÖL
Enstitü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm şartları sağladığımı tasdik ederim.

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI
Anabilim Dalı Başkanı

Okuduğumuz ve savunmasını dinlediğimiz bu tezin bir Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığımı beyan ederim.

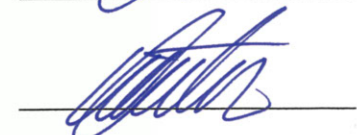

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI
Danışman

Jüri Üyeleri:

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa GÜLER (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR ((Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Adı Soyadı: Betül TEZCAN

İmza :

ÖZET

XVI-XVII. YÜZYIL ŞER'İYE SİCİLLERİNE GÖRE KONYA'DA KADIN

TEZCAN, Betül

Yüksek Lisans, Tarih Bölümü

Tez Danışmanı: Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI

2014

Yeniçağ Osmanlı tarihçiliğinde sosyal tarih ve hususiyetle de toplum içerisindeki kadının yeri hak ettiği değeri bulamamıştır. Bu çalışmada kadının sosyal hayattaki konumu incelenmek suretiyle Osmanlı toplum yapısı aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bu amaçtan hareketle XVI. ve XVII. yüzyılda Konya toplumundaki kadın analiz edilmiştir. Bu çalışmada, kadın konusu incelenirken temel kaynak olarak Konya Şer'İye Sicilleri kullanılmıştır. Bu çerçevede, şer'İye sicillerinden hareketle kadın; aile hayatı, adlî ve sosyo-ekonomik hayat çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Aile kurumuna dair veriler kadın açısından incelenmiş, bu bağlamda namzed, evlilik, boşanma, mihir, nafaka ve miras konuları ele alınmıştır. Kadının adlî konulardaki durumu; zina, taciz ve tecavüz, öldürme, darp ve yaralama, hırsızlık, küfür ve hakaret, içki içme hususlarıyla tespit edilmiştir. Son olarak kadının sosyal ve ekonomik hayattaki konumu; temsil etme gücüyle birlikte mülk satışları ve alacak konuları, vakıflarla ilişkisi, ev ve giyim malzemeleri ile izah edilmiştir. Burada gayrimüslim kadınlar ve köle ve cariyeler bahsi de değerlendirilmiştir. Neticede; XVI. ve XVII. yüzyılda Konya'da kadınların mahkemeleri etkin olarak kullandıkları ve bu mahkemelerdeki davalarda davacı, davalı, şahit ve vekil olarak buldukları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Konya, Şer'ıye Sicilleri, Kadın, XVI-XVII. Yüzyıllar

ABSTRACT

WOMAN IN KONYA ACCORDING TO SHARI'A COURT RECORDS OF XVI-XVII. CENTURIES

TEZCAN, Betül

MA, History Department

Supervisor: Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI

2014

The social history and especially woman's place in the society could not find deserved value in Early Modern Ottoman historiography. In this study, Ottoman social structure has been studied to clarify by examining the position of woman in the social life. For this purpose, woman in Konya society in the XVI. and XVII. centuries has been analyzed. In the study, Konya Shari'a Court Records have been used as the main source when examining issue of woman. In this context, woman has been evaluated in the framework of family life, judicial and socio-economic life based on Shari'a Court Records.

Information on the family institution has been examined in term of woman. In this context, engagement, marriage, divorce, mihr, alimony and heritage have been also discussed. The status of woman in judicial matters has been identified with the connection of adultery, abuse and rape, murder, maimed and wounding, theft, swearing and insult, drink. Finally, the position of woman in social and economic life has been explained with the matter of property sales and claim, relationship with foundations, household and clothing materials as well as the power of represent. Furthermore, here the matter of non-Muslim women and slaves and concubines has been also assessed. Eventually; it has been seen that women in Konya used actively

courts and participated as plaintiff, defendant, witness and proxy in these court cases in the XVI. and XVII. centuries.

Key Words: Konya, Shari'a Court Records, Woman, XVI-XVII. Centuries.

ANNEME...

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında benden yardım ve desteğini esirgemeyen, bana sabırla yol gösteren değerli hocam ve danıőmanım Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI'ya teőekkürü vazife addederim. Ayrıca, çalıőmalarım esnasında bilgi ve tecrübeleriyle beni aydınlatan ve bana rehberlik eden kıymetli hocalarım Prof. Dr. Ahmet KANKAL, Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR ve Yrd. Doç. Dr. Sıddık ÇALIK'a yardım ve destekleri için sonsuz teőekkürü bir borç bilirim. Çalışmamızın ana kaynağı Şer'ıye Sicillerinin temini hususunda yardımcı olan Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü ve Millî Kütüphane alıőanları ile TTK çalıőanlarına da ayrıca teşekkür ederim. Manevî desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen anne ve babama da Őükranlarımı sunarım.

Betül TEZCAN

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL SAYFASI	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İTHAF	viii
TEŞEKKÜR	ix
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
1. XVI-XVII. Yüzyılda Konya	4
2. Kadı ve Şer‘ıye Sicili	7
3. Konya Şer‘ıye Sicilleri	10

1. BÖLÜM

AİLE HAYATINDA KADIN

1. Namzed.....	16
2. Evlilik	20
2.1. Eş Sayısı	27
2.2. Çocuk Sayısı	30
3. Boşanma	32
3.1. Talak	37
3.2. Muhâla‘a.....	44
3.3. Tefrik (Kazaî Boşanma)	54
3.4. Çocukların Bakımı.....	55
4. Mihir.....	58
5. Nafaka	65
6. Miras.....	70

2. BÖLÜM

ADLÎ HAYATTA KADIN..... 77

1. Zina ve Kazf.....	82
2. Taciz ve Tecavüz Davaları.....	90
3. Öldürme, Darp ve Yaralama	94
3.1. Öldürme.....	94
3.1.1. Çocuk Düşürme	98
3.2. Darp.....	99
3.3. Yaralama	100
4. Hırsızlık.....	101
5. Küfür ve Hakaret	104
6. İçki İçme.....	105

3. BÖLÜM

EKONOMİK VE SOSYAL HAYATTA KADIN..... 108

1. Vesayet	109
2. Vekâlet ve Şahitlik	111
3. Mülk Alım ve Satımı	114
3.1. Mülk Anlaşmazlığı ve Alacak	122
4. Vakıf ve Kadınlar	124
5. Ev Eşyaları.....	129
6. Giyim Kuşam.....	132
7. Gayrimüslim Kadınlar	137
8. Köle ve Cariyeler.....	145
SONUÇ.....	159
BİBLİYOGRAFYA	162
EKLER.....	180

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser

a.g.m. : adı geçen makale

a.g.t. : adı geçen tez

A.Ü. : Atatürk Üniversitesi

Çev. : çeviren

DTCF: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Ed. : Editör

Haz. : Hazırlayan

H.z. : Hazret-i

KŞS : Konya Şer'ıye Sicilleri/Konya Şer'ıye Sicili

Kur'an-ı Kerim : Kur'an-ı Kerim ve Muhtasar Meâli, Haz. Hayrât Neşriyat İlmî

Araştırma Merkezi Meâl Heyeti, Hayrât Neşriyat, İstanbul 2004.

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

OSAV: Osmanlı Araştırmaları Vakfı

OTAM: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi

s. : sayfa

s.y. : sayfa numarası yok

TALİD: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

TTK: Türk Tarih Kurumu

vd: ve diğerleri

vs. : ve sair

Yay. : Yayınları

YKY: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

XVI-XVII. yüzyıl şer'îye sicillerine göre Konya'da kadın konusu çalışmamızın dayanak noktasıdır. Zira bugüne kadar, Osmanlı Devleti'nin klasik dönemi araştırılırken özellikle siyasî yapılanma ele alınmış, sosyal ve kültürel olgu ve yaşantının incelenmesi esnasında da kadın konusu yeteri kadar ele alınmamış ve hatta göz ardı edilmiştir. Suraia Faroqhi'nin de vurguladığı üzere Osmanlı kadınlarını konu alan çalışmalar hanedan mensubu kadınları vurgulamakla sınırlı kalmış, bu çerçevede aile içi dinamiklerle, onların siyasal dönüşümdeki rolüne ilgi gösterilmiştir.¹

Osmanlı toplumunda kadının yaşamıyla ilgili en önemli problem kaynak meselesidir. Osmanlı yazılı eserleri içinde resmî mahiyeti olan şer'îye sicilleri bir tarafa bırakılırsa sıradan insana dair yaşam öyküsü ile ilgili veri sunacak yeterli miktarda kaynak bulunmamaktadır. Hem bu konuda yeterli kaynak olmaması hem de kadının sosyal konumuna bağlı olarak kadın meselesi arka planda kalmıştır. XX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı arşivlerinin tasnif edilmesi ve böylece öne çıkmasıyla beraber bu konuda ilk ciddi çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Dolayısıyla Osmanlı toplum hayatı ve kadınına yönelik araştırmalar hız kazanmıştır. Batılı araştırmacılar, şer'îye sicillerine yönelerek bahsedilen hususa öncülük etmiştir. Kadın konusu şer'îye sicillerinden elde edilen veriler sayesinde aydınlatılmaya

¹ Suraia Faroqhi, "18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, 7-27, s. 9.

çalışılmıştır. Şer'îye sicilleri bağlamında yapılan ve taşrada yaşayan Osmanlı kadınına siciller ışığında irdeleyen ilk araştırma Ronald Jennings'in Kayseri Şer'îye Sicilleri verilerinden faydalanarak hazırladığı makaledir.² Bu çalışmayı, Bursa'daki kadınlar hakkındaki çalışmasıyla Haim Gerber takip etmiş, konuya yeni bir boyut kazandırmış, Osmanlı toplumunda kadının sanıldığı gibi ötelenen, tecrid edilen bir konumda olmadığını vurgulamıştır.³ Ancak her iki araştırmacının da yaptığı çalışma Osmanlı kadınına sahip olduğu maddî olanaklar ve servetler çerçevesinde inceleyen ve şer'îye sicillerinin küçük bir kısmını kullanan makaleler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yakın zamanlarda kadın konusu üzerine yapılan ilk geniş çaplı çalışma Abdülmecit Mutaf'a aittir. Mutaf, XVII. yüzyılda Balıkesir'deki kadınları incelemiş ve burada kadınları hukukla ilişkileri bazında ele alarak davacı ve davalı olmaları yönüyle değerlendirmiştir.⁴ Bunlar dışında yalnız kadın konusunu ele alan bir çalışma da yine Bursa kadınları üzerine yapılan Saadet Maydaer'e ait yüksek lisans çalışmasıdır.⁵ Benzer bir çalışma da Kayseri kadınları üzerine yapılmıştır.⁶ Son iki araştırma oldukça sınırlı süreleri kapsadığından taşradaki kadın olgusunun perspektifi bir çıkarımı yapılamamaktadır. Görüldüğü üzere çalışmalar Batı Anadolu ile İç Anadolu'nun birkaç şehrine dair yapılmış olup bunlar arasında Konya'daki kadınları irdeleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu husustaki eksiklik dikkat çekmiş ve bu çalışmanın gerekliliğini gündeme getirmiştir.

Kadın, Osmanlı ailesinde ve sosyal yaşamda sanıldığından daha etkin durumdayken birkaç belli çalışma dışında neden değerlendirme kapsamına

² Ronald C. Jennings, *Woman in Early 17th Century of Anatolian Kayseri*, *Journal of Economic and Social History of Orient*, Vol XVIII, Part I, 1975, s. 53-115.

³ Haim Gerber, "Social and Economic Position of Women in an Ottoman City Bursa, 1600-1700", *International Journal of Middle East Studies*, XII/3, 1980, s. 231-244.

⁴ Abdülmecit Mutaf, "XVII. Yüzyılda Balıkesir'de Kadınlar", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Doktora Tezi, İzmir 2002.

⁵ Saadet Maydaer, "Şer'îye Sicillerine Göre Bursa'da Kadın (1575-1600)", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2002.

⁶ Rümeyza Bilgili, "Şer'îye Sicilleri Işığında Kadın: Kayseri Örneği (1700-1720)", *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2012.

alınmamış ve bir nevi yok sayılmıştır. Bu sorunun yanıtlarından bir diğeri de, kaynak değeri taşıyan her türlü malzemenin de kadın konusu hakkında yeterli veriyi kapsamayışı şeklinde düşünölmüştür. Ancak özellikle Batılı araşmacıların eğilimiyle hız kazanan kadın konusu araştırmaları son dönemde eksik ya da yarım kalmış bir çalışma olan “Osmanlı kadını kimdir?” sorusuna bulunabilecek yanıtlar için yeni bir kapı açmıştır. Bu konuda yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu Osmanlı yöneten sınıfına mensup kadınları ve daha çok onların yöneten sınıf içindeki yerini araştırmıştır. Bunun yanı sıra yine söz konusu pek çok çalışma özellikle yakınçağ Osmanlı’sı ve kadınına eğilmiştir ve bu türden bir eğilimi yukarıda ifade ettiğimiz sebep zorunlu kılmıştır. Şer’iye sicillerinin sosyal bir kaynak olarak yeterli ilgiyi görmemesi veya değerlendirmeden ziyade transkribe çalışmalarına ağırlık verilmesi de ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı saray çevresinden olmayan kadınları şer’iye sicilleri bağlamında inceleyen çalışmalarda, dikkat çeken husus Osmanlı kadınının toplumdan soyutlanmış, hak ve yetkilerden uzak bir yaşantısı olduğundan hareket edilmiştir. Ancak son zamanlarda, özellikle şer’iye sicillerine dayanarak yapılan çalışmalarla bu türden bir çıkarımın geçerliliğini yitirdiği görölmüştür. Çünkü bu çalışmalarda kadının Osmanlı toplumunda söz sahibi olduğu gerçeğine ulaşılmış ve aslında tecrid edilmekten ziyade toplumun bir parçası olma girişimleri dikkat çekmiştir.

Bu tez çerçevesinde ifade etmeye çalıştığımız konuya belirginlik katmak ve söz konusu boşluğun giderilmesine katkı sağlamak amacıyla Osmanlı Devleti’nin önemli eyaletlerinden Karaman’a bağlı olan Konya şehri kadınlarını şer’iye sicilleri ışığında incelemeye çalıştık. Mekân olarak Konya’nın seçilmesi Osmanlı Devleti’nin uzun süren mücadeleler sonucu kendisine bağladığı ve beylikler döneminden itibaren Anadolu coğrafyasının merkezi konumunda bulunan Karaman Eyaleti’nin merkez kazası olmasından ötürüdür. Ayrıca hem merkezî bir konumda olması hem de diğeri Osmanlı topraklarının iskan politikasındaki önemli yeri dolayısıyla Osmanlı kadınının genel bir portresini çıkarmada sağlayacağı yarar göz önünde bulundurulmuştur. Çalışmamızı yaparken öncelikli kaynak olarak içerisinde Osmanlı devlet ve kültür yaşamına dair pek çok değerli belge bulduran hem idarî hem de hukukî (gerek örfî gerek şer’î) kayıt niteliği taşıyan Konya şer’iye sicillerinden

faydalandık. Günümüzde Osmanlı tarihi (özellikle sosyal ve hukukî alanda) araştırması yapan pek çok araştırmacı için hâlâ en mühim kaynaklardan biri olarak değerlendirilen şer'îye sicilleri araştırmamıza konu olan kadın olgusu için de gerekli veriyi sunmuş, içerdiği kayıt ve davalar vasıtasıyla konunun aydınlatılmasını sağlamıştır. Elbette tek başına yeterli bir kaynak olarak değerlendirilmemelidir. Ancak XVI. ve XVII. yüzyılda Konya'da yaşayan sosyal sınıflar için yeterli veriyi sağlayacak başka kaynak da bulunmamaktadır. Sadece şehri ziyaret eden seyyahların gözlemleri şer'îye sicillerindeki kayıtların zenginleşmesini sağlamıştır.

Osmanlı kadınına kadı sicilleri de denen şer'îye sicilleri üzerinden anlatmaya başlamadan önce kısaca XVI. ve XVII. yüzyılda Konya, kadılık müessesesi, işlev ve kapsamı ile temel kaynağımız olan Konya Şer'îye Sicilleri'nden bahsetmek yararlı olacaktır.

1. XVI-XVII. Yüzyılda Konya

Konya, coğrafi ve jeopolitik konumundan dolayı pek çok devlet ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden sonra siyasî örgütlenmenin merkezi Konya olmuştur. Türkiye Selçukluları ile başlayan süreçle Türk-İslam medeniyetinin gelişmesine kaynaklık etmiştir. Moğol istilasından sonra ortaya çıkan beyliklerle yeni bir boyut kazanmıştır. Anadolu'nun en güçlü beyliği konumundaki Karamanoğulları Selçukluların vârisi oldukları iddiasıyla meşru kimliklerini oluşturma gayreti içinde olmuşlar, bu durum henüz kurulmakta olan Osmanlı Devleti ile siyasî bir mücadeleyi gündeme getirmiştir. Konya Fatih Sultan Mehmed tarafından kalıcı olarak ele geçirilmesine kadar (1465) Osmanlı Devleti ve Karamanoğulları arasında ciddi bir mesele olmuştur. Ancak XVI. yüzyılın sonlarına doğru kesin olarak bir Osmanlı şehri hâline gelmiştir. İlk zamanlar eyalet olarak idare edilen Konya daha sonra Osmanlı şehzadelerini yetiştiren önemli bir sancak hâline gelmiştir.

Karaman Eyaleti'nin merkez sancağı olan Konya; Kayseri, Niğde, Aksaray, Kırşehir, Beyşehir ve Akşehir'e merkezlik yapmıştır.⁷ Ayrıca Konya, XVII. yüzyılda (XVI. yüzyıldan itibaren) Sahra, Saidili, Hatunsaray, Su Dirhemi ve Zengicek nahiyelerinden oluşan bir kadılık bölgesi olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸

Konya'nın nüfusu XVI. yüzyılda yaklaşık 19 bin⁹, XVII. yüzyılda takriben 24 bin¹⁰ olarak hesaplanmıştır. Celalî isyanlarının bir neticesi olarak Konya nüfusunun Kanuni Sultan Süleyman döneminden XVII. yüzyıl başlarına kadar azalma yönünde bir seyir izlediği de ifade edilmektedir.¹¹ Selçuklular zamanında şehir yapılanmasını tamamlayan Konya, zamanla bir iç kale hâline gelen Alaaddin Tepesi etrafında genişlemiş ve surlarla çevrilmiştir.¹²

⁷ Hayri Erten, *Konya Şer'îye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 25; Yusuf Küçükdağ, "Lale Devri'nde Konya", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1989, s. 105. Evliyâ Çelebi'nin seyahatnamesinde bu bilgi şu şekilde yer almaktadır: "Evvelâ Konya şehri paşa tahtı sancağıdır. Sonra Kayseri sancağı, Niğde sancağı, Beğşehir sancağı, Kırşehir sancağı, Akşehir sancağı ve Aksaray sancağıdır." Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne*, 3. Kitap-1. Cilt, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2012, s. 27.

⁸ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 76.

⁹ a.g.e., s. 58. Bu sayı 17. yüzyılın ikinci yarısında Oğuzoğlu tarafından 17.430 olarak tahmin edilmiştir. Yusuf Oğuzoğlu, "17. Yüzyılın İkinci Yarısında Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Araştırma", *Ankara Üniversitesi DTCF*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1980, s. 41.

¹⁰ İsmail Kıvrım, "Şer'îye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Konya ve Ayıntâb Şehirlerinde Gündelik Hayat (1670-1680)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2005, s. 17.

¹¹ Suraia Faroqhi, *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, Çev. Emine Sonnur Özcan, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2010, s. 145.

¹² Evliyâ Çelebi'nin, seyahatnamesinde Konya Kalesi hakkında verdiği malumat şöyledir: "Selçuklular Zamanında 12 kapı idi. Osmanlılar zamanında dördü kalıp diğerlerini kapattılar, ama iç kalesinin büyüklüğünü bilmiyorum. Bütün dört köşe beyaz taş ile çeşit çeşit mimari hendeseler ile yivli, mukarnashlı ve sanki Alâiyye kuleli ustaca yapılmış dörtgen şekilli sanatlı bir kaledir." Evliyâ Çelebi, a.g.e., s. 25.

Konya'daki sosyal hayatın en önemli unsurlarından birisi mahallelerdir. Cami, mescit gibi sosyal ve dinî yapıların olduğu mahalleler daha yoğun nüfusa sahiptir. Konya mahalleleri arasında bu anlamda ilk sırayı Türbe-i Celaliye ve Sadırlar Mahallesi almaktadır. Osmanlı toplumunun genelinde olduğu gibi Konya'da da mahalle sakinleri mahallenin ahlak ve düzeninden toplu hâlde sorumlu oldukları ve bu yüzden bazı yaptırımları karşılamak durumunda oldukları için oluşacak herhangi bir rahatsızlık hâlinde birlikte hareket etmektedirler. Ahaliye rahatsızlık veren kişi ya da kişilerin mahalleden ihracını sağlamaya çalışmaktadırlar. Meçhul bir olayın açıklığı kavuşturulmasında sorumlu olup ayrıca davalarda adı geçenler hakkında açılan soruşturmada, sakinler davalı hakkında kefil oldukları gibi aleyhinde şahitlik de etmektedirler. Mahalle sakinlerinin ve imamların bu anlamda davanın seyrinde önemli rolleri bulunmaktadır.

Toplumsal yaşamın önemli mekânlarından biri de kuşkusuz hamamlardır. Hamamların kullanımında önemli olan husus müslim ve gayrimüslimlerin aynı hamamları kullanmamasıdır. Ancak 15 Numaralı sicilde örneğine rastlandığı üzere Konya'daki kadınların aynı hamamı kullandıkları anlaşılmaktadır.¹³ Fakat bazı davalarda zımmî hamamı ibaresinin yer alması bu konudaki çıkarımın ispatını güçleştirmektedir.¹⁴

Mahalle ve mahallenin diğer birimleri sosyal hayatın birer parçası ve mahkemeye taşınan hadiselerin gerçekleştiği mekânlar olmaları dolayısıyla, gerek mahalle ahali gerektse -daha özelde- kadınlar açısından önem arz etmektedirler. XVI. ve XVII. yüzyıl Konya mahalleleri de bu anlamda dikkat çeken mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹³ 15 Numaralı KŞS, 79/3.

¹⁴ 7 Numaralı KŞS, 21/3.

2. Kadı ve Şer'îye Sicili

Osmanlı Devleti sahip olduğu geniş toprakları daha rahat idare edebilmek amacıyla onları belirli adlar altında bölerek idarî bazı kurum ve kişiler nezdinde hükmetme gücünü göstermiştir. Bunlardan biri de kaza idaresidir. Osmanlı kaza idaresi Rumeli, Anadolu ve Mısır olmak üzere üç bölgeye ayrılmaktaydı. Kazaların idaresi bunun yanında pek çok görev de atfedilmiş olan kadılara verilmişti. Rumeli kadılarından yapılacak tayin, Rumeli kazaskeri; Anadolu kadılarından yapılacak tayin ise Anadolu kazaskerinin arzıyla gerçekleşirdi.¹⁵ Askeri sınıfın önemli bir kolu olan ilmiye teşkilatının bir üyesi durumundaki kadılar, toplumu yargılama ve bilgilendirme hususunda kazalarda aktif bir rol oynamıştır.

Osmanlı yönetiminin en üst kademesi olan hükümdar ve divanla direkt olarak bağlantı sağlayabilen, merkezî idarenin önemli bir parçası olan kadı, kazaların idare edildiği şehirde otururdu.¹⁶ Devlet ile halk arasında bir konu hakkında kurulacak irtibat kadı başkanlığında toplanan bir kurulun eliyle sağlanırdı. Beledî, mülkî ve adlî görev ve sorumluluklar yüklenen kadı; beledî olarak esnafa dair işler, üretim ve tüketim, alım ve satım sırasında oluşabilecek uygunsuzluklara mani olmak, narhların tespiti ve denetimi, esnaf idarecilerinin seçimini onamak gibi işler gören; idarî olarak halkın istek ve şikâyetlerini merkeze iletmek, hükûmetle arasında ilişki kurmak, emir ve yasakları halka iletmek konularında yetkili; hukukî olarak da medenî, şahsî, ticarî, cezaî hukukla ilgili davalar ile satış, alacak-verecek, tapuyla alakalı evrakların düzenlenmesinden sorumlu görevlidir.¹⁷

Konumuz itibarıyla bizi en çok ilgilendiren kadı görevi, muhakkak ki mahkeme başkanlığı idi. Kaza ahalisinin arasındaki davalara bakan, anlaşmazlıkları çözüme kavuşturan kadı, kazaskerler tarafından tayin edilir ve padişah onayıyla birlikte de berat beklenir; böylece tayin kesinleşmiş olurdu. Kadılar hâkim veya

¹⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 105.

¹⁶ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, YKY, İstanbul 2010, s. 429.

¹⁷ Muhittin Tuş, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya*, Tablet Yayınları, Konya 2007, s. 73. Kadının vazifeleri hakkında ayrıca bakınız: Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 108-109; Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt:1, Çev. Mehmet Harmancı, E Yay., İstanbul 2008, s. 203.

hâkimü'ş-şer' olarak da adlandırılmaktadır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti resmî mezhep olarak kabul ettiği Hanefî mezhebi içtihatlarını uygulamıştır. Zira bazı konularda Şâfi'î kadıların verdiği hüküm doğru bulunmamıştır.¹⁸ Bu durum XVI. yüzyıldan itibaren özellikle belirtilmiş, ancak farklı mezhep ve inançların yoğun olarak bulunduğu bölgelere Hanefî mezhebi temsilcisi dışında da kadılar tayin edilerek hukukî ayrıklıklarda başvuru hakkı tanınmıştır.¹⁹

Osmanlı Devleti'nin bir ferdi ve görevlisi olarak kadı, hem örfî hukukun yerine getirilmesinde hem de padişah otoritesinin temsilinde önemli bir yere sahiptir.²⁰ Kaza merkezinde yer alan ve her türlü davanın görüldüğü mahkemede yargı görevini yerine getiren kadı, aynı zamanda yürütmenin bir üyesidir. Genellikle kadının oturduğu evin yanında, bazen de ulu caminin içi yahut yanında yer almıştır.²¹ Bu mahkemeler eğer kadının evinin yanında yer alıyorsa meclis-i şer' adını almaktaydı. Yirmi dört saat açık olan mahkemede açık görüldüğünü bildiğimiz davalara bakmakla yükümlüdür. Davaların açıklığı, sicil-i mahfûzda (zabıt

¹⁸ *"Hâliyâ memâlik-i mahrûsemde sipâhî tâ'ifesinden ve sâir re'âyâdan ba'zı kimesneler anun gibi gâ'ib olup henüz hakikat-i ahvâlleri ma'lum olmadın Şâfi'î kâdıları anların zevcâtı için nafakaya muhtâcdır deyü hile ve telbîs edüb bu bahâne ile menkûhelerini tefrîk edüb âhara nikâh etdikleri pâye-i serîr-i âlem-masîrîme arz olunmağın memâlik-i mahrûsemde min-ba'd Şâfi'î kâdı olmasın ref' edüb buyurdum ki;*

Hükm-i şerîf-i vâcibü'l-ittibâ'im varıcak te'hîr ü terâhî etmeyüb taht-ı hükûmetinizde oln mevâzî'a bu emr-i cihân-mutâ'ı umûmen halka her zamanda bu emr-i celilü'l-kadrim muktezâsınca amel eylesesin. Ve eğer bi'l-fi'il nasb olunmuş Şâfi'î kâdıları var ise ve her ne mahalde ise giderdüb emr-i şerîfime muhâlif iş olunmakdan ziyâde ihtiyât ü ihtirâz eylesesiz. Fî 27 Receb sene 943." Ahmed Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, 6. Kitap II. Kısım, FEY Vakfı Yay., İstanbul 1993, s. 368.

¹⁹ Evliyâ Çelebi seyahatnamesinde Konya şehrinde Hanefî mezhebi şeyhülislâmı bulunduğunu ancak Şâfi'î, Hanbelî ve Mâlikî müftüleri olmadığını belirtmektedir. Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s. 27.

²⁰ Ergenç, *a.g.e.*, s. 107. Uzunçarşılı Osmanlı Devleti'ndeki hukukî yapı ile alakalı olarak şunları söylemektedir: *"Osmanlı devletindeki şer'î mahkemelerde şer'î ve hukukî bütün meseleler Hanefî mezhebi üzere hal ve fasl edilirdi. Bu şer'î mahkemelerden başka da mahkeme yoktu... Hükmetin mahallî herhangi bir iş hakkında göndermiş olduğu fermanların infaz ve tatbiki de bu kadılar vasıtasıyla olurdu."* Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 83.

²¹ Akdağ, *a.g.e.*, s. 435.

defterlerinde) davalarla ilgili kaydın altında bulunan şuhûdü'l-hâl ifadesinden çıkarılmaktadır.²² Şuhûdü'l-hâl, olaya ya da dava konusuna şahitlik edenler değil, davaya tanıklık edenlerdir. Kadının yardımcılarında biri de naipti. Doğrudan ve devamlı olarak bu göreve getirilen ya da davanın araştırılması amacıyla müderrislerden dava için seçilen bu kişi vekil sıfatıyla kadiya yardımcı olurdu. Görülen davaları kayıt altına alan ve gerekli yazışmaları yapan kâtipler de kadının yalnız olmadığına kanıtlarındandır. Muhzır, subaşı, ases, mahkeme eminleri, çavuş, kassâm, mahkeme tercümanları kadının diğer yardımcıları konumundaydılar.

Bizi ilgilendiren kısmıyla kadının mahkeme görevini yerine getirirken tutulan kayıtlardan, şer'îye sicillerinden kısaca bahsetmek gerekirse Osmanlı mahkemesinde görülen her türlü davanın kaydedildiği bu defterler yalnızca söz konusu davaların kaydedilmekle kalmadığı, resmî pek çok evrakın da kaydının yapıldığı önemli birer belgedir. Eni dar ve boyu uzun olan bu defterler; sicillât-ı şer'îye, mahkeme defterleri, kadı defterleri gibi isimlerle adlandırılır. Bu defterler içinde yer alan evrak olarak fermanlar, berat ve emirler, senet, vakfiye gibi kayıtlar ve doğal afetler ve bunlar dışında kalan resmî birçok işlemin kayıtlarını saymak gerekir. Söz konusu yazılardan doğrudan kadı tarafından yazılanlarını dört başlık altında belirtmek mümkündür: hüccet, i'lam, maruz ve mürasele. Hüccet; yalnızca tarafların beyanını içeren, kadının hüküm ve kararının bulunmadığı, üstünde kadı onayını bildiren mührün yer aldığı kayıtlardır. İ'lam; tarafların beyanı ile birlikte kadının hükmü ya da kararını da kapsayan, imzasının bulunduğu belgedir. Her i'lam belgesinde davacının iddiası ve bunun dayandığı temeller, davalının yanıtı, verilen hükmün sebebi ve nasıl verildiği ile alakalı bilgiler bulunurdu.

Sicillerde yer alan bu kayıtlardan dönemin ve bölgenin, toplumun ve tek tek bireylerin sosyal, adlî ve ekonomik pek çok yönden geniş bir tahlili yapılabilir. *"Bunlara ek olarak şer'îye sicillerinde özel olarak kadınların sosyal yaşamı, kültürel, ekonomik ve özel yaşamları hakkında zengin veriler sağlanabilir."*²³

²² Ergenç, *a.g.e.*, s. 109; Akdağ, *a.g.e.*, s. 437.

²³ İsmail Doğan, *Dünden Bugüne Türk Ailesi*, AKM Yayınları, Ankara 2009, s. 8.

3. Konya Şer'îye Sicilleri

Osmanlı mahkemelerinde görülen davaların kayıt altına alındığı defter ya da evraka şer'îye sicilleri, kadı sicilleri gibi isimler verilmektedir. Çalışmamızın ana kaynağı olan bu defterler hem Konya ailesi ve kadını (dolayısıyla Osmanlı ailesi ve kadını) hem de İslam hukukunun uygulama alanları ve şeklini yansıtmaları bakımından önemlidir.

Milli kütüphane ve çoğunlukla Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü dokümantasyon biriminden edindiğimiz Konya Şer'îye Sicillerine (KŞS'ne) dair bir listede ilk defterin H. 970-1019/M. 1562-1611 tarihleri arasındaki kayıtları içerdiği görülmektedir. Çalışma esnasında 1562-1702 yılları arasındaki kayıtları ihtiva eden 36 adet KŞS'nden faydalanılmıştır. Bunlar içinde yer alan 5 adet KŞS transkribe edilmiş çalışmalardır. İncelediğimiz son KŞS 39 Numaralı olup 1701-1702 yılları kayıtlarını içermektedir. Konya sicillerinde dikkat çeken önemli bir husus, sicillerin kronolojik olmadığıdır. İlk beş defter uzun aralıklı kayıtları ihtiva ederken geriye kalanlar bir ya da daha ziyade iki yıllık dava kayıtlarını içermektedir. Bazı yıllara ait müstakil defterler bulunmamaktadır. Çalışma dönemimizi içeren defterlerden birkaçı tahribata uğradığı için okunamamış, dolayısıyla değerlendirme kapsamına alınmamıştır.

Genel anlamda kadı sicilleri dil olarak takriben XVII. yüzyıla kadar Arapça ve Türkçe olarak kaleme alınmış, daha sonraları Türkçe olarak kaydedilmiştir.²⁴ Ancak KŞS incelendiğinde defter içinde yer alan bazı kayıtların Arapça tutulduğu görülmektedir. İncelenen şer'îye sicilleri içinde yer alan bazı alacak davaları, vakfiyeler, vesayet, nafaka vs. ile kayıtların bazı kısımları Arapça kaydedilmiştir. Talik kırması, rika kırması veya divanî yazı türleri söz konusu defterlerde yer alan yazı çeşitleridir. Mahkemelerde görülen şer'î meselelere dair hüküm ve kararları içeren, umumiyetle eni dar ve boyu uzun olan ve mahkeme-i şer'îye sicilleri, sicil-lât-ı şer'îye gibi isimlendirmeler yapılan bu defterlerde halkın resmiyete işlenmesi hususunda müracaat ettiği meseleler, merkezden gönderilen resmî yazılar, esnaf

²⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 109.

teşkilatı, eşya fiyatlarına dair kayıtlar da yer almaktadır. Kadılar kendi kadılık dönemlerinde müstakil defterler tutabildiği gibi mahkemeye intikal eden konuları bir önceki kadıdan kalan deftere de kaydedebilmektedirler. Söz konusu defterlerde vesayet, velayet, mülk ve köle alım ve satımı, zina, iftira, vakfiye onayı, alacak-verecek, hırsızlık vs. gibi çok çeşitli konularda dava ve kayıtlar bulunmaktadır. Sicillerin ilk sayfaları davalarla başladığı gibi ulak giderleri ve kadı değişikliklerinin de bu sayfalarda yer aldığı görülmektedir. Sicillerin en sonunda merkezden gelen ferman ve beratlarla, buyruldu ve diğer resmî yazılar kaydedilmiştir.

Defterlerin her sayfası ortadan ikiye ayrılmış olup her bölüm bir sayfa olarak değerlendirilerek sayfa numaraları verilmiştir. Her sayfada ortalama dört dava kaydı bulunmaktadır. Ancak vakfiye tescili ve terekelerin taksimi ile ilgili davalar birkaç sayfa sürmüştür. Ayrıca kısa kayıtların olduğu bazı sayfalarda dört dava kaydından fazlasına rastlanmaktadır.

Konumuzla ilgili olan belge ve kayıtlar daha çok evlilik akdi, boşanma, miras, nafaka talebi, vasi tayini, mülk satışı gibi başlıklar altında yoğunlaşmaktadır. Sicillerde yer alan her sayfada takriben dört dava kaydı yer almakta olup bunların yaklaşık %65'ini bahsini ettiğimiz konular oluşturmaktadır. Ancak kadın ismi geçen, daha doğru bir ifadeyle doğrudan veya dolaylı olarak kadınları ilgilendiren konular bu yüzdenin biraz altında kalmaktadır. Elbette gayr konularda da davalar görülmüştür. Ancak bunların sayısı belirtmeye gerek duyulmayacak kadar azdır. Yeri geldiğinde örnekler verilerek söz edilecektir. Miras kayıtlarında mirasa konu olan mülk ve eşya ile vârislere ne oranda intikal ettiği hususunda verilere ulaşmak mümkün olmuştur. Satış kayıtlarından, alacak ve hibe kayıtlarından ise davaya konu olan eşya ve mülklerin özelliklerini görmek mümkündür. Vesayet hususunda da vasi tayini yapılan kişilerin yakınlık dereceleri (kimi zaman belirtilmese de) kayıtlardan anlaşılmaktadır. Namzed ve nikâh akdi gibi meselelerde ise tören ve tertibat hakkında verilerin yer almadığını, yalnız anlaşmazlık ya da dava konusunun kaydedildiğini belirtmek gerekir. Ayrıca bu kayıtlardan hediye ya da mihir olarak tayin edilen eşya hakkındaki bilgilere ulaşılmaktadır. Suç ve ceza bağlamında ise

hükümlerin kimi zaman açıkça ifade edilmediği ve bu tür davalarda da genelde musalaha usulüne önem verildiği görülmektedir.

Söz konusu davalarda öncelikle taraflar tespit edilir; davacı dava ettiği kimseyi ne sebeple dava ettiğini kendisi ya da vekili yoluyla belirtir. Davalı kişi, suçlandığı ya da itham edildiği durumu kabul veya reddeder. Daha sonra konunun tetkiki için soruşturma başlatılır. Mahalle sakinlerinden, ileri gelenlerden ve şahitlerden konuyla ilgili bilgi toplanır. Bunun için bir ekip oluşturulur ve olay mahallinde araştırma yaptırılır. Özellikle cinayet, darp, yaralama gibi davalar için takip edilen yol budur. Davalarda davacı iddiasını kanıtlayamaz ise bu durumda davalıdan, suçu işlemediğine dair yemin istenir. Şayet davalı yemin ederse -ki sıklıkla rastlanır- o hâlde dava düşer. Yemin etmemesi ise davayı kabul ettiğini gösterir ki bu durumda gerekli cezaî işlem yapılır ya da yaptırımlar uygulanır.

XVI-XVII. yüzyılda Konya'daki kadının anlatıldığı bu çalışmada elbette sadece şer'îye sicillerinden faydalanılmamıştır. Bazı seyahatnameler ve bunlar üzerine yazılmış tetkik bazı çalışmalardan da istifade edilmiştir. Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nin Konya'yı da anlatan cildi ile Polonyalı Simeon'a ait seyahatname bunlardandır. Pek çok araştırma eserin yanı sıra benzer konuda yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinden de araştırma süresince faydalanmaya çalışılmıştır. Ancak bu çalışmaların kadın konusunu özel olarak incelemeyeceği ve daha ziyade Konya'nın sosyal yaşamını ele aldığı belirtilmelidir.²⁵ Çalışmanın Konya'daki

²⁵ Bu bağlamda Muhittin Tuş'un *Sosyal ve Ekonomik Açısından Konya* adını taşıyan kitap çalışması, İsmail Kıvrım'ın "Şer'îye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Konya ve Ayıntâb Şehirlerinde Gündelik Hayat (1670-1680)" isimli doktora çalışması, Hüseyin Muşmal'ın "XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1640-1650)" isimli yüksek lisans tezi, Yusuf Küçükdağ'ın "Lale Devri'nde Konya" adlı doktora tezi, İzzet Sak'ın "Şer'îye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. ve 18. Yüzyıllar)" ve "16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi" isimli tez çalışmaları ile *Şer'îye Sicillerinde Bulunan Konya Vakfiyeleri (1650-1800)* adlı kitabı, Yusuf Oğuzoğlu'nun "17. Yüzyılın İkinci Yarısında Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Araştırma" isimli doktora çalışması ve Hayri Erten'e ait *Konya Şer'îye Sicillerine Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)* kitap çalışması araştırma esnasında istifade edilen bu türden çalışmalardan bazılarıdır. (Kaynakçada tam künyeleri verildiğinden burada yalnız yazar ve çalışma adı verilmiştir.)

kadınları araştırmayı amaç edinmesi de bu konuda müstakil bir çalışma olmamasından ötürüdür.

Osmanlı Devleti'ndeki konumu incelenirken karşımıza çıkan kadın, yürütmenin temsilcisi konumundaki kadı karşısına çıkıp hakkını savunabilmekte, bunun için dava açabilmekteydi. Bu davalar muhakkak çeşitlilik göstermekteydi. Ancak buradan varılması gereken sonuç kadının sosyal hayat içinde yürütmenin kararlarını hem sağlaması hem de durdurması yönündeki adımıdır. Çünkü söz konusu davalar içinde; nişan bozma, boşanma, velayet, vasi tayin edilmesi, mülk alış-verişi gibi çeşitli hususlar yer almaktadır. Rüşd döneminden önce, baba ya da aile büyüklerinin rızası ve isteği ile yapılan nikâhtan bulûğa erince vazgeçme ve nikâhın iptali talebiyle başvurma, temsil veya vasiye ihtiyaç duyulmadan kendini ve hakkını savunma davalar incelenirken karşımıza çıkan ilginç olgulardan sadece ikisidir. D'Ohsson, Türk kadını hakkındaki bir tespitinde; ona kötü muamele eden kimsenin din ve konumuna bakılmadan cezalandırıldığını, dinin genel olarak kadınlara saygı gösterilmesini buyurduğunu ve dolayısıyla emniyet güçleri ve kadınlara bu kişilere sert biçimde karşılık verdiğini belirtmiştir.²⁶

Tezde; kadın, ilk olarak aile içindeki konumu itibarıyla incelenmiştir. Bu ise evlilik öncesinden başlayarak aile hayatı ve evliliğin sonlanması durumunda ortaya çıkan hukukî meseleler çerçevesinde ele alınmıştır. Miras konusu da aile kurumunun oluşmasıyla ortaya çıkan hukukî bir sonuç olması hasebiyle bu bölümde yer almıştır. İkinci bölümde ise kadınların suç ve cezalar bağlamındaki konumu değerlendirilmiştir. Bu bölümde kadınların suçlu veya mağdur olarak adlî hayatın bir parçası oldukları gerçeği dillendirilmiştir. Burada kadınların yalnız mağduriyetinden hareketle değil kimi zaman mağduriyete sebep olan taraf olarak da bahsi yapılmıştır. Son bölüm ise kadınların sosyal ve ekonomik alandaki varlık ve faaliyetlerine ayrılmıştır. Burada ilk olarak kadınların temsil gücü, sosyo-ekonomik hayatın içindeki rolleri, satışlar, vakıflar, sahip oldukları eşya ve giyim meseleleri anlatılmıştır.

²⁶ D'Ohsson'dan nakleden: Aslı Sancar, *Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek*, Çev. Hanife Öz, Kaynak Yay., İstanbul 2009, s. 35.

Yukarıda bahsedilen davalarda kadınların doğrudan ya da dolaylı olarak taraf oldukları görülmektedir. Nitekim, başta aile hukukuna dair meselelerde olmak üzere, adli pek çok hadise nedeniyle de kadınlar kadı huzuruna çıkmaktadır. Buna göre hakkının gasp edildiği gerekçesiyle şikâyetçi olarak mahkemeye gelmekte ve zararının tazminini talep etmektedir. Ayrıca bazı hukukî alacaklarına (mehir, nafaka vs.) dair konuları da mahkemeye taşıyarak bu suretle elde etme çabasına girmektedir. Ancak burada ifade edilmesi gereken önemli bir husus kadınların yalnız şikâyetçi ya da alacaklı olarak mahkemede bulunmadıklarıdır. Zira bazı davalarda kadınların yalan söyledikleri ve yapılan soruşturma ve şahitlerin dinlenmesi sonucu bu durumun anlaşılması ile de davadan men' edildikleri görülmektedir. Mahkeme kayıtlarının yalnız anlaşmazlık meselelerini içermediğini ifade etmek gerekmektedir. Mesela vakfiye ya da satışa dair kayıtlar anlaşmazlık konus olmasalar da mahkemelere intikal ederek kayıt altına alınmaktadır. Bu kayıtlardan elde edilen veriler göstermektedir ki kadınlar sosyal ve ekonomik hayatın içinde kendilerine yer bulmuştur. Özellikle mülk satışları ve alacak konuları kadınların sahibi oldukları mülkleri tasarruf etme yetkisini kullanma çabalarını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca vakıflarla olan ilişkileri de bu hususu gösterir niteliktedir.

Çalışma sonunda mahallî bir örnek olan Konya üzerinden Osmanlı kadını portresi çıkarmak, bu sayede alandaki boşluğun giderilmesine katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

1. BÖLÜM

AİLE HAYATINDA KADIN

Toplumunu oluşturan en küçük parça olarak aile, toplumsal düzenin inşasında önemli rol oynamaktadır. Evlilik bağıyla bir araya gelen kadın ve erkek ile çocukları ve ailenin büyüklerinin (büyükanne-büyükbabanın) yer aldığı bir birlik şeklinde karşımıza çıkan aile, toplumsal mirasın intikali ve soyun devamı hususunda büyük bir ehemmiyet arz eder.

Evlilik kadın ve erkeğin bir akd neticesinde bir araya gelerek gerçekleştirdiği birleşmedir. Bu birleşme neticesinde aile dediğimiz kurum ortaya çıkar ve gelişir. Evlilik öncesi de olmak üzere aile kurumu oluşturulurken çeşitli törenler yapılır. Evlilik bağının kurulmasına yönelik bazı aşamalar vardır. Toplumsal gelenekleri ve şartları gösteren bu törenlerden başlıcaları nişan, evlilik vaadiyle yapılan nikâh akdi ve evliliğin ilanı demek olan düğün törenidir. Bu törenlerin işlenişini şu şekilde sıralamak mümkündür: kız görme, kız isteme, söz kesme, nişan (namzed), nikâh ve düğün. Nikâhın ya da evliliğin duyurulması meşruiyet kazanmak için önemli bir aşamadır. Bunun için tören şeklinde bir eğlence tertip edilir ve bu şekilde evlilik duyurulur. Bu törenlerde toplumun gelenek ve görenekleri törenin mahiyet ve yapısını belirler. Ancak bu törenlerin belirleyici unsuru, maddî şartlar ve evliliğin gerçekleşme şeklidir. Çünkü kimi zaman evlilikler, kaçırılma, zorla evlendirilme ya da ikinci evlilik vs. gibi durumlarla tesis edilmiştir.

Klasik Osmanlı devri ailelerinde olduğu gibi, Konya ailesinde de fertleri arasındaki bağı kuvvetli olmasına ehemmiyet verilmesi doğaldır. Ancak KŞS çerçevesinde yapılan çalışma sonucu elde ettiğimiz önemli bir husus kadınların (ya da kızların) ailenin erkek üyeleri tarafından uğradıkları haksızlıklara karşı mahkemeleri etkin olarak kullandığıdır. Bunun aksi yönde gelişen durumu da ifade etmek gerekmektedir. Buna göre ailenin erkek üyeleri de yakınları olan kadınlar tarafından mağdur edildikleri gerekçesiyle mahkemeye başvurmuşlardır.

Konya'daki aile hakkındaki verileri KŞS içinde yer alan kayıtlardan elde etmek ve buradan hareketle birtakım değerlendirmeler yapmak mümkündür. Bu bölümde incelenecek olan namzed, evlilik, boşanma, nafaka, mihir ve miras konuları Konya ailesi hakkında hatırı sayılır veriyi sağlayan hususlardır. Bu hususlar çerçevesinde aile içindeki kadını ve konumunu büyük oranda görmek mümkün olacaktır. Aile içindeki kadını değerlendirmeye aile kurumunun sosyal kabul açısından ilk aşaması olan namzed meselesiyle başlayacağız.

1. Namzed

Evlilik öncesi gerçekleşen ve evlilik yolunda atılmış ilk ve meşru adım namzed yani nişanlanmadır. Nişan evlenmek maksadıyla evlilik için düşünülen kişiye (kadına) veya ailesine evlilik isteğinin bildirilmesi ve bunun da iki taraf ve aileleri tarafından onaylanması neticesinde yapılan, meşruiyeti olan ancak hukukî değer taşımayan bir törendir. İslam hukuk terminolojisinde hıtbe olarak tabir edilen nişanın özü evlenme vaadinden ibaret olmasıdır.²⁷ Namzed elbette bazı sonuçları beraberinde getirmektedir. Bu sonuçların en başında gelense nişanlanma ile birlikte erkeğin nişanlısını görmesinin caiz olmasıdır.²⁸ Kadın ve erkek namzedle beraber belli ölçüler çerçevesinde birbirlerini görebilme hakkını elde etmektedir.

Namzedin resmî olarak kaydı zorunluluk arz etmez. Bu nedenle de nişan kayıtlarından çok nişanın bozulması hâlinde ortaya çıkan hukukî sonuçlar ve anlaşmazlıklar mahkemeye taşınmıştır. Dolayısıyla KŞS kayıtlarında namzed törenine dair verilere rastlanmaz. Bu konuyla ilgili kanunnamelerde hükümlere rastlanmamış olsa da namzedin bozulması yani nişanın atılması nedeniyle ortaya çıkan tartışma ya da anlaşmazlıklar davalara konu olmuştur.

Nişanlanma beraberinde kız ve erkeğin aileleri arasında bir uyum ve yaklaşma dönemini getirir. Bu süre zarfında anlaşma sağlanamaması nişanın

²⁷ Mehmet Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Hars Yay., İstanbul 2007, s. 283.

²⁸ Halil Cin, Ahmed Akgündüz, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*, 2. Cilt, Timaş Yay., İstanbul 1990, s. 72.

bozulmasına dolayısıyla nikâhtan vazgeçmeye sebep olur. Nişanlı çiftler bu süre içerisinde birbirlerine hediyeler alıp vermektedirler. Ailelerin de yaptığı bu hediyeleşme nişanın bozulması durumunda iade ya da bedelini karşılama gibi durumları doğurur. Ancak burada karşılıklı anlaşma veya hediyelerin hangi amaçla verildiği hususu sonucu etkilemektedir. Bu nedenle de kimi zaman iade söz konusu olmamaktadır.²⁹ Nişan bozulurken iade edilen eşya ya da mal sayı ya da miktar olarak belirtilmektedir. Mesela 8 Cemaziyelahir 1081/23 Ekim 1670 tarihli bir kayıta Nebi isimli şahıs, namzedlisi Alime'den iki çift pabuç ve onsekiz çeki keteni alarak nişanı bozmuştur.³⁰ Bir diğer kayıta ise Hamza, namzedlisi Fatıma'nın babası ve velisi olan Avcı'dan beş kuruşu alarak nişanı atmıştır.³¹ Konya'nın Ulurmak Mahallesinden es-Seyyid Abdi Çelebi, Ahmed Beğ'in kızı Alime ile nişanlanırken ona eşya ve para vermiş, ancak Ahmed Beğ vefat edince Alime nişanı bozarak eşyaların karşılığını vermiştir. Abdi Çelebi de başkasıyla evlenebileceğini belirterek ayrılmıştır.³²

Nişanlılık döneminin kesin bir süresi yoktur. Bu süre günlerle ifade edilebileceği gibi yıllarca süren namzedlerin varlığı bilinmektedir. Hatta bu nedenden kaynaklı olarak son verilen nişanlar vardır. Nişan bozulunca taraflardan biri mahkemeye başvurarak diğerini evlenmeye zorlayamaz, tazminat isteyemez. Çavuş Mahallesinden Aişe bint Seydi Ahmed mahkemeye gelerek akile ve baliğa olmazdan evvel dayısı Mehmed bin Receb'in kendisini Mevlüd isimli birine namzed eylediğini, ancak şu an akile ve baliğa olduğunu ve başkasıyla evlenmek istediğini bildirmiştir. Konu Mehmed'den sorulduğunda Aişe küçük iken Mevlüd'e namzed

²⁹ "Mehir veya mehre mahsûben verilen şeyler, mevcut ise aynen, telef olmuşsa bedelen iade edilmelidir. Nişanlıya verilen şeyler hediye mahiyetinde ise, bu konuda, sağlararası hibe=bağışlama hükümleri geçerlidir, mevcutsa geri alınabilir, telef olmuşsa veya hediye edilenin mülkünden çıkmış ise, artık geri alınamaz." Cin, Akgündüz, a.g.e., s. 72-73.

³⁰ 14 Numaralı KŞS, 159/3.

³¹ 14 Numaralı KŞS, 161/1.

³² 20 Numaralı KŞS, 88/1. Ayrıca bakınız: 13 Numaralı KŞS, 208/3; 15 Numaralı KŞS, 60/5; 15 Numaralı KŞS, 106/4; 20 Numaralı KŞS, 274/3; 19 Numaralı KŞS, 146/1; 21 Numaralı KŞS, 63/1; 23 Numaralı KŞS, 131/1; 25 Numaralı KŞS, 225/5.

eylediğini nikâhlısı olmadığını beyan etmiştir (10 Rebiülevvel 1083/6 Temmuz 1672).³³

Benzer bir olay, 6 Muharrem 1081/26 Mayıs 1670 tarihinde şöyle kaydedilmiştir: İsmihan bint El-hac İbrahim mahkemede, Hasan ibn el-Hac Süleyman mahzarında, “Hasan bana namzed eylemişti, feragat etmiş, sual olunsun.” talebinde bulunmuştur. Hasan da cevabında “İsmihan benim namzeddim idi, beynimizde akd-i nikâh olmamağla fâriğ oldum.” diyerek ikrar ve itiraf etmiştir.³⁴

Nişanla birlikte erkeğin vermek veya karşılamak üzere vaadde bulunduğu bazı durumlar gündeme gelir. Şayet erkek vaadini yerine getirmezse bu durumda nişanlı olan kızın nişanı bozma hakkı doğar. Elbette erkek de nişanı bozmak talebinde bulunabilir. Bunun için “*beynimizde nikâh cârî olmadığı, vuku ‘ bulmadığı*” gibi sebeplerle aralarındaki nişanı sonlandırabilirlerdi. Karşı tarafın “*nefsini dilediği kimesne ile tezvic edebileceği*” de belirtilir. Hüda Mahallesi sakinlerinden Hadice bint İbrahim mahkemeye gelerek iki sene evvel küçük iken Mustafa bin Halil’in kendisini oğlu Hasan’a namzed eylediğini ve hâlâ nikâh yapılmadığını belirtmiş, akile ve baliğ olduğunu ve “*beynimizde akd-i nikâh olmamağla*” diyerek nefsinin başkasıyla tezvice murat eylediğini bildirmiştir. Konu Mustafa’dan sorulmuş o da ikrar etmiştir.³⁵

Bazen nişanlı oldukları hâlde başka biriyle evlenenlere ve bu yüzden yaşanan anlaşmazlıklara rastlanmaktadır. Ulurmak Mahallesinden Sefer Beşe ibn Mürsel isimli kişi mahkemede Seyyid Abdurrahman bin Mehmed huzurunda, kızı Aişe isimli biki-i baliğayı Mustafa’ya tezvic ve akd-i nikâh ettiğini ve kızının gelin olarak Mustafa’nın evine giderken Seyyid Abdurrahman’ın yoluna çıktığını ve “Sen benim namzeddim idin sana vermem.” diyerek mani olduğunu bildirmiş ve sual olunmasını

³³ 16 Numaralı KŞS, 9/1. Diğer örnekler için bakınız: 16 Numaralı KŞS, 72/3; 14 Numaralı KŞS, 31/2; 24 Numaralı KŞS, 47/1; 13 Numaralı KŞS, 214/3; 13 Numaralı KŞS, 96/3; 20 Numaralı KŞS, 237/2.

³⁴ 14 Numaralı KŞS, 31/2. Benzer örnekler için bakınız: 19 Numaralı KŞS, 146/1; 14 Numaralı KŞS, 46/2.

³⁵ 16 Numaralı KŞS, 95/2.

talep etmiştir. Abdurrahman cevabında tezvic-i nikâh olmadığını ancak Aişe ile nişanlı olduklarını ikrar ve itiraf etmiştir (26 Şaban 1087/3 Kasım 1676).³⁶

Kız ya da erkek nişanı bozmak isteyebilir. Bunun bazı sebepleri olduğunu belirtmek gerekir. Mesela küçük yaşta nişanlandıkları için bulûğa erdiklerinde nişanlı kalmak istemediklerini, başkasıyla evlemek istediklerini ifade etmektedirler. Kimi zaman kız nişanı istemediği hâlde babasının zorlaması sonucu nişanlandığı kimi zamansa nişanlanmak istemesine rağmen babası ya da aile fertleri bu duruma mani olduğu için nişanın bozulması gündeme gelmektedir. Bu husustaki bir diğer ve önemli sebep ise kız ve erkeğin arasında evliliğe engel teşkil eden kan akrabalığı, sıhrî hısımlık ve süt hısımlığı gibi yakınlığın olmasıdır.³⁷

Nişan yapılırken erkeğin hem kefilisi hem kendisinin, kızın ailesine karşılık olarak bazı mal veya hizmet vaad ettiği ya da verdiği görülmektedir. Bu hususlara dair dava kayıtlarına rastlanmıştır. Mesela bir kayıta Pir Ali bin Allahvirdi, mahkemede es-Seyyid Kablan Çelebi ibn es-Seyyid Arslan Çelebi mahzarında, Kablan Çelebi'nin kızı Emine ile nişanlanınca Ali bin Halil'in kefaleten beş batman pekmez, iki re's koyun ve buçuk kile un verdiğini ve kendisinin de Kablan Çelebiye üç buçuk yıl hizmet ettiğini bildirmiş, Seyyid Kablan Çelebi'nin zimmetini ibra ettiğini ve böylece dava ve nizasının kalmadığını bildirmiştir.³⁸

Sonuç olarak; namzed ile ilgili kayıtların daha ziyade ayrılıkların ortaya çıkması hâlinde gündeme geldiği, bu kayıtlarda ya nişanı bozan tarafa nişan bozma sebebinin sorulduğu ya da hediyelerle alakalı konular üzerinde durulduğu görülmektedir.

³⁶ 24 Numaralı KŞS, 263/4. Ayrıca bakınız: 25 Numaralı KŞS, 76/2.

³⁷ Bakınız: 39 Numaralı KŞS, 71/1.

³⁸ 19 Numaralı KŞS, 45/1.

2. Evlilik

Evlenme, sosyal yaşamın önemli bir parçası olup aile kurumunun temelidir. Toplumun en temel birimi olan aile evlilik yoluyla birleşen çiftlerin temellendirdiği bir yapıdır. Evlenmenin meşruiyet kazanması da kesin, alenî ve açık olmasına bağlıdır.

Osmanlı toplumu ve dolayısıyla Konya ahalisi arasında şayet Müslümanlar söz konusu ediliyorsa İslam hukuk kurallarının geçerlilik arz ettiği görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de evlilik teşvik edilerek zina yoluyla kadın ve erkeğin birbirine yaklaşması yasaklanmaktadır. Bu konudaki ayet-i kerime şöyledir: *“İçinizden bekâr olanları, kölelerinizden ve câriyelerinizden iyi olanları (nikâha müsaid olanları) evlendirin! Eğer fakir iseler Allah lütfundan onları zenginleştirir. Çünkü Allah, Vâsi (rahmeti geniş olan)dır, Alîm (herşeyi bilen)dir. Evlenme(ye imkân) bulamayanlar, Allah lütfundan kendilerini zenginleştirinceye kadar iffetlerini korusun(lar)!...”*³⁹

Eski Türklerdeki evlenme gelenekleri ile İslamiyetle birlikte Türklerin yaşamına yerleşen evlenme geleneği elbette farklılıklar arz ediyordu. Ancak bazı noktalarda söz konusu evlenmelerin benzerliklerine rastlamak mümkündür. Kızın annesi ve babasına verilen hediyeler (başlık ve süt hakkı), aldım ve verdim şeklinde gerçekleştirilen evlenme (nikâh) akdi evlilik için yapılan uygulamalar arasındadır. Osmanlı uygulamasındaki evlilik hususunda bazı harç ve vergilerden de bahsetmek gerekmektedir:

İzinname akçesi: Kadıdan alınan izinnamenin bedeli olarak ödenen harçtır. Tanzimatla birlikte resm-i gerdek vergisinin yerine de alınır olmuştur. Nikâhı kıyan kadı ya da imama erkek tarafından ödenen vergi ya da harçtır.⁴⁰

³⁹ Kur'an-ı Kerim, Nur Suresi, 32-33. Ayet. Kur'an-ı Kerim'de evlenme, kadın ve erkeğin birbirine eş olması hakkında pek çok ayet bulunmaktadır. Bakınız: Kur'an-ı Kerim, Rum Suresi, 21. Ayet; Kur'an-ı Kerim, Araf Suresi, 189. Ayet; Kur'an-ı Kerim, Nahl Suresi, 72. Ayet; Kur'an-ı Kerim, Furkan Suresi, 54. Ayet; Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi, 1. Ayet.

⁴⁰ “Resm-i nikâhın a'lâsı bir dinârdır, ednâsı on iki akçedir, mütevassıt nâkih ile menkûhaya göre alınur. Kendü mutallakasın nikâh edenden resm-i nikâh alınur. Amma resm-i gerdek almak hilâf-ı

Resm-i arus: Erkeğin bölgesinin tımar sahibi ya da mültezime ödediği vergidir. Tanzimatla birlikte kaldırılmıştır. Kanunnamelerden bölgeler arasında farklılık arz ettiği görülmektedir. Ayrıca evlenilecek kadının bekar, dul, müslim veya gayrimüslim olmasına bağlı olarak da değişiklik gösterir.⁴¹

Nikâh erkek ve kadın arasında icap ve kabul ile akd edilen, iki erkek veya bir erkek ile iki kadının şahadetiyle oluşan bağıdır.⁴² İslam hukukunda en az iki şahit huzurunda ve tarafların rızasıyla yapılan nikâh,, evliliğin namzedden sonraki meşru adımudur. İki şahit bulunması zorunluluğu nikâhın doğuracağı hukukî sonuçlar ve hükümler açısından önemlidir. Hanefî, Hanbelî ve Şâfi'î mezhebi evlilik esnasında iki şahidin bulunması gerektiğini belirtirken Malikî mezhebi ise merasimle gerçekleşen bir evlilik akdi için ya da kadının kocasının evine götürülmesi esnasında şahitlerin bulunmasını da yeterli görür.⁴³ Şahit olmak için, bazı küçük ayrılıklar olsa da, aranan şartlar mümeyyiz, reşid ve hür olunmasıdır.⁴⁴ Evlenen taraflar Müslüman ise şahitler de Müslüman olmalıdır, ancak zımmî olanlar için böyle bir zorunluluk yoktur. Müslüman bir erkeğin Hristiyan ya da Yahudi bir kadınla evlenmesi durumunda ise şahitlerin Müslüman olması gerektiği benimsenmektedir. Bunun dışında nikâhın geçerliliği için resmî bir görevlinin bulunması şartı aranmaz. Ancak

kanundur." Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 7/I-II. Kitap, FEY Vakfı Yay., İstanbul 1994, s. 350.

⁴¹ "Ve resm-i 'arus müslümanlardan bâkire için altmış akçe ve seyyibe için otuz akçe alına; kefereden bâkire için otuz akçe dul için on beş akçe alına." Akgündüz, *a.g.e.*, s. 103. Ayrıca bakınız: Karaman Eyaleti için: "Resm-i gerdek a'lası altmış ve evsati kırık ve ednâsi yirmi akçe." Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 6. Kitap, s. 45. Rum Eyaleti için: "Resm-i arûsâne bâkire kızıdan altmış akçe ve avretten kırık akçe ve fakirelerden nısıf resimdir; ganiye ve mutavassıt'ul-hâle beyne beynedir." Akgündüz, *a.g.e.*, s. 206; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 4. Kitap I. Kısım, FEY Vakfı Yay., s. 315. Ayrıca bakınız: Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 6. Kitap, s. 291, 484-495; Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, 5. Kitap II. Kısım, FEY Vakfı Yay., İstanbul 1992, s. 447; Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 7. Kitap, s. 116, 489, 567, 650.

⁴² H. Necati Demirtaş, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları*, Kubbealtı Yay., İstanbul 2011, s. 240; Aydın, *a.g.e.*, s. 287.

⁴³ Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No:341, Ankara 1974, s. 98.

⁴⁴ Aydın, *a.g.e.*, s. 287; Cin, Akgündüz, *Türk-İslâm* 2, s. 85.

toplumun nikâha ve dolayısıyla aile kurumuna verdiği önemin sonucu olarak devlet veya din görevlisinin yetki kullanarak nikâhı gerçekleştirdiği görülmektedir. Kadıdan iziname alınarak imam tarafından kıyılan nikâhlar kayıtlarda yer almaktadır.⁴⁵ Aslında nikâhın kadı huzurunda kıyılması zorunlu değildir. Ancak kadı huzurunda ya da imam tarafından kıyılmayan nikâhlarda çıkacak anlaşmazlıkların mahkemede görülemeyeceği hususundaki uygulama nedeniyle nikâhlar kadı ya da kadının izni üzere imam tarafından kıyılmıştır. Furkandede Mahallesinden Emine bint Osman'ı Hüseyin bin Ömer oğluna namzed etmesine rağmen Ömer adlı kimsenin “Kendi oğluma nikâhladım.” diye söylediği duyulmuş, bunun üzerine Hüseyin mahkemeye başvurarak Ömer'den konunun sorulmasını talep etmiştir. Ömer de cevabında Emine tarafından vekil tayin edildiğini, kassam-ı askeriyeden iziname alarak imam marifetiyle yirmi sekiz bin akçe mihr-i müeccel ile oğluna nikâhladığını ifade etmiş, ifadesini şahitlerle ispatlamıştır (28 Recep 1081/11 Aralık 1670).⁴⁶

Evlilikte tarafların rızası aranır⁴⁷ ve bu husus şu durumlarda değişiklik arz eder: İlki kız ya da erkeğin küçük (sağır) olması. Buna göre sağır olan tarafların babaları tarafından nikâhlandırılmalarında sakınca yoktur. Babaları veya velileri olan kişi “velayet” yoluyla onları nikâhlayabilir.⁴⁸ Bu durumda evliliğin fiilen

⁴⁵ Mahkemeye evlenmek için başvuramayanlar bir din adamına başvurarak evlenmektedir. Ancak önce mahkemeye başvurarak izin almak durumundadır. İzinname alındıktan sonra din adamı-imama başvurulur. Aydın, *a.g.e.*, s. 299.

⁴⁶ *15 Numaralı KŞS*, 191/1. Akd-i nikâh kayıtları için ayrıca bakınız: *1 Numaralı KŞS*, 37/1; *1 Numaralı KŞS*, 37/2; *1 Numaralı KŞS*, 48/2.

⁴⁷ “*Ey îmân edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl olmaz!...*” *Kur'an-ı Kerim*, Nisa Suresi, 19. Ayet. Osmanlı Kanunnâmelerinde devlet görevlilerinin bu konuda cebr kullandıkları ve bu durumun pek çok kimsenin hakkını yitirmesine neden olduğu kaydedilmiştir. Bakınız: Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 6. Kitap, s. 25-26. KŞS incelenirken bazı kayıtlarda evli oldukları hâlde tarafların birbirlerinin rızasını soruşturdukları görülmüştür. Mesela oniki yıl evvel yirmi bin akçe mihr-i müeccel ve onsekiz akçe mihr-i muaccel ile ve vekâleten (her ikisi de) Rahime'yle evlenen Osman Rahime'nin rızası olmadığını ve hâlâ başkasıyla evlenmeyi murat ettiğini iştmiş ve sual olunmasını talep etmiştir. *16 Numaralı KŞS*, 160/1.

⁴⁸ İslam hukukunda evlenme velayeti iki türdür. Bulûğa ermiş kızlar üzerinde kullanılan ve zorlayıcı olmayan evlenme velayetinde veli evlilik için kızın rızasını almak durumundadır. Bulûğa ermemiş veya akıl hastası kişiler üzerinde kullanılan zorlayıcı velayette ise rıza alınmadan evlendirme

gerçekleşmesi için küçüklerin fiziken olgunlaşması beklenir. Kızlar, bu bekleme süresinde bulûğa erene kadar baba evinde kalmaktadır. Bulûğa erince nikâhlandığı kişinin evine gitmesi icap eder. Kız veya erkek evliliğin devamına rıza göstermezlerse bulûğa erdikleri an nikâhın feshini isteyebilirler (bulûğ muhayyerliği=hıyarü'l-bulûğ).⁴⁹ Küçükler babalarının rızası olmadan kendi başlarına evlenemezler. Ancak baliğa olan kızın rızasının alınması mutlaka gereklidir. Tek başına babasının ya da velisinin rızası, evlenmesi için yeterli değildir. Dul kadınlar ise tek başlarına aldıkları karar neticesinde evlenebilirler, bu hususta bir engel yoktur. Sağır iken Süleyman'la akd-i nikâh edilen Saidili'ne bağlı Saraycık Karyesinden İsmihan, bulûğa erdiği için nikâhı fesh ettirmiş ve elindeki fetva-i şerife ile mahkemeye başvurmuştur. Ancak Süleyman İsmihan'ın annesi Döne Hatun tarafından dört bin akçe mihr-i müeccel üzere kendisine nikâhlandığını iddia etmiş, Döne Hatun'un bu iddiayı reddetmesi ve Süleyman'ın kendisinden istenen beyyineyi getirmemesi üzerine, izin vermediği hususunda Döne ve baliğa olunca nikâhı fesh ettirdiği hakkında da İsmihan yemin ederek davayı sonlandırmışlardır.⁵⁰ Bir başka kayıta Gazi Alemşah Mahallesinden Emine bint Ramazan hatun mahkemede Muharrem bin Hasan mahzarında “Muharrem beni kendine akd-i nikâh eylemiş, ben de nefsimi Muharrem'e akde izin verdim, akd-i nikâh eylesinler.” diyerek kabul etmiş ve mahkemede belirtmiştir.⁵¹

yapılabilir. Hanefî mezhebi yarattığı sakıncaların önüne geçmek amacıyla hıyarü'l-bulûğ müessesesini kabul etmiştir. Küçük kız veya erkekler bulûğa erince bir seçim hakkına sahiptir. Halil Cin, Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yay., Konya 2009, s. 311. Birinci derece veliler Hanefîlere göre, oğul, oğlun oğlu, baba, dede, ana-baba bir veya baba bir amcalar ve oğullarıdır. Asabeden kimse yoksa ana, babaanne, kızlar, oğul kızı vs. hususi velilerdir. Zorlayıcı velayete sahiptirler. Umumi veli ise hususi veli yoksa devlet reisi ve kadıdır. Cin, Akgündüz, *Türk-İslâm 2*, s. 77.

⁴⁹ Bulûğ muhayyerliği velileri tarafından evlendirilen küçüklerin mahkemeye müracatıdır. Baba ve dedeleri tarafından evlendirilenlerin bu hakları yoktur. Cin, Akgündüz, *a.g.e.*, s. 78.

⁵⁰ 14 Numaralı KŞS, 11/1.

⁵¹ 19 Numaralı KŞS, 146/5. Başka bir örnek şu şekildedir: “Mahmiye-i Konyada Şereşşirin Mahallesi sâkinelerinden Cennet bint Ali meclis-i şer'-i hatîr-i lâzım'üt-tevkîrde zevci olub Tatar Mehmed Ağanın 'abd-ı memlûku olan ba'isü'l-kitâb Yusuf bin Abdullah mahzarında üzerine dâ'vâ ve takrîr-i kelâm idüb tarih-i kitâbdan bir gün mukaddem mezbûr Yusuf beni kendüye akd-i nikâh itdirüb ben dahi kabul itmiş idim lakin mezbûr Yusuf tezvîce mevlâsı tarafından müezzin olmadıği hâlen

Tarafların nikâh esnasında kendileri olmasa da vekillerinin bulunması gerekir. Evlenmede vekâlet; evlenme akdini gerçekleştirme yetkisine sahip olan kimselerin bu yetkiyi vekili aracılığıyla kullanmasıdır.⁵² Vekil hakkını kullanabilmek için hür, mümeyyiz ve reşid olmak gerekirken vekil olmak için mümeyyiz olmak yeterlidir.⁵³ Bunlar genelde kız ve erkeğin yakınlarıdır. Ancak evlenecek tarafların yakınları olmaması durumunda kadı vekâlet eder.⁵⁴

Evlilik bağı kurulurken evlenme velayeti denen bir uygulama ile kadının velisi onu temsilen söz sahibi olur. Velayet; küçük veya ergin olduğu hâlde ehliyetsiz olan kişiler üzerinde hak ve yetki kullanabilme durumudur.⁵⁵ Veli tayin edilen kimse bu kişilere velayet edebileceği gibi ergin kadına da veli olabilir. Ancak son duruma ihtiyarî velayet denir. Yani kadının rızası olmadan onun adına evlilik tesis edilemez. Diğer durumlarda ise yani bakire kadın ve küçük kızlar üzerine olan velayette ise veli olan kimse velisi olduğu kişinin rızasını almadan onun adına evlilik kararı alarak evlendirme yetkisi kullanır. İslam hukukunda evliliğin herhangi bir yaşı yoktur.

mesmû'am olmağla akd-i mezkûru men' murâd iderin su'âl olunsun didikde ğibbe's-su'âl mezbûr Yusuf cevabında mevlâm merkûm Mehmed Ağa bundan akdem ahar diyara gider oldukda bir tayyibe veya bir öksüz kız bulursan tezvîc idesin deyu izin virmekle ben dahi mezbûreyi kendime akd-i nikâh ittirdim deyücek ba'de'l-istintâk ve 'l-inkâr mezbûr Yusufdan takrîr-i meşrûhunu mübeyyine beyyine taleb olundukda udul-i müsliminden Şemseddin Tebrizî Mahallesinde sâkin Abdullah bin Abdurrahman ve Marziye bint İvaz ve Temürhan bint Abdullah kimesneler li-ecli'ş-şehâde meclis-i şer'a hâzîrân olub iznü'l-istîşâd fi'l-vâkî' mezbûr Yusufun mevlâsı mezkûr Mehmed Ağa bundan akdem ahar diyara gider oldukda bizim huzurumuzda mezkûr Yusuf'a hitâb idüb bir tayyibe hâtun veya bir öksüz kız bulursan tezvîc idesin deyu izin virdi mezbûr akd- nikâha müezzendir biz bu husûsa şâhidleriz şehâdet dahi ideriz deyu eda-i şehâdet-i şer'îye eylediklerinde ba'de't-ta'dil ve't-tezkiye şehâdetleri makbûle olmağın ba-vechi mu'ârazadan mezbûre Cenneti men' birle mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu (6 Cemaziyelevvel 1095/21 Nisan 1684).” 28 Numaralı KŞS, 29/1. Ayrıca bakınız: 23 Numaralı KŞS, 3/1.

⁵² Cin, Akgündüz, *Türk-İslâm* 2, s. 78. Evlenmede vekâleti evlenme ehliyetine sahip kişiler verebilir, nikâh için vekil tayin edebilir. Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 311.

⁵³ Cin, *Evlenme*, s. 91.

⁵⁴ Vekâleten gerçekleşen evlilikler için ayrıca bakınız: 1 Numaralı KŞS, 48/3; 1 Numaralı KŞS, 48/4; 1 Numaralı KŞS, 48/12; 19 Numaralı KŞS, 44/1.

⁵⁵ Velayetin kaynakları için bakınız: Cin, *Evlenme*, s. 70-71.

Bundan destek alarak veli, yararlı gördüğü gerekçesiyle her an velisi bulunduğu kimseyi evlendirebilir. Ancak küçük yaşta evlendirilmiş kızların evliliğin fiilî olarak gerçekleşmesi için bulûğa ermelerini beklemek İslam hukukunca benimsenmiştir. Velisi tarafından evlendirilen küçük, bulûğa erdiği anda nikâhı feshettirme hakkına sahiptir. Bulûğa erdiği hâlde evliliği bitirmek için mahkemeye başvurmazsa fesh hakkı düşer. Ancak fesh isteğini beyan ettikten sonra davayı dilediği kadar erteleyebilir. Evlendirilmiş küçük bulûğa erdiği zaman şayet bakire değilse bu durumda susarak fesh isteme hakkını kaybetmeyeceği için nikâh akdine razı olduğunu bildirmesi icap eder.

İslamiyet kimlerle nikâhlanılamayacağı hususunu ayetlerle açıkça bildirmektedir. Allah'a ortak koşanlarla evlenmek, kadın veya erkek ayrılmadan, yasaklanmıştır.⁵⁶ Ancak Müslüman erkeklerin ehl-i kitaptan olan kadınlarla evlenmelerinde bir sakınca görülmemiştir.⁵⁷ Bunun dışında kan akrabalığı ve sıhrî sınımlıktan doğan bazı yakınlıklar da evliliğe engel teşkil eder. Süt kardeşliği de evliliğe mani olan bir diğer durumdur.⁵⁸

⁵⁶ “Hem îmân etmedikçe müşrik kadınlarla evlenmeyin! Ve elbette mü'min bir câriye (hür) bir müşrik kadından daha hayırlıdır. (O müşrik kadın) hoşunuza gitse bile! Îmân etmedikçe müşrik erkekleri de (mü'min kadınlarla) evlendirmeyin! Elbette mü'min bir köle (hür) bir müşrikten daha hayırlıdır. (O müşrik) hoşunuza dahi gitse! İşte onlar ateşe da'vet ederler. Allah ise, izniyle Cennete ve mağfirete (vesîle olacak amellere) da'vet ediyor; âyetlerini de insanlara iyice açıklıyor, tâ ki ibret alsınlar.” Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, 221. Ayet..

⁵⁷ “...Gerek mü'min kadınlardan hür ve iffetli olanlar, gerekse sizden önce kendilerine kitab verilenlerden hür ve iffetli olan kadınlar, zinâdan kaçınan ve gizli dost edinmeyen iffetli kimseler olmak üzere, kendilerine mehirlerini verdiğiniz takdirde (size helâl kılın)...” Kur'an-ı Kerim, Maide Suresi, 5. Ayet.

⁵⁸ Evlilik engeli taşıyan yakınlıklar için bakınız: Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi, 23. Ayet. Süt kardeşliğinin evliliğe engel olma durumu 14 Cemaziyelevvel 1113/17 Ekim 1701 tarihli kayıttta şu şekilde yer almaktadır: “Belviran Kazâsına tâbi ' Söğüd nâm karye sâkinlerinden Ali bin Sefer nâm kimesne meclis-i şer'-i hatîr-i lâzîmü't-tevkîrde karye-i mezbûre sâkinelerinden ba'isetü'l-kitâb Nesli nâm bîkr-i bâliğa tarafından vechi âti üzere husûmete vekil-i şer'isi olan babası Şaban bin Abdülkerim mahzarında üzerine dâ'vâ ve takrîr-i kelâm idüb tarih-i kitâbdan on iki sene mukaddem mezbûr Şaban kızı merkûme Nesli'yi on iki bin akçe mihr-i müeccel ile bana şuhûd mahzarında akd-i nikâh idüb lakin mihr-i müeccelini tedarik için bu ana gelince te'hîr itmiş idim hâlen mihr-i

Sicillerde karşımıza çıkan ve evlilik ile ilgili bir durum da nikâhsız yaşayan çiftlerin hoş karşılanmaması ve bu nedenle de kadıya müracaat edilerek durumun teyit edilmesidir.⁵⁹

İslam hukukunda eşlerin birbirlerine karşı ödev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Öncelikli olarak özellikle erkeklerin eşlerine iyi muamelede bulunması bildirilir. Bunun dışında şayet birden fazla kadınla evlilik tesis edilmişse bu durumda da eşler arasında adalet sağlanması hususu büyük önem taşımaktadır. Koca, eşlerine eşit muamelede bulunmak durumundadır. Bu husus mihir ve nafaka, yaş temini gibi hususlarda da kendisini göstermektedir. Nikâhın kıyılması sırasında gündeme gelen önemli bir durum mihir meselesidir. Evlilik akdi sırasında veya evlilik süresince ya da evliliğin sonlanması hâlinde erkeğin, kadına ödemesi veya vermesi gereken para yahut mala mihir adı verilmektedir. Kız ya da erkeğin sosyal konumu, maddî durumu mihrin miktar ya da durumunu muhakkak etkilemektedir.

müccelini tedarik ve zıfaf murâd eylediğimde merkûm Şaban muhalefet üzeredir su'âl olunsun didikde ğıbbe's-su'âl mezbûr Şaban cevabında ben merkûme Nesli'yi mezkûr Ali'ye akd-i nikâh ve tezvîc itmedim ve mezkûr Ali müddet-i rada'ında mezkûre Nesli'nin vâlidesinin memesinden massa leben idüb ve mezkûre Nesli dahi müddet-i rada'ında mezkûr Ali'nin vâlidesinin memesinden massa leben idüb rada'an karındaşlardır deyucek ba'de'l-istintak ve'l-inkâr merkûm Şaban'dan meşrûhunu mübeyyine beyyine taleb olundukda udul-i müsliminden karye-i merkûme sükkânından Mehmed bin Abdülvahhab ve Hüma bint Şaban ve Nareşah bint Musa lisanlarından mahmiye-i mezbûrede Ulurmak sâkinlerinden Mahmud Halife ibn el-Hac Receb Halife ve Mehmed bin Himmet nâm kimesneler li-ecli's-şehâde meclis-i şer'a hâzirün olub eserü'l-istişhâd evvelâ mezbûr Mehmed fi'l-vâkî' benim huzurumda müddet-i rada'larında mezkûr Ali mezkûre Nesli'nin vâlidesinden ve mezkûre Nesli merkûm Ali'nin vâlidesinden massa leben eylediler rada'an karındaşlardır deyüb ve saniyen mezbûran Molla Mahmud ve Mehmed fi'l-hakika mezbûretân Nareşah ve Hüma karye-i mezbûrede bizim huzurumuzda şehâdet idüb müddet-i rada'larında bizim huzurumuzda mezkûr Ali mezbûre Nesli'nin vâlidesinden ve mezbûre Nesli mezkûr Ali'nin vâlidesi memesinden massa leben eylediler rada'an karındaşlardır biz bu husûsa şâhidleriz şehâdet dahi ideriz siz dahi bizim lisanımızdan şehâdet idin deyu bizim huzurumuzda her biri şehâdet ve şehâdetlerine bizi işhad idüb biz dahi bu husûsu lisanlarından böyle bilüb bu vecih üzere şehâdetlerine şâhidleriz şehâdet-i ale's-şehâde dahi ideriz deyu eda-i şehâdet-i şer'îye ve mezkûr Mehmed dahi âlâ vechi eylediklerinde ba'de't-ta'dîl ve terkibe şehâdetleri makbûle olmağın dâ'vây-ı merkûmeden mezbûr Ali'yi men' birle mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu." 39 Numaralı KŞS, 71/1.

⁵⁹ Bununla ilgili bir kayıt için bakınız: 5 Numaralı KŞS, 79/5.

Mihrin sosyal ve ekonomik sonuçları bulunmaktadır. Bunlardan biri, bu sayede kadının en azından maddî açıdan güvenceye alınmış olup boşanmaların da önüne geçilmesi amacıdır.

Kadının evlilikle birlikte hürriyetine ve kendini savunma hakkına son verilmiş değildir. Nitekim sicillerde yer alan davalarda darp nedeniyle ya da mihrini vermediği gerekçesiyle kocasını şikâyet eden kadınlar bulunmaktadır. Ayrıca sahip olduğu mal varlığını gasp eden kişileri veya kocasını dava etmek suretiyle hakkını arayan kadınları örneklendirmek mümkündür. Şükran Mahallesinden olup vefat eden kocası Kürkçü Ahmed bin Yusuf'un zimmetinde kalan mihrini talep etmek maksadıyla Ümmühan Hatun babası tarafından vekâleten mahkemeye başvurmuştur. Kocasına on altı bin akçe mihr-i müeccelinin altı bin akçesini hibe ettiğini ve baki on bin akçesini talep ettiğini bildirmiştir. Mütevveffanın kızları Kerime, Alime ve Marziye'nin vasilerinin bu durumu inkar ettiğini bildirerek şahitlerle Ahmed'in nikâhlı karısı olduğunu ispat etmiştir (5 Ramazan 1049/30 Aralık 1639).⁶⁰

2.1. Eş Sayısı

Kur'an çok eşliliği emretmediği gibi tek eşli evliliğin yararlarından bahsederek eşler arasında adaletli olunamayacaksa tek eşli olmayı tavsiye etmektedir. Bu anlamda alemde her şeyin çift yaratıldığını ve bir insanın iki kalbi olmadığını bildirmektedir. Nisa Suresi 3. ayette: *“Eğer yetim olan (kız)lar hakkında (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) adâletli olamayacağınızdan korkarsanız, o hâlde size helâl olan (başka) kadınlardan iki(nci), üç(üncü) ve (en çok) dörd(üncü hanımınız) olacak şekilde nikâhlayın! Buna rağmen (onların da aralarında adâletli olamayacağınızdan korkarsanız, artık bir tek (hanım) veya sâhib olduğunuz câriyeler (ile yetinin)! Bu, haksızlık etmemenize daha yakındır.”*⁶¹ şeklinde buyurulmakta dolayısıyla dört kadına kadar nikâh kıymak ve çok eşliliğe izin verilmektedir ancak adaletin sağlanması hususuna önem verilerek tek eşlilik vurgulanmaktadır. Aynı

⁶⁰ 5 Numaralı KŞS, 50/1.

⁶¹ Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi, 3. Ayet.

surenin 129. ayetinde adalet konusuna yeniden vurgu yapılmaktadır: “*Ve ne kadar hırs da gösterseniz, kadınlar arasında adâletli olmaya aslâ güç yetiremezsiniz; öyleyse (birisine) büsbütün meylederek yönelip de onu (diğeri) askıda kalmış gibi (ne kocalı, ne kocasız bir hâlde) bırakmayın!*”⁶²

İslam hukukunda kadın evlenirken boşanma hakkı isteyebilir, erkek mihir tespit edebilir. Bunlar dışında kadın eşinin tek eşli kalması yani kendisinden başka biriyle evlenmemesi şartını da koyabilir, ancak erkek buna uymaz ve kadın da talebinde ısrarcı olursa nikâh akdi şartlara uyulmadığı için çözülmüş olur.⁶³

Çok eşliliğin bulunduğu bir ailede erkeğin eşleri arasında dikkat etmesi gereken önemli husus da onlara göstereceği iyi muamele yanında adil ve eşit tavır sergilemesidir. Giyim, nafaka, iâşe temini vs. gibi hususlarda gösterilecek hassasiyet ve özen adaletin tesisinde önemli rol oynamaktadır.

Osmanlı toplumunda çok eşli evlilik türüne(poligami) yüksek oranda rastlanmadığı kabul edilmektedir. Ancak elbette sosyal yaşamın gereklilik ve şartları, kadın ve erkek arasında, evlilik bağıyla kurulacak ilişkinin sosyal ve ekonomik durumunu belirlediği gibi sayısal durumunu da belirlemiştir. Osmanlı Devleti’nde yöneticiler ve ileri gelenler çok kadınla ilişki hâlindeyler. Terekeler üzerinde yapılan araştırmalarda Osmanlı Devleti’nde çok eşlilik oranının yüksek olmadığı ve ailelerin büyük çoğunluğunun tek eşli evliliklerden oluştuğu, çok eşli evliliklerin ekserisinin de iki kadınla evlilik (Üç ve dört eşle evlilik ender rastlanan bir durumdur.) olduğu kaydedilmektedir.⁶⁴

⁶² *Kur’an-ı Kerim*, Nisa Suresi, 129. Ayet. Tesis edilecek evliliklerde kadın ve erkeğin konum ve durumunun ne olması gerektiği hususu da Kur’an-ı Kerim’de belirtilmiştir. Kimlerle evlenilemeyeceği konusu ayrı bir başlık gerektirmektedir. Ancak çok eşlilik anlamında ifade edilmesi gereken erkeklerin evli kadınlarla evlenemeyeceğidir.

⁶³ Muhammed Hamidullah, *Resûlullah Muhammed*, Çev. Salih Tuğ, İrfan Yay., İstanbul 1992, s. 223.

⁶⁴ Yapılan araştırmada belirtildiğine göre 1104 tereke sahibinden Müslüman olan 981 erkek tereke sahibinden %80,43’ü tek eş sahibidir. Evlilerden %9,59’u birden fazla kadınla evli olup bunların da %8,57’si iki kadınla, %1,02’si de üç kadınla evlidir. Bakınız: Ömer Demirel, Adnan Gürbüz, Muhittin Tuş, “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-I*,

Osmanlı Devleti'nde çok eşli isimler genelde -istisnalar dışında- vakıf kurabilen kişiler olup varlıklı olanlardı. El-Hac ünvanına sahip olanlar, seyyid ve şerifler ile çelebi ünvanlarına sahip olanlar çok eşli evliliklere sahip olmaları bakımından ilk sıradadırlar. Kayıtlara yansıyan köylüler, şehirliler kadar olmasa da yansıyanlar arasında çok eşlilere ender rastlanmaktadır. Bunun da yine varlık durumu ile alakalı olduğu düşünülmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki genel olarak varlık ve sosyal statü bağlamında daha iyi durumda oldukları gözlenen kadınların ya da en azından bu konuda eşleriyle eşit olduğu düşünülen kadınların eşleri ikinci bir evlilik yapmamaktadırlar. Çok eşliliğin değişik sebepleri vardır. Çocuk sahibi olma arzusu ve ilk eşten çocuk sahibi olamama durumu bu sebeplerin başında gelmektedir. Bunun dışında erkek çocuk sahibi olmak isteği de önemli bir başka sebebi teşkil etmektedir. Bu bağlamda da Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde çok eşli evlilik türüne daha fazla rastlandığını, bunun da savaş ve gaza hâliyle doğrudan ilintili olduğunu söylemek mümkündür.

Çok eşlilik hususunda KŞS kayıtlarında en sık rastlanan durum iki eşli evliliklerdir. Şeyh Ahmed Mahallesinden Himmet bin Pir Ali'nin vârisleri arasında zevceleri Belkıs bint Abdullah ve Raziye (Baba ismi yazılmamıştır.) bulunmaktadır.⁶⁵ El-Hac Ali Ağa ibn Mehmed'in veraseti de zevceleri Nisa bint Mustafa ve Üftade bint Abdullah'a ve çocukları Mehmed, Halime ve Fatıma'ya intikal etmiştir.⁶⁶ Çok eşlilik hakkında veri sağlayan başka bir kayıta Çeltik Karyesinden Abdülkerim Halife zevceleri Selma bint Mehmed ve Tuti bint Bayram'ı talak üzere boşamış ancak mahkemede talakın geçerliliğini sual etmiştir.⁶⁷ Benzer şekilde Alime bint Mevlüd ve Aişe bint Murad isimli hatunlar mahkemede zevceleri Mehmed bin İbrahim'in kendilerini "boş oldun" diye talak ettiğini söylemişler ve ona

Ankara 1992, 97-161, s. 102. Terekeler üzerinde yapılan araştırma sonuçlarını ileten Doğan'ın aktardığına göre tereke sahiplerinin büyük çoğunluğu tek eşli olup çok eşli olanların da ekseriyeti en fazla iki kadınla evli ve köylüler arasında tek eşlilik yaygındır. İsmail Doğan, *Osmanlı Ailesi – Sosyolojik Bir Yaklaşım-*, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2001, s. 54.

⁶⁵ 24 Numaralı KŞS, 137/2. Ayrıca bakınız: 14 Numaralı KŞS, 77/2; 14 Numaralı KŞS, 30/4.

⁶⁶ 28 Numaralı KŞS, 122/1.

⁶⁷ 16 Numaralı KŞS, 112/2. Ayrıca bakınız: 16 Numaralı KŞS, 127/4.

talak-ı selâseye niyet etmediğine dair yemin teklif edilmesini talep etmişlerdir.⁶⁸ Raziye bint Mevlüd Hatun kocasının diğer zevcesi ile geçinemediği için evi terk etmiş, kocası İsmail bin Süleyman mahkemeye gelerek Raziye'nin, eve dönme çağrısına muhalefet ettiğini bildirmiştir. Raziye Hatun ise cevabında kocası ile, haklarından vazgeçmek suretiyle hul' yoluyla boşandığını ifade etmiştir.⁶⁹

2.2. Çocuk Sayısı

Evlilik bağının tesisi kız ve erkeğin olgunlaşması, daha doğru bir ifadeyle toplum tarafından yüklenecek bazı sorumlulukların başlangıç noktasıdır. Ancak erişkinlik için yeterli bir durum olmayan evli olmak koşulu, toplum tarafından daha fazla benimsenmişliğin kaynağı olan çocuk sahibi olmak durumuyla güç kazandığında toplumsal erişkinlik ve sorumluluğun önemli bir aşaması gerçekleşmiş olmaktadır.

Osmanlı ailesinde çocuğun varlığı ya da cinsiyet bazında ne kadarlığı meselesinin sicillerden elde edilen veriler ışığında açıklık kazandığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda da bölgeye göre değişiklik göstermesine karşılık çocuk sayısının aslında öngörüldüğü kadar fazla olmadığı tespit edilmiştir. Osmanlı ailesinin demografik yapısı üzerine yapılan bir çalışmada ortalama çocuk sayısının %2,31 şeklinde bir oran verdiği tespit edilmiş olup bu oranın köylerde biraz daha artış kaydettiği ve bazı çocuksuz ailelerin yanında bir ile on iki arasında değişen sayıda çocuğa sahip ailelerin olduğu belirtilmiştir.⁷⁰ Ancak bu tür bir çıkarımın ve istatistikî verinin çok sağlıklı olmadığını ifade etmek gerekmektedir. Zira şer'îye sicillerine anlaşmazlık durumları yansıtmakta ve dolayısıyla genel nüfus ve çocuk sayısına dair kesin verilere ulaşmak mümkün görünmemektedir.

⁶⁸ 16 Numaralı KŞS, 36/5.

⁶⁹ 28 Numaralı KŞS, 52/2.

⁷⁰ Demirel vd, *a.g.m.*, s. 118.

Debbağhane Mahallesinden Ramazan'ın veraseti oğulları Ahmed, Molla Ömer, Mustafa ve Mehmed ile kızları Havva ve Alime'ye⁷¹; Fazlı Çelebi'nin veraseti oğulları Mahmud ve Mustafa ile kızları Emine, Aişe ve Fatıma'ya⁷²; Akşehir Kazasına bağlı bir karyeden olup fevt olan Aydın'ın veraseti karısı Cennet'le birlikte çocukları Bayram, Ali, Veli ve Ümmü'ye⁷³; Şemseddin Tebrizî Mahallesinden Bezircizade olarak bilinen el-Hac Ahmed Efendi'nin veraseti zevcesi Aişe ve çocukları Mehmed Efendi, Abdurrahman, Ömer, Mahmud, Hüseyin, Aişe ve Fatıma'ya⁷⁴ intikal etmiştir.

Erten, çok çocuklu (üçten fazla) olanlara bakıldığında el-hac ünvanlı olanların ilk sırayı alırken ağa, paşa, bey ve efendilerin onları takip ettiğini ve en son sırada olan şeyh, molla ve dervişlerden evvel seyyid, çelebi ve şerif ünvanlıların geldiğini belirtmektedir.⁷⁵ Gayrimüslimlerin çocuk sayısı bakımından oranları beş çocuğa kadar müslüman ailelerden fazla iken beş çocuk sayısından fazla olmaları bakımından Müslümanlar gayrimüslimlere göre daha fazla orana sahiptirler.⁷⁶ Fakat bir veraset davasında Tuti Mahallesinden Sefer isimli zimmînin verasetinin zevcesi Gülistan ile birlikte kızları Sultan, Şemsi, Sara, Meryem, Şahbula, Bahar ve Simam ve diğer vârişlere intikal ettiği kaydedilmiştir.⁷⁷

Çalışma boyunca incelenen sicil kayıtlarında çocuk sayılarının genel olarak fazla olmadığı dikkat çeker. Özellikle miras kayıtlarından elde edilen veriler ışığında ulaşılan sonuçlar göstermektedir ki en çok tekrar eden rakamlar bir, iki ve üçtür.⁷⁸

⁷¹ 35 Numaralı KŞS, 183/2.

⁷² 30 Numaralı KŞS, 61/3.

⁷³ 28 Numaralı KŞS, 15/1.

⁷⁴ 28 Numaralı KŞS, 160/1.

⁷⁵ Erten, *a.g.e.*, s. 97.

⁷⁶ *a.g.e.*, s. 102. Osmanlı ailesinin demografik yapısı üzerine yapılan bir çalışmada Müslüman-gayrimüslim aileler arasında çocuk sayısı ortalaması bakımından fazla fark olmadığı belirtilmektedir. Demirel vd, *a.g.m.*, aynı yer.

⁷⁷ 26 Numaralı KŞS, 2/4.

⁷⁸ 5 Numaralı KŞS, 5/1; 7 Numaralı KŞS, 138/2; 7 Numaralı KŞS, 144/1; 22 Numaralı KŞS, 50/3; 22 Numaralı KŞS 49/3; 35 Numaralı KŞS, 33/1.

Ancak istisnai durumlar da söz konusudur.⁷⁹ Kimi kayıtlarda erkek çocuk isteği kimisinde ise kız çocuk arayışı (erkek sayısının fazla olmasından yola çıkarak) bu istisnaları gündeme getirmiş olmalıdır. Fakat burada belirtilmesi icab eden husus, kız çocuk sayısının genel olarak erkek çocukların sayısından fazla olması durumudur. Yalnız kız⁸⁰ ve yalnız erkek⁸¹ çocuk sahibi aileler bulunduğu gibi çocuğu olmayan ailelere de rastlanmıştır.

3. Boşanma

Evlilik kadın ve erkeğin bir akd neticesinde bir araya gelerek gerçekleştirdiği birleşmedir. Ancak kadın ve erkek arasındaki anlaşmazlıklar, şiddet, ölüm, çocuk sahibi olamama gibi sebeplerden ötürü bu birleşme son bulur. İslam dininin boşanmaya izin verdiği ancak, tarafların, zarurî bir sebep olmadığı sürece boşanmamasını tavsiye ettiği bilinmektedir.

İslamiyetten önce boşanmak erkeğe verilmiş bir hak iken İslamiyet bu hakkı kadına da vermiştir. Ancak erkeğin dilediği zaman karısını boşama hakkı vardır ve tek taraflı olarak eşini boşayabilir.⁸² Kadına şartlı olarak boşama hakkı verilmiş

⁷⁹ Dört çocuk için bakınız: 5 Numaralı KŞS, 7/1; 16 Numaralı KŞS, 23/4; 16 Numaralı KŞS, 138/3; 16 Numaralı KŞS, 115/1; 24 Numaralı KŞS, 49/1; 26 Numaralı KŞS, 8/3; Beş çocuk ve fazlası için bakınız: 16 Numaralı KŞS, 162/1; 16 Numaralı KŞS, 150/2; 16 Numaralı KŞS, 126/2 (bir erkek ve dört kız); 24 Numaralı KŞS, 123/1 (dört erkek ve bir kız); 24 Numaralı KŞS, 124/2 (beş kız); 30 Numaralı KŞS, 62/2; 30 Numaralı KŞS, 96/4.

⁸⁰ 7 Numaralı KŞS, 76/1; 24 Numaralı KŞS, 132/2; 22 Numaralı KŞS, 43/1.

⁸¹ 7 Numaralı KŞS, 17/2.

⁸² Colin İmber bu konuda erkekle kadın arasındaki eşitsizliğe vurgu yaparak şöyle demektedir: “Evliliğin feshi, koca ile kadın arasındaki eşitsizliklere daha da çarpıcı bir örnek oluşturuyor. Kocanın eşini reddetmek konusunda sınırsız hakkı var. Ret için, geçerli bir boşanma sözünü telaffuz etmesi yetiyor. Yasa, tanık bulunmasını bile gerektirmiyor. Buna karşılık, kadının kocasından ayrılma kapastesi son derece sınırlı: Hanefî hukuku, terk edilmiş kadının bile ayrılma yolları aramasına izin vermiyor... Kocanın eşine cinsel açıdan yaklaşmama yemini etmesi anlamına gelen ilâ, ya da eşini evlenme yasağı bulunan bir dişi akrabayla karşılaştırması anlamına gelen zihâr durumunda da evlilik derhal ortadan kalkıyor...” Colin İmber, “Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah’ın

olabilir. Kadın bu hakkını ya nikâh akdi sırasında ya da sonrasında almış ise tek taraflı olarak boşama hakkını kullanabilir; ancak bu hakkı akit sırasında ya da sonrasında almamış ise bu durumda mahkemeye götürülen ayrılık kararına gerekçe olarak sunulan durumlar mahkeme başkanı olan kadının takdir yetkisine bağlı olarak boşanmaya sebebiyet verir. Görüldüğü üzere kadının kocasını tek taraflı olarak boşaması bazı şartlara bağlıdır. Kadının bu hakkı kocasından almış olması icap eder. Bunun yanında kadına boşama imkânı veren başka durumlar da söz konusudur. Erkek “Gittiğim yerden şu kadar zaman sonra gelmezsem irade hakkın elindedir.” demişse kadın kocasının sözünü ettiği süre dolduğunda mahkemeye başvurarak boşanabilir. Daha ziyade büyük şehirlerde ya da kaza merkezlerinde kadınların boşanmaları mahkeme kayıtlarına geçirilmekte iken küçük yerlerde (köy ve daha küçük mekânlar) bu durum toplumun denetimine tabidir.

Boşanma sırasında çocukların kimin velayetine verileceği, boşanmadan sonraki belli bir müddet için nafaka ödenmesi gibi hususlar gündeme gelmektedir. Mihir meselesi gündeme gelmektedir ki boşanma durumunda kadına verilmiş mihir geri alınamaz. Bu anlamda yasaklama ya da sınırlamayı içeren pek çok ayet olduğu da bilinmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de erkeklerin kadınlara iyi muamelede bulunmaları emredilmiştir. Kadınlara veilecek karşılık hususunda bazı ayetler bulunmaktadır. Nisa Suresi 19. ayetinde şu ifadeler yer almaktadır: “...Onlarla iyi geçinin! Fakat onlardan hoşlanmazsanız artık (sabrediniz), olur ki bir şey hoşunuza gitmez de Allah, onda birçok hayır takdîr etmiş bulunur.”⁸³ Aynı surenin 34. ayetinde ise “... Fakat itâatsizliklerinden korktuğunuz kadınlara, önce nasîhat edin; sonra (yine dinlemezlerse fazla incitmeden) dövün! Fakat size itâat ederlerse, artık (onları incitmek için) aleyhlerine bir yol aramayın! Şübhesiz ki Allah, Aliyy (pek yüce olan)dır, Kebîr (çok büyük olan)dır.”⁸⁴ buyurulmaktadır.

Behcetü'l-Fetâvâ'sında Mehr”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2010, 78-102, s. 81.

⁸³ Kur’an-ı Kerim, Nisa Suresi, 19. Ayet.

⁸⁴ Kur’an-ı Kerim, Nisa Suresi, 34. Ayet.

Eşlerin birbirlerine karşı yapması gereken bazı görevler bulunmaktadır. Erkek karısına iyi ve eşit muamelede bulunmak, nafaka ve iâşesini temin etmek durumundadır. Kadının da kocasına karşı yapması gereken ödevleri bulunmaktadır.⁸⁵ Eşlerin birbirlerine karşı yapmaları gereken hususlarda meydana gelecek eksiklik veya aksaklık durumunda evliliğin sıhhati tehlikeye girmekte, sorunların çözüme kavuşmaması durumunda da ayrılıklar gündeme gelmektedir.

İncelenen dönemde %8 oranında boşanma kaydına rastlanmıştır. Üç tür boşanmadan söz edilebilir. İslam'ın öngördüğü bu boşanmalardan ilki talak denen, ismi ile aslında tüm boşanmaları niteleyen ancak erkeğin tek taraflı irade beyanına bağlı boşanmadır. Bu durumda kadın mihir ve nafaka gibi pek çok hakkı elde eder. İkincisi karı ve kocanın ortak kararıyla yapılan ve muhâla'a adını alan boşanmadır ki sicillerde söz konusu boşanma türüyle ilgili pek çok örnek bulunmaktadır. Kadın ya da erkek boşanma gerekçesiyle mahkemeye başvurur. Ancak bu hâlde kadın nafaka, mihir-i müeccel vs. gibi haklardan feragat etmek durumundadır. Ancak burada ifade edilmesi gereken husus bu boşanma türünün kadın için iyi gitmeyen bir evlilikten kurtulmayı sağladığı, ancak ona maddî olarak hiçbir yarar sağlamadığıdır. Bu tür boşanmalara Osmanlı toplumunun genelinde sıklıkla rastlandığı gibi bunun doğal bir sonucu olarak Konya sicillerinde de fazlaca rastlanmaktadır. XVIII. yüzyıl Konya ailesi üzerine yaptığı çalışmada Hayri Erten boşanmaların %70'inin bu şekilde olduğu tespitinde bulunmuştur.⁸⁶ XVI. ve XVII. yüzyılda da bu boşanma türünün diğerlerine göre daha yüksek oranda kaydedildiği görülmektedir. Şayet kadın boşanmak için girişimde bulunuyorsa kocasına bunun için maddî bir bedel ödemesi gerekiyordu. Bu da karşımıza kocası tarafından ödenmek üzere vaad edilen mihrinden, çocukları ve kendisi için verilecek nafakadan ya da ayrılıkla birlikte üç ay boyunca karşılayacağı geçim giderlerinden ve mesken imkânından vazgeçmek yoluyla gerçekleşiyordu. Son olarak mahkeme kararıyla gerçekleşen, kocanın rızasının aranmadığı ancak şartların götürdüğü bir sonuç olarak karşımıza çıkan boşanmalardır (tefrik-kazaî). Mesela kadının kocası gaiptir, uzak bir yere gitmiştir ve akıbeti bilinmemektedir, bu durumda kadın ve erkeğin mahkemece boşanmaları

⁸⁵ Cin, *Evlenme*, s. 187.

⁸⁶ Erten, *a.g.e.*, s. 115.

uygun görülür. Bu üç boşanma türünden talak erkeğin talebine bağlıdır. Diğer iki boşanma ise genel olarak kadının talebiyle gerçekleşmektedir.

Boşanmaların pek çok sebebi bulunmaktadır. Evlilik, başladığı andan itibaren kadın ve erkek için birbirlerine karşı birtakım sorumluluklar doğurmaktadır. Şayet erkek ya da kadın evlilik müessesesi içinde kendisine düşen görev ve sorumlulukları yerine getirmez ise bu durumda boşanmalar gündeme gelmektedir. Sosyal çevre ve aile bireyleri evlilik bağının sona ermemesi için arabulucu olarak bir çaba gösterse de eğer kadın ve erkek boşanmak dışında bir yol olmadığına kanaat getirirlerse boşanma kararı almalarına sebep olan durumları göstererek ayrılırlar. Bu sebeplerden biri bugün de karşılık bulan geçimsizliktir. Sicillerde “*hüsn-i zindegân ve musâfât olmamağla*” şeklinde ifade bulan bu durum sıklıkla muhâla‘a sebebi olmuştur.

Boşanmaların sebeplerinden birini de din farklılığı olarak izah etmek mümkündür. İslam hukukunda Müslüman bir kadın gayrimüslim ile evlilik gerçekleştirmez. Bu durumda kadının şayet din değiştiren bir kocası varsa ayrılması gerekmektedir. Müslümanlığı tercih etmiş bir kadının da gayrimüslim kocasıyla evli kalmaması icap eder. Aksi bir durumda yani kadın gayrimüslim ancak eşi Müslüman ise bu da tarafların takdirine ve rızasına göre şekil alacak bir evliliktir.

Mirasla ilgili bir kayıta kadının daha evvel İslamiyeti tercih etmesinden dolayı gerçekleşen bir boşanma sonucu çıkarılmaktadır. Buna göre, İslamiyetle müşerref olduğu belirtilen Safiye bint Abdullah sabıkan kocası olan zimmi Baryam’ın mirasından sağire kızı için hisse talebinde bulunmuştur. Ancak talepte bulunduğu Baryam’ın vârisi olan oğlu ve şahitler, Baryam ölmeden beş sene evvel Safiye’nin Müslüman olduğunu ve bu yüzden boşandıklarını, kızının ise sağir olduğunu (başkasından olduğu iması söz konusu) dolayısıyla da mirastan pay alma haklarının ortadan kalktığını belirtmişlerdir. Safiye de durumu ikrar ve itiraf edince davadan men‘ edilmiştir.⁸⁷

⁸⁷ 24 Numaralı KŞS, 117/1.

Boşanmalarda, boşandıktan sonra doğacak çocuklar da düşünülerek iddet denilen üç veya dört aylık zaman dilimini kapsayan bir süre tayin edildiği bilinmektedir.⁸⁸ Ölüm ya da başka sebeplere bağlı olarak sonlanan evliliklerde tayin edilen iddet süresi farklılık göstermektedir. Ölüm neticesinde sonlanan evliliklerde söz konusu iddet süresi Kur'an-ı Kerim Bakara Suresi 234. ayette şu şekilde belirtilmiştir: “Sizden vefât edip de geride zevceler bırakanlar(ın zevceleri) ise, kendi kendilerine dört ay on gün beklerler. Böylece bekleme müddetlerinin sonuna geldikleri zaman, artık kendileri hakkında meşrû‘ olarak bir günah yoktur...”⁸⁹ Buradaki bir maksat hem doğacak çocuğun hem de annenin mağduriyetini gidermek ve bir taraftan da kadının bu süre içerisinde başkasıyla evlenmesinden çocuk hususunda kaynaklanacak sorunun önüne geçmektir. Köle kadınlar için iddet süresi iki ay beş gündür.⁹⁰ Kadın evlilik ne sebeple sona ererse ersin hamile ise iddet doğum gerçekleşinceye kadardır. Bu durum dört ay on gün şeklinde tayin edilen süre dolmadan gerçekleşirse iddet son bulmuş olur. Herhangi bir hamilelik durumu yoksa veya zifaf gerçekleşmemiş bir evliliğin ölüm neticesinde sonlanması hâlinde de belirlenen iddet süresinin geçmesi beklenir. Zifaf gerçekleşmemiş kadınların iddeti yoktur.⁹¹ Kur'an-ı Kerim iddet süresini doldurmayan kadınlarla evlenmeyi yasak etmiştir. Çünkü iddet denilen bekleme süresi bir farz olarak telakki edilmekte, dolayısıyla uyulmaması hâlinde oluşacak günaha dikkat çekilmektedir.⁹²

⁸⁸ İddet süreleri hakkında bakınız: *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Suresi, 234. Ayet; *Kur'an-ı Kerim*, Talak Suresi, 4. Ayet.

⁸⁹ *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Suresi, 234. Ayet.

⁹⁰ Cin, *Evlenme*, s. 119.

⁹¹ *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Suresi, 236. Ayet.

⁹² *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Suresi, 235. Ayet.

3.1. Talak

Erkeğin tek taraflı irade beyanına bağlı olarak eşini boşamasıdır.⁹³ Tarafların talak yolu ile boşanmalarının gerçekleşmesi için mahkeme kararına ihtiyaç yoktur. Kayıtlardan elde edilen bilgiler aslında talakın daha önce yapıldığını ancak bazı anlaşmazlık veya usulüne göre olup olmadığı, geçerliliğine dair sorular nedeniyle mahkemeye başvurulduğunu göstermektedir. Bu yüzden de daha çok kadınlar veya onların vekilleri tarafından konuyla ilgili başvurular yapıldığı gözlenmiştir. Bu boşanma için daha çok geri dönüş imkânının olup olmadığının görüldüğü kayıtlar mevcuttur. Mahkeme kayıtlarında talak ile boşanmalara sık rastlanmaması bunun kayıt altına alınmayı gerektirmemesi veya erkeklerin maddî yükümlülükten sakınmak ya da kurtulmak gayesiyle talak ile boşamayı tercih etmemesidir. Mahkemeye yansıyan durumlar da daha ziyade boşanma sonrası oluşan anlaşmazlıklar üzerine gerçekleşmiştir.

Talak ile boşanmalar için belirtilen iddet süresi dolmadan kadın ve erkek yeniden birleşebilir. Talak-ı ric‘i adı verilen bu boşanmalarda erkek “boşadım, boş ol” gibi boşama ifadeleriyle kadını boşar. Bir boşanmanın ric‘i talak olması için evliliğin fiilen başlamış (zifaf gerçekleşmiş) olması ve boşamanın da sarih sözlerle yapılmış olması icap eder.⁹⁴ Taraflar iddet bitmeden birleşebilirler. Birleşme için kadının rızasına gerek duyulmaz. İddet bitmiş ise ric‘i talak, bâin talaka dönmüş olur. Ric‘i talakta yeniden nikâh ve mihir gerekmez. İddet süresi dolmadan kocanın ölmesi hâlinde ölüm ile doğacak iddet süresi uygulanmaya başlanır. Ölüm tarihinden itibaren geçecek dört ay on günlük sürenin geçmesi kadının başkasıyla evlenebilmesi için gereklidir. Sahipyakası Mahallesinden Alime bint Hacı hatunun kocası Mehmed bin İsa dört gün evvel “Eğer ben seni darp edersem talak andı olsun.” demiş ve bu

⁹³ Kur’an-ı Kerim talak hakkında pek çok ayet içermektedir. Bakınız: *Kur’an-ı Kerim*, Bakara Suresi, 230-231-232. Ayet. Ayrıca talak bir sureye adını vermiştir. Dolayısıyla bu hususta daha detaylı bilgilere ulaşmak mümkündür. Bakınız: *Kur’an-ı Kerim*, Talak Suresi.

⁹⁴Cin, Akgündüz, *Türk-İslâm 2*, s. 106.

suretle talak vaki olmuştur. Alime Hatun da kocasının niyetinin talak-ı selâse olmadığına yemin ettirmiştir ve evliliğin devamını sağlamıştır (24 Nisan 1675).⁹⁵

Ric‘i talak sonrası iddet sırasında talaktan dönme olmazsa, zifaftan önce talak gerçekleşirse, muhâla‘a yoluyla boşanma tercih edilirse ve erkek üçüncü boşama hakkını kullanmışsa talak-ı bâin denen ve geçerliliği olan kesin boşanma gerçekleşmiş olur.⁹⁶ Kadınlar iddet süreleri dolduğu zaman başka biriyle evlenmek hakkına sahiptir. İddet süresi, kadının boşandıktan sonra eşinden ayrı olarak geçirdiği üç hayız dönemi ve temizlenmesi süresini kapsar. Söz konusu süre Bakara Suresi 228. ayette şu şekilde belirtilmiştir: “*Boşanmış kadınlar ise kendi kendilerine üç hayız müddeti beklerler...*”⁹⁷ Bu süre geçtiği zaman kadına başkasıyla evlenebilme imkânı doğar. “Benden boş ol, iraden elinde olsun.” gibi ifadeler dışında şiddet ve kinaye içeren sözlerle gerçekleşen ve çoğu zaman geçimsizlik sebebine dayandırılan bu boşanma türünde kadınların iddet nafakası ve mihr-i müeccellerinden vazgeçtikleri görülmektedir.⁹⁸ Talak-ı bâinde kadın ve erkeğin boşanmaları geçerlilik arz eder. Erkek karısını boşama lafzı olmadan ancak boşama niyetiyle söylediği sözlerle boşar. İddet süresi bitmeden de kadınla birleşemez. Birleşebilmeleri için de iki şahit huzurunda, yeniden mihir belirleyerek nikâh yaparlar. Bâin talakta kadının rızası aranır, dolayısıyla erkek tek taraflı olarak boşamadan dönemez. Bu konudaki bir kayıta talak-ı bâin ile gerçekleşen bir boşanma sonrasında tecdid-i nikâh hususunda yapılan bir başvuru gözlenmektedir. Buna göre Karaüyük Mahallesinden Mümine Hatun mahkemede kocası İbrahim bin Ömer mahzarında, ikrar ederek üç buçuk ay evvel İbrahim’in kendisini talak-ı bâin ile boşadığını, mihrini alarak kabz ettiğini ancak İbrahim’in şu an tecdid-i nikâh murat ettiğini bildirmiş ve bu hususun sorulmasını talep etmiştir. İbrahim de cevabında talak-ı bâin ile boşadığını belirtmiştir. Kendisine, talak-ı selâse etmediği hakkında yemin teklif edildiğinde

⁹⁵ 20 Numaralı KŞS, 208/2. Ayrıca bakınız: 20 Numaralı KŞS, 82/2.

⁹⁶ Cin, Akgündüz, *Türk-İslâm 2*, s. 107; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku I*, İrfan Yay., İstanbul 1978, s. 304.

⁹⁷ *Kur’an-ı Kerim*, Bakara Suresi, 228. Ayet.

⁹⁸ 16 Numaralı KŞS, 8/2; 16 Numaralı KŞS, 6/3.

yemin etmiştir (14 Ekim 1664).⁹⁹ Başka bir kayıta Marziye Hatun'un kocası, Hacı Mehmed'in evine gidersen boş ol, diye talak andı etmiş, daha sonra Marziye Hacı Mehmed'in evine gitiği için talak-ı bâin üzere kocasından boş olmuştur.¹⁰⁰

İddet sürelerinin bitimine doğru erkeklerin tekrar boşadıkları eşleri ile evlenmeleri ve bunun bir defaya mahsus yapılmadığı görülmüştür. Bu nedenle bu türden bir girişimin önüne geçmek amacıyla erkeklerin eşini yalnız iki kez boşama hakkı olduğu, boşama üçüncü kez tekrarlandığında bu defa, kadının eski eşiyile evlenebilmek için başka bir erkekle gerçek ve fiilî bir evlilik yapması gerektiği kararlaştırılmıştır (hülle). Talak için üç hak (talak-ı selâse) tanınmış olup Kur'an-ı Kerim'de Bakara Suresi 229-230. ayetlerde söz konusu durum şu şekilde bildirilmiştir: “(Ric’î, dönüşü mümkün) boşama iki def’adır... Böylece (kocası) onu (iki hakkını da kullandıktan sonra üçüncü def’a) boşarsa, artık bundan sonra (o kadın) ondan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helal olmaz. Bununla berâber (bu ikinci kocası da) onu boşarsa, Allah’ın hudûduna riâyet edeceklerini zannettikleri takdirde, artık birbirlerine dönmelerinde onlara bir günah yoktur.”¹⁰¹

Talak-ı selâse ile gerçekleşen boşanmalarda erkek yükümlü olduğu ve vaad ettiği maddî karşılıkları ödemek zorundadır. Nitekim kadınlar, bu yol ile boşandıkları eşlerinden mihir ve nafakalarını istemek üzere mahkemeye başvurmaktadırlar.¹⁰² Ancak bu yol ile gerçekleşen bazı boşanmalarda kadınların haklarından vazgeçtikleri görülmektedir.¹⁰³

⁹⁹ 2 Numaralı KŞS, 235/1. Ayrıca bakınız: 19 Numaralı KŞS, 133/2; 21 Numaralı KŞS, 169/2; 21 Numaralı KŞS, 262/1.

¹⁰⁰ 14 Numaralı KŞS, 142/3.

¹⁰¹ Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, 229-230. Ayet.

¹⁰² Fatıma Hatun, kocasında kalan bin iki yüz akçe mihr-i müeccelini bu sebeple talep etmiştir. 7 Numaralı KŞS, 118/3. Ayrıca bakınız: 19 Numaralı KŞS, 159/1; 19 Numaralı KŞS, 152/5; 19 Numaralı KŞS, 153/4.

¹⁰³ Kadınların bazı haklarından vazgeçmek suretiyle kocaları tarafından tatlik edildikleri görülmektedir. Ancak burada talakın genel anlamda (boşama) kullanıldığı bilinmektedir. Zira bu şekilde gerçekleşen bir boşanma anlaşmalı boşanma diyebileceğimiz muhâla'ada olmaktadır. Muhâla'a da, bâin talak ve belirtilmişse ve üçüncü boşanma ise talak-ı selâse meydana getirmektedir.

İddet süresini dolduran kadınlar başka biriyle evlenmelerine mani kalmadığını bildirmek ve dolayısıyla bunun için izin verilmesini talep etmek için kadı huzuruna çıkmaktadır. 23 Zilkade 1083/12 Mart 1673 tarihli bir kayıтта Hacıemir Mahallesi sakinelerinden Rahime bint Mehmed mahkemeye gelerek kocası Mustafa'nın kendisini altmış gün önce vekili Habib'in vekâletiyle muhâla'a ettiğini, geçen altmış gün içinde üç kez hayız gördüğünü ve dolayısıyla iddet süresinin tamam olduğunu bildirmiştir. Mahkemenin yemin teklifini kabul eden Rahime, yemin ederek başkasıyla evlenmesine mani olmadığı hususunda mahkeme kararını almıştır.¹⁰⁴

Kadınlar iddet sürelerinin bitiminde eski kocası ya da başka biriyle evlenebilmektedir. Ancak eski kocasıyla yeniden evlenmesi için boşanma esnasında talak-ı selâse olmaması icap eder. Yani koca karısını talak-ı selâse zikr ederek ya da üçüncü kez boşama şeklinde boşamış olmamalıdır. Bunun için de kadın mahkemeye başvurarak kocasıyla yeniden evlenmek istediğini, ancak kocasının talak-ı selâse zikretmediğine dair yemin etmesi talebini bildirir. Şayet erkek yemin ederse tekrar birleşmelerinde bir sakınca görülmemiştir. Yukarıda Kur'an-ı Kerim'in iki talak hakkı verdiği konuyla ilgili ayet verilerek belirtilmişti. Bundan kaynaklı olarak da erkekler bir defada üç talak hakkını kullanmamaya dikkat etmişlerdir. Zira bunun sonucu olarak boşadığı karısıyla yeniden birleşmek istese üç talak üzere boşamasından dolayı evlilik gerçekleşemez veya kadının başkasıyla evlenmesi icap eder.

Boşanmaların başka diyara giden erkeklerin ya gitmeden önce ya da gittikten sonra vekilleri aracılığıyla eşlerini boşamaları şeklinde de örneklerine rastlanmaktadır. Mümin Mahallesinden Rabia bint Cafer hatunun kocası, bir yıl evvel ahar diyara gitmeğe karar verdiğinde zevcesini boşamıştır. Rabia başkasıyla

Bir kayıтта kadının mihr-i müeccel, iddet nafakası ve diğer haklarından fariğ olmak üzere talak-ı selâse ile kocasından boşandığı kaydedilmiştir. 24 Numaralı KŞS, 228/3. Ayrıca bakınız: 24 Numaralı KŞS, 231/1. Talak-ı selâse şeklinde gerçekleşen boşanma kaydı için bakınız: 16 Numaralı KŞS, 168/4; 16 Numaralı KŞS, 165/2; 7 Numaralı KŞS, 35/5; 16 Numaralı KŞS, 168/4.

¹⁰⁴ 16 Numaralı KŞS, 160/2. Benzer bir örnek için bakınız: 21 Numaralı KŞS, 268/2; 21 Numaralı KŞS, 270/1.

evlenmek istediğinde mahallenin imam ve ileri gelenlerinin şahitliği ile durumu ispat etmiştir (14 Nisan 1671).¹⁰⁵ Erkeklerin giderken boşamadığı karısına belli bir süre sonra dönmezse ya da kendisinden haber alınamazsa ayrılıklarının gerçekleşeceğini bildiren ifadeleri sonucunda doğan boşanmalar vardır. Kocasını başka diyara giderken Emine Hatun'a üç ay sonunda dönmez ise üç talak üzere boşanmış olacaklarını söylemiştir. Bunun üzerine süre bitiminde mahkemeye giden Emine Hatun kocasından boşanmış olduğunu şahitler yoluyla ispat etmiştir.¹⁰⁶ Ayrıca vekil bırakarak onlar aracılığı ile de eşlerini boşamaktadırlar.¹⁰⁷ Erkeklerin böyle bir davranışta bulunmaları uzak bir yere gittiklerinde dönmeme ihtimaline karşı, eşlerini mağdur etmek istemediklerini akla getirmektedir.

Başka bir memlekete giderek eşleri Nesli ve Tuti'yi boşayan Abdülkerim Halife ibn Mehmed'in döndüğünde yeniden evlenmek talebine binaen yapılan 7 Ramazan 1083/27 Aralık 1672 tarihli başvuruda, nikâhlarının geçerliliğini koruyup korumadığı sorulmuş ve sonuç olarak da mahkemeden üç talak üzere boşanmanın gerçekleşmediğine dair karar çıkmıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁵ 15 Numaralı KŞS, 104/2.

¹⁰⁶ 14 Numaralı KŞS, 94/2. Ayrıca bakınız: 14 Numaralı KŞS, 122/3; 7 Numaralı KŞS, 45/1; 14 Numaralı KŞS, 49/2; 56/1.

¹⁰⁷ 16 Numaralı KŞS, 25/1; 16 Numaralı KŞS, 27/5.

¹⁰⁸ Söz konusu kayıt şu şekildedir: “Mahmiye-i Konya muzâfâtından Su Dirhemi Nâhiyesine tâbi Çeltik nâm karye sâkinlerinden râfi'ü'l-kitâb Abdülkerim Halife ibn Mehmed meclis-i şer'-i hatîr-i lâzîmü't-tevkîrde zevceleri Nesli bint Mehmed ve Tuti bint Pir Ahmed nâm hârunlar mahzarlarında takrîr-i kelâm idüb tarih-i kitâbdan dokuz ay mukaddem karye-i merkûmede sâkin iken konşularına incinüb kalkub konşu olmamağa üçer talâk zevcelerim merkûmetânı ta'lik eyleyüb karye-i merkûmeden kalkub mahmiye-i merkûmeye gelüb sâkin olduktan sonra zevcelerim merkûmetân Nesli ve Tuti'yi birer talak ile müneccezen tatlik eyleyüb iddetleri münkaziye olmazdan mukaddem karye-i merkûmeye ben kendim varub ekinlerimi harman idüb ahâli-i karye-i merkûme ile konşuluk muamelesi itmeyüb kendi umurunda olub ba'de yine mahmiye-i merkûmeye gelüb sâkin olub iddetleri münkaziye olduktan sonra yine karye-i merkûmeye varub ahâli-i karye ile konşu olmam ile hâlen yedimde fetvâ-yi şerîfeler mucebince zevcelerim merkûmetân Nesli ve Tuti hârunları tecdîd-i nikâhla tezcîc murâd iderin su'âl olunsun takrîrleri tahrîr olunması matlûbundur didikde ğıbbe's-su'âl merkûmetan Nesli ve Tuti hârunlar cevablarında fi'l-vâkî' zevcimiz mezkûr Abdülkerim Halife karye-i merkûmeden kalkub konşu olmamağa talakât-ı sît ile bizi ta'lik idüb ba'de karye-i merkûmeden

Kayıtlarda rastlanan bir diğerk konu da erkeğın karısını bir şartta göre boşanmış olacağı yönündeki beyanı ve şartın gerçekleşmiş olması üzerine boşanmanın olup olmadığı hususunda mahkemeye yapılan başvurulardır. Erkek bu durumda bir durumun ya da olayın gerçekleşmesi hâlinde eşiyile boşanmış olacaklarını söylemektedir. Ancak şart koşulan durum ya da olay gerçekleştiği hâlde eşlerinden zevciyet talep etmektedirler. Bu durumda nikâhın devam edip etmediği, boşanmanın sahihliği sorulmakta ve çoğu zaman da nikâhın düştüğü ve dolayısıyla boşanmanın gerçekleştiği yönünde karar çıkmaktadır. Bazı durumlarda yeniden nikâh akdi yapılmasına hükmedilmektedir. Nazlı bint el-Hac Ali hatun mahkemede, kocası Mehmed mahzarında beş gün önce zevcinin “Karındaşım Mustafa benim sakin olduğum menzilime dâhil olursa zevcem üç talak boş olsun.” dediğini ve kardeşi Mustafa’nın menzile girmesi suretiyle de talak olduğunu belirterek sual talep etmiştir. Mehmed’e sual ve yemin teklif edilince cevabında böyle bir şart söylemediğine yemin etmiştir.¹⁰⁹

Bazı kayıtlar talak hâlinin geçerli olup olmadığı, daha doğru bir ifadeyle talakın gerçekleşip gerçekleşmediği konusundadır. Mesela bir kayıтта kocanın “Üvey oğluma nadas ettirirsem talak-ı selâse üzere inşaallah boş ol.” dediği hâlde talak gerçekleşmemiş sayılmakta ve bunun sebebi olarak da “inşaallah” demesi

kalkub mahmiye-i merkûmeye gelüb sâkin iken yedinde olan fetvây-i şerîfe muccebince bizi birer talâk müneccezen tatlık eyleyüb iddetlerimiz münkaziye olmazdan mukaddem karye-i merkûmeye varub ekinlerini harman idüb ahâli-i karye-i merkûme ile konşuluk muamelesi eylemedim deyu kendi umurunda olmağla ba'de yine mahmiye-i merkûmeye gelüb sâkin olub iddetimiz münkaziye oldukdan sonra yine karye-i merkûmeye varub ahâli-i karye ile konşu olmağla akd-i cedide izin virdik deyu ibrâz olan fetvây-i şerîfelerin mazmûndur iki zevceleri olan Zeyd bir karyeye gelmeyüb konşu olmamağla talâkât-ı sît ile ta'lik eyledikten sonra birer talâk ile müneccezen tatlık eyleyüb ba'de enkaza-i iddetihüma ol karyeye gelüb konşu oldukdan sonra zevceleri yine tezvîc eylese ba'de ol karyede sâkin olub konşu olmağla zevceleri mutallaka olur mu el-cevab olmazlar sûret-i mezbûrede Zeyd kibel-i temami'l- 'idde ol karyeye bir maslahat için varub konşu olmak kasdı olmayub konşuluk muamelesi itmeyüb mücerred kendi umurunda olsa Zeyd'in avratları üçer talâk boş olur mu el-cevab olmaz deyu buyurulmağla ber mucceb-i fetvây-i şerîfe mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu.”¹⁶ Numaralı KŞS, 127/4. Talak örnekleri için ayrıca bakınız: 6 Numaralı KŞS, 54/1; 6 Numaralı KŞS, 133/2; 8 Numaralı KŞS, 81/1; 8 Numaralı KŞS, 181/2; 9 Numaralı KŞS, 19/3; 9 Numaralı KŞS, 65/1.

¹⁰⁹ 16 Numaralı KŞS, 29/3. Ayrıca bakınız: 16 Numaralı KŞS, 36/5; 16 Numaralı KŞS, 45/4.

gösterilmektedir.¹¹⁰ Bir kayıta kadının muhâla‘a teklifi karşısında kocasının “Beni istemeyeni istemem.” gerekçesiyle talak yolu ile boşaması konu edilmiş, ancak koca talak etmediğine yemin etmiştir.¹¹¹ Başka bir durum da kadınların kocaları tarafından tahyir yoluyla boşanmalarıdır. Yani iki şeyden birini seçmesi şeklinde gerçekleşir. Buna göre kadınlar kocalarından boşanmayı tercih etmiş olabilir ve bu durumda da başkasıyla evlilik yapabilir.¹¹²

Bazı boşanmaların darp nedeniyle olduğu gözlenmiştir. Buna göre kadınlar mahkemeye başvurarak eşlerinden ayrılmak talebinde bulunmuşlardır.¹¹³

KŞS’nde boşanma davalarına sıklıkla rastlanmaktadır. Bu zarurî bir kayıt değildir, ancak boşanma sonrası çıkacak anlaşmazlıklar için bir tedbir mahiyetindedir. Çünkü boşanma mihir, velayet, nafaka gibi pek çok meseleyi de beraberinde getirmektedir. Çok sayıda boşanma sonrası davaları içeren kayıt mihr-i müeccellerini alamayan kadınların mihir taleplerini belgelemektedir. Bu konudaki 27 Zilhicce 1083/15 Nisan 1673 tarihli bir örnek şöyledir:

Emine bint Abdullah hatun mahkemeye başvurarak sabıkan kocası olan Ahmed bin Derviş mahzarında, “Mezbur Ahmed beni tatlik itmekle zimmetinde mütekarrer ve ma‘kud-ı ‘aliye olan iki bin akçe mihr-i müeccelimi taleb iderin sual olunsun.” demiştir. Ahmed cevabında, Emine’nin zifaf gecesi mihr-i müeccelinin beş yüz akçesini kendisine hibe ettiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Ahmed’den beyyine talep edilmiş ve şahitler Emine’nin hibesine ve bin beş yüz akçe mihir alacağı kaldığına şahitlik etmişlerdir.¹¹⁴

¹¹⁰ 14 Numaralı KŞS, 12/1. Burada hüküm fetva gereğince verilmiştir. Başka bir talak da talaka niyet etmemekten dolayı hükümsüz kılınmıştır. 14 Numaralı KŞS, 14/4. Ayrıca bakınız: 14 Numaralı KŞS, 72/2; 14 Numaralı KŞS, 110/3; 24 Numaralı KŞS, 69/2.

¹¹¹ 24 Numaralı KŞS, 94/3. Kadının haklarından vazgeçmesi üzerine üç talakla gerçekleşen boşanma kaydı için bakınız: 19 Numaralı KŞS, 99/3.

¹¹² Bu şekilde gerçekleşen boşanmalar için bakınız: 13 Numaralı KŞS, 66/2; 13 Numaralı KŞS, 236/2.

¹¹³ Örnekler için bakınız: 6 Numaralı KŞS, 72/4; 7 Numaralı KŞS, 114/1; 8 Numaralı KŞS, 51/3; 8 Numaralı KŞS, 217/2.

¹¹⁴ 19 Numaralı KŞS, 20/3. Ayrıca bakınız: 22 Numaralı KŞS, 79/1.

3.2. Muhâla‘a

İslam hukuku esas olarak boşama hakkını erkeğe vermiştir. Erkek kendisine verilen bu hakkı dilediği an kullanabilmek yetkisine sahiptir. Ancak bununla birlikte kadına da sürdürülemeyecek bir evliliği, kocasının bitirmemesi durumunda, bitirme hakkı verilmiştir. Kadının böyle bir hakkı kullanabilmesi ise iki durumda karşımıza çıkar. Bunlardan ilki tefrik adını alan ve aşağıda yineleyeceğimiz, mahkeme kararını gerektiren boşanma şeklidir. Bazı şartlara bağlı olan tefrik yoluyla boşanma da kadının bu hakkı kullanmasına imkân veren boşanma türüdür. İkincisi ve en sık rastlanan boşanma türü olarak karşımıza çıkan ise muhâla‘adır. Kadının bazı haklarından (mihr-i müeccel, iddet nafakası gibi) vazgeçmesini gerektiren bu boşanma şeklinde evliliği bitirmek hususunda kadın ve erkek arasında karşılıklı anlaşma durumu söz konusudur. Muhâla‘ada kocanın rızası gerekir ve bu yolla gerçekleşen boşanma bâin talak meydana getirir.¹¹⁵

Nisa Suresi 128 ve 130. ayetler anlaşmaya delalet ederek barıştan yana hareket etmeye vurgu yapmaktadır ve son çare olarak ayrılığı göstermektedir: “*Fakat bir kadın, kocasının geçimsizliğinden veya (kendisinden) yüz çevirmesinden endişe ederse, o takdirde anlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine bir günah yoktur. Hem sulh (anlaşmak) daha hayırlıdır. Zâten nefisler kıskançlığa yatkındır. Ama iyilik eder ve (geçimsizlikten) sakınırsanız, artık şübhesiz ki Allah, ne yaparsanız hakkıyla haberdardır. Bununla berâber (karı-koca) ayrılırlarsa, Allah bol rahmetinden herbirini (diğerinden) müstağnî kılar (birbirine muhtaç etmez)...*”¹¹⁶

Muhâla‘aya en çok sebep olan durum eşler arasındaki şiddetli geçimsizliktir. Kocanın karısına karşılamak hususunda vaadde bulunduğu ve yükümlü olduğu bazı maddî karşılıklardan kadının bu yol ile boşanmayı istemesiyle vazgeçmesi gerektiği belirtilmişti. Kadın söz konusu boşanma türünde bir bedel ödemek durumundadır.¹¹⁷

¹¹⁵ Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 355.

¹¹⁶ *Kur'an-ı Kerim*, Nisa Suresi, 128, 130. Ayet.

¹¹⁷ Bu husustaki bir örnek şöyledir: “*Mahmiye-i Konyada Kayanlu Mahallesi sâkinlerinden Osman ibn Bekir nâm kimesne meclis-i şer‘-i hatîr-i lâzımü’t-tevkîrde ba‘isetü’l-kitâb Aişe bint Ramazan nâm hâtun mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm idüb mezbûre Aişe benim zevcem olub beynimizde hüsn-i*

Ancak bu daha çok sahip olduğu haklarından feragat etmesi suretiyle gerçekleşmektedir. Bakara Suresi 229. ayetteki “... *Fakat onlara (mehir olarak) verdiklerinizden bir şey almanız size helâl olmaz; ancak (her iki taraf da) Allah’ın hudûduna (karı ile koca arasındaki haklara) riâyat edemeyeceklerinden korkarsanız, (kadının boşanmak için kocasına) fidiye verdiği o şeyde (mehrini veya daha farklı bir bedeli kocasına vermesinde) ikisine de bir günah yoktur. Bunlar Allah’ın hudûdudur; sakın onları aşmayın! Kim de Allah’ın hudûdunu aşarsa, işte zâlimler ancak onlardır.*”¹¹⁸ ifadesi söz konusu bedel veya feragatta dinen bir sakınca olmadığına işaretler.

Muhâla‘a yoluyla gerçekleşecek bir boşanma için kadın baliğa ve akile olmak durumundadır. Erkek de boşanmaya ehliyetli olmalıdır. İslam hukuku bu konuda vekâlete müsaade vermektedir. KŞS incelendiğinde bunun örneklerine rastlamak mümkündür. Ancak çoğunlukla muhâla‘a için başvuruyu kadınların yaptığı, kocalarının da ikrar ettiği görülmektedir.

KŞS incelendiğinde muhâla‘a yoluyla boşanma en çok gerçekleşen boşanma türüdür. Bunun sebebi erkeğin boşanma sonrası kadına vereceği malî yükümlülükten kurtulmak amacıyla böyle bir boşanma şeklini kabulü olabilir. Ayrıca kadınların kocalarından ayrılmak istediğini dillendirme imkânının Konya’da fazla olmasının da bir sebep teşkil ettiğini belirtmek mümkündür. Aynı zamanda bir tür anlaşmalı boşanma olması ve onay gerekliliği de çok sayıda muhâla‘a kaydına rastlanmasının

zindegâni ve musâfât olmamağla mezkûre Aişe mukaddemâ iki yüz cedit akçem ve yirmi sim düğmem menzilimden zâyî’ oldu deyu babam Ebubekir Halifeyi dava idüb babam inkâr ve yemin ittikten sonra beyine ile isbâta müteallıkan dâ‘vâdan zimmetini ibrâ eylediğinden maâdâ âlâ tariki’l-muhâla‘a bana dört buçuk esedî guruş virüb ve zimmetimde mütekarrer olan sekiz bin akçe mihr-i müeccelinden ve nafaka-i iddet-i ma‘lûme ve me‘ûnet-i süknâsından fâriğa olmağla ben dahi meblağ-ı mezbûr dört buçuk guruşu vechi muharrer üzere yedinden alub kabz idüb merkûme Aişeyi meblağ-ı mezbûr ve hukuk-i mezkûresi üzerine muhâla‘a idüb kat‘ alâka ba‘de’l-yevm iddeti münkaziye oldukça nefsinin dilediği kimesneye tezvîc eylesün min ba‘de bir akçe ve bir habbe hak ve alâkam ve dâ‘vâ ve nizâ‘m kalmadı didikde ğıbbe’t-tasdik mâ-vaka‘a bi’t-taleb ketb olundu (7 Şaban 1095/20 Temmuz 1684).”

28 Numaralı KŞS, 124/3.

¹¹⁸ Kur’an-ı Kerim, Bakara Suresi, 229. Ayet.

sebebidir. Talakta bulunmayan tescil zorunluluğu talak kayıtlarının azlığına delalettir. Ancak muhâla‘a için tescil zorunludur. Dolayısıyla bu yolla gerçekleşen her boşanma mahkemede kayıt altına alınmakta ve bunun sonucu olarak da çok sayıda muhâla‘a kaydına rastlanmaktadır.

Bu boşanma türüne sebep olan bazı hâller vardır. Bunların başında gelen (belki de mahkemeye sunulan gerekçe) şiddetli geçimsizliktir. Bu kayıtlarda “*beynimizde hüsn-i zindegân ve musâfât olmamağla*”, “*beynimizde hüsn-i zindegân olmayub şikak vaki olmağla*” gibi ifadelerle dile getirilmektedir. Rastlanan bir muhâla‘a kaydı şu şekildedir:

Konya zeylinde Hoca Cihan nam mevzi sakinelerinden Fatıma bint Avcı nam hatun zevci Haydar bin Mustafa mahzarında “*beynimizde hüsn-i zindegân ve musâfât olmamağla*” sebebiyle ve on altı bin akçe mihr-i müeccelinden, iddet nafakasından ve mesken hakkından vazgeçerek kocası Mustafa muhâla‘a ile boşandığını ve Mustafa’yla zevciyete bağlı bir alakası kalmadığını belirtmiştir.¹¹⁹

Şiddetli geçimsizliğe nelerin sebep teşkil ettiğine dair sicil defterlerinde açıklayıcı ifadelere rastlanmamaktadır.¹²⁰ Ancak söz konusu geçimsizliğe sebep olan

¹¹⁹ 19 Numaralı KŞS, 98/3. Benzer bir durum 8 Numaralı KŞS kaydına göre şöyledir: Muin Mahallesinden Ali bin Mehmed zevcesi Rukiye ile aralarında hüsn-i zindegân ve musâfât olmadığından Rukiye’nin vekili olan babası Abdüsselam mahzarında ikrar ederek muhâla‘a istemiştir. 8 Numaralı KŞS, 70/2. Ayrıca bakınız: 12 Numaralı KŞS, 14/1; 12 Numaralı KŞS, 21/2; 12 Numaralı KŞS, 57/1; 19 Numaralı KŞS, 9/2; 19 Numaralı KŞS, 99/3; 14 Numaralı KŞS, 16/2; 7 Numaralı KŞS, 14/3; 7 Numaralı KŞS, 15/1; 7 Numaralı KŞS, 18/1; 6 Numaralı KŞS, 4/3; 6 Numaralı KŞS, 4/4; 6 Numaralı KŞS, 111/1; 13 Numaralı KŞS, 40/2; 15 Numaralı KŞS, 100/4; 20 Numaralı KŞS, 99/3; 21 Numaralı KŞS, 133/2; 34 Numaralı KŞS, 58/3. Geçimsizlik sebebiyle gerçekleşen muhâla‘a örnekleri için 39 Numaralı KŞS de çok sayıda kayıt içermektedir. Birkaçı için bakınız: 39 Numaralı KŞS, 236/3; 39 Numaralı KŞS, 76/2; 39 Numaralı KŞS, 5/1; 39 Numaralı KŞS, 152/2.

¹²⁰ Bu konuda bir iki misalden öteye gidilememektedir. 19 Numaralı KŞS kayıtlarında rastlanan bir durum geçimsizliğin sebebini göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre Ördek bint Mustafa hatun, oğlu Ömer’in yataktayken başına damdan taş düşmesi sonucu ölmesinden kocası Murad bin İvaz’ı sorumlu tutmuştur. Daha sonra bu iddiasından vazgeçse de kocasıyla arasında geçimsizlik vaki olmuş, kocası tarafından da razı edilerek bazı hakalarından vazgeçmek suretiyle muhâla‘a olmuştur. 19 Numaralı KŞS, 142/3.

bir durum kocanın karısına uyguladığı fizikî şiddet yani kadının kocası tarafından darp edilmesidir. Bunun yanında erkeklerin muhâla‘a ile boşanmak amacıyla kadınlara fizikî şiddet uyguladıklarına dair şikâyetler yer almaktadır. Bazı şikâyetlerin sahihliği anlaşılırken pek çoğunun aslında kadınların maddî çıkarları nedeniyle yaptıkları başvurular olduğu görülmektedir. Bu durumun anlaşılması üzerine kadınlar davadan men‘ edilmişlerdir.¹²¹

Bazı kayıtlarda eşler arasında gerçekleşen muhâla‘anın görüş ayrılığından kaynaklandığı görülmektedir. Bu durum “*beynimizde şikak vâkî‘ olmağla*” şeklinde ifade edilmektedir. Aklan Mahallesi sakinelerinden Fatıma bint Receb, bu sebeple mahkemeye başvurarak kocası Mustafa bin Hüseyin’le iki bin akçe mihr-i müecceli ve bazı eşyalarından fariğa olarak muhâla‘a etmiştir.¹²²

Muhâla‘aya sebep olan başka bir etken de erkeğin başka bir yere gitmesi ya da gidecek olmasıdır. Bu durumda kadına şayet uzunca bir süre gelmeyecek olursa ya da tayin edilen bir süre zarfında gelmezse veya kadın haklarından fariğa olursa onu hul‘ etmeği teklif eder. Kadın rıza gösterirse boşanma konusunda anlaşma sağlanmış olur.

“*Diyar-ı ahara azim olan*”, “*ahar diyarda oldukda*” şeklinde ifade edilen bu durumlarda koca uzak kalacağı karısına ayrılma talebini bildirir. Kadının bazı haklarından fariğa olması şartıyla ondan ayrılacağını ifade eder. Bu durumda kadın mihr-i müeccelinden, nafaka-i iddetinden ve mesken hakkından vazgeçmeyi kabul ederek iki taraf muhâla‘a hususunda anlaşma sağlarlar.

Başka bir yere giderken muayyen bir zaman gelmemesi durumunda koca, karısına boşanma gerçekleştirmek üzere müsaade vermektedir. Bu süreler farklılık göstermektedir. Bazen birkaç aylık kısa bir zaman dilimini içerdiği gibi kimi zaman da onlarca senelik bir süreyi kapsamaktadır. Mesela Devle Mahallesinden olan Mehmed bin Ahmed zevcesi Fatıma bint Mehmed başka bir yere gitmesi hususunda kendisine engel olunca şayet on sene sonunda dönmeyecek olursa hukuk-ı zevciyesi

¹²¹ 13 Numaralı KŞS, 71/2.

¹²² 7 Numaralı KŞS, 142/3.

üzerine hul' olacağını bildirerek söz konusu süre sonunda Fatıma'yı vekili olan Ahmed bin Mehmed vasıtasıyla hul' eylemiştir.¹²³

Başka bir yere giden koca kadına nafaka için bir vekil tayin eder, uzun süre dönmeyecek olursa karısını hul' yoluyla boşamak için aynı vekili aracı kılar. Sadırlar Mahallesi'nden Hızır bin Osman başka bir diyara giderken zevcesi Nesli bint Ahmed'in nafaka ve kisve talep etmesi üzerine karındaşı (anneleri bir) Ahmed bin el-Hac Mehmed'i vekil tayin ederek nafaka ve kisveyi karşılmasını, şayet altı içinde dönmezse zevcesi Nesli'yi vekâleti hasebiyle hul' etmesini söylemiştir. Altı ay zarfında dönmemesi üzerine de Nesli dört bin akçe mihr-i müecceli ve diğer haklarından feragat etmek üzere hul'u kabul eylemiştir.¹²⁴ Ahar diyara giden koca, karısının kabul etmesi durumunda hul' yoluyla boşanma için bir vekil tayin eder.¹²⁵

Bazı durumlarda kadınlar kocalarına vekil göndererek boşanma teklifinde de bulunmaktadır.¹²⁶ Ayrıca kayıtlarda başka yere giden ve dönmesi hususunda herhangi bir süre belirtmeyen erkeğin vekil tayin ederek göndermek suretiyle karısına muhâla'a teklif ettiği görülmektedir. Konya'da Şahin Mahallesi'nden olup ancak Rumeli'nde sakin olan Süleyman bin Mahmud tarafından vekil olan Ahmed Ağa ibn Ebubekir, mahkemede Süleyman'ın zevcesi Fatıma bint Mehmed mahzarında, müvekkili Süleyman ile Fatıma'nın "beyinlerinde hüsn-i zindegân ve musâfât olmamağla" diyerek ve Fatıma'nın mihr-i müeccelinden, iddet nafakasından ve mesken hakkından fariğa olarak muhâla'a talep etmesi üzerine vekâleti hasebiyle onları muhâla'a ettiğini bildirmiştir (25 Haziran 1678).¹²⁷ Bazı kayıtlarda erkeklerin

¹²³ 39 Numaralı KŞS, 178/2. Benzer bir örnek için bakınız: 24 Numaralı KŞS, 78/2; 39 Numaralı KŞS, 81/1.

¹²⁴ 39 Numaralı KŞS, 81/1. Diğer örnekler için bakınız: 5 Numaralı KŞS, 5/1; 13 Numaralı KŞS, 66/1; 13 Numaralı KŞS, 92/1; 21 Numaralı KŞS, 111/3.

¹²⁵ 15 Numaralı KŞS, 100/3.

¹²⁶ 14 Numaralı KŞS, 101/4.

¹²⁷ 24 Numaralı KŞS, 179/1. Ayrıca bakınız: 13 Numaralı KŞS, 181/1; 20 Numaralı KŞS, 118/1; 21 Numaralı KŞS, 123/2; 23 Numaralı KŞS, 23/9; 25 Numaralı KŞS, 42/1; 25 Numaralı KŞS, 34/3; 39 Numaralı KŞS, 183/3.

kadınlara nafaka temin edemedikleri için muhâla'a talebinde buldukları da görülmektedir.

Bir diğerk muhâla'a sebebi olarak kocanın sefer ya da savaşıa gitmesi karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda erkek karısına muhâla'a teklif etmekte ve bu şekilde hem karısının hem de maddî olarak kendisinin külfet altına girmesine mani olmaktadır. Burada erkek savaşıa gittikten sonra boşanmanın gerçekleşmesi için bir vekil tayin etmekte ya da belli bir süre dönmeyecek olursa boşanmaya aracılık edecek bir vekil bırakmaktadır. Bu husus başka diyara gitmekle benzer bir durum göstermektedir. Ancak savaş veya sefer hâli zarurî olduğu ve ölüm sonucunu doğurabileceği için farklılık arz etmektedir.

Pınârî Mahallesinden olup Kamenice Kalesine düzenlenen sefere katılan Ahmed bin Abdullah vekilleri aracılığı ile zevcesi Alime Hatun'u on iki bin akçe mihr-i müecceli ve nafaka-i iddet ve me'unet-i süknasından fariğa olmak üzere muhâla'a etmiştir (10 Şevval 1083/29 Ocak 1673).¹²⁸

Muhâla'ada önemli olan husus kadının bazı haklarından feragat etmesi gerektiğidir. Bunlar genelde maddî haklar olarak gruplandırılabilir haklar olup mihr-i müeccel, nafaka-i iddet ve me'unet-i süknadır. Kadınlar sürdürmeye imkân görmedikleri evlilik bağı için kocalarını bahsi geçen haklarından vazgeçerek ikna etmişler ya da talak gibi bir hakkı olmasına rağmen boşanmanın getireceği maddî bazı yükümlülükten kurtulmak isteyen erkekler kadınları bu haklarından vazgeçmeye zorlamışlardır. Eşleri tarafından zorlandıklarını iddia eden kadınların mahkemeye başvurduklarına dair kayıtlar KŞS içerisinde konuyla alakalı ilginç veriler sunmaktadır. Söz konusu davalarda iddiasını ispat edemeyen kadınlar davadan men' edilmişlerdir.¹²⁹ Davasından sonuç alamayan kadınlar başka kadı ve mahkemeye başvurarak sonuç aramakta ancak yine netice çıkmazsa bu durumda padişah

¹²⁸ 16 Numaralı KŞS, 118/4. Ayrıca bakınız: 7 Numaralı KŞS, 87/3.

¹²⁹ Bakınız: 13 Numaralı KŞS, 71/2; 16 Numaralı KŞS, 37/1; 19 Numaralı KŞS, 158/3; 19 Numaralı KŞS, 32/1; 19 Numaralı KŞS, 108/2; 24 Numaralı KŞS, 199/2.

makamından yardım almaktadır. Padişahın belge olarak davanın yeniden görülmesini sağlamaktadır.¹³⁰

Kadınlar söz konusu bu haklarının yanı sıra kocalarından alacaklı oldukları ve kendilerine ait olan bazı mal ve eşyadan da feragat etmişlerdir. Bu mal ve eşyayı kadınların mihr-i muaccel olarak kocalarından almış olabileceklerini düşünmek gerekir. Çünkü mihr-i muaccel bahsi geçen mal ve eşya da konu olmaktadır. Mesela bir kayıta Satı isimli hatun zevcinden muhâla'a ile boşanırken yirmi altı bin akçe mihr-i müccelinden ve iddet nafakasından fariğa olmasının yanında bir kemer sim kuşağı, bir alaca sade ve bir beledi yorgan, bir beledi döşek ve bir çift beledi yastık ve bir sağa kaliçesinden fariğa olarak zevci Hasan'a teslim etmiş me'unet-i süknası kendi üzerine olmak üzere muhâla'a olmuştur (25 Şaban 1083/ 16 Aralık 1672).¹³¹ Benzer bir kayıta Satı Hatun'un vekili olan babası Şaban bin Mehmed mahkemede sabıkan damadı olan İvaz Çelebi mahzarında ikrar ederek; "İvaz, hüsn-i zindegân ve musâfât olmamağla Satı'ya yedi miskal inci ve bir çift altın bilezik ve bir sim kuşağını ve sair eşyasını verip teslim edip ve yorgan, döşek ve yastığını kendi alıkoyup ve sulbi sağır oğlu Mehmed ve sağire kızı Fatıma'ya rızasıyla mezbure Satı kendi malıyla bi-tera infak ettikçe mezbure Satı'nın yedinden niza olunmayıp nafaka murat ettikçe babası hacrinde olmak üzere merkum İvaz Çelebi zimmetinde ma' kud-ı 'aliye olan otuz bin akçe mihr-i müccelinden ba'de'l-hibe baki kalan on iki bin akçe mihr-i mücceli ve nafaka-i iddet-i ma'lume ve me'unet-i süknası üzerine merkume Satı'yı muhâla'a edip kat' alaka-i zevciyet etmekle mezbure Satı dahi eşya-i merkumesini alıp hul'-i meşruhu kabul ve hukuk ve eşya-i merkumesinden feragat edip kat' alaka eyledi min ba'de İvaz yedinde akçe ve hak ve alakası kalmadı davası olursa mesmu'a olmaya." demiştir (26 Temmuz 1686).¹³²

¹³⁰ İzzet Sak, Alaaddin Aköz, "Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhâla'a (18. Yüzyıl Konya Şer'iye Sicillerine Göre)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 91-140, s. 128.

¹³¹ 16 Numaralı KŞS, 102/1. Benzer kayıtlar için bakınız: 19 Numaralı KŞS, 98/4; 19 Numaralı KŞS, 139/2.

¹³² 31 Numaralı KŞS, 112/2.

Küçük yaşta iken velisi ya da babası tarafından evlendirilmiş kızlar, bulûğa erdikten sonra bazı haklarından fariğa olarak mahkemeye başvurup boşanmak talebinde bulunmuşlardır. Ancak burada belirtilmesi gereken karı-koca ilişkisinin gerçekleşmediği durumlarda kadının, mihr-i müeccelinin yarısını kocasından alma hakkının olmasıdır. Zifaf gerçekleşmemiş olsa bile bazı kadınların iddet nafakası ve me'unet-i süknasının yanında mihr-i müeccelinin tamamından da vazgeçtiği görülmektedir.¹³³

Kadınların yalnızca yukarıda bahsedilen haklarından değil, kocalarından alacaklı oldukları bazı eşyalardan da feragat etmek suretiyle muhâla'a gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Bazı kayıtlarda muhâla'a ile boşanmış olmasına rağmen kadınların eski kocaları tarafından talak yoluyla boşandıklarını iddia ettikleri görülmektedir. Bu iddiayla birlikte kadınlar eski kocalarından diğer hakları ile mihr-i müeccellerini talep etmektedirler. Ancak bu haklarını geri almak için öncelikle iddiasını ispatlamak zorundadır. Bunun için de şahitlere ya da yazılı bir kayda ihtiyaç duyar ki aile içi meselelerde söz ile ifade edilmiş bir durumun ispatı zorluk teşkil etmektedir. Şayet kadın iddiasını ispatlayamazsa talepte bulunduğu haklarını hukuken geri alamaz. Söz konusu davalarda kadınların çoğunlukla iddialarını ispatlayamadıkları görülmektedir.¹³⁴ Kadınların böyle bir davranışta bulunarak mahkemeye başvurması ve nafaka ve diğer bazı haklarını talep etmelerini, ayrılıktan sonra yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamada yaşadığı zorluğa veya zorla gerçekleşen muhâla'adan duyduğu pişmanlığa bağlamak mümkündür.

Bazı kayıtlarda erkeklerin eşlerinin kadınlık vazifelerini yerine getirmedikleri gerekçesiyle mahkemeye başvurdukları görülmektedir.¹³⁵ Ancak bazılarında yapılan

¹³³ 16 Numaralı KŞS, 106/4. Kadın tarafından bulûğa ermesi üzerine feshettirilen nikâh için bakınız: 25 Numaralı KŞS, 103/4.

¹³⁴ Bakınız: 14 Numaralı KŞS, 109/3; 19 Numaralı KŞS, 85/4; 19 Numaralı KŞS, 118/5. Hibe ettiği hâlde mihr talebiyle mahkemeye başvuran kadınlara da rastlanmaktadır: 19 Numaralı KŞS, 20/3; 19 Numaralı KŞS, 120/4.

¹³⁵ 15 Numaralı KŞS, 11/2; 21 Numaralı KŞS, 21/3.

araştırma ve kadının dinlenmesi sonucunda belli bir süre önce erkeğin karısını muhâla'a yoluyla boşadığı tespit edilmektedir. Bazı kayıtlarda da kadınların kocalarının iktidarsız olmalarından dolayı boşanma davası açmasına rastlanmaktadır.¹³⁶

Kadının boşandıktan sonra tekrar evlenebilmek için geçirmesi gereken bir süre vardır. Daha önce de değinildiği üzere bu süreye iddet adı verilir. Kadının üç hayız geçirdikten sonra temizlenmesi dönemini kapsayan bu süre sonunda başka biriyle evliliğine sakınca kalmaz. Kayıtlarda erkeklerin, boşanmalarını tescilleri sırasında iddet süresinin bitiminde boşadıkları eşlerinin başka biriyle evlenmelerine (nikâhlanmalarına) engel kalmayacağına dair bir kayıt düşürdükleri görülmektedir. Burada iddet süresinin bitiminde kadının dilediği kimseye nefsinin tezvic edebileceği hususu belirtilir.¹³⁷

Bazı kayıtlarda karşımıza çıkan bir husus da kadınların muhâla'a ile boşandıkları eski kocalarının başka biriyle evlenme istediklerinde mani olmaya çalıştıklarıdır. Şahitlerin sözleri ya da eski kocalarının isnad edilen hareketi yaptıklarını ikrarı üzerine davalar erkeklerin engel olmaktan men' edilmesiyle aleyhlerine sonuçlanmıştır.¹³⁸

Muhâla'a ile boşanma KŞS içinde en sık rastlanan boşanma türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar kocaları tarafından belki zorla ikna edilmeleri belki de rızalarıyla kocalarından hul' ile ayrılmaktadır. Muhâla'aların kayıt altına alınması bir gereklilik olarak değerlendirilmelidir. Çünkü daha sonra çıkabilecek boşanmaya dayalı anlaşmazlıkların önüne geçilme gayesi de boşanmanın kayıt altına alınmasını gerektirmektedir. Zira kadın nafakasını karşılayamadığı zaman talak usulüyle boşandığı iddiasıyla, erkek de muhâla'a bedeli alabilmek amacıyla mahkemeye başvurmaktadır. Bu nedenle kaydına en sık rastlanan boşanma şekli olan muhâla'a ciddi sonuçlar da doğurmaktadır. Ancak sonuç olarak bu sayede erkekler maddî pek

¹³⁶ 21 Numaralı KŞS, 32/2.

¹³⁷ 14 Numaralı KŞS, 51/4; 14 Numaralı KŞS, 132/3; 24 Numaralı KŞS, 101/3.

¹³⁸ 13 Numaralı KŞS, 26/1; 19 Numaralı KŞS, 87/1; 19 Numaralı KŞS, 125/1; 21 Numaralı KŞS, 63/2; 39 Numaralı KŞS; 156/1; 39 Numaralı KŞS, 246/1.

çok külfetten kurtulduğu gibi kadınlar da sürdüremedikleri evliliklerini bazı haklarından feragat ederek sonlandırmaktadır. Bu hakları dışında kadınların kocalarına muhâla‘a sebebiyle bazı bedeller de ödediklerine rastlanmaktadır. Mesela Sinanperakendesı Mahallesinden Gülistan bint Abdullah isimli hatun kocası Mustafa Beğ ibn İbrahim’e bir sim kuşak, kırk kuruş ile mezkur mahallede bir bab beyt ve sokak kapısını müştemil menzilini bedel-i hul‘ olarak vermiş ve muhâla‘a gerçekleştirmişlerdir.¹³⁹

Velisi (babası ve büyükbabası dışında kalan veli) tarafından küçük yaşta evlendirilen çocuk, bulûğa erdiği zaman kullanmak üzere hıyarü’l-bulûğ adı verilen bir seçme hakkıyla mahkemeye başvurarak evliliğin feshini talep edebilir.¹⁴⁰ Bu durum erkek ve kadın için bazı farklı uygulamalar doğurur. Erkek sarahaten ya da zimmen evlenmeye razı olduğunu beyan etmediği sürece bu hakkını dilediği zaman kullanabilirken kadın bulûğa erdiği an iki şahit huzurunda evlenmeyi feshedeceğini bildirmediği takdirde bu seçim hakkını kaybeder.¹⁴¹

Kadının bulûğa ermesi üzerine zıfat gerçekleşmeden evliliği sonlandırmak istemesi sonucu gerçekleşen muhâla‘a türü boşanmalarda kadın kendisine verilmek üzere tespit edilen mihr-i müeccelinin yarısını alma hakkına sahiptir. Aklan Mahallesinden Fatıma bint Mehmed, kocası Hüseyin bin Yusuf mahzarında ikrar edip “Sağır iken on iki bin akçe mihr-i müeccel ile beni Hüseyin’e akd-i nikâh edip babamdan intikal eden eşyayı da ona teslim etmişlerdi ve aramızda halvet-i sahih olmamağla babamdan intikal eden mallarımı da Hüseyin’den alıp zimmetinde olan on iki bin akçe mihr-i müeccelimden bana isabet eden mihrimin yarısı olan altı akçe

¹³⁹ 39 Numaralı KŞS, 173/1. Çocukların bakım ve iâşesi babaya aittir. Ancak başka diyara gidip daha sonra eşlerinden boşanma talep eden erkeklerin olduğu daha evvel söylenmişti. Bu boşanma tekliflerinde kadınlardan çocukların bakımını üstlenmesini isteyen eşlere de rastlanmaktadır. Biremani Mahallesinden olup Selanik’te bulunan es-Seyyid Ahmed bin es-Seyyid Mehmed vekili Osman aracılığıyla zevcesi Cemile bint Nurullah’a sağire kızı Şerife‘ye kendi malıyla on sene bakması ve diğer haklarından vazgeçmesi suretiyle muhâla‘a teklif etmiştir. 23 Numaralı KŞS, 9/3.

¹⁴⁰ 16 Numaralı KŞS, 106/4; 14 Numaralı KŞS, 51/4.

¹⁴¹ Cin, *Evlenme*, s. 352.

mihr-i müeccelimden, nafaka-i iddet ve me'unet-i süknamdan fariğa olup muhâla'a olduk." demiştir (25 Nisan 1671).¹⁴²

Ancak burada ifade etmek gerekir ki mihr-i müeccelinin yarısını alarak boşanmayı kabul eden kadınlar olduğu gibi ayrıca bu hakkından feragat ederek boşananlar da bulunmaktadır.¹⁴³

Sonuç olarak; muhâla'a yoluyla boşanma sık rastlanan ve sonuçları itibarıyla önem arz eden bir boşanma türüdür. Yinelemek gerekirse kadınlar bu boşanma türünde bir bedel ödemek veya bazı haklarından vazgeçmek durumundadır. Boşanmanın gerçekleşmesi için karşılıklı anlaşma ve erkeğin rızası gerekmektedir.

3.3. Tefrik (Kazaî Boşanma)

Eşlerden birinin mahkemeye başvurması ve boşanma talebi neticesinde tarafların mahkeme kararıyla ayrılmalarına hükmedilmesidir. Geçimsizlik, özür veya hastalık, erkeğin eşi tarafından yakın kan akrabalarıyla ilişkide bulunması, din ayrılığı, kocanın iktidarsızlığı, kaybolma ya da terk etme gibi hâller tefrike neden olmaktadır. Ancak Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olan Hanefî mezhebi yalnız kocadaki kusur hâlinin tefrike neden olduğunu kabul etmektedir. Dolayısıyla aslında tefrik nedeni olan hâller için de muhâla'a ile boşanma usulü benimsenmiştir. Hanefî mezhebinin tefriki sınırlı hâllerde kabul etmesinden dolayı da muhâla'a sıklıkla rastlanan boşanma türü olmuştur.¹⁴⁴ Sonuç olarak da bulûğa erme ve küçük yaşta yapılan evliliğini bitirme isteği neticesinde gerçekleşen boşanma kayıtları daha çok bulunmaktadır. Böylece kadınlar babaları ya da velilerinin isteği üzerine küçük yaşta iken evlendikleri eşlerinden ayrılmak ve diledikleri kimse ile evlenmek taleplerini mahkemeye bildirmişlerdir. Bunun yanında kocanın gaipliği ile ilgili olarak da

¹⁴² 15 Numaralı KŞS, 106/5.

¹⁴³ Bakınız: 14 Numaralı KŞS, 51/4.

¹⁴⁴ Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 355.

muhâla'a adıyla boşanmalar yapılmıştır.¹⁴⁵ Bu hususta Cin ve Akyılmaz; "Esasen İslam hukuku çerçevesinde kadına boşanma konusunda en fazla esneklik tanıyan metod tefriktir. Çünkü tefrikte kadın bazı sebeplerin ortaya çıkması durumunda mahkemeye başvurup evliliğin sona erdirilmesini isteyebilmektedir. Diğer boşanma türlerinden farklı olarak kazai boşanmada kocanın rızası aranmadığı gibi, muhala'ada olduğu gibi kadın müeccel mehrinden ve iddet nafakasından vazgeçmek zorunda değildir."¹⁴⁶ tespitinde bulunmuşlardır.

3.4. Çocukların Bakımı

Çocukların eğitimi ve bakımı ailede başlamaktadır. Dolayısıyla ailedeki fertlerin çocukların bakım ve eğitimi hususunda sorumlulukları vardır. Kadınlar, özellikle kız çocuklarının eğitiminde etkindirler ve kızlar evdeki eğitimlerini annelerinden almaktadırlar. Kız ve erkek her çocuk aile bireylerine anne ve babasına saygılı olmak hususunda İslamî bir anlayışla eğitilmektedir.¹⁴⁷ Bu hususu bir çeşit sosyal görev olarak değerlendirmek mümkündür. Şemseddin Sâmî bu konuda şöyle söylemektedir: "... Aile demek kadın demektir. İnsan topluluğu ailelerden ibarettir; insan topluluğunun saadeti aile saadetine ve ailelerin saadeti kadınların eğitilmesine

¹⁴⁵ "Hâliyâ memâlik-i mahrûsemde sipâhî tâ'ifesinden ve sâir re'âyâdan ba'zı kimesneler anun gibi gâ'ib olup henüz hakikat-i ahvâlleri ma'lum olmadın Şâfi'i kâduları anların zevcâtı için nafakaya muhtâcdır deyü hîle ve telbîs edüb bu bahâne ile menkûhelerini tefrik edüb âhara nikâh etdükleri pâye-i serîr-i âlem-masîrîme arz olunmağın memâlik-i mahrûsemde min-ba'd Şâfi'i kâdı olmasın ref' edüb buyurdum ki;

Hükm-i şerîf-i vâcibü'l-ittibâ'im varıcak te'hîr ü terâhî etmeyüb taht-ı hükûmetinizde oln mevâzî'a bu emr-i cihân-mutâ'î umûmen halka her zamanda bu emr-i celîlü'l-kadrim muktezâsınca amel eylesin. Ve eğer bi'l-fi'il nasb olunmuş Şâfi'i kâduları var ise ve her ne mahalde ise giderdüb emr-i şerîfime muhâlif iş olunmakdan ziyâde ihtiyât ü ihtirâz eylesesiz.FÎ 27 Receb sene 943." Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 6. Kitap, s. 368.

¹⁴⁶ Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 356.

¹⁴⁷ Allah'ı inkar ve adaletsiz olmak dışında anne ve babaya saygı Kur'an'da yer almaktadır: *Kur'an-ı Kerim*, Nisa Suresi, 135. Ayet; *Kur'an-ı Kerim*, Tevbe Suresi, 23. Ayet; *Kur'an-ı Kerim*, Lokman Suresi, 15. Ayet.

bağlı olduğundan, kadınların eğitilmesi insan topluluğunun saadeti için gereklidir' ve 'insan topluluğunun saadeti kadınların eğitilmesine bağlıdır' görüşleri kanıtlanmış olur.”¹⁴⁸

Osmanlı ailesinde çocuğun ilk terbiyecisi annesidir. Yahya Ayaşlı makalesinde, John Cam Hobhouse'ın çalışmasında, Osmanlı toplumunda anne ve çocuk arasındaki bağın bozulmayacak bir bağ olduğunu, bunun kadına mutluluk verdiğini, şefkat, hürmet ve saygı dolu olduğunu yazdığından bahsederek bu bağın Avrupa'da körelmişliğinden söz etmektedir.¹⁴⁹ Bu bağ Osmanlı ailesinde o kadar kuvvetlidir ki boşanmalarda çocuğun velayetinin, babanın ölümü hâlinde de vesayetinin anneye verilmesi bunun ispatıdır. Kadın çocuğun yetiştirilmesi, terbiye ve bakımından sorumlu ve yasalarca hakkı korunan konumdadır.

Boşanma sırasında kadınların yukarıda bahsedilen haklarından vazgeçmelerinin yanı sıra çocukların bakımı hususunda alacakları durum da önem arz etmektedir. Kadınların, boşandıkları kocalarından doğan çocukları için kocalarının üstlenmesi gereken ve bu çocuklar için takdir edilecek nafakadan da ya tamamen ya da belli bir süreliğine feragat etmeleri karşılaşılan başka ve önemli bir boşanma sonucudur. Bu suretle de çocuklarının bakım ve ihtiyaçlarını kendi üzerilerine almaktadırlar.¹⁵⁰ Ancak bunun dışında ortaya çıkan bir durum daha vardır ki o da çocukların belli bir süre annesi tarafından bakılması gerekse de kadınların bu haklarından feragat ederek çocuklarını kocalarına teslim etmeleri durumudur.¹⁵¹

¹⁴⁸ Şemseddin Sâmî, *Kadınlar*, Haz. İsmail Doğan, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996, s. 26. Sâmî, kadınların kabahatini cehaletine bağlamakta ve bu nedenle eğitilmeleri gerektiğine inanmaktadır.

¹⁴⁹ Yahya Ayaşlı, “Osmanlı Kadını, Hizmetçiler ve Köleler Hakkında”, *Türk Yurdu*, Cilt 33, Sayı 310, Haziran 2013, 249-252, s. 249.

¹⁵⁰ 31 Numaralı KŞS, 112/2. Ayrıca bakınız: 19 Numaralı KŞS, 77/4; 19 Numaralı KŞS, 98/4.

¹⁵¹ 39 Numaralı KŞS, 32/2. Kadınlar kimi zaman çocuklarını kocalarına teslim ettikleri için bir müddet sonra pişman olmakta ve çocuklarını geri almaktadırlar. Bakınız: 39 Numaralı KŞS, 11/1; 39 Numaralı KŞS, 17/3; 39 Numaralı KŞS, 43/3. Bu şekilde çocuklarını alan kadınlar onlar için nafaka da bağlatmaktadır.

Konuyla alakalı bir durum da kadınların başka biriyle evlendikten sonra çocuklarını, bakım hakları kendi üzerilerinden kalkmasına rağmen, eski kocalarından almak ve kendi mallarıyla bakmak istemeleridir.¹⁵²

Kadınların kocaları tarafından çocuklarının bakım ve iâşesi için nafaka temin etmesi gerektiği ancak boşanma sırasında kadınların nafaka istemeyerek çocuklarının bakımını kendi üstlerine aldıkları ifade edilmişti. Kadınların örneği verilen bu durumların aksine olarak nafaka hakkından vazgeçmelerine rağmen daha sonradan eski kocalarından çocuklarının bakımı için nafaka bağlattıkları da kayıtlar da rastlanan bir durumdur. Annenin çocuklarına bakmakla yükümlü addedildiği süreler (hıdane) erkek çocuklarında 7-9, kız çocuklarında 9-11 olup¹⁵³ bu süreler doluncaya kadar çocukların şayet kendi üzerlerinde malları yoksa bakımları için temin edilecek nafaka babaya aittir. Lakin kadınlar boşanma sırasında bu durumdan feragat etmek isteyebilirler. Bu konuda çok sayıda örnek verilebilir. Bu örneklerin bazılarında kadınların söz konusu süreleri aşarak da çocuklarının bakımını üstlendikleri görülmektedir.¹⁵⁴ Bazı kayıtlarda hıdane hakkını anne hayatta olsa dahi ailenin diğer kadın fertlerinin üstlendiği görülmektedir.¹⁵⁵

¹⁵² 39 Numaralı KŞS, 185/2.

¹⁵³ Bu sınırlar ve hidane hakkında bakınız: Cin, Akgündüz, *Türk-İslâm* 2, s. 117-118. Hıdane süresi ve sonrası için Madeline C. Zilfi şöyle demektedir: "... erkek çocuklar olağan koşullarda yedi yaşına kadar, kız çocuklar da yedi ya da dokuz yaşına kadar anneleriyle kalmakta, bundan sonra ise evleninceye kadar babalarının vesayetine, baba yoksa onun anne ve babasının vesayetine geçmektedir." Madeline C. Zilfi, "Geçinemiyoruz: 18. Yüzyılda Kadınlar ve Hul", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, 261-294, s. 284.

¹⁵⁴ 20 Numaralı KŞS, 164/1; 20 Numaralı KŞS, 232/3; 23 Numaralı KŞS, 68/4.

¹⁵⁵ Çumra karyesinden olup vefat eden el-Hac Mehmed'in zevcesi ve zevcesinin validesi Aişe hatunlar muhallelâtan mihr-i müeccel ve diğer haklarını almışlardır. Aişe Hatun torunun bakımını üstlenmiştir (19 Mayıs 1686). 31 Numaralı KŞS, 31/1.

4. Mihir

İslam hukukunda iki şahit huzurunda tarafların rızasıyla yapılan nikâh evliliğin namzedden sonraki meşru adımıdır. Mihir bu uygulama sırasında kararlaştırılan kocanın, evlilikle birlikte veya evliliğin süresi içinde kadına ödemesi veya vermesi gereken para yahut maldır. Bu sayede kadın en azından maddî açıdan güvenceye alınmış olup boşanmaların da önüne geçmek amaçlanmıştır. Kız ya da erkeğin sosyal konumu, maddî durumu mihrin miktar ya da durumunu muhakkak etkilemektedir.

Mehir hususunda mezhepler farklı görüşler benimsemiştir. Maliki mezhebinin evlilik için bir şart olarak gördüğü mihri diğer mezhepler (Hanefî, Hanbelî ve Şâfi‘î mezhepleri) evliliğin sonucu olarak değerlendirmiş dolayısıyla mihirsiz bir evlenmeyi de muteber saymışlardır. Peki mehir verilmemesi başka bir bedel ödemeyi ya da karşılık vermeyi engeller mi ya da doğurur mu? İşte bunun için ifade etmek gerekir ki evlilik akdi sırasında herhangi bir mehir tespitinde bulunulmamışsa ve evlilik zifaf gerçekleşmeden kocanın fiili ile son bulmuşsa (talak-ı bâin gerçekleşmişse), bu durumda kadına mehir yerine bir hediye vermek icap eder ki bu konu Kur’an-ı Kerim’in Bakara Suresi 236. ayetinde şu şekilde izahat bulur:

“Eğer kadınları kendilerine dokunmadan ve onlara bir mehir ta’yîn etmeden boşarsanız size bir günah yoktur. Fakat (gönüllerini alacak şekilde) onları faydalandırın! Genişlik içinde olan(ınız)a kendi durumuna göre, darlık içinde olan(ınız)a da gücü yettiğince (onları faydalandırma borcu) vardır. (Bu,) iyilik edenler üzerine bir vazife olarak örfe uygun bir faydalandırmadır.”¹⁵⁶

Görüldüğü üzere İslamiyet kadına mehir dışında bir uygulama ile teminat vermekte, ancak bunda erkeğin maddî imkânlarına göre fayda sağlaması gözetilmektedir.

¹⁵⁶ Kur’an-ı Kerim, Bakara Suresi, 236. Ayet.

Mehir çeşitli ayrıştırmalara sahiptir. Burada detaylarına inmeden bazı hususlar incelenecek ve sicillerde sıklıkla rastlanan mehir türlerine yer verilecektir. Mehir verilmiş zamanına göre ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki evlilik akdi ile yani nikâhla birlikte erkeğin kadına vermek üzere yükümlü olduğu mehir-i muaccel olup nikâh sırasında verilmektedir. Peşin olarak ödenen mehir olarak değerlendirilir. İkinci olan ve aslında kadına sağlanmaya çalışılan güvencenin önemli bir göstergesi sayılarak değerlendirilmesi gereken mehir ise mehir-i müecceldir. Evlilik akdi sırasında değil daha sonra ödenmesi kararlaştırılan mihirdir. Ölüm ve boşanma durumları mehir-i müecceli muaccel kılar. Sicillerde özellikle ertelenmiş mihirin verilmemesinden kaynaklanan davalar çoğunluktadır. Söz konusu mihirlerden kadınların ya belli bir karşılık verildiği takdirde ya da rıza göstererek vazgeçtikleri de olmuştur. Zaten mehir-i müeccel adını verdiğimiz mihirden muhâla'a yoluyla gerçekleşen boşanmalarda kadınların vazgeçtikleri görülmektedir.

Bu bağlamda mehir, verilmiş zamanına göre ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan ilki evlilik akdi ile yani nikâhla birlikte erkeğin kadına vermek üzere yükümlü olduğu mehir-i muacceldir.

Eşlerin aralarında kararlaştırmasına bağlı olarak ya da örf adetlerin zorunlu kılmasına dayanarak mihirin zifafтан önce ödenmesi hususu kabul edilmiş olabilir. Bu durumda kocanın zifaf öncesi muaccel olarak mihri karısına teslim etmesi gerekir. Şayet kadın, kocası tarafından zifaf öncesi ödenmesi kararlaştırılan mihirini alamamışsa zifafi reddetme hakkına sahiptir.¹⁵⁷

Mehir-i muaccele konu olan eşya ve mallar, daha ziyade evlilik akdi ve boşanma kayıtlarında karşımıza çıkmaktadır. Ev eşyası, kıyafet veya para olarak verilebilmektedir. Bir nikâh akdi sırasında kadına bir çatma döşek, bir çatma yorgan, bir çift çatma yastık, bir çift dumurla sandık, bir beledi döşek, bir beledi yorgan ve bir çift beledi yastık verilmiştir.¹⁵⁸ Başka bir kayıтта Fatıma bint Mustafa, Mehmed bin Sündük ile evlenirken kayınpederi kendisine, mehir-i muaccel olarak bir al frengi

¹⁵⁷ Cin, *Evlenme*, s. 250.

¹⁵⁸ 14 Numaralı KŞS, 84/1.

kaftan, bir kumaş yorgan, bir kumaş döşek, bir çift kumaş yastık, bir beledi döşek, bir çift beledi yastık, bir kırmızı peştemal ve bir mükemmel hamam esbabı vermiştir (14 Aralık 1677).¹⁵⁹

İkinci olan ve aslında kadına sağlanmaya çalışılan güvencenin önemli bir göstergesi sayılarak değerlendirilmesi gereken mihir ise mihr-i müecceldir. Nikâh akdi esnasında, ödenmesi muayyen bir süreye bağlanmıştır. Buna bir kısmı ya da tamamı konu olabilir. Kadın bu ertelemeye razı ise ödeme tarihinden önce ödenmesini talep edemez. Evlilik süresi içinde herhangi bir tarihte veya ölüm ve boşanma durumunda kadına verilmesi kararlaştırılan mal ve para, mihr-i müecceli oluşturmaktadır. Bunun daha sonra ödenmesinde sakınca görülmemiştir. Ölüm veya boşanma şartına bağlanmış olması için herhangi bir süre tayin edilmemiş olması gerekir. Uygulamaların şekil ve süresini bölgenin örf ve adetleri etkilemektedir. Sicillerde özellikle söz konusu mihrin verilmemesinden kaynaklanan davalar çoğunluktadır. Mihrin bir kısmı, çoğunlukla yarısı nikâh sırasında ödenirken geri kalan kısmı için başka ödeme tarihi kararlaştırılır. Mihr-i müccel adını alan bu mihir evliliğin son bulması durumunda muacceliyet kesbeder.¹⁶⁰

Mihrin belirlenmiş olma ya da olmamasına bağlı olarak da ikiye ayrıldığı bilinmektedir. Bunlardan ilki mihrin miktarının belirlendiği mihr-i müsemmadır. Bu mihir ödenme zamanına göre, yukarıda bahsedilen, muaccel ve müccel mihir şeklinde iki bölüme ayrılır. Mihrin miktarı için üst sınır tayin edilmemişken verilecek en az mihir miktarı on dirhem gümüş olarak tayin edilmiştir.¹⁶¹ Mihir aynî veya nakdî olarak ödenebilir. Bu uygulamayı gelenek ve örfler tayin eder. Bölgeden bölgeye, aynı bölge içinde şehirden şehire değişiklik arz edebilmektedir. Mihrin miktarını ya da durumunu sosyal ve ekonomik durum ile evlenilecek adayın (kadının) yaşı, güzelliği, bekar ya da dul olması, çocuklu veya çocuksuz oluşu, sahip olduğu mal varlığı (varlıklı ya da fakir oluşu), dindarlığı, akıl sağlığının yerinde olup olmaması gibi sebepler etkilemekte ve belirlemektedir. İslamın yasak kılmadığı ve

¹⁵⁹ 23 Numaralı KŞS, 97/1. Ayrıca bakınız: 21 Numaralı KŞS, 17/1; 16 Numaralı KŞS, 148/3.

¹⁶⁰ Cin, *Evlenme*, s. 241.

¹⁶¹ a.g.e., s. 216.

maddî deęeri olan her Őey, her tűrlű mal mihre konu olabilir. Akar ve hayvanlar da buna dâhildir.

Öyle Bekledi Mahallesinden Neslihan bint Mehmed isimli bkr-i balięa Mehmed bin Receb'e bir kaftan, bir sim kuŐak, bir alaca dűŐek, bir alaca yastık, bir çift yorgan ve bir arkıye, műkemmell hamam rahtı mihr-i muaccel ve yirmi bin akçe mihr-i müeccel ile nefsinı tezcic etmiŐtir (28 Rebiűlevvel 1083/24 Temmuz 1672).¹⁶²

Mihr-i misl ise; evlenme sırasında tayin edilmemiŐ ya da verilmesi caiz olmayan mihir sűz konusu ise veya mihir űdenmemesi kararlaŐtırılmıŐsa bu durumda kadı tarafından (kanunî) dięer mihir űrneklerine bakılarak mihir tayini yapılmasıdır. Bu kadının toplumsal statűsűnű en iyi yansıtacak tutardır ve kadının baba tarafından akrabası olan kadınların almıŐ olduęu mihir miktarına gűre belirlenir.¹⁶³

Mihrin tasarruf hakkı tamamen kadına aittir. İsterse kocasına hibe edebilir, isterse kullanım hakkını deęerlendirerek tasarruf edebilir. Kur'an-ı Kerim'de Nisa Suresi 19. ayette bu hususta ifadeler yer almaktadır: "...Verdięiniz (mehr)in bir kısmını (alıp) gűtűrmeniz ięin onları sıkıŐtırmayın; ancak apaŐık bir hayâsızlık yapmaları műstesnâ..."¹⁶⁴ Gűrűldűęű űzere İslamiyet mihrin tasarruf hakkını kadına vermekte ve erkeęi bu konuda baskı yapmaktan uzak tutmaktadır.

Yukarıda belirtildięi űzere mihir, kocanın talak yetkisini kűtűye kullanarak kadını maędur etmesine karŐı kadına verilmiŐ olan bir haktır. Dolayısıyla kadın mihrini almak ve istemek hususunda da hak sahibidir. űlűm veya boŐanma nedeniyle geręekleŐecek bir ayrılıkta kadının maęduriyetini engellemek űzere mihir temini űnemli bir gűvence teŐkil eder. Mihrin varlıęı hususunda farklı gűrűŐler mevcut olsa da temel nokta, mihrin evlilięin aleniyetini gűstermesi ve sonucu olması bakımından arz ettięi űnemdir.

¹⁶² 16 Numaralı KŐS, 34/3. BaŐka bir kayıttta kırk dirhem kumaŐın mihr-i műeccel olarak tayin edildięi gűrűlmektedir. 24 Numaralı KŐS, 257/1.

¹⁶³ Imber, a.g.m., s. 96. Mihr-i misl misali için bakınız: 24 Numaralı KŞS, 135/1.

¹⁶⁴ Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi, 19. Ayet.

Kadınların büyük çoğunluğunun zifaf gecesinde mihirlerinin bir kısmını, genellikle de yarısını hibe ettikleri tespit edilmiştir. Kadınlar kocalarına hibe etmiş oldukları mihir miktarlarını da mahkemede talep etmişlerdir. Yapılan araştırmalarda hibe ettikleri ortaya çıkmış ve kadınlar hibe ettikleri kısmı istemekten men' edilmişlerdir.¹⁶⁵ Bazı durumlarda kadınların daha sonra da mihirlerinin bir kısmından vazgeçtikleri görülmektedir. Mesela, Hacıeymir Mahallesinden Neslihan bint İvaz hatun, mahkemede, eski kocası Mehmed'in zimmetinde altı bin akçe mihr-i müecceli olduğunu, bunun iki bin akçesini hibe ettiğini ve baki dört bin akçesi olduğunu bildirmiştir. Ancak taraflar Müslümanların da araya girmesiyle iki bin beş yüz akçeye ve bir kilime uzlaşmışlardır.¹⁶⁶ Mihir talepleri gerek vefat sonrası kocanın muhalefâtından¹⁶⁷, gerekse de boşanma sonrası kocadan¹⁶⁸ istenmektedir. Şayet kadın vefat etmişse mihiri vârisleri tarafından talep edilmektedir. Fatı Hatun'un vefat etmesi üzerine kardeşi Mehmed, mihr-i müeccelini talep etmiştir. Ancak şahitlerin ifadeleriyle kırk bin akçe mihr-i müeccelin otuz altı bininin zifafa hibe edildiği, baki dört bininin kaldığı anlaşılmıştır. Mehmed de davadan men' edilmiştir.¹⁶⁹

Kadına mihir ödenmesi için gerekli ön şartların gerçekleşmesi lazımdır. Buna göre kadın ve erkeğin aralarında karı-koca ilişkisinin gerçekleşmiş olması şartı aranır. Şayet gerçekleşmeden bir ayrılık söz konusu olmuşsa bu durumda ayrılığa sebep olanın kim olduğuna bakılır. Erkek sebep olmuşsa mihrin yarısını kadına ödemek zorundadır.¹⁷⁰ Ancak kadın sebep olmuşsa ya da kadın bulûğa erdiği için bulûğa ermeden evvel kıyılan nikâhı bozmak istiyorsa bu durumda da herhangi bir

¹⁶⁵ 16 Numaralı KŞS, 77/1; 20 Numaralı KŞS, 78/3; 24 Numaralı KŞS, 257/1; 19 Numaralı KŞS, 20/3.

¹⁶⁶ 23 Numaralı KŞS, 63/2. Ayrıca bakınız: 21 Numaralı KŞS, 176/1; 21 Numaralı KŞS, 270/2; 14 Numaralı KŞS, 152/5.

¹⁶⁷ 14 Numaralı KŞS, 8/2; 14 Numaralı KŞS, 22/1; 19 Numaralı KŞS, 59/3; 19 Numaralı KŞS, 98/5; 24 Numaralı KŞS, 241/2. Bu talepler neticesinde mihr-i müeccel yerine bedelen mal ve bazı eşyalar da verilmektedir. Bakınız: 21 Numaralı KŞS, 180/1.

¹⁶⁸ 15 Numaralı KŞS, 69/2; 19 Numaralı KŞS, 20/3; 21 Numaralı KŞS, 115/2; 21 Numaralı KŞS, 126/3.

¹⁶⁹ 38 Numaralı KŞS, 124/2. Ayrıca bakınız: 19 Numaralı KŞS, 80/2; 19 Numaralı KŞS, 152/1; 14 Numaralı KŞS, 46/1.

¹⁷⁰ Bakınız: 15 Numaralı KŞS, 106/5.

mehir ödemek söz konusu olmaz. Zifaf dışında halvette bulunmak ya da eşlerden birinin zifaftan önce ya da sonra ölmesi de mihrin ödenmesini doğuran şartlardır. Ölüm hâlinde mihrin ödenmesi durumu daha evvel mihrin belirlenip (müsemma) belirlenmemesine (misil) göre değişiklik gösterir. Belirtildiği üzere erkek zifaf veya halvet öncesi evliliği sonlandırmışsa¹⁷¹ bu durumda mihrin yarısını ödemesi icap eder. “...Onlara gerçekten bir mehir ta’yîn ettiğiniz hâlde kendilerine dokunmadan önce onları boşarsanız, artık ta’yîn ettiğinizin yarısı (onlarındır).”¹⁷²

Söz konusu mihirlerden kadınların ya belli bir karşılık verildiği takdirde ya da rıza göstererek vazgeçtikleri de olmuştur. Zaten mihr-i müeccel adını verdiğimiz mihirden muhâla’a yoluyla gerçekleşen boşanmalarda kadınların vazgeçtikleri görülmektedir. Ancak boşanmalar talak yolu ile gerçekleşmiş ise kadınlar mahkemeye başvurarak mihir alacaklarını talep etmektedirler. Bazen tayin edilen mihrin bedeli olarak tayin edilen bir malı alarak davadan feragat ettikleri görülmektedir. Mesela, Muhsine bint Ali isimli kadın on bin akçe mihr-i müeccelinin daha evvel altı binini hibe etmiş, baki dört bin akçesi kalmıştır. Mahkemede dört bin akçeyi talep etmiş ve kırk altın alarak davadan fariğ olmuştur (Evasıt-i Şaban 970).¹⁷³

Mihirlerin Konya’da akçe üzerinden ödendiği görülmektedir. Mihir miktarlarının küçümsenemeyecek derecede yüksek olduğu ve belirlenen miktarlar arasında ciddi farklar olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin Müderris Mahallesi’ndeki bir akd-i nikâhta yüz akçe¹⁷⁴, Furkandede Mahallesi’ndeki bir akd-i nikâhta yirmi sekiz bin akçe¹⁷⁵, Hacı Eymir Mahallesi’ndeki bir akd-i nikâhta elli bin akçe¹⁷⁶ mihr-i müeccel olarak belirlenmiştir.

¹⁷¹ Erkeğin kendi fiiliyle evliliğe son verebileceği durumlar için bakınız: Cin, *Evlenme*, s. 237-238. Kadınların kendi fiiliyle mihrin tamamını kaybettiği hâller için bakınız: *a.g.e*, s. 239-240.

¹⁷² *Kur’an-ı Kerim*, Bakara Suresi, 237. Ayet.

¹⁷³ *1 Numaralı KŞS*, 110/5.

¹⁷⁴ *1 Numaralı KŞS*, 48/12. Dört yüz akçe mihr-i müeccel ile nikâh akdi için bakınız: *1 Numaralı KŞS*, 48/3; üç bin akçe mihr-i müeccel ile nikâh akdi için bakınız: *1 Numaralı KŞS*, 48/4; bin akçe mihr-i müeccel ile nikâh akdi için bakınız: *1 Numaralı KŞS*, 48/2.

¹⁷⁵ *15 Numaralı KŞS*, 191/1.

KŞS içinde kaydı bulunan davalarda mihirlerinin ödenmemesi ya da bir kısmının ödenmemesi dolayısıyla mahkemeye başvuran kadınların ya bizzat ya da vekilleri yoluyla haklarını aradıkları görülmektedir.¹⁷⁷ İncelenen dönemde kayıtlarda yer alan mihir davaları %6.5'lik bir dilimi oluşturmaktadır.

Mihrin muaccel olarak verilen kısmı erkeği toplu hâlde verdiği zaman oluşacak zorluktan kurtararak rahatlatmakta, kadının da düğün ihtiyaçlarının karşılanmasında kadına kolaylık sağlamaktadır. Müeccel olan kısım ise daha önce değinildiği üzere kadını güvence altına almaktadır. Geçim ve yaşam kolaylığı açısından sigorta vazifesi görmektedir.

Kadının mihir yoluyla sahip olduğu ekonomik varlık üzerindeki tasarruf hakkı sadece ona aittir. Hiç kimse kadının evlenirken kocası tarafından kendisine verileceği hususunda söz verdiği mihre söz sahibi olarak müdahalede bulunamaz. İslamiyet eşlerin ayrı ayrı mal ve mülk sahibi olabilmesine imkân sağlamıştır, dolayısıyla mihir kesin ve mutlak olarak kadının tasarrufundadır. Mihri şayet küçük ise velisi, vasisi ya da kadı onun adına kocasından alabilir ancak kadın ergin ve reşit durumda ise mihirini yetki vermediği sürece kimse kocadan kabz edemez. Kadın mülkü olan ve kocasının vermekle yükümlü olduğu¹⁷⁸ bu hakkını reşit ise dilediği gibi kullanabilir. Yani şayet bir mal mihir konusu ise kadın kendisine ait olan bu malı kiralayabilir, satabilir ya da herhangi birine hibe edebilir. Kadınlar çeşitli yollarla sahip oldukları malları ticarî ilişkilerde, mülk alım ve satımında kullanmışlardır. *“Eğer bir zevcenin yerine (başka) bir zevce almak isterseniz, onlardan birine yığınla (mal) vermiş de olsanız, artık ondan (o maldan) bir şey almayın! İftirâ ederek ve apaçık günah işleyerek mi onu alacaksınız?”*¹⁷⁹ Görüldüğü üzere ayet, erkeğin karısına vermiş olduğu mihri geri alamayacağını, almak için haksız yollara başvurmamasını buyurmuştur.

¹⁷⁶ 25 Numaralı KŞS, 83/1.

¹⁷⁷ Örnekler için bakınız: 16 Numaralı KŞS, 77/1; 24 Numaralı KŞS, 257/1; 19 Numaralı KŞS, 20/3.

¹⁷⁸ Mihrin kefaletle temini de söz konusudur. Şartları ve uygulanışı hakkında bakınız: Cin, *Evlenme*, s. 244-246.

¹⁷⁹ *Kur'an-ı Kerim*, Nisa Suresi, 20. Ayet.

Sonuç olarak; mihir meselesi hakkında belirtmesi gereken, mihir miktarlarının 100-50000 akçe arasında değişiklik gösterdiği ve kadınların boşanma ya da ölüm sebebiyle doğan mihir alacaklarını talep maksadıyla mahkemeye gittikleridir. Kadınlar mihirlerini ya bizzat ya da vekilleri aracılığıyla istemişlerdir. Kadınların vefat etmeleri hâlinde mihir alacakları vârisleri tarafından talep edilmiştir. Ancak bazı davalarda kadınların veya vârislerinin hibe konusu olmuş mihirleri de istemek üzere mahkemeye başvurdukları ve men' edildikleri görülmektedir.

5. Nafaka

Nafaka, geçimi üstlenilen kişi ya da kişilere yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak üzere sağlanan imkândır. Bunun içine ihtiyaç duyulan her türlü maddî ve manevî gereksinimler girmektedir. Yiyecek, içecek, mesken, giyim-kuşam, eğitim vs. bunlardandır.¹⁸⁰ Söz konusu nafaka şayet nakdî bir karşılık ise bu miktar çocuk sayısına, ekonomik imkânlar göre değişiklik arz edebilmektedir. Kadınların evlilik ve sonrası süreçte (iddet) kocaları tarafından karşılanacak temel gereksinimleri vardır. Bazı boşanmalarda kadınlar nafaka hakkından feragat etse de nafakasını alamadığı için davacı olan kadınlar da söz konusudur. Başka bir yere gittikleri zaman ya da boşanma sonrası eş, çocuk, köle ve cariyelerine nafaka temin etmeyen erkeklerden nafakalarını talep etmek üzere kadınlar mahkemeye başvurmaktadır.

Bilindiği üzere İslam hukukunda kadının ve çocukların geçim, nafaka ve yaşesi erkeğe yani evin reisi olan eşe aittir. İslamiyet nafaka hususunu Kur'an-ı Kerim'in çeşitli yerlerinde bahsetmektedir.¹⁸¹ Kocanın karısına karşı nafaka borcu;

¹⁸⁰ Nafaka hakkında bakınız: Karaman, a.g.e., s. 286-288; Aydın, a.g.e., s. 303.

¹⁸¹ "...Çocuk kendisinin olan (babaya) da meşrû' (örfe uygun) bir şekilde onların (annelerin) yiyecek ve giyecekleri(ni te'mîn etme borcu) vardır..." Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, 233. Ayet. Görüldüğü üzere Kur'an nafaka teminini erkeğin zaruri bir vazifesi olarak ve açıkça belirtmektedir. Mesken temini hususunda da Talak Suresi 6. ayette bir hüküm yer almaktadır. "(Boşadığınız) o kadınları nisbetinde kendi oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun; onları sıkıştırmak (ve bir an önce çokmalarını sağlamak) için kendilerine zarar vermeye (kalkışma)mayın!. Eğer hâmile iseler, artık yüklerini bırakıncaya kadar onlara nafaka verin! Sonra sizin için (çocuğunuzu) emzirirlerse, onlara

yiyecek, giyecek, mesken ve hizmetçi temini hususlarını kapsamaktadır.¹⁸² Kadın ve erkeğin sosyal ve malî durumu ne olursa olsun söz konusu ihtiyaçları karşılamak kocaya ait bir vazifedir ve kadının bu konuda bir zarurieti bulunmamaktadır.

Aynî veya nakdî olarak ödenen nafakanın miktar ve durumu kocanın maddî imkânlarına göre belirlenmektedir. Ödenme süresi kocanın çalışma şekline göre değişiklik arz eder. Erkeklerin eşlerini müstakil yani ayrı birer evde oturtmak gibi bir görevi vardır ve bu husus nafakanın önemli bir boyutunu temsil eder. Ancak bazı durumlarda bunun için pratik çözümler bulunmuştur. Örneğin Rıdvan bin Abdülmennan isimli damat mahkemedeki kayınpederi Mehmed mahzarında, Mehmed'in kızı ile evli olduğunu, ancak müstakil bir evi olmadığını ve bu yüzden Mehmed'in evinde bir odada ikamet edeceklerini belirtmiş, diğer taraftan karısının nafaka ve kisvesini karşılayacağı sözünü vermiştir.¹⁸³ Çifte Merdivan Mahallesinden Saime bint Mehmed Beğ mahkemeye gelerek zevci Osman'ın sağır olduğunu ve kayınvalidesi ile aralarında hüsn-i zindegân olmadığını, bu yüzden Osman'dan ayrı ev açmasını talep ettiğini ancak onun karşılayacak durumu olmadığını ve Osman'ın velisinin de ahar diyarda olduğunu belirtmiş, annesi evinde oturmaya izin ve Osman üzerine de nafaka ve kisve takdir edilmesini talep etmiştir.¹⁸⁴

Nafaka borcunun başlaması hususunda çeşitli görüşler vardır.¹⁸⁵ Malikî mezhebi dışında kalan üç mezhep kadının kocasıyla aynı meskende oturmaya başladığı anı nafaka başlangıcı olarak kabul etmektedir. Malikî mezhebi ise bunun için zifafın gerçekleşmiş olması şartını arar. Esas itibarıyla evlilik süresi boyunca devam eden nafaka temini zorunluluğu evliliğin sonlanması hâlinde ortadan kalkar. Ancak daha önce bahsedilen iddet süresi boyunca kocanın nafaka karşılama vazifesi devam eder.¹⁸⁶ Çeşitli sebeplerle nafakalarını alamayan kadınlar, kadı huzuruna

ücretlerini de verin. (Bu hususta) aranızda güzel bir şekilde anlaşın!..." Kur'an-ı Kerim, Talak Suresi, 6. Ayet. Ayrıca bakınız: Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi, 34. Ayet.

¹⁸² Cin, *Evlenme*, s. 197; Karaman, *a.g.e.*, s. 351.

¹⁸³ 9 Numaralı KŞS, 95/2.

¹⁸⁴ 20 Numaralı KŞS, 233/1.

¹⁸⁵ Bu görüşler için bakınız: Cin, *Evlenme*, s. 202-204.

¹⁸⁶ 31 Numaralı KŞS, 92/1; 31 Numaralı KŞS, 189/2; 31 Numaralı KŞS, 189/4.

çıkarak hem kendileri hem de çocukları için nafaka talebinde bulunmuşlardır. Kadınlar kocalarının ölümleri hâlinde mahkemeye başvurarak çocukları için nafaka bağlatmak istemişlerdir.¹⁸⁷

Başka bir yere giderek nafaka temin etmeyen kocasından nafaka talep eden kadınlar nafakalarını istedikleri gibi bu sebebe dayalı olarak nikâhlarının feshini de isteyebilirler. Kocasını gaip olan (kendisinden uzun süredir haber alınamayan ya da haberleşmenin zor olduğu uzak mesafede bulunan) kadın mahkemeye müracaat ederek gaip olan kocasının nafaka temininde bulunmadığını belirtir.¹⁸⁸ Kadın kendisinden evliliğin muteber oluşu, iddet süresi içinde bulunup bulunmadığı ve kocanın nafaka bırakmadığı hususunda yemin aldıktan sonra nafaka miktarı belirleyerek gaibin malları ve alacakları üzerinden nafaka alma hakkını verir. 1644 yılında, kocası Süleyman'ın kendisini bi-lâ nafaka ve kisvesiz olarak bırakıp ahar diyara gittiği iddiasıyla mahkemeye başvuran Neslihan bint Ömer isimli kadın için günlük altı akçe nafaka tayin edilmiştir.¹⁸⁹ İncelenen dönemde Konya'da gaiplik ya da başka diyara gitmek suretiyle nafaka verilmediği şeklindeki kayıtlar fazla değildir. Bunun sebebi daha önce de belirtildiği üzere başka bir yere giderken kocaların, ya boşanmaları ya da vekil tayin ederek eş ve çocuklarının mağduriyetini önlemeleridir. Tayin edilen vekiller geride kalanlara nafaka temininde bulunurlar, bu sayede onların ihtiyaçlarını karşılarlardı. Vekil tayin eden kişinin ölüm haberi ulaştığı zaman nafaka ödemesi sonlandırılır. Asiye bint Dilaver, Mehmed bin Bayram mahzarında ikrar ederek "Mehmed'in li-um karındaşı İbrahim Beşe bin Hasan zevcim olup sefere giderken Mehmed'i nafaka ve kisvem için kefil bırakmıştır. Mehmed'den talep ettiğimde muhalefet üzeredir sual olunsun." demiştir. Mehmed cevabında kefil olduğunu ikrar etmiş ancak İbrahim Beşe'nin şehid olduğunu, nafakadan bu yüzden imtina ettiğini bildirmiştir. İstenen beyyineyi getiren Mehmed, Rumeli'de İbrahim

¹⁸⁷ Hidanesi altında olan oğlu Osman ve kızı Fatıma için babalarının malından nafaka talep etmek üzere Güllü Hatun mahkemeye başvurmuş, günlük onar akçe nafaka tayin olunmuştur. *34 Numaralı KŞS*, 255/1. Ayrıca bakınız: *6 Numaralı KŞS*, 87/3; *7 Numaralı KŞS*, 6/1; *8 Numaralı KŞS*, 132/2; *9 Numaralı KŞS*, 129/3.

¹⁸⁸ *23 Numaralı KŞS*, 27/1; *23 Numaralı KŞS*, 31/1.

¹⁸⁹ *9 Numaralı KŞS*, 81/2. Ayrıca bakınız: *8 Numaralı KŞS*, 155/2; *9 Numaralı KŞS*, 19/1.

Beşe'nin şehid olduğunu ispat etmiştir (7 Mart 1691).¹⁹⁰ Benzer bir durumda Hoca Habib Mahallesinden el-Hac Hasan ibn Derviş Mehmed'in zevcesi mahkemeye başvurarak kocasının ahar diyara gitmezden evvel nafaka ve kisvesi için kayınpederi Derviş Mehmed'i kefil bıraktığını, ancak Derviş Mehmed'in nafakasını karşılamakta muhalefet ettiğini bildirmiştir. Bu hal Derviş Mehmed'den sual olunduğunda ve şahitler dinlendiğinde mezbur Hasan'ın yüz senesi (1689 yılı) Ramazan ayında Arz-ı Rum'da (Erzurum'da) fevt olduğu ve defnedildiği haberi alınmıştır. Dolayısıyla Saime Hatun da davadan men' edilmiştir (4 Nisan 1690).¹⁹¹

Hidane hakkını kullanan vasiler de ahar diyarda olan babadan çocuklar için nafaka talep etmişlerdir. 26 Şevval 1097-15 Eylül 1686 tarihli bir kayıta Sadırlar Mahallesinden Alime bint Ahmed isimli hatun, kızı Havva bint Mehmed vefat edince torunu Halime'nin hidanesini almış ve başka yere giden damadı Ahmed'in malından onun için nafaka talep etmek maksadıyla mahkemeye başvurmuştur. Mahkeme Halime için günlük sekiz akçe nafaka takdir etmiştir.¹⁹²

Boşanma sonrasında kadının başka biriyle evlenebilmesi için geçmesi gereken bir süre vardır. İddet süresi denen bu zaman için kocası tarafından kadına ödenmesi gereken maddî karşılığa ise iddet nafakası adı verilir.¹⁹³ İddet belli şartlara bağlı olarak başlar. Ölüm, talak, muhâla'a veya fesih yoluyla evliliğin sona ermesi icap eder.¹⁹⁴ Kadınların iddet nafakalarını talep etmek amacıyla mahkemeye başvurdukları sicil defterlerindeki kayıtların incelenmesi neticesinde karşımıza

¹⁹⁰ 36 Numaralı KŞS, 102/1. Ayrıca bakınız: 14 Numaralı KŞS, 104/1; 14 Numaralı KŞS, 13/4; 24 Numaralı KŞS, 250/1.

¹⁹¹ 35 Numaralı KŞS, 22/2.

¹⁹² 31 Numaralı KŞS, 189/1.

¹⁹³ İddet süresinde erkeğin yapması gerekenler için bakınız: *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Suresi, 231-232. Ayet; Nafaka hakkında bakınız: *Kur'an-ı Kerim*, Talak Suresi, 7. Ayet.

¹⁹⁴ Sak, Aköz, *a.g.m.*, s. 133.

çıkılmaktadır.¹⁹⁵ İddet süresinin bitiminde kadının kocası üzerindeki nafaka hakkı son bulmaktadır.¹⁹⁶

Ebeveyninden biri ya da ikisini kaybeden çocuğun onlardan intikal eden malları içerisinde kendisine isabet eden hissesi üzerinden mahkeme kararıyla nafaka takdiri yapılmaktadır. Vasilerinin başvurusuyla yapılan nafaka takdirine dair kayıtlardan bazıları arapça olarak yapılmıştır.¹⁹⁷ Akçe üzerinden tespit edilen bu miktarlar farklılık göstermektedir. Çocukların bakım ve nafakası babasının sorumluluğundadır. Eğer boşanma sırasında kadın çocuğunun bakımı için ödenecek nafaka ve iddet nafakası ile bazı haklarından feragat etmediyse bu durumda ödenmeyen nafakalar için mahkemeye başvurarak kocasından nafaka talebinde bulunmaktadır.¹⁹⁸ Vesayeti hasebiyle vasiler mirastan nafaka bağlatmak talebiyle başvuruda bulunurlar.¹⁹⁹

Bakıma ve nafakaya muhtaç oldukları gerekçesiyle çocuklarından nafaka isteyen ebeveynler olduğu gibi yaşlı ve hasta olan anne ve babasına bakmakla yükümlü olduğu için kendisine nafaka takdir edilmesini isteyen kişiler de mevcuttur.²⁰⁰ Bazı kayıtlarda, kocası ölen kadının nafaka talep ettiği görülmektedir. Bu amaçla kocasından kalan mallardan satış yapıp nafaka temin etmeye çalışmışlardır.²⁰¹ Rastlanan kayıt nafaka hususunda farklılık arz eder. İki buçuk yaşında bir çocuk bulmuş olan kadın mahkemeye gelerek nafaka talebinde

¹⁹⁵ 24 Numaralı KŞS, 166/2. Teslime Hatun kızı ve kendisi için boşandığı kocasından beher sene on beşer akçe nafaka bağlatmıştır. 14 Numaralı KŞS, 46/4.

¹⁹⁶ Bu konudaki bir örnek için bakınız: 39 Numaralı KŞS, 206/3.

¹⁹⁷ 34 Numaralı KŞS, 50/3; 34 Numaralı KŞS, 146/4; 34 Numaralı KŞS, 235/3; 38 Numaralı KŞS, 136/3; 38 Numaralı KŞS, 152/3; 38 Numaralı KŞS, 250/1.

¹⁹⁸ 23 Numaralı KŞS, 134/3.

¹⁹⁹ Mesela, Hamza için halası İsmi bint Mehmed kardeşi mülkünden nafaka talebiyle mahkemeye başvurmuştur (19 Şubat 1664). 12 Numaralı KŞS, 68/3. Hidanesi altında bulunan Havva ve Osman için üvey babaları Hasan Çelebi, babalarının mirasından her biri için yirmi dörder akçe nafaka bağlatmıştır. 19 Numaralı KŞS, 127/3.

²⁰⁰ 19 Numaralı KŞS, 129/2.

²⁰¹ 7 Numaralı KŞS, 6/1.

bulunmuştur. Mahkeme kararıyla da çocuğa beytü'l-maldan on iki akçe olmak üzere nafaka bağlanmıştır.²⁰²

Sonuç olarak; kadınlar boşandıkları ya da vefat eden kocalarından kendileri ve çocukları için, vasiler de vesayetleri hasebiyle ebeveyni vefat etmiş çocuklar için nafaka bağlatmak üzere mahkemeye başvurmuşlardır. Kayıtlarda nafaka davalarının %4.2 oranında olduğu görülmüştür.

6. Miras

Miras, ölenin geride bıraktığı mal ve mülküdür. Ölen kişinin, kadın ya da erkek, arkasında bıraktığı malların tümüne muhalefât ya da tereke adı verilmektedir. Osmanlı toplumunda ve dolayısıyla Konya ahalisi içindeki Müslümanlar arasında İslam hukukunun uygulamalarda temel alındığı görülmektedir. Miras hukuku bağlamında da İslam hukuk kaideleri dikkate alınmıştır. Buna göre kadın da mirasta pay sahibidir.²⁰³ Bu konudaki bir ayet şöyledir: “*Ana-babanın ve akrabâların bıraktıklarından, erkekler için bir pay vardır; kadınlar için de ana-babanın ve akrabâların bıraktıklarından bir pay vardır. Ondan (o bırakılından kadın ve erkekler için) az olsun çok olsun, farz kılınmış bir nasib vardır.*”²⁰⁴

Mirasa konu olan mal ve mülkler, terekeler ve miras davalarında karşımıza çıkmaktadır. Miras davaları incelediğimiz dönemde kayıtların %17’sini oluşturmaktadır. Ancak ifade edilmesi gereken önemli nokta KŞS içinde fazla sayıda tereke kaydı olmamasıdır. Demirel ve diğerlerinin terekeler üzerinde yaptığı

²⁰² 39 Numaralı KŞS, 14/3. Ayrıca bakınız: 21 Numaralı KŞS, 33/1.

²⁰³ Bu hususta Leslie Peirce, kadının mülk üzerindeki denetleyici etkisinin erkeğine nazaran güçsüz olduğunu, İslam miras yasasının da onlara akrabalarının mal varlığından daha küçük paylar bırakmakla kalmayıp Osmanlı Devleti’nin de elindeki toprakları kadınlara neredeyse tümünden yasakladığını belirtmiştir. Leslie Peirce, *Ahlak Oyunları: 1540-1541 Osmanlı’da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, Çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2005, s. 277.

²⁰⁴ *Kur’an-ı Kerim*, Nisa Suresi, 7. Ayet. Miras paylaşımı ve intikali hakkında ayrıca bakınız: *Kur’an-ı Kerim*, Nisa Suresi 11-12, 19, 33, 176. Ayet.

araştırmada tereke sahiplerinin %18 (246 adet) kadarının kadın olduğu, bunlardan 225 tanesinin Müslüman olup 8 tanesinin de köyde yaşadığı belirtilmektedir.²⁰⁵

Terekeden karşılanması gereken bazı durumlar vardır: öncelikle ölen kişinin teçhizi ve tekfini yapılır, ardından borçları için gerekli miktar ayrılır, şayet vasiyeti varsa yerine getirilir ve son olarak muhaleffâtı vârisleri arasında taksim edilir. İslam hukukunda erkek mirasçılar olarak miras bırakanın oğlu, oğlunun oğlu, babası, babasının babası, erkek kardeşi, kardeşi oğlu, amcası, amcası oğlu, kocası; kadın mirasçılar olarak da miras bırakanın kızı, oğlunun kızı, annesi, annesinin ve babasının annesi, kızkardeşi ve karısı tespit edilmiştir.²⁰⁶ Belirtilmesi gereken önemli bir husus iddet süresi içinde kadın ya da erkekten biri ölürse aralarında mirasçılık ilişkisi doğmaz, ancak ölüm hastası olan bir koca karısının rızası dışında bâin talakla onu boşar ve iddet süresi içinde de ölürse kadına mirastan faydalanma hakkı doğar. Fakat iddet süresi içinde kadının ölmesi kocanın mirasçı olmasını sağlamaz.²⁰⁷ Kadınlar, akrabalık durumuna göre (eş, anne, evlat vs.) mirastan belli bir pay almaktadır, kendisinin sahip olduğu mal ve mülkü miras olarak bırakmaktadır. KŞS kadınların veraseti hakkında oldukça fazla sayıda kayıt içermektedir.²⁰⁸ Mirasa,

²⁰⁵ Demirel vd, *a.g.m.*, s. 101.

²⁰⁶ Demirtaş, *a.g.e.*, s. 184.

²⁰⁷ Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 353.

²⁰⁸ 18 Cemaziyevvel 1054-23 Temmuz 1644 tarihli bir kayıt şöyledir: “*Mahmiye-i Konya mahallâtundan Türbe-i Celaliye Mahallesi sâkinlerinden iken mukaddemâ vefat iden Süleyman bin Ahi nâm kimesnenin inhisâr üzere vârislerinden sulbiye sağıre kızları Sakine ve Nesli taraflarından ikrâr-ı atiü'l-beyâna vekil olub merkûmetân-ı ma'rifet-i şer'îye ile arifân olan el-Hac Ahmed bin Veli ve Nebi Dede ibn Mehmed nâm kimesneler şehâdetleriyle şer'an vekâleti sâbite olan Mehmed bin Ali Dede nâm kimesne vekâleten müteveffây-i mezbûrun muhaleffâtından mahalle-i merkûmede vâkî' bir tarafı el-Hac Mustafa mülkü ve bir tarafı Üveys mülkü ve bir tarafı Yusuf Beğ mülkü ve bir tarafı tarîk-i 'âm ile mahdûd olub üç bab evi ve bir mikdar hayatı müştemil olan menziline merkûme İsmihanın zevci müteveffây-i mezbûr Süleyman zimmetinde olan mihr-i müecceli ve muhaleffâtından ırs-i şer'î ile kendüye intikâl iden semen-i hisse-i şer'îyesi mukâbelesinde cümlemiz rızasıyla virüb teslim ve temlik eylediğimizde oldahi cem' şerâyit-i sulhu câmi'-i tehâric-i şer'î ile alub kabul ve kabz eyledi zikri sebbeka iden menzili cem' tevâbi'yle merkûme İsmihanın vechi meşrûh üzere mülk-i mevrûsudur keyfen mâ-yeşâ ve yehtâr mutasarrıf olsun didikde ğıbbe't-tasdik mâ-vaka'a li-ecli't-temessuk bi't-*

menkul ve gayrimenkul konu olabilmektedir. Mirasçı ise kendisine düşen hisseyi dilediği gibi tasarruf edebilir; satar, hibe eder, takas eder vs.²⁰⁹

Şayet kadın mirasçı konumundaysa mirastan belirli bir oranda pay alırken mirastan büyük hisseler, ölen kişinin çocuklarına kalmaktadır. Murisin çocukları anlaşma sağlayamazlarsa mahkemeye ve hatta payitahta taksim için başvurumaktadırlar.²¹⁰ Miras taksimi hakkındaki 16 Zilhicce 1080/7 Mayıs 1670 tarihli bir kayıтта Girit'te vefat eden Mehmed Beğ ibn Kemal Beğ'in verasetinden oğlu Ömer'e ve karısı Şemsi bint Mehmed Halife'ye intikal etmiştir. Ancak daha sonra Ömer de vefat etmiş, veraseti annesi Şemsi ve kardeşi Fatıma ile amcası el-Hac Osman'a intikal etmiştir. Buna göre Ömer'in kırk sekiz sehimlik verasetinden annesine yirmi sehim, amcasına yirmi bir sehim ve kardeşine de yedi sehim isabet etmiştir.²¹¹

Miras davalarında öncelikle ölen kişinin ismi “*bundan akdem*” lafzıyla başlayan bir ifadeyle belirtilir, ardından vârisleri dile getirilir. Bu sayede ölenin mallarının kime ya da kimlere intikal ettiği hakkında malumata ulaşılır. Çocukları, eşi, anne ve babası ile kardeşleri ve amcası gibi birinci derece yakınları söz konusu mirasın intikal ettiği kişilerdir. Miras kayıtlarından ulaşılacak önemli bir husus da çocuk ve eş sayısıdır.

Kadının babası, eşi, validesi, kardeşleri vs.den kalan ve çeşitlilik gösterebilen mallar vardır. Kadının mirasçıdan alacağı malların miktarı ya da oranı Kur'an-ı Kerim'de tayin edilmiştir. Eşinden, babası ve validesinden, kardeşlerinden kalan mal ve servetin kadına intikalinde farklı oranlar söz konusudur. Kadı Alemşah Mahallesinden olup fevt eden Kemal Beğ'in muhallefâtından oğlu Osman'a bir adet kazgan, iki adet alkali sahan, bir adet tepsi sahan, bir adet tabhane, duhhani tepsi, Selanik orta keçesi, kapı perdesi, aba köhne çakşir, sarık burgu, güllü ferace; diğer

taleb ketb olundu.” 12 Numaralı KŞS, 13/1; 31 Numaralı KŞS, 49/3; 31 Numaralı KŞS, 196/1; 31 Numaralı KŞS, 177/2; 34 Numaralı KŞS, 175/2; 36 Numaralı KŞS, 119/2; 38 Numaralı KŞS, 32/2.

²⁰⁹ 7 Numaralı KŞS, 5/2.

²¹⁰ 2 Numaralı KŞS, 10/1.

²¹¹ 14 Numaralı KŞS, 18.

oğlu Ramazan'a kazgan, tabhane, alkali sahan, sefer sahanı, terazid, beyaz velense, Selanik keçesi, alaca kilim; kızları Rabia ve Atike'ye kazgan (semer), kefkir, kapaklı şahı, sefer sahanı, iki evsat tepsi, kapaklı bakraç, sağır şamdan, sağır terazid, maşrapa, kara kaliçe, saç bağı, çifte kaliçe, cedid alaca kilim, alaca tuzluk, kaliçe; kızı Asiye'ye sahan, havan, üç tepsi, sağır sahan, kazgan hissesi, cedid alaca kilim ve sepet intikal etmiştir (8 Haziran 1642).²¹²

Buraya kadar anlatılanların aksi yönde gerçekleşen olguyu da ifade etmek gerekir ki o da kadınların miras bırakmaları ve mirasa konu olan mal ve mülklerdir. Kadınların sahip olduğu ve geride bıraktıkları, çeşitli mal ve mal gruplarından oluşmaktadır. Kadınların terekelerini oluşturan mallar içinde; gayrimenkuller, kitaplar, nakit, mücevherler, köleler, ev ve mutfak eşyası ve giysiler bulunmaktadır. Bu sayılanlar içerisinde en çok rastlananlar giysiler ve ev eşyasıdır. Mesela; Sahip Mahallesinden olup vefat eden Ümmühan bint Ramazan hatunun muhalledfâtı olarak bir adet kırmızı darayı kaftan, bir adet darayı kaftan, bir darayı şal, bir kuşak, bir köhne döşek, üç adet keten gömlek, sekiz adet keten mikrame, bir beledi döşek, altı adet köhne yorgan, keten önlük kaydedilmiştir.²¹³ Başka bir kayıta; iki keçe, bir kaliçe, bir palas (palaz), bir yastık, bir kalın döşek ve mihr-i müecceli muhalledfât kaydı olarak tutulmuştur.²¹⁴ 8 Cemaziyelahir 1081/23 Ekim 1670 tarihli bir belge Aişe Hatun'un veraseti hakkındadır. Buna göre Aişe bint Abdullah isimli hatun vefat edince veraseti kızı Kerime ve kardeşi oğulları Veli ve Hasan'a intikal etmiştir. Veli ve Hasan kendilerine isabet eden hisseyi mahkemede Kerime'nin vekili olan es-Seyyid İbrahim Çelebi ibn Hacı Abdi huzurunda beyan ederek "*Aişenin muhalledfâtından ırs-i şer'i ile bize intikâl iden beş yüz elli akçe ve bir sim ön kuşak ve bir tencere ve bir tabe ve iki sahan ve bir yorgan ve bir kaliçe ve bir kilim ve bir çarşab ve bir yasdık ve bir basma boğça ve bir köhne yektâmızı mezbûr Seyyid*

²¹² 1 Numaralı KŞS, 90/4. Ayrıca bakınız: 2 Numaralı KŞS, 299; 2 Numaralı KŞS, 300; 2 Numaralı KŞS, 301/5; 2 Numaralı KŞS, 302/1.

²¹³ 1 Numaralı KŞS, 90/3. Ayrıca bakınız: 14 Numaralı KŞS, 36/3.

²¹⁴ 2 Numaralı KŞS, 301/1. Ayrıca bakınız: 2 Numaralı KŞS, 301/4.

İbrahim Çelebi yedinden alub kabz idüb zimmetini ibrâ ve iskât eyledik bâki bir akçe ve bir habbe hak ve alâkamız kalmadı.” demişlerdir.²¹⁵

Kadınlardan intikal eden mirasın da vârisler arasında farklı oranlarda paylaşımı söz konusudur. Bu hususu açıklayan fetvalar yayınlanarak söz konusu oranlar belirtilmiştir.²¹⁶ Miras paylaşımı hakkındaki 17 Cemaziyelevvel 1095/2 Mayıs 1684 tarihli bir kayıтта yer alan alan bilgiler şöyledir: Türbe-i Celaliye Mahallesinden Emine isimli hatun vefat edince veraseti kocası Receb Halife ibn İsmail ile kızları Hadice ve Alime’ye ve amca çocukları Ahmed, İvaz ve Şaban’a intikal etmiştir. Otuz altı sehimlik verasetin dokuz sehimini Receb’e, yirmi dört sehimini Hadice ve Alime’ye, üç sehimini de İvaz, Ahmed ve Şaban’a isabet etmiştir. Hadice ve Alime annelerinden intikal eden menzil ve terekesinden intikal eden hisseleri mukabelesinde babaları Receb’den on beşer esedi kuruş ve ikişer koyun alarak davadan feragat etmişlerdir.²¹⁷

Miras konusunda dikkat çeken bir husus da vârisler arasında hibenin gerçekleşmesidir. Pek çok kayıтта hissesini hibe eden vârise rastlanmaktadır.²¹⁸ Hibe, karşılıksız olarak bir mal veya hizmetin kişi ya da kişilere verilmesi durumudur. Miras kayıtlarından bazılarında murisin ölmeden evvel eşya ve mallarından bir kısmını bazı kişilere hibe ettiği, ancak bazı davalarda hibe iddialarının ispatlanamadığı görülmektedir.²¹⁹

²¹⁵ 14 Numaralı KŞS, 134/1. Ayrıca bakınız: 28 Numaralı KŞS, 44/2; 39 Numaralı KŞS, 165/1.

²¹⁶ Bakınız: Demirtaş, a.g.e, s. 190-195.

²¹⁷ 28 Numaralı KŞS, 44/2.

²¹⁸ Mesela, Asiye Hatun kendisine intikal eden menzil ve bağ hissesini karındaşı Mustafa bin Hüseyin’e hibe etmiştir. 12 Numaralı KŞS, 32/1.

²¹⁹ Mihri bint Hasan hatunun vârisi olan kardeşi Ahmed Beşe, Mihri’nin sağığında kendisine bazı eşyaları hibe ettiğini belirtse de iddiasını ispatlayamayarak davadan men’ edilmiştir (12 Şubat 1673). 16 Numaralı KŞS, 131/3. Ayrıca bakınız: 16 Numaralı KŞS, 162/2; 16 Numaralı KŞS, 144/4; 16 Numaralı KŞS, 131/4.

Miras konusunda önemli bir durum da kadınların kocalarının muhallelâfâtından mihirlerini talep etmek üzere mahkemeye başvurmalarıdır. Nitekim bu hususu çok sayıda kayıtla örneklendirmek mümkündür.²²⁰

Miras hususundaki bir başka konu da vasiyettir. Vasiyet, kişinin ölümü hâlinde yerine getirilmesini istediği arzu ve istekleridir. Fıkıh terimi olarak ölüme bağlı bir tasarruf olup kişinin terekesinin en fazla 1/3'ini karşılıksız olarak birine bırakması ya da temlik etmesidir.²²¹ Vasiyete miras ve tereke konu olabileceği gibi manevî değer atfeden bir hizmet ya da menfaat de konu olabilir.

KŞS kayıtlarında yer alan bir davada vasiyetin terekeden gerçekleşecek satışa dair olduğu görülmektedir. Çifte Merdivan Mahallesinden Kerime bint Hüdavirdi Çavuş'un vefatından sona teçhiz, tekfin ve borçları için Kasım isimli kölesi vasiyeti üzerine satılmıştır.²²²

Sonuç olarak; miras gerek sınırları gerekse sonuçları açısından başlı başına bir meseleyi oluşturmaktadır. KŞS kayıtlarındaki mirasla ilgili davaları yukarıda bahsedilenlerle sınırlamak mümkün değildir. Ancak genel olarak intikal ve taksim dışında, hibe, vasiyet, alacak ve satış konularının da miras kayıtlarıyla zaman zaman iç içe olduğunu belirtmek gerekmektedir.

²²⁰ 24 Numaralı KŞS, 137/2; 14 Numaralı KŞS, 152/5; 7 Numaralı KŞS, 99/2; 7 Numaralı KŞS, 102/1; 7 Numaralı KŞS, 139/1; 14 Numaralı KŞS, 22/1; 14 Numaralı KŞS, 63/3.

²²¹ Demirtaş, *a.g.e.*, s. 196. Vasiyet ve usulü hakkında bakınız: *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Suresi, 180, 240. Ayet; *Kur'an-ı Kerim*, Maide Suresi, 106, 107, 108. Ayet; *Kur'an-ı Kerim*, Ahzab Suresi, 6. Ayet.

²²² 9 Numaralı KŞS, 155/1. Vasiyet ile ilgili 5 Muharrem 1081/25 Mayıs 1670 tarihli bir kayıt da şöyledir: “Mahmiye-i Konyada Aklan Mahallesi sâkinlerinden Süleyman bin Nesimi meclis-i şer‘i hatîr-i lâzîmü’t-tevkîrde râfi‘ü’l-kitâb Osman Ağa ibn Mustafa Beğ mahzarında ikrâr ve takrîr-i kelâm idüb bundan akdem vefat iden ammem Saime Hâtunun kassam defteri mucébince on sekiz bin akçelik muhallelâfâtı olub vasiyeti mucébince sülüsü olan altı bin akçelik muhallelâfâtı ta‘yîn eylediği mesârif-i mühimmesine harc ve sarf olunub bâki kalan on iki bin akçelik muhallelâfât-ı merkûmeden bana isabet iden sekiz bin akçelik eşyâyı ber mucéb-i kassam alub kabz idüb mezbûr Osman Ağanın zimmetini ibrâ ve iskât eyledim bâki bir akçe ve bir habbe hak ve alâkam kalmadı didikde ğıbbe’t-tasdîk mâ-vaka‘a bi’t-taleb ketb olundu.” 14 Numaralı KŞS, 32/3.

2. BÖLÜM

ADLÎ HAYATTA KADIN

Osmanlı hukukunun iki boyutu olduğu herkes tarafından bilinen ve kabul edilen bir olgudur. Buna göre Osmanlı Devleti bir taraftan örfî hukuk bir taraftan da şer'î (İslamî) hukukla adalet ve yargılama görevi ve işlevini yerine getirmiştir. Mehmet Akif Aydın bu hususta; “*Osmanlı Devlet adamları devletin temel siyasi çatısını, merkez ve taşra yapısını oluştururken bir taraftan eski Türk devletlerinden tevarüs ettikleri geleneğin, diğer taraftan Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Memluktardan gelen İslami mirasın kendi zamanlarına ve şartlarına uygun bir sentezini ortaya koymayı başarmışlardır. Aynı şekilde ceza hukuku alanında bir taraftan devlet başkanlarına tanınan şer'i had ve kısas cezalarını uygularken, diğer taraftan devlet başkanlarına tanınan ta'zir yetkisi çerçevesinde örfî bir ceza hukuku ortaya koymaya da muvaffak olmuşlardır.*” demektedir.²²³ Ancak bunların yanında elbette bahsedilmesi gereken bir hukuk daha vardır ki o da fethedilen ya da ele geçirilen bölgelerde daha önce uygulanan hukuktur. Osmanlı Devleti söz konusu hukukun İslamî ve örfî hukuka ters düşen yanlarını uygulamamış ancak geri kalan taraflarını uygulamada bir sakınca görmemiştir.

Kur'an, sünnet, icma ve kıyasa dayanan ve fıkıh kitaplarında tedvin edilmiş bulunan normlar manzumesine şer'î hukuk ya da şer'î şerif denilir.²²⁴ Şer'î hukuk, başka bir ifadeyle İslam hukuku dünya hayatının düzenlenmesi hususunda bazı kaideler sunmaktadır. İbadete dair kurallar yanında; borçlar, ticaret hukuku, ceza ve anayasa, devletler hukuku, özel hukuk, miras hukuku gibi pek çok alanla ilgili kurallar da içermektedir.²²⁵

Şer'î hukukun karşımıza çıktığı önemli bir mekân muhakkak ki mahkemeler olup bu mahkemelerde kadılar tarafından şer'î hukukun işlerliğinin sağlandığı bilinmektedir. Kadı bir konu ya da dava hakkında hüküm verirken şer'î hukuktan

²²³ Aydın, *a.g.e.*, s. 82.

²²⁴ Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 81.

²²⁵ Hamidullah, *a.g.e.*, s. 219.

faydalanmış ve bu anlamda da resmî mezhep olarak kabul edilmiş olan Hanefî mezhebine uygun hüküm ve kararlar vermiştir. Ancak tek tek davalardan teorik genellemeler yapmak doğru olmayabilir. Zira mahkemelerde davaların sonuç ve hükümlerini gelenek ve şartlar da etkilemektedir. Şer‘an cezası had veya kısas olması gereken bir suçun uygulamada bu cezaları almaması, diyet veya bedel şeklinde karşılık görmesi bu durumu gösterir niteliktedir. Dolayısıyla alınan karar ve verilen hükümleri örfî hukuk kaideleri büyük ölçüde etkilemiştir. Mahkemelere başvuran, halkın içinden pek çok insan hakkını aramış, sorunlarına çözüm bulmaya çalışmıştır. Çeşitli konularda mahkemelere başvuran kişilerin yalnızca erkekler olmadığı da yapılan araştırmalar sonucunda açığa çıkmış bir gerçektir. Söz konusu davalarda taraflardan birinin kadınlar olabildiği su götürmez bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Peki kadınlar mahkemelerde hangi tarafta yer alıyor, ne sıfatla bulunuyordu?

Öncelikle kadının burada davayı açan, şikâyetinde bulunan, hakkını arayan davacı olduğunu belirtmek gerekir. Miras hakkı, mihir alacağı, velayet ve vesayet hakkı, mülk alım ve satımı vs. gibi pek çok konuda davacı olarak söz sahibi olmuş, kadı karşısına çıkmış bulunan Osmanlı kadını, aynı zamanda şahit olarak dinlenmiş, davalı olarak şikâyet edilmiş toplumun bir parçası olarak kendini göstermiştir. Suraia Faroqhi bu hususta, Osmanlı kadını Avrupalı kadınlardan farklı olarak XIX. ve XX. yüzyıla kadar evlendikten sonra da servetinin denetimini kendi elinde tutuyor, bulûğa ererek reşit olduğunda kazandığı hukuksal kimlik sayesinde mahkemeye başvurarak uğradığı haksızlığa karşı kendini savunuyor, tabi başkalarının şikâyetçi olduğu biri de oluyordu, şeklinde tespitinde bulunmaktadır.²²⁶ Söz konusu davalarda haksız görüldüğü de olmuş, haklı görüldüğü de karara bağlanmıştır. Dolayısıyla kadınların yalnız mağdur olduklarını söylemek doğru olmayacaktır. Zira kadınlar başkalarına zarar verecek fiillerde de bulunmuşlardır. Şayet başvurduğu davada haksız görülmesi durumunda cezaî yaptırımlardan ziyade davadan men‘ine karar verilmiştir.

²²⁶ Suraia Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla)*, Çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2011, s. 128.

Kadınlar, haksızlığa uğradıklarını ve mağdur olduklarını düşündükleri pek çok konuda arzuhâller yazarak divan-ı hümayuna da başvurmuşlardır. Bu durum Osmanlı Devleti'nde adaletin temini hususunda, kadın ve erkek, Osmanlı toplumuna güvence vermiş, bu anlamda onları temin etmiştir.

Kadınlar, haklarını ararken bizzat başvuruda buldukları gibi vekilleri yoluyla da davalara iştirak etmişlerdir. Çoğunlukla ailenin erkek fertleri (eşi, babası, kardeşleri vs.) tarafından vekâlet edilen kadınlar, mahallenin ileri gelenlerini de vekil olarak söz konusu davaya tayin etmişler, bu sayede haklarını aramışlardır.

Osmanlı Devleti'nde şer'î ve örfî olmak üzere iki temel hukuk olduğundan bahsedilmişti. Suç kavramı ise aslında her iki hukukun kapsamı içerisinde olup farklı tanımlamalara tabi tutulur. Buna göre suç şer'an; Allah'ın yasaklamış olduğu, had, kısas ve ta'zirle cezalandırılması gerekli fiildir. Örfî olarak ise toplumun değerlerine ters düşen ve devlet tarafından kanunlarla yasaklanmış sosyal bir olgu olarak tanımlanır. Ceza ise yasaklanan bir şeyi yapma veya emredilen bir şeyi terk etme karşılığında faile verilen uygun bir karşılıktır.²²⁷

Had, nasslarla cezası belirlenmiş suçları ifade etmek için kullanılır. Cezası Allah ve peygamberi (şâri) tarafından belirlenmiş suçlardır.²²⁸ Bunlar; zina, zina iftirası (kazf), içki içme (hadd-i şirb), hırsızlık (hadd-i sirkat), yol kesme (hirabe), isyan (bağy) ve dinden çıkma (irtidad) olmak üzere yedi tane belirtilmiş olup isyan, irtidad ve içki içme suçlarının had suçu sayılıp sayılmayacağı konusunda tartışmalar vardır.²²⁹ Had suçlarında hâkimin ya da kadının farklı bir hüküm ya da ceza verme yetkisi yoktur. Ancak hafifletme uygulayabilir. Had suçlarında zarar görenin şikâyetçi olması beklenmez. Zira mesele toplumsal bir yön arz eder. Çocuklar ve aklı dengesi yerinde olmayanlara ve dinlerinin caiz görmemesinden kaynaklı olarak da gayrimüslimlere had cezası uygulanmaz. Ancak söz konusu suç kamu düzeniyle alakalı ise gayrimüslimler de Müslümanlarla aynı cezaya tabi tutulur.

²²⁷ Aydın, *a.g.e.*, s. 189.

²²⁸ *a.g.e.*, s. 168.

²²⁹ Karaman, *a.g.e.*, s. 125; Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 208.

Kıyas, davaya ya da suça konu olan fiilin muadil bir ceza ile cezalandırılmasıdır. Yani zarar verene, verdiği zarara eş bir zarar verilmesidir. Kıyas suçları cezası Allah ve peygamber tarafından belirlenen ve şahıs haklarına yönelik olan suçlar olup adam öldürme ve müessir fiilerden ibarettir.²³⁰ Daha açık ifadeyle kasten yaralama, öldürme ya da kalıcı bir zarar verme durumlarında uygulanır. Ancak kan bedeli ya da ceza olarak ödenen para veya mal kıyasın uygulanmasına engel olur ki buna da diyet denir. Kıyas ve diyet suçları esas itibarıyla cana ve vücut bütünlüğüne yönelik suçlardır.²³¹ Kıyas, şahıs haklarına yönelik olmayı içermesinden dolayı haddten ayrılır.

Ta'zir ise suçun karşılığı olarak verilecek cezanın Kur'an ya da sünnet tarafından belirtilmediği durumlarda uygulanacak cezadır. Bu durumda suçun karşılığı olarak verilecek ceza yasama organlarının koyacağı kanun ve yasaklamalarla belirlenir.²³² Ta'zir suçları içerisinde Allah ve şahıs hakkına yönelik olanlar da bulunabilir, had ve kıyas suçları sınırlı sayıda olmasına rağmen ta'zir suçları belli bir sayı ile de sınırlandırılmaz.²³³ Had ve kıyas suçlarının cezası tek ve sabit olmasına ve bu hususta hâkimin takdir yetkisi olmamasına rağmen, ta'zir suçları bu özelliği göstermez.

Ceza hukukunun temel prensiplerine göre suçluluğu ispat edilene kadar kişi masumdur. Dava ya da suça dair şüphe veya eksiklik söz konusu ise durum suçlunun lehinedir. Davanın mümkün mertebe kısa sürede görülmesi ve sonuçlanması hedeflenir.

²³⁰ Aydın, *a.g.e.*, s. 169.

²³¹ Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 220.

²³² Bakınız: Aydın, *a.g.e.*, s. 169; "Tazir, had ve kıyas suç ve cezaları dışında kalan, miktar ve keyfiyeti Kur'an ve Sünnet tarafından tespit edilmemiş olan, bu nedenle düzenlenmesi devet başkanına veya onun vereceği yetkiyle hâkime bırakılmış bulunan suç ve cezalarıdır." Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 226.

²³³ Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 119. Burada Allah hakkı tabiri belirli bir kişi ya da zümreyi değil toplum yarar ve düzenini ilgilendiren hakları kasetmektedir. *a.g.e.*, s. 208.

Kur'an-ı Kerim kadınların yapması ve yapmaması gereken davranışlar hakkında açık ve anlaşılır ayetler içerir. Bu sayede kadınların uzak durması gereken birtakım suçları anlamak mümkündür:

“Muhakkak ki Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar, itâatkâr erkekler ve itâatkâr kadınlar, sâdık erkekler ve sâdık kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, (Allah'a) gönülden bağlı (mütevâzi) erkekler ve (Allah'a) gönülden bağlı (mütevâzi) kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve (ırzlarını) koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar var ya; (işte) Allah bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfât hazırlamıştır.”²³⁴

Bu ayet-i kerimeden Allah'ın buyruklarını yerine getirenlerin mükafatlandırılacağı ve bu hususta kadın ve erkeğin ayrımının yapılmadığı görülür. Peki Allah'ın kadın ve erkeklerden yapmaktan sakınmaları hususunda istediği şeyler nelerdir. Bu konuda aktarılacak ayet Kur'an'dan hareketle bir suçlu tanımı ortaya çıkaracaktır:

“Ey peygamber! Mü'min kadınlar sana, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamaları, hırsızlık yapmamaları, zinâ etmemeleri, çocuklarını (hiçbir tarzda) öldürmemeleri, elleriyle ayakları arasında bir iftirâ uydurup getirmemeleri (başkasına âid bir çocuğu, kendi kocasına isnâd etmemeleri) ve bir iyilik (işlemek)te sana isyân etmemeleri üzerine sana biât ederek geldikleri zaman, artık biâtlerini kabûl et ve onlar için Allah'dan mağfiret dile! Şübhesiz ki Allah, Gafûr (çok bağışlayan)dır, Rahîm (çok merhamet eden)dir.”²³⁵

Suç ve ceza bağlamında bu açıklamaları yaptıktan sonra şer'î mahkemelerde görülen dava kayıtlarının şekil ve içeriğinden bahsetmek gerekmektedir. Davacı, hakkını talep etmek üzere mahkemeye başvurur, alenî ve sözlü olarak sürdürülecek

²³⁴ Kur'an-ı Kerim, Ahzab Suresi, 35. Ayet.

²³⁵ Kur'an-ı Kerim, Mümtehine Suresi, 12. Ayet.

olan yargılama işlemine başlanırdı. Davalı kendisine isnad edilen suç ya da dava konusunu kabul veya itiraf ederdi. Aksi hâlde reddeder ve bu durumda da davacı iddiasını ispat etmek durumunda kalırdı. Gerekli soruşturma işlemleri tamamlanır ve şahitler huzurunda davalının suçu hâlâ ispatlanamazsa bu defa davalıya yemin teklif olunurdu. Davalı ya yemin ederek suçu işlemediğini ifade ederdi ya da sessiz kalarak suçu işlediğini kabul etmiş olurdu. Şayet davalı kendisine isnad edilen suçlardan bir kısmını kabul eder bir kısmını reddederse o hâlde kabul ettiği kısmında dava son bulur ve diğerinde devam ederdi. İmamlar camide namaz kıldırmak suretiyle ifa ettiği dinî vazifelerinin yanında vergi toplanması, asayişin sağlanması, uygunsuz davranışları nedeniyle mahalleye rahatsızlık veren kişilerin mahkemeye bildirilerek uyarılması, cezalandırılması, ihracını sağlamak gibi siyasal, sosyal ve kültürel meselelerde de görevlidir. Bu nedenle de suç özelliği gösteren hususları ihbar ettikleri gibi davanın görülmesi esnasında suçun işlendiğine dair şahit olarak da dinlenmişlerdir..

KŞS'nden çıkarılan bilgiler ışığında suça suçlu ve mağdur olarak iştirak edenlerin şehirliler olduğu kadar köylüler olduğu da tespit edilmiştir. Söz konusu davaların tarafları kadın veya erkek olabiliyordu. Zina ve cinayet davalarında mahkemeye yansıyanlar içinde sayıca köylüler ya da şehirliler arasında bir fark olmadığı görülmüştür. Ancak iffete iftira davalarında şehirliler ağır basmaktadır. Cinayetlerde de gözle görülür bir fark yoktur ve mahalle sakinlerinin yaptırımı (diyeti) ödememek için bu tür davalarda daha hassas davrandıkları görülmektedir.

Osmanlı toplumunun bir ferdi olarak kadınlar; taciz, haneye tecavüz, darp (dövülme), hırsızlık gibi konularda mahkemeye başvurmuşlar, yukarıda belirtilen konularda olduğu gibi haklarını aramışlardır. Bunun aksine ahlakî bozukluğu olduğu düşünülen ve halka rahatsızlık verdiği kanaat getirilen kadınlar da komşuları, mahalle sakinleri vs. tarafından şikâyet edilmişler ve haklarında soruşturma yapılarak bazıları aklanırken bazılarının mahalleden ihracına karar verilmiştir. Bu anlamda açılan davalardan zina ve fahişelik en sık rastlanılanlardır. Bunun dışında hırsızlığa adı karışanlar da vardır. Bunlar hakkında da verilen hüküm sürgün ya da hırsızlığa

konu olan eşyanın iadesini sağlamak olmuştur. İslam hukukunda yer alan hırsızlık suçunun hırsızlığı yapanın elinin kesilmesi şeklindeki ceza uygulanmamıştır.

Suç ve ceza kavramına dair açıklamalardan ve Osmanlı hukukundaki uygulama esaslarından kısaca bahsettikten sonra kadınların suçlu ve mağdur oldukları ve KŞS kayıtlarında yer alan davaların izahına geçilecek ve bu bağlamda da ilk olarak zina bahsi ele alınacaktır.

1. Zina ve Kazf

Zina, ceza ehliyeti bulunan bir erkeğin normal yolla aralarında nikâh akdi bulunmayan bir kadınla girdiği cinsel münasebettir.²³⁶ İslam hukukunda zinanın cezası belli olup karşılığı had cezasıdır. Ancak tarafların zina işlediklerine dair ikrarda bulunmaları gerekir. Bunun dışında zina suçunun dört erkek şahit tarafından görülmesi veya bazı karînelerin oluşması gerekir. Bunlar zinanın sabit olmasını yani ispatını sağlayacak şartlardır. Üstelik bu cinsî birleşmenin zina olarak kabulü ve suç sayılması için erkek ve kadının kendi rızaları ile gerçekleştirmiş olmaları icap eder. Zinanın çeşitli durumlar arz ettiği ve bu durumlara göre zani olanlara uygulanacak cezaların değişiklik gösterdiği bilinmektedir. Hür ve evli olan Müslüman erkekler taşlanarak öldürülme (recm) cezasına çarptırılır; köle ise elli değnek vurdurulur. Bekar zaniye yüz sopa vurulur, bir yıl da sürgün cezası verilir.²³⁷ Zina suçunun tam unsurları oluşmamışsa verilecek ceza ta'zir cezasıdır ki bunlar da zinanın özel unsurlarına göre değişiklik gösterir.²³⁸

²³⁶ Aydın, *a.g.e.*, s. 201; Karaman, *a.g.e.*, s. 127.

²³⁷ Aydın, *a.g.e.*, s. 203; Halil Cin, Ahmed Akgündüz, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*, 1. Cilt, Timaş Yay., İstanbul 1990, s. 318. Ebu Hanifeye göre sürgün asli ceza olmayıp ta'zir cezası niteliğindedir. Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 209.

²³⁸ “Her kim zinâ etse şer‘an örfen isbât olsa, ergense on iki altun alına; evli ise recm olmazssa on beş altun alına.” Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 6. Kitap, s. 227. “Bir müslüman zinâ kılssa şer‘ ile sâbit olsa, bin akçeye dahi ziyâdeye güci yetse, üç yüz akçe cürm alına; evsat‘ül-hâl olursa altı yüze güci yetse iki yüz akçe cürm alına; andan aşağa dört yüze mâlik ola yüz akçe cürm alına; andan aşağa

Kur'an-ı Kerim, zina işleyenlere karşı uygulanacak cezaları ayetlerle bildirmektedir. Zina hakkında: “*Ve zinâya yaklaşmayın (o cürmün sebeplerinden dahi uzak durun); çünkü o, çirkin bir iştir. Ve kötü bir yoldur.*”²³⁹ buyurulmakta ve zina suçunun cezası olarak da: “*Kadınlarınızdan zinâ edenlere karşı artık içinizden dört şâhid getirin! Böylece şâhidlik ederlerse, o hâlde onlara (o kadınlara) ölüm gelinceye veya Allah kendilerine bir yol kılincaya kadar onları evlerde hapsedin.*”²⁴⁰ emredilmektedir. Bunun dışında “*Zinâ eden kadın ile zinâ eden erkeğin herbirine yüzer sopa vurun; eğer Allah’a ve âhiret gününe îmân ediyorsanız, Allah’ın cezâsı(nı tatbik) husûsunda o ikisine karşı bir acıma duygusu, artık siz mâni’ olmasın! Mü’minlerden bir topluluk da o ikisinin cezâsına şâhid olsun!*”²⁴¹

Kayıtlarda rastlanan davalarda kadınların haksız bulunmaları, suçlu görülmeleri durumunda önce uyarı cezası aldıkları ve bir daha aynı suç işlemeyecekleri yönünde yemin ederek teminat verdikleri görülmektedir. Ancak aynı kadın tekraren aynı suç işler ya da ona iştirak ederse ve yahut sabıkası var ise sürgün cezası veriliyordu. İslam hukukunda, zina suçundan dolayı verilmesi icap eden ceza recm iken uygulamada tercih edilmediği görülmektedir. Nitekim suçun ispatının zor olması bu anlamda sonucu etkilemiş görülmektedir. Zinadan kaynaklı olarak uygulanan recm cezalarından birine 1680 yılında İstanbul’da rastlanmış ve bu durum tepkilere yol açmıştı.²⁴²

Zina ile ilgili mahkemeye yansıyan iki olay, kısaca özetlemek gerekirse, şöyledir: Ferhuniye Mahallesinden el-Hac Nurullah isimli birisi mahkemeye gelerek aynı mahalleden İsmihan adlı hatunun evine hıyanet kastıyla girdiği iddiasıyla el-Hac

hallü olursa elli akçe; gâyet fakîr olsa kırk akçe cürm alına. Eğer zânî ergen olub bay olsa bin akçeye dahi ziyâdeye güci yetse yüz akçe cürm alına; orta hallü olub altı yüze güci yetse elli akçe andan aşığa; dört yüze güci yetse kırk akçe alına; gâyet fakîr ise otuz akçe cürm alına.” a.g.e., s. 241.

Ayrıca bakınız: Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 4. Kitap, s. 138.

²³⁹ *Kur'an-ı Kerim*, İsra Suresi, 32. Ayet.

²⁴⁰ *Kur'an-ı Kerim*, Nisa Suresi, 15-16. Ayet.

²⁴¹ *Kur'an-ı Kerim*, Nur Suresi, 2. Ayet.

²⁴² İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 81.

Mezid'i şikâyet etmiştir.²⁴³ Aynı mahalleden bazı sakinler ise, kendisine namahrem olduğunu bildikleri el-Hac Mezid ile İsmihan'ın zina yaptığına dair ihbarda bulunmuşlardır.²⁴⁴ Sonuç olarak mahalle sakinleri zikredilen hatunun su-i hâline ikrar ederek suçlu olanın İsmihan olduğunu belirtmişlerdir.

Bazen nişanlı çiftler arasında nikâh olmaksızın cinsel münasebet olduğuna dair davalara da rastlanmıştır. Bürdebaşı Mahallesinden olan Aişe, nişanlı olduğu Abdüsselam'dan beş aylık hamiledir. Aişe'nin ikrar ettiği bu iddiayı Abdüsselam kabul etmiştir.²⁴⁵

Mahalle sakinlerinin zina gibi özellikle ahlakla ilgili konularda sessiz kalmadıkları görülmektedir. Bu konuda mahkemeye başvurup şikâyette buldukları gibi zina suçunu işleyen ya da bu konuda yataklık edenlerin mahalleden ihracını talep etmişlerdir. Mütessellim-i mübaşir olan Mehmed Ağa'nın şikâyeti buna bir örnektir. Söz konusu davada Mehmed Ağa evli olmadığı hâlde Emine isimli bir kadının gayr-i meşru olarak hamile kaldığına dair şikâyette bulunur. Çumra köyünden olan Emine'nin babası Oruç Beğ de mahkemeye gelerek Emine'nin hamile olduğunu kabul ve itiraf etmiştir.²⁴⁶

Bazı erkek ve kadınların birbirlerine namahrem olmalarına rağmen aynı mecliste bulunmaları ya da muamele etmeleri dolayısıyla yapılan şikâyetler mevcuttur. Bu şikâyetler neticesinde yapılan tahkikatlar sonrası failer hakkında mahalleden ihraç kararları çıkmıştır.²⁴⁷ Mahalleden ihraç edilme kararı verilenler arasında kadınları ahlak dışı işlerde kullananlar olduğunu da vurgulamak gerekir.²⁴⁸ Kadınların namahrem oldukları kimselerle aynı meclislerde bulunmaları uygun

²⁴³ 16 Numaralı KŞS, 116/2. Ayrıca bakınız: 13 Numaralı KŞS, 89/1; 20 Numaralı KŞS, 74/1.

²⁴⁴ 16 Numaralı KŞS, 128/1.

²⁴⁵ 20 Numaralı KŞS, 261/1. Bu konuda bakınız: Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 6. Kitap, s. 227.

²⁴⁶ 19 Numaralı KŞS, 113/2. Söz konusu davada kesin bir karine ile Emine'nin zina etmiş olduğu anlaşılmıştır. Benzer bir kayıt da zina sonrası doğum yapan nasraniye hakkındadır. Bakınız: 15 Numaralı KŞS, 50/4.

²⁴⁷ 14 Numaralı KŞS, 88/2.

²⁴⁸ 16 Numaralı KŞS, 130/2.

görülmeyerek davalara konu olmuştur. Konya Subaşı tarafından yapılan ihbar sonrası Sarı Hasan Mahallesinden Marziye Hatun'a bir baskın düzenlenmiş, Marziye kendisine namahrem olan Ahmet ile aynı odada bulunduğu gerekçesiyle yakalanmıştır.²⁴⁹

Kadınların zina suçu işlediğine dair yapılan tahkikatlara hakkındaki bir dava kaydında Konya subaşı olan Mustafa Ağa, Fakih Dede Mahallesinden Nebi Beşe'yi Aişe ve Alime isimli iki kadını kendi evinde tutarak zina yaptırdığı iddiasıyla şikâyet etmiştir.²⁵⁰ Sonuçta Nebi Beşe'nin mahalleden ihracına karar verilmiştir.²⁵¹

Bazı erkek ve kadınların ahlak dışı davranışlara aracılık ettikleri kayıtlara yansımıştır.²⁵² Bu bağlamda hem ihraç kararına hem de mahallelinin tutumuna dair güzel bir örnek görmek mümkündür. Yukarıda ismi geçen Subaşı Mustafa Ağa Dolabucu Mahallesinden Mihriban isimli bir kadını, kadınları kötü yolda kullandığına dair iddiayla şikâyet eder ve yapılan tahkikatla Mihriban'ın mahalleden ihracı kararlaştırılır. Davada ahalinin konu hakkında verdiği malumat üzerine suç sabitlik kazanmış ve bu durum kararı etkilemiştir.²⁵³ Miskinler Mahallesinden

²⁴⁹ 19 Numaralı KŞS, 47/3. Ayrıca bakınız: 17 Numaralı KŞS, 147/2; 17 Numaralı KŞS, 207/1; 19 Numaralı KŞS, 109/1; 21 Numaralı KŞS, 186/1; 14 Numaralı KŞS, 66/3.

²⁵⁰ 16 Numaralı KŞS, 130/3.

²⁵¹ 16 Numaralı KŞS, 132/2.

²⁵² "Pezevenklik edenin alnında dağ edeler." Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 5. Kitap, s. 58. Ayrıca bakınız: Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 6. Kitap, s. 227. "Eğer avret pezevenklik eylese kâdi ta'zir edüb ne mikdar vech görürse, ağaç başına bir akçe cürm alına." *a.g.e.*, s. 466. Ayrıca bakınız: *a.g.e.*, s. 241.

²⁵³ Dava kaydı şu şekildedir: "*Mahmiye-i Konyada hâlâ subaşı olan Mustafa Ağa meclis-i şer'-i şerifde Türbe-i Celaliye Mahallesi mülhakâtından Dolabucunda sâkine Mihriban bint Ali nâm hâtunu ihzar ve muvacehesinde takrîr-i kelâm idüb merkûme Mihribanı pezevenk imiş bazı kimesnelere pezevenklik ider deyu şâyia olmağla ihzar eyledim keyfiyet-i hâli sâkine olduğu mahalle-i merkûme ahâlisinden su'âl olunub ihbârları tahrîr olunması matlûbumdur didikde mahal-le-i merkûmeden İmam Abdülkerim Halife ve Hüseyin bin Satılmış ve Eşref bin Mehmed ve Ahmed bin İsa ve el-Hac İshak ibn el-Hac Nasuh ve Mehmed bin İsmail ve Veli bin Hasan ve Mirza bin Ahmed ve Bedel bin Himmet nâm kimesneler li-ecli'l-ihbâr meclis-i şer'e hâzirün olub istihbâr olunduklarında merkûme Mihriban Hâtun pezevenkdir ve pezevenklik ider kendi hâlinde değildir mahallemizden ihrâc olunsun deyu ihbâr itmeğın merkûme Mihriban mahalleden kalkmağâ tenbîh-i birle mâ-vaka'a bi't-taleb ketb*

Mustafa isimli birini de Mustafa Ağa'nın şikâyet ettiği görülmektedir. Söz konusu iddia Mustafa'nın eşini namahrem kimselere götürmesidir.²⁵⁴

Yukarıdakine benzer bir şikâyet ve ihraç kararı da Ali Baba Çelebi hakkındadır. Söz konusu davada mahalle sakinleri mahkemeye başvurarak ahlak dışı harekette bulunan kişi hakkında şikâyette bulunmuşlardır. Konya'nın Hoşhavan Mahallesi'nde imam olan Abdurrahman Halife ve bazı ileri gelenler mahkemeye başvurarak es-Seyyid Ali Baba Çelebi isimli mahalle sakinlerinden birinin, Deveci Hatun adlı bir kadınla bazı fahişeleri evine aldığını bildirmişlerdir. Ali Baba Çelebi'nin daha önce tembih olunmasına rağmen bunu dikkate almadığını da bildiren kişiler, onunla aynı yerde oturmayacaklarını söyleyerek mahalleden ihracını talep etmişlerdir. Mahkeme tarafından başlatılan soruşturma işinden sonra mahallenin diğer sakinleri de Ali Baba Çelebi'nin fahişelerle düşüp kalktığını, Deveci isimli hatunun eve girip çıktığını ve "Mezkur Ali Baba iyi kimse değildir." diyerek su-i hâl üzere olduğunu bildirmişlerdir. Hocafaruk Mahallesi İmamı Molla Yusuf da, Ali Baba Çelebi'nin su-i hâline dair malumat verince mezkurun mahalleden ihracına karar verilmiştir.²⁵⁵

Buraya kadar örneklerle izah edilen zina davaları dışında kadın ahlakını ilgilendiren bir husus da iffetlerine edilen iftiradır. Burada iftira hüviyeti taşıması ve suç sayılması için söz konusu fiilin zina isnad ederek muhsan²⁵⁶ bir kimseye yüklenmesi ve aynı zamanda kasıtlı yapılması gerekir. Kazf olarak nitelendirilen iftira suçu, hadd-i kazf cezası ile cezalandırılmıştır.²⁵⁷

olundu (24 Zilkade 1083/13 Mart 1673. "²⁵³ 16 Numaralı KŞS, 167/4. İhraç kararına başka bir örnek için bakınız: 25 Numaralı KŞS, 130/3.

²⁵⁴ 16 Numaralı KŞS, 147/3.

²⁵⁵ 14 Numaralı KŞS, 88/2.

²⁵⁶ Ebu Hanife'ye göre zina için muhsanlık ergen, hür, akil, sahil evlilik içinde birleşme, müslümanlık şartlarını taşımaktır. Kazf için iftiraya uğrayan kadının evlilik içinde birleşmiş olma şartı aranmaz ancak, diğer şartlarla birlikte namuslu olması aranır. Karaman, *a.g.e.*, s. 128-129.

²⁵⁷ Kazf suçunun cezası seksen sopadır. Suçlunun bundan sonra şahitliği ebediyen kabul edilmez. Aydın, *a.g.e.*, s. 204. Ayrıca bakınız: Cin, Akgündüz, *Türk-İslâm*, s. 319-320. Kanun hükmü için bakınız: Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 4. Kitap, s. 137-138.

Kur'an-ı Kerim'de Nur Suresi 4. ayette kazf suçunu işleyenlere uygulanacak ceza şu şekilde belirtilmiştir: “İffetli kadınlara zinâ isnâd eden, sonra dört şâhid getiremeyenler(in herbirin)e seksen sopa vurun ve ebedî olarak onların şâhidliğini kabûl etmeyin! İşte onlar, fâsıkların ta kendileridir.”²⁵⁸

Şer'îye sicillerinde iftira davalarının görüldüğüne rastlanmıştır. Bunlardan bir tanesi şu şekildedir: Teslime Hatun Sadırlar Mahallesi'dir ve kendisine zina iftirasında bulunduğu iddiasıyla mahkemeye başvurur. Konu hakkında gerekli soruşturmalar yapılır ve mahalle sakinleri Teslime'nin hüsn-i hâline dair ikrar ederler.²⁵⁹

Benzer bir kayıta Fatıma, Şamlı Ali'yi kendisine zina iftirasında bulunduğu gerekçesiyle dava eder. Ancak Şamlı Ali mahkemede Fatıma'nın, kocasının evde olmadığı sırada kendisini davet ettiğini ve bu suretle zina yaptıklarını ikrar etmiştir.²⁶⁰

Evli kadınların zina yaptıkları Konya'da sık rastlanan bir durum değildir. Ancak örneklerine rastlamak mümkündür. Böyle bir durumla karşılaşan erkekler için köftehor kanlığı adı altında bir karşılık verilmesi Osmanlı kanunnamelerinde bahsi geçen bir bedel olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁶¹

²⁵⁸ Kur'an-ı Kerim, Nur Suresi, 4. Ayet. Bu konuda diğer bir ayet de şu şekildedir: “Şübhesiz ki, (çirkin işlerden) habersiz, iffetli mü'min kadınlara zinâ isnâd edenler, dünyada ve âhirette lâ'netlenmişlerdir; onlar için (pek) büyük bir azab vardır.” Kur'an-ı Kerim, Nur Suresi, 23. Ayet.

²⁵⁹ 19 Numaralı KŞS, 109/1. Ayrıca bakınız: 21 Numaralı KŞS, 50/3. Hadd-i kazf cezası ile sonuçlanan zina iftirası hakkındaki bir dava için bakınız: 20 Numaralı KŞS, 278/2.

²⁶⁰ 17 Numaralı KŞS, 6/2. Evli olmasına rağmen namahremle düşüp kalktığı iddiasıyla Aişe Hatun hakkındaki iyi hâl soruşturması için bakınız: 19 Numaralı KŞS, 114/2.

²⁶¹ “Evlü müslime avret zinâ kılrsa şer' ile sâbit olsa, ginâ ve fakrda ol hallü erenler kınlığın vere; dul olsa cürmi erenler gibi ola (Bakınız: 321 numaralı dipnot). Eğer avretin hâli olub eri kâbul eylese, köftehor kanlığı yüz akçe vere; yohsul olursa elli akçe; gâyet fakîr ise kırk ya otuz akçe cürm alına.” Akgündüz, Kanunnâmeler, 6. Kitap, s. 241. Ayrıca bakınız: a.g.e., s. 465; Akgündüz, Kanunnâmeler, 7. Kitap, s. 627.

Bazı davalarda kadınlar veya yakınları , kendilerine veya yakınları olan kadınlara zina talebinde ya da teklifinde bulunduğu iddiasıyla bazı kimseleri şikâyet etmişlerdir.²⁶² Ancak söz konusu davalarda çoğunluğu iddialarını ispatlayamamıştır. Bu konuyla ilgili bir dava kaydı şu şekildedir: Aklan Mahallesinden İsmihan, Yovan zimmî hakkında kendisini zina yapmaya çağırdığı iddiasıyla dava açar. Fakat iddiasını ispatlayamadığı için dava sonlanır.²⁶³ Başka bir kayıta Cullâhistan Mahallesinden Alime isimli hatun hizmetçisi olan Seyyid Mehmed'in kendisine tecavüz ettiğini iddia ederek mahkemeye başvurur ve dava açar. Kendisi iddiasını ispatlayamaz. Mahalle sakinleri arasında yapılan soruşturma neticesinde de mahalle halkı Mehmed'in hüsn-i hâline dair ikrarda bulunurlar. Böylece dava sonlanmış olur.²⁶⁴

Mihmandar Mahallesinden olan Sefer, Mustafa isimli kişiden, “Kız kardeşini Hasan bölükbaşı yağmaladı.” şeklinde iftirada bulunduğu iddiasıyla davacı olur. Mustafa ise mezkur Hasan'ın kendisine daha önce “Seni hamam halvetinde yağmaladılar.” dediği için Hasan'a mukabil bu sözleri sarfettiğini ikrar ve itiraf eder.²⁶⁵

Zina suçunun cezası haddir. Zina suçunu işleyen köleler ise hür erkeklere göre Nisa Suresi 25. ayete istinaden hürlere verilen cezanın yarısı ile cezalandırılmaktadır. Dolayısıyla buradan çıkan sonuç kölelerin 50 değnek vurulmak suretiyle cezalandırılmasıdır. Zina olaylarına kölelerin de karıştığı görülmektedir.

²⁶² “Eğer bir avret ya kız bana zinâ kıldın dese, er inkâr etse, bunların sözüne i'tibar olmaya; ere and vere. Avreti kâdî ta'zir ede, iki ağaca bir akçe cürm alına. Ve eğer avrete er ben sana zinâ kıldım dese, avret münkire olsa, avrete and vereler, eri kâdî ta'zir ede, iki ağaca bir akçe cürm alına. ” Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 7. Kitap, s. 627. Ayrıca bakınız: Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 6. Kitap, s. 241, 466; Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 4. Kitap, s. 367.

²⁶³ 26 Numaralı KŞS, 24/2. Ayrıca bakınız: 21 Numaralı KŞS, 237/2. Benzer bir durum da 20 Numaralı KŞS'nde geçer. Burada Fatıma bint Aslan Hüseyin bin Mahmut Beşe'nin zina kastıyla evine girdiğini iddia eder. Ancak kendisine yemin teklif olunan Hüseyin Beşe eve girmedigine dair yemin eder. Durum mahalle sakinlerinden sual olunca onlar Fatıma Hatun'un hüsn-i hâline dair malumat verir. 20 Numaralı KŞS, 178/3.

²⁶⁴ 24 Numaralı KŞS, 261/3.

²⁶⁵ 16 Numaralı KŞS, 60/2.

Yakup Mahallesinden Alaaddin mahkemede, kızına Yusuf isimli bir kölenin tecavüz ettiğini ve böylece kızının bekaretinin bozulduğunu iddia etmiştir.²⁶⁶ Zina ya da tecavüz hadiselerinde yalnız köleler değil cariyeler de yer almaktadır. İbn Tuti Mahallesinden Şaban bin Sinan, mahkemeye başvurarak Zeynep isimli cariyesinin zina etmek suretiyle hamile kaldığını, bu hususun araştırılması talebini belirtmiştir.²⁶⁷

Bazı davaların ya da zina suçu isnadının bölgede çeşitli görevlere atanmış kişiler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Buna göre gerekli araştırma yapılarak suçun tespitine çalışılmıştır. Bir örnekte Konya Subaşı olan Mustafa Ağa'nın zina yaptığı iddiasıyla Aişe Hatun'u ihbar ettiği ancak mahalle sakinlerinin ifadeleri sonrasında Aişe'nin suçsuz olduğu görülmektedir.²⁶⁸ Mübaşir Sefer, Dilaver isimli köleyi mahkemeye, Beşe'nin bekaretini bozduğu gerekçesiyle şikâyet etmiştir. Ancak Dilaver ve Beşe bu hususun doğru olmadığını ikrar ederek davayı sonlandırmışlardır.²⁶⁹

Yakınlarının zina yaptığını iddia ederek onları mahkemeye ihbar edenlere de rastlanmaktadır. Hatta kimi zaman onlar zani olanları kendileri cezalandırmaktadır. Örneğin bir babanın, kızıyla zina yapan birini katlettirdiğine dair bir kayıt bulunmaktadır.²⁷⁰ Başka bir kayıta Hasan bin Abdullah mahkemeye gelerek kızı Sultan'ı levent taifesiyle fisk-ı fucur içinde olduğu gerekçesiyle bildirmiştir.²⁷¹

Kadınların ahlaka muğayir davranışlarda bulunması durumunda mahalleli tarafından mahkemeye başvurularak şikâyet edildiği görülmektedir. Bazen mahalleli tarafından basılarak bazen de kolluk kuvvetlerinin teftişi sırasında yakalamalar oluyordu. Mahalle sakinleri bazı uygunsuz davranışlarda bulunan kimseleri kendi usullerince cezalandırma yoluna gitmişlerdir. Bu ceza yöntemlerinden en dikkat

²⁶⁶ 7 Numaralı KŞS, 131/1. "Eğer bir kimesneye bir kişi, sen benim avretime veya kızıma zinâ ettin dese isbât edemezse ta'zir edüb cürm alınmaya." Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 6. Kitap, s. 466.

²⁶⁷ 7 Numaralı KŞS, 118/4.

²⁶⁸ 19 Numaralı KŞS, 114/2.

²⁶⁹ 20 Numaralı KŞS, 143/3. Ayrıca bakınız: 21 Numaralı KŞS, 13/3.

²⁷⁰ 7 Numaralı KŞS, 34/1. Ayrıca bakınız: 21 Numaralı KŞS, 20/2.

²⁷¹ 6 Numaralı KŞS, 23/2.

çeken evlerin kapılarına katran sürülmesidir. Kapısında katran görülen ev sakinlerinin iyi hâlleri soruşturulmaktadır. Buna göre Konya Subaşı Veli Bey, Dinkeş Mahallesinden Aişe bint Ali Hatun'un kapısına katran sürüldüğünü mahkemeye bildirmiş, Aişe Hatun mahkemede kimin sürdüğünü bilmediğini ifade etmiştir. Mahalle sakinleri de Aişe'nin kendi hâlinde biri olduğunu ikrar etmiştir.²⁷²

Zina davalarında, fahişeliği bırakan kadınların, kendilerine isnad edilen fahişeliğe devam ettikleri yolundaki suçlamalar üzerine mahkemede tövbe ettiklerini şayet yaparlarsa cezalandırılmalarını istedikleri görülmektedir. Akbaş Mahallesinden Fatıma bint Hacı bu sebeple mahkemeye gelmiştir (13 Şubat 1671).²⁷³ Bazen yanlış anlaşılma ve yakıştırmaların önüne geçmek gayesiyle de mahkemede hâllerini bildiren kadınlara rastlanmaktadır. Başkalarının evinde kalan bir kadın bu durumun yanlış anlaşılmalara mahal vermemesi ve şayet kötü hâl üzere olursa cezalandırılması hususunda malumat vermek üzere mahkemeye başvurmuştur.²⁷⁴

Zina konusu, ahlakî bir mesele de olmasından dolayı özellikle mahalle ahalisi tarafından titizlikle üzerinde durulan ve mahkemeye taşınan bir husus olmuştur. Çoğu zaman zina davalarıyla iç içe olan taciz ve tecavüz hadiseleri de ayrı bir konu olarak değerlendirilecektir.

2. Taciz ve Tecavüz Davaları

Zina davalarında olduğu gibi, taciz hadiselerinde de halkın ağız birliği yaptığı, zanlı ya da suçluya karşı durdukları görülmektedir. Davanın görülmesi esnasında ve soruşturma durumunda, dava konusu, halktan ileri gelenlere, mahalle sakinlerine sorulmuş, onlar tacizde bulunan kişi ya da kişilerin mahalleden ihracı

²⁷² 13 Numaralı KŞS, 103/1. Hüsn-i hâl soruşturması için bakınız: 13 Numaralı KŞS, 14/2. Katran sürülme hadiseleri için ayrıca bakınız: 14 Numaralı KŞS, 69/2; 16 Numaralı KŞS, 34/2; 16 Numaralı KŞS, 38/3; 20 Numaralı KŞS, 233/2; 20 Numaralı KŞS, 227/3; 21 Numaralı KŞS, 271/2; 23 Numaralı KŞS, 69/3.

²⁷³ 15 Numaralı KŞS, 74/3. Ayrıca bakınız: 15 Numaralı KŞS, 77/1; 15 Numaralı KŞS, 86/5.

²⁷⁴ 21 Numaralı KŞS, 81/3.

konusunda fikir beyan etmişlerdir. Örneğin; Sahra Nahiyesine tabi olan Çukur Köyünden Kerime isimli hatun, geceleyin evine girmek isteyen ve hıyanet kastı taşıyan ve sabah da koyun sağarken kendisini darp ederek yaraladığı iddiasıyla Arslan'dan şikâyetçi olur. Mahalle sakinleri de davaya şahitlik ederler ve Kerime'nin haklılığı ispatlanır.²⁷⁵

Söz konusu durumlardan tecavüz, zina suçu gibi görülerek suçlunun cezalandırılması için mahkemeye başvurulmuştur. Çünkü İslamiyet kadının rızasının olmadığı tecavüz durumlarını da zina gibi değerlendirmiş ancak kadın mağdur olduğu için cezalandırmaya erkek tabi tutulmuştur. Fakat rıza olduğu anlaşılırsa her iki taraf da cezalandırılır.²⁷⁶

Uygulamada zinanın hem tarafların rızasıyla gerçekleşen evlilik dışı bir ilişki hem de taraflardan birinin rızasının olmadığı toplumsal bir şiddet olarak değerlendirildiğini ifade etmek mümkündür. Osmanlı toplumunda ve Konya ahalisi içinde meydana gelen tecavüz vakalarının da ispatı ve çözümü mahkemede tanıklık edecek şahitleri gerektirmektedir. Mesele hafife alınmayacak derecede önemli sayıldığından dinlenecek kişilerin kemiyet ve keyfiyetleri önem arz etmektedir. Aşağıda belirtilen tecavüz davası şahitlerin şهادetiyle ispatlanmıştır. Söz konusu olayla ilgili dava kaydı özetle şu şekildedir:

Kerem Dede Mahallesinden olan Rahime isimli hatun kendisini kaçırarak tecavüz eden ve sim kuşağı ile boğan Seyyid Recep, Ömer Beşe ve Recep Beşe isimli şahıslardan şikâyetçi olur. Kocasını olan Hasan bu olay esnasında

²⁷⁵ 19 Numaralı KŞS, 72/4. Benzer bir kayıt da 15 Numaralı KŞS'nde yer almaktadır. Buna göre Bağlıca köyünden Abdülkadir geceleyin hıyanet kasdıyla evine girerek zevcesine saldırdığını iddia ettiği İvaz'dan davacı olmuştur. Şahitlerin de şهادet ettiği dava, ispatlanmıştır. 15 Numaralı KŞS, 52/5. Ancak bazı iddialar ispatlanamayarak davacının davadan men' edilmesi ile sonuçlanmıştır. 21 Numaralı KŞS, 145/1.

²⁷⁶ "Her kim bir eve girse zinâ kasdına veyahud yapışsa veya öpse, ol öpülenin rızası olmasa zinâ cürmü alına, ve eğer rızâ ile ise girdüğü ve yapıştığı yerden beş altın alına." Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 6. Kitap, s. 227. Ayrıca bakınız: a.g.e., s. 466; Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 7. Kitap, s. 157. "Eğer bir kimesnenin evine girse, zinâ kasdına olur ise, evlü ise evlü cürmin vere; ergen ise ergen cürmin vere. Tafsîl-i sâbık üzere." a.g.e., s. 627.

parmaklarından yaralandığını söyleyerek ayrıca şikâyetinde bulunmuştur. Sonuç olarak Rahime ve Hasan şahitlerin de ifadeleriyle davalarını ispatlarlar.²⁷⁷

Tecavüz davalarında mağdur olduğunu iddia edenler şikâyetinde bulduklarında dava titizlikle incelenmiş ve gerekli hükümler verilmiştir. Tecavüze uğradıkları iddiasıyla mahkemeye bizzat başvuran kişiler bulunmaktadır. Bazı davaların görüşülmesine veli ya da vekilin başvurusu sonrasında başlanmaktadır. Mahkeme tarafından gerekli soruşturma işlemlerinden sonra davalar sonuçlandırılmaktadır.²⁷⁸

Hükmün ya da kararın verilmesine mahalle sakinlerinin şahitliği ve deliller önemli ölçüde etki etmiştir. Pek çok davada iddiasını ispatlayamayan kadınlarla da karşılaşmıştır. Tanık olsun ya da olmasın, suçlanan kişi yemin ederek kendisine atfedilen suçu reddediyorsa durum onun lehine dönerek dava düşmektedir. Köktaş Mahallesinden Begli Mehmed hıyanet kasdıyla evine girdiği iddiasıyla Hasan'ı dava eder. Hasan ise Mehmed'in zevcesi tarafından davet edildiğini ve evde otururlarken gelen Mehmed tarafından alıkonulduğunu iddia eder.²⁷⁹ Başka bir kayıta Şahbaz Hatun evinde dört kişinin saldırısına uğradığını, bağırması sonucu gasp edildiğini bildirerek şikâyetinde bulunmuş ancak şahitler dört kişi hakkında iyi hâl bildirmişlerdir.²⁸⁰

Kadınların evli olmadıkları hâlde hamile olmaları zina yaptıkları hususunda en önemli karînedir. Tecavüz davalarında da kadının ya da daha doğru bir ifadeyle iddia sahibinin hamilelik durumuyla mahkemeye başvurusu davanın seyrini etkilemektedir. Beşağıl Köyünden Emine beş ay önce kardeşiyle birlikte gelerek

²⁷⁷ 28 Numaralı KŞS, 72/1. Ayrıca bakınız: 14 Numaralı KŞS, 27/2.

²⁷⁸ 7 Numaralı KŞS, 146/1.

²⁷⁹ 15 Numaralı KŞS, 54/1. Ayrıca bakınız: 16 Numaralı KŞS, 58/2. Kadınlar tarafından açılan ve ispatlanamayan dava kayıtları için bakınız: 16 Numaralı KŞS, 122/3; 17 Numaralı KŞS, 64/3; 39 Numaralı KŞS, 132/1; 25 Numaralı KŞS, 187/4.

²⁸⁰ 14 Numaralı KŞS, 78/2.

kendisine tecavüz ettiği iddiasıyla Musa'yı dava eder. Mahalle sakinleri de Musa'nın suçunu itiraf ettiğini belirtirler. Dava sırasında Emine hamiledir.²⁸¹

Tecavüz davalarının bazılarında failin kim olduğu mağdur tarafından bilinmemektedir. Bu durumda mahkemede ifade veren mağdur mahalle halkından ya da başka kimselerden davacı olmadığını belirtmektedir. Mücellid Mahallesinden Kerime bint Mahmud akrabasına gittiği sırada yolda ismini bilmediği bir şahıs tarafından yolu kesilerek virane bir yerde kendisine tecavüz edildiğini belirtmiş, bu hususta mahalleliden davacı olmadığını bildirmiştir (10 Ocak 1671).²⁸²

Bazı tecavüz davalarında mağdur olanın çocuk olması ilginç bir ayrıntıdır. Bu davalarda çeşitli vaadlerle kandırılan çocukların istismar edildiklerine şahit olunmaktadır. Örneğin; Sahra Nahiyesine tabi Şerbetçiler Köyünden Mustafa, Seyyid Mahmud isimli birisinden küçük kızını تنها bir yere götürerek ona tecavüz ettiği iddiasıyla davacı olur ve şahitlerin şهادetiyle iddiasını ispatlar.²⁸³ Davanın yaptırımı daha ileriki sayfalarda görülmektedir. Mustafa, kızına tecavüz eden Seyyid Mahmud'dan mihr-i misillü adıyla otuz kuruş alarak davasını sonlandırır.²⁸⁴ Ancak bazı tecavüz davalarında davacının, iddiasını ispatlayamadığı görülmektedir. Türk Ali Mahallesinden Satı bint Murtaza kızı Emine bint Hasan'a Mehmed bin Sefer'in kuşluk vakti evine götürmek suretiyle sofasında tecavüz ettiğini bildirmiştir. Davası için beyyine getiremeyen Satı'nın iddiası Mehmed'in yapmadığına dair teklif olunan yemini etmesi ile sonlanmıştır.²⁸⁵

Çocuk yaşta bir kıza tecavüze yeltenen kişinin işlediği suçtan duyduğu pişmanlık da sicillere yansıyan olayda önemli bir ayrıntıdır. Topraklık Mahallesinden Hasan isimli davacı boncuk vermek bahanesiyle kızı Aişe'yi kandıran ve tecavüze

²⁸¹ 25 Numaralı KŞS, 227/1. Ayrıca bakınız: 25 Numaralı KŞS, 113/2.

²⁸² 15 Numaralı KŞS, 37/4.

²⁸³ 24 Numaralı KŞS, 99/2.

²⁸⁴ 24 Numaralı KŞS, 135/1.

²⁸⁵ 23 Numaralı KŞS, 14/2.

niyet eden Süleyman'dan şikâyetçi olur. Süleyman da şeytana uyarak böyle bir şeye yeltendiğini ikrar ve itiraf eder.²⁸⁶

Abid Mahallesinden Mihri bint İvaz, ateş almaya gittiği komşusu Ramazan bin Recep tarafından bekareti bozulmak suretiyle mağdur edilmiştir. Mahkemeye intikal eden dava sonucunda mezkur Ramazan'ın Sarıhasan Mahallesinde de benzer bir suç işlediği ve bu yüzden hapis yattığı görülmüştür.²⁸⁷

Zina ve tecavüz davalarında dikkat çeken önemli bir husus, kadınları muayene ve tedavi eden ebe kadınların olması ve bunların mahkeme tarafından bekaret kontrolü yapmakla görevlendirilmeleridir.²⁸⁸

Sonuç olarak; hem zina hadiseleri hem de taciz ve tecavüz vakaları bu türden olayları küçümsemeyen mahalle sakinleri ve mağdurlar tarafından mahkemeye taşınmış ve mahkemede ehemmiyetle ele alınmış ve titizlikle soruşturulmuştur.

3. Öldürme, Darp ve Yaralama

3.1. Öldürme

Bu başlığı oluşturan olaylar gerek hukukî gerek toplumsal yönüyle önem arz etmektedir. Osmanlı toplumunda ve daha özeldence incelenen Konya ahalisi içinde bu tür hadiselerin varlığı, kadınların bu olayların içinde ne şekilde bulunduğu sorusunu da akla getirmektedir. Kadınların hem suçlu hem de mağdur olarak bu hadiseler de taraf oldukları görülmektedir. Yabancı gezginlerin de hemfikir olduğu bir mevzu, sıradan ve halktan bir kadının, haklı olduğuna inanıyorsa, mahkeme yoluyla hakkını arayabilmesi, karısına kötü muamelede bulunan erkeğin mahalle sakinlerinin

²⁸⁶ 24 Numaralı KŞS, 95/1.

²⁸⁷ 14 Numaralı KŞS, 162/4. Ayrıca bakınız: 19 Numaralı KŞS, 138/4.

²⁸⁸ 20 Numaralı KŞS, 143/1; 20 Numaralı KŞS, 278/2; 21 Numaralı KŞS, 38/1.

tepkisini çekerek kendisine cephe alındığını görmesidir. Bu olaylar yalnız aile bireyleri ya da yakın çevre arasında cereyan etmemektedir. Kadınlar aralarında gerçekleşen hadiseler nedeniyle de kadı huzuruna çıkmaktadır. Buradan hareketle suç olarak nitelendirilen durumların mahkemeye intikali kadınlar açısından da önem arz etmektedir.

Katl, kasten veya istemeden birinin hayatına son vermektir. Katletme davalarında öncelikle cinayetin mahiyetine bakılır. Buna göre öldürme olayının kasten mi yoksa kaza sonucu mu olduğu tespit edilir. Burada katilin şayet tespit edilmişse ifadeleri önem arz eder. Katletme hadiseleri gerçekleşme biçimi bakımından değişiklik arz eder. Dolayısıyla cezaları da bu bağlamda irdelemek icap eder.

Konya’da cinayet davalarının kimisi mahalle sakinleri tarafından açılmışken kimisi de katledilen kişinin yakınları tarafından açılmıştır. Örneğin; Şükran Mahallesinden olup vefat eden Saime’nin yakınları mahkemeye başvurarak Saime’nin ölümünden Ali’yi sorumlu tutmuşlar ve Ali’nin Saime’yi önce tekmeyle darp edip ardından da boğmak suretiyle öldürdüğünü iddia etmişlerdir.²⁸⁹

Cinayet davalarında şikâyette bulunanların, cinayeti işlediğini bildikleri ya da bundan şüphe duydukları bir ismi vererek dava açtıkları görülmektedir. Bu sayede cinayetlerin daha çabuk sonuca ulaştırılması ve mümkün mertebe faili meçhul cinayet kalmaması amaçlanmıştır. Nasuh ve Aişe isimli iki kişi boğazı kesilerek katledilen oğullarının ölümüyle ilgili olarak merhumun üvey oğulları Musa ve Mustafa ile ev sahibi İsa’dan davacı olmuşlardır.²⁹⁰ Benzer şekilde Öyle Bekledi

²⁸⁹ 19 Numaralı KŞS, 20/1. Benzer bir dava da şu şekildedir: Hatunsaray Nahiyesinden Şaban, Musa’dan onunla kavga ederken araya giren zevcesini kılıç darbesiyle öldürmesinden dolayı şikâyetçi olur. Şahitlerin ifadeleri ile iddiasını ispatlar. 20 Numaralı KŞS, 159/2. Cinayet Davaları için bakınız: 20 Numaralı KŞS, 153/2, 20 Numaralı KŞS, 254/1, 20 Numaralı KŞS, 158/3.

²⁹⁰ 16 Numaralı KŞS, 117/2. Benzer bir dava da şu şekildedir: “*Belviran Kazasına tâbi ‘ Arkalan Karye sükkânından iken mezbûrân katl olunan Hüseyin Bin Mirza’nın vâlidesi Aişe bint Abdurrahman ve sağır karındaşları Receb ve Mahmud ve sağire kız karındaşı Emine ve ammisii oğlu ‘İvaz bin Seydi nâm kimesnelere münhasıra olduğu şer’an mütehakkık olunduğu ashâbe’l-haze’l-kitâb mezbûre Aişe*

Mahallesinden Fatıma yatsı namazına giderken kılıçla katledilen kocasının öldürülmesiyle alakalı Kadri Beşe'den davacı olmuştur.²⁹¹ Iğın'a bağlı Beyler Köyünden Cennet isimli bir kadın birkaç neferle, zevci ve iki oğlunu öldürdüğü iddiasıyla Ahmed, Burhan ve Hasan isimli kişilerden davacı olmuştur.²⁹² Kadınların maktule olarak kaydedildiği davalarda yakınlarının ölümüne dair davacı oldukları gözlenmektedir. Buna göre Saidili'ne bağlı Saray Köyünden olan el-Hac İsmail evde olmadığı bir sıra karısının balta ile darp edilmek suretiyle öldürülmesi hakkında Mahmud isimli birini dava etmiştir.²⁹³

Katl suçunun asıl cezası kısastır. Fakat uygulamada bu işlerlik görmemiştir. Bunun yerine kefarete ya da bedelî bir fiille cezalandırma vardır.²⁹⁴ Ancak aile fertleri

asâleten ve sigâr-ı merkûmûn Receb ve Mahmud ve Emine'nin tesviye-i umurlarını savb-ı şer'den mensûbe vasileri olmağla vesâyeti mezkûr 'İvaz asâleten meclis-i ma'kûd-ı mezbûrda karye-i mezbûre sükkânından Hacıoğlu dimekle ma'ruf Mehmed nâm kimesnenin mu'tıkı olan Kara Arab Abdullah bin Abdurrahman mahzarında üzerine herbiri dâ'vâ ve takrîr-i kelâm idüb mûrisimiz mezbûr Hüseyin Gögez (Kökez) nâm mezrada koyun ra'yi ederken mezkûr Kara Abdullah tarih-i kitâbdan üç gün mukaddem mezkûr Hüseyin'i ahz ve bıçakla 'amden zebh ve katl eylemiştir su'âl olunub yedimizde olan fetvâ-i şerîfe mücebince kısas olunması matlûbumuzdur didiklerinde ğıbbe's-su'âl Kara Abdullah cevabında ben mezra-i merkûmede tarih-i kitâbdan üç gün mukaddem mezbûr Hüseyin'i 'amden bıçakla zebh ve katl eyledim diyüb bi't-ta'vi ikrâr ve itirâf itmeğın fetvâ-i şerîfenin mazmûn-ı dürer-i bârında Zeyd Amrı mucib-i kısas olan katl ile katl idüb Amrı anası Hindi ve li-ebeveyn ammi Bekiri ve li-üm sâğır karındaşları bâliğ olmadan Zeydi kısas ittirmeye kadir olurlar mı? El-cevab: İmam'ül-'Azam katında olur deyü buyrulmağın... Burada kısas cezasının uygunluğuna karar verilmiş, ancak yerine getirilip getirilmediği bildirilmemiştir. 39 Numaralı KŞS, 41/1.

²⁹¹ 20 Numaralı KŞS, 153/2.

²⁹² 20 Numaralı KŞS, 254/1.

²⁹³ 25 Numaralı KŞS, 118/2.

²⁹⁴ *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Suresi, 178-179. Ayet; *Kur'an-ı Kerim*, İsra Suresi, 34. Ayet; *Kur'an-ı Kerim*, Maide Suresi, 45. Ayet. "Ve adam öldüren kimesneyi öldürdüğü adamın yerine öldüreler." Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 5. Kitap, s. 58; Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 4. Kitap, s. 299, 369. "Ve eğer adam öldürse, yerine kısâs etmeseler, kan cürmi bin akçeye ya düşerse, uran bay ziyâdeye güci yetse dört yüz akçe; altı yüze güci yetse iki yüz akçe; andan aşığa hâllü olursa yüz akçe; gâyet fakir olsa elli akçe alına." a.g.e., s. 367. Kasten adam öldürme kısas gerektirir. Ancak diyetle kısastan vazgeçilebilir. Kasit benzeri ağırlaştırılmış diyet ve diğer öldürme fiilleri diyetle cezalandırılır. Aydın, a.g.e., s. 211-212; Cin, Akgündüz, *Türk-İslâm*, s. 325-328.

ya da maktul yakınları diyet veya kefareten de vazgeçebilmektedirler. Kardeşi tarafından bıçakla yaralanarak öldürülen Fatıma'nın vâris ve vâriseleri, olayla ilgili daha evvel itirafta bulunmuş olan Hasan Beşe'yi affederek diyet talebinde bulunmamışlardır.²⁹⁵

Şayet cinayetin faili meçhul ise bu durumda cesedin bulunduğu mülkün sahibi sorumlu olur. Köyde veya mahallede açık bir yerde bulunmuşsa bu hâlde de köy veya mahalle ahalisi toplu olarak sorumlu tutulur.²⁹⁶ Faili meçhul olan katl hadiselerinde maktulün yakınları mahkemeye gelerek keşf istemektedirler. Belirlenen diyet miktarını da sorumlu tutulan kişi ya da kişiler ödemek durumundadır. Elli kişilik bir grup yemin ederek cinayete alakaları olmadığını ifade ederlerse bu durumda diyetten kurtulurlar ancak içlerinden bir kişi yemin etmeye yanaşmazsa ve maktulün yakınları kisas isterlerse sorumlu tutulan kişi yemin edinceye kadar hapsedilir, diyet istiyorlarsa bu durumda da bütün diyeti ödemek durumunda kalır.²⁹⁷

Faili bilinen ve keşfi yapılan öldürme hadiseleri için ölenin yakın ve vârisleri kisas ya da diyet istemektedir. Şahin bin Abdullah isimli kölenin, dükkanında başını keserek öldürdüğü Mustafa Beşe bin Mahmud'un vârisleri olan zevcesi Hatice bint Mehmed, kızı Fatıma ve kardeşi Ahmed, ellerindeki fetva gereğince Şahin'in kisasını talep etmişler ve mahkeme de bu yönde karar vermiştir (1 Mart 1677).²⁹⁸ Bazı durumlarda maktul yakınları kisas ve diyet istemediklerini belirtmişlerdir. 1681'de Kalenderhane Mahallesinden Fatıma bint Zekeriya kardeşi Hasan tarafından bıçakla katledilmiştir. Ancak Fatıma'nın vârisleri Hasan'ı affederek dem, diyet ve kısına dair

²⁹⁵ 25 Numaralı KŞS, 59/1-2. Kürkcü Mahallesinden iken yaralanarak öldürülmüş bulunan Murad veled Bali'nin zevcesi ve vârisesi nasraniye, kocasını, çeşmeden su götürmek üzere gece giderken şurb-ı hamr eden Mustafa Beşe ve arkadaşlarının menziline çıkarak öldürdüğünü söylemiş ve onlara münhasıradır dediği dem ve diyet davasından feragat etmiştir (15 Aralık 1690). 36 Numaralı KŞS, 17/2.

²⁹⁶ Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 5. Kitap, s. 58; Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 6. Kitap, s. 242; Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 7. Kitap, s. 626.

²⁹⁷ Kıvrım, *a.g.t.*, s. 133.

²⁹⁸ 13 Numaralı KŞS, 81/1.

davaları bulunmadığını belirtmişlerdir.²⁹⁹ Bazı keşif talepleri ise olayın cinayet olup olmadığına dairdir. Arzu Hatun, hasta olduğu hâlde evinden çıkarak gaibe olan Nazlı isimli (nasraniye) annesini ölü hâlde yolda bulması üzerine keşif davası açmış, yapılan keşif sonrası herhangi bir yara veya öldürüldüğüne dair alamete rastlanmamıştır (18 Haziran 1687).³⁰⁰

3.1.1. Çocuk Düşürme

İslam hukukunda anne karnındaki çocuğun düşürülmek suretiyle ölümüne sebep olmak suçtur. Ancak İslam hukukçuları bu konuda iki ayrı görüş belirtmişlerdir. Bunlardan ilki ceninin ilk aylarında düşürülmesinin suç olmadığını savunur. Diğer görüşe sahip olanlar ise her hâlde ceninin ölümüne kasten sebep olmanın suç ve günah olduğuna hükmeder.

Sicillerde bu konuyla alakalı örneklere rastlamak mümkündür. Bunların kimisi bilerek ve isteyerek yapılmış fiiller, bazıları ise istem dışı ve kazayla sebebiyet verilmiş durumlardır. Mesela, Larende'ye bağlı bir köyden Ali kendisini boğazlamak isteyen kimselere karşı savunurken eşi korkarak çocuğunu düşürmüş ve Ali de bunun üzerine Seyyid Eyüb ve arkadaşlarından davacı olmuştur.³⁰¹ Başka bir kayıтта da bir kadının, kocası dövülürken korkarak çocuğunu düşürdüğü iddiasıyla mahkemede davası görülmüştür.³⁰²

Hamamlar sosyal hayatın önemli birer parçasıdır. Bu anlamda pek çok hadise de yine bu mekânlarda cereyan etmektedir. Kadınlar arasında gerçekleşen olayların, dışarıya yansiyarak onların yakınları tarafından mahkemede dillendirilecek kadar ciddi sonuçları olmaktadır. Mesela Muharrem Beşe, karısının hamamda Ahmed

²⁹⁹ 25 Numaralı KŞS, 59/2. Ayrıca bakınız: 14 Numaralı KŞS, 166/1.

³⁰⁰ 34 Numaralı KŞS, 66/1.

³⁰¹ 26 Numaralı KŞS, 163/2.

³⁰² 14 Numaralı KŞS, 38/1. Bir kayıтта da hamile karısının tüfek sesinden korkması ve bu suretle hastalanabileceği endişesiyle mahkemeye başvuran kimsenin davadan men' edilmesi yer almaktadır. 21 Numaralı KŞS, 99/3.

Beşe'nin kızı tarafından yumruk ve tasla dövüldüğünü ve bu olaydan dolayı düşük yaptığını iddia ederek mahkemeye başvurmuştur.³⁰³

3.2. Darp

Darp, kişinin hayat hakkına yönelik olarak çeşitli araç ve yöntemlerle gerçekleştirilen fiildir. Sicillerden bu konuda çok sayıda dava çıkarılmıştır. Yumruk, taş, sopa ve değnek bu türden olayların başlıca araçlarıdır. Kimi zaman hakkını aramak için başvuru bir savunma ve koruma yöntemi olan darp-dayak, kimi zaman da maruz kalınan haksız bir fiil olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kadınlar kendi aralarında cereyan eden darp olayları nedeniyle birbirlerinden şikâyetçi olarak mahkemeye başvurdukları gibi, çeşitli sebeplerle (özellikle muhâla'a baskısı nedeniyle) kocaları tarafından darp edildikleri iddiasıyla da kadı huzuruna çıkmaktadırlar.³⁰⁴ Bunun yanında yakınlarından darba maruz kalanları bildirmek ve bu suretle yardım almak üzere de mahkemeye gitmektedirler. Bu sebeple görülen bir davada eşi, kız ve oğullarını darp eden bir kişiye dem ü diyet cezası verilmiş ve kırk kuruş alınmıştır.³⁰⁵ Affan Sultan Mahallesinden Satı Hatun, kendisini yumrukla darp eden Hamile Hatun'dan şikâyetçi olmuştur. Hamile Hatun da bu suçlamayı ikrar etmiştir.³⁰⁶

Sarhoş kocası tarafından darp edildiği için mahkemeye başvuran ve hakkını arayan kadınlar da vardır. Mesela, sıklıkla içki içip sarhoş olduktan sonra kocasının darp ve eziyetine maruz kalan bir hanım mahkemeye müracaat ederek gerekli olanın

³⁰³ 25 Numaralı KŞS, 75/1.

³⁰⁴ Satı bint Şaban kendisini tatlik eden kocası İvaz'ın oğullarını darp ederken onların bağırdıklarını duymuş, yardıma gidince de darp edilmiştir. Bir oğlunun bu darptan dolayı sakat kaldığını iddia ettiği davasından fariğ olmuştur (23 Eylül 1687). 34 Numaralı KŞS, 103/2. Ayrıca bakınız: 36 Numaralı KŞS, 119/1.

³⁰⁵ Bakınız: 14 Numaralı KŞS, 140/1 ve 14 Numaralı KŞS, 140/2.

³⁰⁶ 15 Numaralı KŞS, 87/3. Ayrıca bakınız: 19 Numaralı KŞS, 118/3.

yapılmasını istemiştir.³⁰⁷ Kocası tarafından darp edildiği için mahkemeye başvurarak boşanmak isteyen kadınlara da rastlanmıştır. Öyle Bekledi Mahallesinden bir kadın mahkemeye gelerek kocası Mehmed Bey tarafından kendisine darp ve küfredildiğini iddia etmiş, iddiasını şahitlerle ispatlamış ve talak şartıyla davası kaydedilmiştir.³⁰⁸

Bazen bir dava kaydının, içinde birden fazla konu barındırdığı görülmektedir. Örneğin; Gülistan bint Abdullah mahkemeye gelerek bir gün evvel evinde Ali Beşe bin Receb tarafından değnekle darp edildiğini belirtmiştir. Ayrıca Ali'nin daima içki içtiğini ve fesad içinde olduğunu ifade etmiştir. Mahalle ahali verdikleri malumatta, Ali Beşe ve arkadaşları Mehmed ile mezkure Gülistan'ın oğlu Süleyman Beşe'nin içki içip evlerine fahişe getirdiklerini söyleyerek su-i hâllerini bildirmişlerdir (29 Aralık 1676).³⁰⁹

3.3. Yaralama

Yaralama, bir organı vücuttan ayırmak ya da iş görmez duruma getirmek şeklinde olabileceği gibi yarası kapanan organda zayıflık veya çirkinlik bırakmak türünden sonuçları olan fiildir. Yaralama davalarında yaralamanın boyutu önem arz eder. Bazı yaralamalarda cezaya gerek duyulmazken bazılarında diyet (erş) takdir edilir. Bunun yanında kısas cezasının verildiği de görülür. Burada yaralamanın kasdı olarak yapılması gerekir.³¹⁰

Yaralamalarda kullanılan araçların darp olaylarında kullanılanlardan daha büyük tehlike arz ettikleri söylenebilir. Bıçak, balta, hançer, sopa, ateşli odun gibi

³⁰⁷ 39 Numaralı KŞS, 108/2. Kocası tarafından darp edilen Bab-ı Aksaray Mahallesinden bir kadın mahkemeye giderek şikâyetle bulunmuş ve kocasının ta'zir ile cezalandırılmasını sağlamıştır. 39 Numaralı KŞS, 15/2.

³⁰⁸ 6 Numaralı KŞS, 72/4. Eşler arasında gerçekleşen bir darp davası kaydı için bakınız: 9 Numaralı KŞS, 32/3.

³⁰⁹ 13 Numaralı KŞS, 30/1.

³¹⁰ Cezâî karşılığı kısastır ancak rıza gösterilmesi ve talep edilmesi hâlinde diyet de ödenir. Aydın, *a.g.e.*, s. 214; Cin, Akgündüz, *Türk-İslâm*, s. 329.

araçlar bu tür olaylarda kullanılan başlıca araçlardır. Yaralama davalarında yüz ve baş bölgesine zararlar verilmesi durumunda tazminat verme cezaları söz konusudur. Konya'ya ait incelenen Şer'îye Sicillerindeki yaralama davalarında kısas cezasına rastlanmaz. Maddî duruma ve yaralamanın boyutuna göre para cezası verilir, diyeti ödenmek üzere karara bağlanır.

Kadınlar mahkemeye kendileri ve yakınlarının yaralama fiiline maruz kalmalarından dolayı başvurdukları gibi mahkemede davalı olarak da yer almaktadır. Ancak daha ziyade davacı tarafta yer almaktadırlar. Atike Hatun hizmetli olarak çalışan oğlunun makatını yakmak suretiyle yaralayan Hasan Beşe'den davacı olmuş, Hasan Beşe de suçu ikrar ve itiraf etmiştir.³¹¹ İçkale Mahallesinden Zabina isimli nasraniye Karagöz zimmîden bıçakla sol kolunu yaraladığı gerekçesiyle davacı olmuş ve Karagöz de bu suçlamayı kabul etmiştir.³¹²

Bazı yaralama davalarının başka dava konuları ile iç içe olduğu görülmektedir. Abid Mahallesinden Halil bin Muharrem'in, Ramazan bin Receb'in kahvesine gelerek ona ve eşine zina lafzıyla küfrederek çömlekle de yaraladığı hususundaki kayıt bu anlamda güzel bir örnektir (29 Aralık 1677).³¹³

4. Hırsızlık

Hırsızlık hukukî bir terim olarak başkasına ait bir malın mülk edinmek kastıyla korunduğu yerden gizlice alınması fiilidir.³¹⁴ Hırsızlık gerçekleşme şartlarına göre had veya taz'irle cezalandırılır.³¹⁵ Hırsızlık suçunun cezası, hırsızlığı yapanın

³¹¹ 26 Numaralı KŞS, 82/3.

³¹² 16 Numaralı KŞS, 91/1. Kocasını şikâyet eden Marziye'nin davası için bakınız: 25 Numaralı KŞS, 192/3.

³¹³ 13 Numaralı KŞS, 31/2.

³¹⁴ Cin, Akgündüz, *Türk-İslâm*, s. 213.

³¹⁵ Hırsızlık suçunun genel ve özel unsurlarının gerçekleşmesi hâlinde cezası sağ elin bilekten kesilmesidir. Aydın, *a.g.e.*, s. 198; Cin, Akgündüz, *Türk-İslâm*, s. 321; Karaman, *a.g.e.*, s. 126. Hırsızlığın ilk cezası tazmindir. Hanefiler çalınan mal aynen duruyorsa iadesinin gerektiğini,

elinin kesilmesi (bu yönüyle bedenî) ve hırsızlığa konu olan malın iadesi ya da karşılanması (bu yönüyle de maddî) olmak üzere iki boyutludur. Elbette hırsızlığa konu olan malın miktarı ve değeri verilecek cezanın boyutunu belirlemektedir. Kur'an-ı Kerim'de Maide Suresi 38. ayette şu şekilde had cezası buyrulur: “*Hem hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadın yok mu, yaptıklarına bir cezâ, Allah'dan bir azâb olmak üzere onların (sağ) ellerini kesin!...*”³¹⁶

Had cezasını gerektirecek hırsızlık iki şahidin olayı müşahede etmesi ve beyanını gerektirir. Bunun dışında suçlu suçu ikrar etmelidir. İşlemediğine dair yeminden kaçınırsa ve davacı aksine yemin ederse suç sabitleşmiş olur.

Hırsızlık olaylarına ev ve dükkanların ve dolayısıyla bu mekânlarda yer alan eşyaların daha çok konu olduğunu belirtmek gerekir. Bu mekânlara genellikle gece yarısı ve sahipleri ev ya da dükkanda yokken hırsızlık kastıyla girilmektedir.³¹⁷

durmuyorsa tazmin olamayacağını kabul etmiştir. İkinci ceza ise el kesmedir. Cin, Akgündüz, *Türk-İslâm*, s. 322. “*Ve eğer örf ile bir kimesnenin hırsızlığı zahir olursa, kâdî olan kimesne ehl-i örf'e hüccet verüb o hüccet mücibince asılmağa müstahak olanı asa veya kat'-ı uzva müstahak olanı kat'-ı uzv ede. Kâdî bu bâbda mâni' olmaya ve siyâseti te'hir etdürmeyüb günâh olan yerde etdüre.*” Akgündüz, *Kanunnâmeler*, 5. Kitap, s. 59.

³¹⁶ Kur'an-ı Kerim, Maide Suresi, 38. Ayet.

³¹⁷ Hırsızlıkla ilgili bir dava şu şekildedir: “*Mahmiye-i Konyada Sarı Hasan Mahallesi sâkinelerinden râfi'atü'l-kitâb Saime bint Abdî nâm hâtun meclis-i şer'-i hatîr-i lâzîmü't-tevkîrde işbu Safiye bint Satılmış nâm hâtun mahzarında dâ'vâ ve takrîr-i kelâm idüb ta-rih-i kitâbdan bir gün mukaddem sâkine olduğum menzilimde vâkî' dezgahta bezimi koyub akşam karındaşım evine varub anda yatub sabah oldukda menzilime varub nazar eylediğimde dezgahta bezimi kesüb almışlar acaba gice menzilime vada'a eylediler mi deyu yine karındaşım evinde yatub sabah oldukda menzilime varub kapum kilidi kırılmış havlum içinde merkûme Safiye durur ben kapuyu açmak murâd eylediğimde kapu ardına gelüb ben feryad eylediğimde fîrar eyledi su'âl olunsun takrîri tahrîr olunması matlûbundur didikde ğibbe's-su'âl merkûme Fatuma inkâr itmeğîn bi't-taleb merkûme Fatuma Hâtunun keyfiyet-i hâli mahalle ahâlisinden su'âl olundukda İbrahim Halife ibn Mustafa ve el-Hac Memiş bin Kılıç ve Abdurrahman bin Murad ve Sevindik bin Karakaş ve Mahmud Çelebi bin Ali Beğ nâm kimesneler li-ecli'l-ihbâr meclis-i şer'a hâzirün olub istihbâr olunduklarında merkûme Fatuma Hâtun nâmahremden ictinâb eylemez ve hâzir-i bi'l-meclis olan oğlu Mustafa pezevenklik ider işbu herbiri*

Şer'îye sicillerinde hırsızlıkla ilgili davalara rastlanmıştır. Bunlar kayıtların %0.8'ini oluşturmaktadır. Davalarda suçun suçlu tarafından ikrarıyla sabitlik kazandığı gibi şahitlerin şهادet etmeleri ile de sabitliğe kavuştuğu görülmüştür. Hırsızlık suçunun cezası hırsızlığı yapanın elinin kesilmesidir. Ancak incelenen davalarda bu cezanın uygulanmadığı, bedel olarak mal veya para verilmesi ya da hırsızlığa konu olan malın iadesi gibi uygulamaların gerçekleştiği görülmektedir.³¹⁸

Türk Ali Mahallesinden Aişe ve Muhtar Mahallesinden Şamlı nasraniye kendileri evde olmadığı hâlde evlerine girip eşyalarını çaldığı iddiasıyla Osman'ı dava ederek mallarını talep etmişler ve Osman da suçlamaları kabul etmiştir.³¹⁹

Türkmen taifesinden Selcan Hatun, Veli isimli bir köleden gece evini bir grup neferle basarak iki devesini çaldığı iddiasıyla şikâyetçi olur. Mezkur Veli efendisi Halil Bey'in emriyle develeri çaldığını söyler ve hırsızlık yaptığını itiraf eder.³²⁰

Bu husustaki bir başka davada 30 Kasım 1676 tarihinde Piripaşa Mahallesinden Marziye bint Ömer dört gün evvel evinde olmadığı sırada eski serdar Hasan Beşe'nin hizmetkarlarından olup aynı mahallede ikamet eden İbrahim Çelebi bin Mehmet, İsmail bin Hasan ve Satılmış bin Himmet Marziye Hatun'un kilitli evine gece girerek sim düğmeli kumaş alacası bir kaftan, üç yüz kuruş, al darayı kaftan, çubuk darayı yekta iki yüz kıta keten bezi, sekiz ayaklı incisiz bir altın saç bağı, mükemmel hamam esbabı, sim buhurdan ve hançer, sim bıçak ve yüzük, bir çift altın küpe ve altın yüzük, bir kese içinde üç yüz cedit akçe, iki top kenarlı keten bezi, iki top kenarsız keten bezi, iki sepet sandık, beyaz pembe bez çarşaf, bez beyaz boğasi sade ve zibun, sarı şal, alaca don, nefli boğasi zenne kaftan, alaca zibun, cedit gömlek, arkiye, üç sağır tas, on altı kıta mikrame ve çember, Frenk bıçağı ve sağır cam tas, nefli boğasi yekta, bir miktar kırmızı pembe iplik, bir çift yorgan yünü,

su-i hâllerini haber virmeğın mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu (19 Muharrem 1084-6 Mayıs 1673). "19 Numaralı KŞS, 37/1.

³¹⁸ Bakınız: 13 Numaralı KŞS, 10/1; 13 Numaralı KŞS, 84/3; 15 Numaralı KŞS, 16/2; 21 Numaralı KŞS, 88/1; 23 Numaralı KŞS, 19/3; 23 Numaralı KŞS, 89/2.

³¹⁹ 25 Numaralı KŞS, 233/2; 25 Numaralı KŞS, 234/1.

³²⁰ 24 Numaralı KŞS, 192/2. Ayrıca bakınız: 14 Numaralı KŞS, 82/3.

dülbent kuşak ve kırmızı darayı kaftan çaldıklarını ikrar ederler ve eşyaların Marziye'ye teslimi hususunda tembih olunurlar.³²¹

Mahalle sakinlerinin daha önce çalındığı bilinen malları başkasında gördüklerinde dava ettikleri görülmektedir. Mağdur olan kişi kendisine ait olduğunu ileri sürdüğü eşyaları başka birinde gördükten sonra mahkemeye giderek hırsızlık iddiasıyla davacı olmaktadır. Yediler Mahallesinden Hatice, altı ay evvel çalınan eşyalarından bazılarını evlerinde gördüğü iddiasıyla Nasuh Bey, zevcesi Hatice, damadı ve oğlunu dava ederek eşyaları talep etmiştir. Şahitler de eşyaların Hatice'ye ait olduğunu ikrar etmişlerdir.³²²

Bazı davalarda malları çalınan kişiler benzer bir mağduriyete uğramamak için mahalle sakinlerinden kefalet istemişler, onlar da aralarında harama el sürecektir kimse bulunmadığını ikrar etmişlerdir.³²³

5. Küfür ve Hakaret

Cinayet, darp ve yaralama davaları dışında mahalle sukûneti ve düzeniyle ilgili bir dava konusu da küfürdür. Küfür, darp ve yaralama fiiliyle iç içe de gerçekleşebilmektedir. Çeşitli sebeplerle gerçekleşen ve kişilerin birbirine karşı kullanmış olduğu kötü sözleri içeren bu husus dava konusu olmuş, davaya sebep teşkil etmişlerdir. Bu sebeple mahkemeye başvuran davacı hüviyetindeki kadınlara rastlamak mümkündür. Ancak söz konusu kimi davalar ispatlanamamıştır. İspatlanan davalar için verilen cezaların da ne olacağı belirlenmese de uygulamada ta'zir cezası verildiği görülmektedir.

³²¹ 13 Numaralı KŞS, 10/1. Ayrıca bakınız: 27 Numaralı KŞS, 80/1.

³²² 17 Numaralı KŞS, 23/2. Ayrıca bakınız: 15 Numaralı KŞS, 16/2.

³²³ Sahra Nahiyesine tabi İlhanlı Köyünden Döne Hatun, altı gün evvel bazı eşyalarının çalındığını bildirir ve mahalle ahalisinden birbirlerine kefil olmalarını talep eder. Mahkemede hazır olanlar da aralarında haramzade olmadığını ikrar ederek kefil olurlar. 17 Numaralı KŞS, 182/1.

Akıncı Mahallesinden olan Satı zımmî, “Boğazımda urgan böğrümde kazık senin menzilini ateşle yakarım!” diyerek kendisini tehdit edip annesine de küfreden Mehmed’den davacı olmuş ve davası şahitlerin şهادetiyle ispatlanmıştır.³²⁴

Kadınlar davalarda yalnız davacı olarak değil, davalı olarak da bulunmaktadır. Ayrıca erkekler arasında gerçekleşen küfür hadislerinde küfre konu oldukları için dolaylı olarak da küfür davalarında isimleri geçmektedir. Mesela Çıralı Mescid Mahallesinden Mustafa, kendisi ve eşine küfrederek hançerle kovalayan Mustafa’dan bu sebeple davacı olmuştur.³²⁵

Bazı darp davalarının arkasında hakaret ve küfür olduğu görülmektedir. Abdülkerim Halife ibn el-Hac Erbaba, karısını kendisine gidi ve pezevenk dediği gerekçesiyle dövdüğünü söylemiştir.³²⁶ Boşandığı eşinin başkasıyla evlenmesi nedeniyle gerçekleşen küfür hadiseleri de kayıtlara yansımıştır.³²⁷ Ancak her küfür veya hakaret davasının sebebi kayıtlardan anlaşılmamaktadır.

6. İçki İçme

Kadınların işlediği suçlar arasında içki yasağı ile ilgili olanlar da vardır. İslam hukukunda içki içme had cezasını gerektiren suç olarak kabul edilmiştir. Ebu Hanifeye göre içki içme; şarap içme veya sarhoşluk suçudur. Yani şaraptan az veya çok diğer içkilerden ise sarhoş olacak kadar içmek haddi gerektirir.³²⁸ Osmanlı Devleti içki içmek fiilini yasaklamış ve bunu fermanla Konya kadısına ve dolayısıyla

³²⁴ 24 Numaralı KŞS, 233/2.

³²⁵ 17 Numaralı KŞS, 100/4. Ayrıca bakınız: 24 Numaralı KŞS, 34/1; 16 Numaralı KŞS, 96/2; 16 Numaralı KŞS, 97/2; 25 Numaralı KŞS, 19/1.

³²⁶ 14 Numaralı KŞS, 68/2.

³²⁷ 15 Numaralı KŞS, 51/4; 24 Numaralı KŞS, 31/2.

³²⁸ Karaman, *a.g.e.*, s. 131; Aydın, *a.g.e.*, s. 205; Cin, Akgündüz, *Türk-İslâm*, s. 320.

ahaliye duyurmuştur.³²⁹ Ancak söz konusu yasağa uymayan Müslim ve gayrimüslimler olduğu sicillerden elde edilen bilgiler arasındadır.

Meyhaneler kapatılıp şarap satışı yasaklanınca insanlar evlerinde yasak aleyhinde fiillerde bulunmuşlar ve içki içmeye devam etmişlerdir. Örneğin, Subaşı Mehmet Ağa ve mahkeme görevlisi Himmet Beşe; Ahmet, Abdülkadir, Üveys, Hüseyin ve Ali isimli kişileri Esmâ adlı ve kendilerine namahrem bir kadınla Sultan Hamamında içki içerken yakalayarak mahkemeye getirmişler, bu kişiler de kendilerine isnad edilen fiili işlediklerini kabul etmişlerdir.³³⁰

Mahalle sakinleri mahalledeki bazı kimselerin herhangi bir şekilde mahalle halkına verecekleri zararlar için kefil olmuşlardır. Kadınların bazı kimselerden davacı olarak kefil talebinde buldukları da görülmektedir. Ayrıca içki ve benzeri suçlar hakkında mahkemeye gelerek şikâyetle bulunmuşlardır. 29 Aralık 1676 tarihinde kaydedilen davada Konya'nın Aksinle Mahallesinden Gülistan bint Abdullah mahkemeye gelerek Ali Beşe bin Recep tarafından bir gün önce değnek ile darp edildiğini, Ali Beşe'nin içki içip fesad içinde olduğunu ve kefil-i mucib-i şer'i üzere icra olunmasını talep etmiştir. Ali Beşe inkar yoluna gidince Gülistan'dan iddiasını ispat etmesi istenmiş ve sonuç olarak mahalle sakinleri Ali Beşe, arkadaşı Mehmet ve Gülistan'ın büyük oğlu olan Süleyman Beşe'nin kötü hâl üzere olduğunu ihbar etmişlerdir.³³¹

Sonuç olarak; kadınlar doğrudan ya da dolaylı olarak suç teşkil eden durumların içinde bulunmuşlar, mahkemede de bu suretle hem davacı hem davalı olarak yer almışlardır. Suç olarak varlık gösteren durumların uygulamada cezaî

³²⁹ 14 Numaralı KŞS, 169/1. Ayrıca bakınız: 14 Numaralı KŞS, 114/1. Bu konudaki kanunnâme faslı şöyledir: "Eğer bir kimesne hamr içse, kâdî ta'zir edüb iki ağaca bir akçe cürm alına. Eğer müslüman hamr sıkısa ve bey' eylese kâdî ta'zir edüb iki ağaca bir akçe cürm alına." Akgündüz, Kanunnâmeler, 6. Kitap, s. 468. Ayrıca bakınız: Akgündüz, Kanunnâmeler, 7. Kitap, s. 627; Akgündüz, Kanunnâmeler, 4. Kitap, s. 368.

³³⁰ 14 Numaralı KŞS, 66/3. Ayrıca bakınız: 15 Numaralı KŞS, 9/4; 14 Numaralı KŞS, 147/1. Evinde içki bulundurma davası için bakınız: 15 Numaralı KŞS, 10/1.

³³¹ 13 Numaralı KŞS, 30/1.

karşılıklarını suçun şartları ve örf belirlemiştir. Dolayısıyla kısas gerektiren suçlar mağdur tarafların istek ve şartları da dikkate alınarak ta'zirle cezalandırılabilmiştir. Ender de olsa kısas cezalarına da rastlamak mümkündür. Neticede, burada belirtilmesi gereken husus Konya'daki kadınların suç ve ceza davalarında yalnız mağdur taraf olmadıkları, suç olarak kabul edilmiş fiilleri işlemek suretiyle mahkemede suçlu olarak da bulduklarıdır.

3. BÖLÜM

EKONOMİK VE SOSYAL HAYATTA KADIN

Kadılar görevli buldukları yerde; üretim ve tüketime, alım ve satıma dair hususlarda ortaya çıkacak uygunsuzluk ve anlaşmazlıklarda, fiyat tespit sistemi olan narh belirlemede, narha dair daha sonra oluşabilecek uygunsuzlukları denetlemede, hukuksal meselelerin tespit ve çözümünde etkin olmuşlardır. Kadılar, yalnız yargılama ve yürütmenin temsili işinde değil aynı zamanda ekonomik hususlarda da söz sahibidir. Buna göre kadı bulunduğu kazanın, narh tespit ve kontrolünün yanı sıra vergi denetimi, bazı görevlilerin kontrolü, vakıf yönetimine nezaret ve bu bölümde başlıklar hâlinde geniş olarak değerlendirilecek olan pek çok hususta etkin olarak görev almıştır.

Kadılar dışında ekonomik ve sosyal yaşamın önemli bir parçası da imamlardır. İmamlar camide namaz kıldırmak suretiyle ifa ettiği dinî vazifelerinin yanında vergi toplanması, asayişin sağlanması, uygunsuz davranışları nedeniyle mahalleye rahatsızlık veren kişilerin mahkemeye bildirilerek uyarılması, cezalandırılması, ihracının sağlanması gibi siyasal, sosyal ve kültürel meselelerde de görevlidir.

Osmanlı sosyal hayatının bir yansıması niteliğinde karşımıza çıkan Konya sosyal yaşamında ailenin yerinin tespiti kadın konusunu incelemek anlamında hem bir kolaylık hem de açıklık sağlayacaktır. Buradan hareketle kadınların öncelikle temsil gücü irdelenecek, ardından ekonomik ve sosyal faaliyetlerdeki durumları ele alınacaktır.

1. Vesayet

Vesayet; kendisine ait malları tasarruf edebilmek için gerekli olan şartları sağlayamayan kişilere onun adına mallarını idare etmek üzere bir kimsenin tayin edilmesidir. Haklarını kullanma ehliyetine sahip olmayan ya da bu hususta eksiklik gösteren kişilere vesayet yoluyla tayin edilen bu kişilere vasi adı verilir.

Henüz ergenlik yaşına girmemiş kız ve erkek çocuklarına anne ve babalarından intikal eden mal ve mülkün idare ve tasarrufu için de vasi tayini yapılmaktadır. Çünkü henüz ergen olmamış bu çocuklar haklarını kullanma ehliyeti bakımından noksanlık arz edenlerdendir. Bu çocukların bulûğa erene kadar mal ve mülklerine onlar adına tasarrufta bulunacak vasileri tayin ederken dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. Zira vasi olacak kişinin taşıması lazım gelen birtakım özellikler bulunmaktadır. Öncelikle Müslüman olması gereken bu kişi, akıllı ve baliğ, hür ve müstakim olmak da durumundadır. Vesayet kayıtlarında “*mukaddem ve müstakim olmağla*” şeklinde ifade edilmektedir. Vasi olanlarla kendisine vasi tayin edilenler arasındaki yakınlık bazen kayıtlarda geçmese de bulûğa ermemiş çocukların vesayetini kadınlardan çoğunlukla anne³³², büyükanne³³³, hala³³⁴ vs. gibi yakın akraba kadınlar üstlenmekte ve çocuk ergen olduğunda hakkını teslim etmektedirler.

Vesayetin geçerlilik göstermesi bazı şartların gerçekleşmiş olmasına bağlıdır. Öncelikle bir kimse ya da hâkim tarafından kişinin vasi tayin edilmesi lazımdır. Vasi tayin edilen kimse de bunu sözlü ya da fiilî olarak kabul etmelidir.

KŞS içinde vesayet meselesini içeren çok sayıda kayıt mevcuttur. Bu kayıtların kadınlarla ilgili olanları %5.5 oranını vermektedir. Kendisine anne veya babasından intikal eden malları tasarruf ehliyetine sahip olmayan (baliğ olmayan)

³³² 5 Numaralı KŞS, 10/2; 13 Numaralı KŞS, 114/3; 14 Numaralı KŞS, 32/2; 15 Numaralı KŞS, 130/5; 20 Numaralı KŞS, 70/3; 16 Numaralı KŞS, 112/3; 16 Numaralı KŞS, 170/3; 12 Numaralı KŞS, 13/5; 12 Numaralı KŞS, 7/1; 34 Numaralı KŞS, 59/3; 38 Numaralı KŞS, 77/3; 38 Numaralı KŞS, 80/1; 38 Numaralı KŞS, 90/1; 38 Numaralı KŞS, 116/2.

³³³ 16 Numaralı KŞS, 127/3.

³³⁴ 20 Numaralı KŞS, 42/3; 7 Numaralı KŞS, 40/3.

çocuklara bulûğa erene kadar mallarını korumak, tasarruf etmek ve kullanmak üzere bir vasi tayini yapıldığı kaydedilmiştir. Şayet vasi tayin edilecek çocukların akrabaları varsa içlerinden birinin (yakınlık derecesine göre) vasi olarak tayini yapılır. Baba, anne, dede, hala, amca, dayı vs. yakın akrabalar bunların başında gelmektedir.³³⁵ Ancak akrabası olmayan çocukların vesayetine gerekli şartları sağlayan birisi, kadı tarafından vasi olarak atanır.³³⁶ Bu suretle Fatıma'ya annesinden ırs-i şer' ile intikal eden emval ve erzakını zabt ve hıfza vasi lazım olup Hüsam isimli kişi vasi tayin edilmiş, o da vesayeti kabul etmiştir (10 Rebiülahir 1083/5 Ağustos 1672).³³⁷

Kocaları ölmüş ancak hamile olan kadınların doğacak çocuklarına da babalarından intikal eden mallar için vasi tayinleri yapılmıştır.³³⁸ Ayrıca bazı çocuklara babaları, ölmeden önce vasi tayin etmiştir.³³⁹

Vasi tayini, mirasla intikal eden mallar için sağır çocuklara yapılır.³⁴⁰ Tayin edilen vasiler, vasisi oldukları çocukların nafaka ve kisveleri için ölen yakınlarından intikal eden malları mahkeme izniyle tasarruf edebilirler.³⁴¹

Vasi olan kişiler kendilerine atfedilen vazifeyi yapmak durumundadır. Aksi durumda yerine yeni bir vasi tayini yapmak icap eder. Vasilerin vesayet durumları bazı hâllerde son bulmaktadır. Bunun için ya kendi rızasıyla mahkemeye gelerek

³³⁵ Vefat eden İsmihan'ın oğluna babası vasi tayin edilmiştir. *38 Numaralı KŞS*, 217/2.

³³⁶ Vasi olarak kaymakam tayini için bakınız: *16 Numaralı KŞS*, 62/4.

³³⁷ *16 Numaralı KŞS*, 24/2. Diğer örnekler için bakınız: *19 Numaralı KŞS*, 58/2; *19 Numaralı KŞS*, 128/3; *19 Numaralı KŞS*, 57/2; *19 Numaralı KŞS*, 52/3; *14 Numaralı KŞS*, 96/3, *16 Numaralı KŞS*, 136/1; *16 Numaralı KŞS*, 62/4; *24 Numaralı KŞS*, 52/2.

³³⁸ *25 Numaralı KŞS*, 10/4; *15 Numaralı KŞS*, 17/2.

³³⁹ *24 Numaralı KŞS*, 136/4.

³⁴⁰ Markir ve Kirkor ile Markird'e babasından intikal eden malların zabt ve hıfzı için valideleri Devlet bint Ferhad hatun vasi tayin edilmiştir. *34 Numaralı KŞS*, 59/3. Ayrıca bakınız: *31 Numaralı KŞS*, 203/3; *36 Numaralı KŞS*, 36/3.

³⁴¹ *13 Numaralı KŞS*, 79/2.

vesayetden vazgeçmek istediğini belirtmesi³⁴² yahut da ihanet veya acziyeti nedeniyle azledilmesi³⁴³ gerekir. Bir diğer hal ise vasinin vefat etmesi ya da kaybolmasıdır. Son olarak da vasi tayin edilen çocukların bulûğa ermesi ya da akıl-baliğ olması dolayısıyla yakınlarından intikal eden malları tasarruf edebilme iradesine ulaşmasıdır.³⁴⁴

Vasinin tasarruf hakkını kullanırken refakat ve nezaret üzere ataması yapılan biri daha olurdu ki buna nazır adı verilmektedir. Buna göre nazırın tasarruf yetkisi yoktur ancak vasi vesayetinde bulunduğu mallar üzerinde yaptığı her şeyi nazıra bildirmek durumundadır. Nazır tayini, vasi atamasıyla birlikte olduğu gibi sonrasında da yapılabilir.³⁴⁵

2. Vekâlet ve Şahitlik

Bireyin, haklarını korumak ve işlerini yürütmek üzere bir başka kimseyi tayin etmesidir. Kadınların vekâlet yoluyla gerçekleştirdikleri evlenme, mülk alım-satımı, miras paylaşımı, boşanma vs. gibi pek çok konu bulunmaktadır. Özellikle mahkemeye intikal eden hukukî meseleler için, mahkeme tarafından onaylanan vekiller atanmaktadır. Vekil, yalnız bir konu ya da dava için atanacağı gibi kadının tüm hukukî meseleleri için de tayin edilebilmektedir.

³⁴² Türk Ali mahallesinden Abdülcélil'in vefatı üzerine oğlu Mehmed ve kızı Kerime'nin vasisi olan Abdurrahman vesayetden fariğ olmuş ve yerine Mehmed Çelebi vasi tayin edilmiştir. *16 Numaralı KŞS*, 115/2. Benzer örnekler için bakınız: *24 Numaralı KŞS*, 103/3; *14 Numaralı KŞS*, 45/3; *19 Numaralı KŞS*, 57/1.

³⁴³ *19 Numaralı KŞS*, 133/4; *24 Numaralı KŞS*, 194/3.

³⁴⁴ *14 Numaralı KŞS*, 27/1; *14 Numaralı KŞS*, 115/2; *16 Numaralı KŞS*, 81/4; *16 Numaralı KŞS*, 89/1; *16 Numaralı KŞS*, 98/3; *16 Numaralı KŞS*, 105/4; *16 Numaralı KŞS*, 121/3; *19 Numaralı KŞS*, 51/2; *19 Numaralı KŞS*, 110/1; *19 Numaralı KŞS*, 159/4.

³⁴⁵ Nazır tayini için bakınız: *19 Numaralı KŞS*, 115/5; *19 Numaralı KŞS*, 128/3; *24 Numaralı KŞS*, 129/4; *24 Numaralı KŞS*, 194/3; *24 Numaralı KŞS*, 207/3. Zabid ve hafız tayini hakkında bakınız: *19 Numaralı KŞS*, 102/6.

Kadınlar, vekil olarak daha çok yakın ve erkek akrabalarından kişileri aracı kılmışlardır. Eşleri, babaları, erkek kardeşleri, erkek çocukları, dayı ve amcaları bunlardandır. Ancak kadınların yakın erkek akrabaları arasından vekil tayin etmediği ya da yakın erkek akrabası bulunmadığı durumlarda kadı, kadının vekâletini üstlenmektedir.³⁴⁶

Kadınlar miras ve satış davalarında daha çok eşlerini vekil olarak tayin etmektedir.³⁴⁷ Eşleri dışında miras ve daha çok da mihir (özellikle boşanma sonrası mihr-i müeccelinden alacağı olması üzerine) ve boşanma, konu ve anlaşmazlıklarında babalarını vekâlete getirmektedirler.³⁴⁸ Kocaları ve babalarından sonra vekil olarak en çok tayin ettikleri kişiler erkek kardeşleridir. Gerek kocaları ile olan anlaşmazlıklarda gerek mülk satışlarında vekil kardeşlere sıklıkla rastlanmaktadır.

Kadınların nikâh akdi sırasında³⁴⁹, boşanmalarda³⁵⁰, mülk satışlarında³⁵¹, miras hisseleri ve alacakları için³⁵² veya tüm davaları için³⁵³ vekil tayin ettikleri görülmektedir. Nafaka karşılanması ya da boşanma sonrası oluşacak hukukî meseleler için de vekil tayin etmektedirler. 23 Cemaziyelevvel 1095/8 Mayıs 1684 tarihli bir kayıta Saime Hatun'un, başka yere giden kocası Ali Beşe'nin malından kendisine takdir edilen nafaka ile şayet boşanma gerçekleşirse doğacak hukukî meselelere ve mihr-i müeccel alacağına Seyyid Mehmed Çelebi isimli bir şahsı tayin ettiği görülmektedir.³⁵⁴

³⁴⁶ 16 Numaralı KŞS, 34/3.

³⁴⁷ 1 Numaralı KŞS, 110/4.

³⁴⁸ 31 Numaralı KŞS, 112/2.

³⁴⁹ 1 Numaralı KŞS, 37/2. Abdülvahhab tarafından "nikâhlımdır" denilen Ümmühan Hatun bu davası için Şaban Efendi ibn Abdurrahman'ı vekil tayin etmiştir. 19 Numaralı KŞS, 123/4.

³⁵⁰ 12 Numaralı KŞS, 57/1; 14 Numaralı KŞS, 101/4.

³⁵¹ 1 Numaralı KŞS, 23/8; 2 Numaralı KŞS, 159/2; 31 Numaralı KŞS, 64/3; 38 Numaralı KŞS, 250/2; 19 Numaralı KŞS, 70/1.

³⁵² 1 Numaralı KŞS, 110/4; 1 Numaralı KŞS, 209/3; 14 Numaralı KŞS, 74/1; 19 Numaralı KŞS, 123/5.

³⁵³ 1 Numaralı KŞS, 100/4.

³⁵⁴ "Mahmiye-i Konyada Pürçekli Mahallesi sâkinelerinden Saime bint Halil nâm hâtun meclis-i şerife gelüb takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i 'ani'l-merâm idüb zevcim Ali Beşe ibn Nasuh nâm kimesne

Kadınlar yalnız vekâleti üstlenilen durumda bulunmamaktadır. Bunun yanında kadınların vekil olarak bulunduğu hukukî meseleler de söz konusudur. 20 Ocak 1640 tarihinde Şehriban bint Hamid isimli hatun kızını başka diyarda olan damadından vekâleti hasebiyle boşamıştır.³⁵⁵ Benzer bir kayıтта da Havva bint el-Hac Mehmed vekili olan annesi Nisa bint Bali hatunun vekâletiyle, kocası Hüsam'dan muhâla'a yoluyla boşanmıştır.³⁵⁶

Başka bit kayıтта Zemine Hatun, kızı Ayni bint el-Hac Salih'in vekili olarak damadı Nurullah bin Mesih'ten on bin akçe mihr-i müeccel ile sair eşyaları talep etmektedir. Ancak Nurullah cevabında Ayni Hatun'u, mihr-i müeccel ve sair eşyalardan feragat etmesi suretiyle muhâla'a ettiğini bildirmiş ve sonuçta da Zemine Hatun davadan men' edilmiştir (21 Şubat 1673).³⁵⁷

Yalnız aile hukukuna dair davalarda değil mülk satışlarında da vekil olarak kadınların söz sahibi olduklarını görmek mümkündür. Nitekim Fatıma Hatun, kadın vekili tarafından Ümmü ve Döndü kardeşlerden mülk satın almıştır.³⁵⁸

mukaddemâ ahar diyara gidüb bu ana gelince gelmeyüb yanımda nafakası ve cenb-i nafakadan bir müneffi'-i şer'isi olmamağla mezbûr malından nafaka takdir olunmak taleb iderin deyüb kelâm-ı meşrûhunu musaddık yemin bi'llahi'l-'azim itmeğın hâkim-i muvakkı'l-kitâb hazretleri tarih-i kitâb gününden mezbûreye yevmî on beşer akçe farz ve takdîr idüüb beher yevm meblâğ-ı mafrûz-ı mezbûru nafaka ve kisvesine ve sa'ir havâyc-i zaruriyesine harc ve sarf ve 'inde'l-istidâneye mezkûr Ali Beşe üzerine rücûa izin virdikden sonra mezkûre Saime meclis-i merkûmda Seyyid Mehmed Çelebi ibn Mevlüd mahzarında takrîr-i kelâm ve iade-i merâm idüüb zevcim mezkûr Ali Beşe ile ba'de'l-yevm hüccet-i mezbûre tarihinden müstehaka olduğum nafaka-i mafrûzamı ve bu ana gelince istidâne ve nafakama harc ve sarf eylediğim meblâğa ve mezkûr Ali Beşe beni tatlik iderse mihr-i müeccelime ve sa'ir hukuk-ı zevciyeme müteallıkan dâ'vâ ve nizâ'ma ve merkûm ile muhâla'ama ve bu husûslara mütevakkıf olduğü bi'l-cümle umura tarafımdan mezkûr Seyyid Çelebiyi vekil nusb eyledim didikde oldahi vekâlet-i mezbûreyi kabul ve hizmet-i lâzımesini edaya taahhüd ve iltizâm itmeğın mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu." 28 Numaralı KŞS, 42/2.

³⁵⁵ 5 Numaralı KŞS, 43/1.

³⁵⁶ 16 Numaralı KŞS, 101/3.

³⁵⁷ 16 Numaralı KŞS, 141/1.

³⁵⁸ 30 Numaralı KŞS, 132/2.

Şahitlik hususunda kadınların şahitliği İslam hukuku çerçevesinde değerlendirildiğinde iki kadın şahidin bir erkek şahide denk olduğu kabul edilir. Ancak bu konuda dayanak gösterilen ayet borçlanma ve kaydı hususundaki şahitlik hakkında olup burada gösterilen iki kadından birisi de diğerinin yanılması hâlinde hatırlatmak amacıyla bulunması gerektir.³⁵⁹ Dolayısıyla kadınlardan birisi şahit vazifesi ile değil teyit edici olarak bulunacak ve konu malî meseleler (anlaşmalar) hakkında olacaktır.

Osmanlı Devleti'nde hukukî konularda pratikte, bahsettiğimiz bu husus esas alınmıştır. Belki bu durumun etkisiyle mahkemelerde kadınların şahitliğine az rastlanmaktadır. Özellikle şuhûdü'l-hâl arasında kadınlara rastlanmamaktadır. Ancak davaya konu olan olay hakkında kadınların şahit olarak dinlenmesi dikkat çekicidir.³⁶⁰

3. Mülk Alım ve Satımı

Kadı Sicillerinde kadınların mülk alım ve satımında sıklıkla adları geçmektedir. Kadınların bu konuda fazlasıyla taraf olmaları araştırmacılar tarafından ortaya atılan çeşitli soru ve sorunları da beraberinde getirmiştir. Kadınlar mülk satışında denetimini sağlayamadıkları ve geçici mülk sahibi oldukları için mi yer alıyorlardı, bu hak onlara aile ve toplum içinde yer ve güç sağlıyor muydu, gerçekten sahibi oldukları mülkleri kendileri mi yönetip denetliyor yoksa bu konudaki söz sahipleri erkekler miydi, gibi sorular bunlardan yalnız birkaçıdır.³⁶¹ Ancak sorun teşkil etmeyen bir durum var ki o da Osmanlı toplumundaki çeşitli olayların takibine imkân sağlayan kadı sicillerinde bu konuda çok sayıda kayda rastlanmış olmasıdır.

³⁵⁹ *Kur'an-ı Kerim*, Nisa Suresi, 282. Ayet.

³⁶⁰ Akd-i nikâh anlaşmazlığında iki erkek şahidin yanında Narenşah ve Hüma isimli iki kadın şahit de dinlenmiştir. *39 Numaralı KŞS*, 71/1.

³⁶¹ Margaret L. Meriwether, “Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: Halep, 1770-1840”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, 125-147, s. 127.

Konya’da, mülk alım-satımına dair yapılan her türlü işlem KŞS içine kaydedilmekteydi. Bu sayede satışı gerçekleşen mülklerin yapı ve arazi özellikleri ile şehre yakınlık ve uzaklığı tespit edilmekte ve dolayısıyla mülkün fiyatını nelerin etkilediği hususunda bilgi sahibi olunmaktadır. Ancak çocukların nafaka temini için mirastan intikal eden mallarından vesayeten yapılacak satış işlemi mahkeme izni gerektirdiğinden bu konunun farklılık arz ettiğini belirtmek gerekmektedir.

Satışa konu olan önemli bazı mülkler ev, arsa, tarla, bağ ve bahçe şeklinde sıralayacağımız gayrimenkullerdir. Satışa konu olan bu tür gayrimenkullerin satışı için öncelikle mal sahibi mahalle sakinlerinden yakını olanlara ve komşulara duyuru yapardı. Yabancı birine yapılan habersiz satışta mahalle sakinleri tarafından şuf’a hakkı dolayısıyla dava açılır ve komşu olan kişi hak talebinde bulunabilirdi.³⁶²

Mülk satışları, kimi zaman sıradan bir satışa konu olurken bazen de ölen bir kişinin borcunu ödemek, nafaka karşılamak ya da mihir ödemek için gerçekleştirilmiştir.³⁶³ Mülk satımı ve alımında Sıklıkla kadınlara rastlanmaktadır. Kadınlar ev satışı kayıtlarında hem satıcı hem de alıcı olarak yer almışlardır. Bu durum bize kadınların mal varlıkları olduğu ve bunu tasarruf hakkına sahip oldukları gerçeğini bir kez daha kanıtlamaktadır. Varlık sahibi kadınlar vasiyet, miras veya alım-satımla mülke sahip oluyorlar ve sahip oldukları bu mülkleri (dükkan, bağ, bahçe, mesken, arazi vs. gibi gayrimenkulleri) işleterek, kiralayarak ya da satarak ekonomik yaşama katkı sağlıyorlardı.³⁶⁴ Satışlarda, şehirlilerin kendini göstermesi

³⁶² Kıvrım, *a.g.t.*, s. 101.

³⁶³ Bu amaçlarla gerçekleşen ev satışlarından bazıları için bakınız: *16 Numaralı KŞS*, 55/3; *16 Numaralı KŞS*, 110/2; *28 Numaralı KŞS*, 26/3. Bağ satışlarından bazıları için bakınız: *16 Numaralı KŞS*, 64/3; *16 Numaralı KŞS*, 197/1. Mihir karşılamak için yapılan ev satış kaydı için bakınız: *24 Numaralı KŞS*, 263/1. Aişe ve Fatıma’nın nafakaları için valideleri Rabia ve vasilerinin menzil satış kaydı için bakınız: *38 Numaralı KŞS*, 49/1. Ayrıca bakınız: *22 Numaralı KŞS*, 54/3. Nafaka temini için yapılan tarla satışı için bakınız: *28 Numaralı KŞS*, 67/2.

³⁶⁴ Bu konuda örnek verilebilecek pek çok kayıttan birkaçı için bakınız: *16 Numaralı KŞS*, 132/3; *16 Numaralı KŞS*, 172/5; *16 Numaralı KŞS*, 171/2; *16 Numaralı KŞS*, 169/3; *16 Numaralı KŞS*, 6/2; *16 Numaralı KŞS*, 19/3; *22 Numaralı KŞS*, 53/3; *26 Numaralı KŞS*, 5/2; *26 Numaralı KŞS*, 13/1; *28 Numaralı KŞS*, 15/2. Kadınlar çeşitli yollarla intikal eden ve başkasıyla müşterek mülklerini de satmışlardır. Havva Hatun’un kardeşi Mehmed’le müşterek olduğu menzili satışı için bakınız: *38*

dikkat çekicidir. Şehirli kadınlar kırsaldaki mülklerini ise daha ziyade vekilleri aracılığıyla işletmeyi tercih etmişlerdir. Türbe-i Celaliye Mahallesi satışa en çok konu olan mahalle olarak karşımıza çıkmaktadır. Yakınında yer alan mahalleler de onu takip etmektedir. Söz konusu mahalle avarız vergisinden muaf olması dolayısıyla daha çok tercih edilip satış işlemlerinden burada gelir seviyesi yüksek kişilerin oturduğu anlaşılmaktadır.

Kadınların mülkiyete dair haklarının hukukî temellerini şer'iat hükümleri oluşturmaktadır. Gerek Kur'an-ı Kerim gerekse peygamberin sünneti bu konuda dayanak niteliğindedir. Bu yüzden kadınlar mal ve mülk sahibi olabilmekte ve tasarruf hakkını elinde bulundurmaktadır. Tasarruf hakkına müdahale edilmesi durumunda da hukukî yollara başvurmaktadır.³⁶⁵

Mülk satışlarında bağ, bahçe, dükkan, etrafı bahçe duvarıyla çevrili, avluya sahip ev-meskenler karşımıza çıkmaktadır. Mülk satışı yapılırken evvela satan kişi ve mahallesi zikr edilir. Ardından varsa vekili ve satış yaptığı kişi tıpkı satışı yapan kişi gibi babasının adıyla birlikte kaydedilir. Daha sonra satışa konu olan mülk özellikleriyle birlikte anlatılır (sınırları, satışa konu olan kısmı vs.). Fiyatı ve satış şekli de kaydedilerek satış işlemi tamamlanmış olur. KŞS'nde kadınların ailenin diğer fertlerinden bağımsız olarak evlerini, bağ ve bahçelerini arsa ve dükkanlarını sattıkları, bu tür mülkleri başkalarından satın aldıkları da görülmektedir. Dolayısıyla kadınlar yalnız miras ya da başka şekillerde kendilerinin olan mülkler dışında satın alma usûlüyle de mal ve mülk edinmişlerdir. Kimi zaman oturmak üzere bir mesken,

Numaralı KŞS, 12/1. Havva ve Aişe binti İbrahim Efendi isimli hatunların, kardeşleri İbrahim'e hisse satışları için bakınız: *36 Numaralı KŞS*, 9/2; Meryem ve Turfande hatunların vekâleten menzil satışları için bakınız: *38 Numaralı KŞS*, 250/2; Mehmed ve kızı Döndü'nün müşterek menzil satışı için bakınız: *22 Numaralı KŞS*, 41/3. Ayrıca bakınız: *26 Numaralı KŞS*, 1/1.

³⁶⁵ Kadınların mal ve mülkünü kendi kontrolünde bulundurması hususuna güzel bir misal şöyledir: Konya'da Sarıhasan Mahallesi sakinelerinden Aişe Hatun mahkemeye başvurarak vekili aracılığıyla, zevci Mustafa Beğin, rızası olmadan malını ahz ederek sattığını ve buradan elde ettiği parayı da kendi işleri için harcadığını bildirmiş, mahkeme de Aişe Hatun'un malını kendisinin kontrol etmesine karar vermiştir. *39 Numaralı KŞS*, 107/2.

kimi zaman da üretim faaliyetlerinde bulunmak üzere bağ, tarla vs. almışlardır. Satış hakkında dikkat çeken bir husus da eşler arasında gerçekleşen satış faaliyetleridir.

Mülk satışları hususunda öncelik ev satışlarına verilerek özellikleri anlatılmak maksadıyla öncelikle evin dış mimarisinden bahsedilecektir. Avlu ya da bahçe duvarı ev mimarisinin önemli bir unsuru olup İslamın mahremiyet anlayışından kaynaklanmaktadır. Ev halkının ortak mekânı olarak avlu dış dünyadan bir bahçe duvarı ile ayrılmakta ve ev sakinlerinin daha rahat hareket imkânı bulmasını sağlamaktadır. Bu duvarla çevrili mekân için hayat, havlu gibi isimlendirmeler yapılmıştır.³⁶⁶

Alım ve satıma konu olan mülklerin özellikleri, mimarisi ve büyüklüğü hakkındaki bilgiler davalarda kaydedilmiştir. Osmanlı toplumunda sosyal yaşamın bir yansıması olarak evleri oluşturan bazı bölümler olduğu bilinmektedir. Bunlardan ikisi haremlik ve selamlık adını alan iki bölümdür. Haremlik genellikle evin giriş kısmında yer alan küçük bir bölümü oluşturmaktadır. Selamlık ise üst katta yer alan çoğunlukla birkaç odayı müstemil kısımdır. Ancak incelenen dönemde Konya evlerinde haremlik-selamlık bölümlerinin varlığına dair kayıtlara rastlanmamıştır. Fakat evlerin tahtani ve fevkani denilen birinci ve ikinci katlar olmak üzere iki katlı olarak inşa edildiğine dair veriler elde edilmiştir.³⁶⁷ Üç katlı evlere çok sık rastlanmamaktadır. Evler inşa edilirken mahremiyete önem verilmiş olup başkasının arazisine ya da avlusuna müdahil olmayacak şekilde planlanmış, evin dış dünyaya açılan yanı olan pencerelerin komşu mahremine girmeyecek şekilde yapılmasına mümkün mertebe ehemmiyet verilmiştir. Evlerdeki oda sayısı, maddî imkânlar ve aile nüfusu ile doğru orantılı olduğu kanaatini uyandırmaktadır.

³⁶⁶ Aynı defter içinde de farklı şekilde ifade edilmiştir. Bakınız: *30 Numaralı KŞS*, 127/2; *30 Numaralı KŞS*, 132/2; *30 Numaralı KŞS*, 137/1; *30 Numaralı KŞS*, 140/3; *30 Numaralı KŞS*, 150/4; *30 Numaralı KŞS*, 164/3.

³⁶⁷ Havva ve Aişe binti İbrahim Efendi, vekâleten hariciyesi bir fevkani yazlık, iki fevkani oda ve bir tabhane ve bir havluyu müstemil mülk menziline herbirinin beş sehinden birer sehime hisse-i şayialarını kardeşleri İbrahim sulbiye satmışlardır (6 Aralık 1690). *36 Numaralı KŞS*, 9/2.

Sicillerde evin mabeyn olarak adlandırılan bir bölümüne rastlanmaktadır. Evin merkezinde, diğer odalara geçişi sağlayan ve sofa adını alan bir bölüm de bulunmaktadır. Mabeyn, bu bölümün daha küçük yapıda olanına verilen isimdir. Bunlar ya tamamen kapalıdır ya da kısmen açık hâdedir.

Konya sicillerinde tek başlarına satışa konu olan evin bir birimi vardır. Tabhane adını alan bu bölüm bir oda ya da misafir odası olabilir. Bugün köylerde hâlâ varlık gösteren oda geleneğinin kaynağı olarak değerlendirilen bu yapılar aslında evin bitişiğinde değil yakınında inşa edilmiş, misafirlerin konakladığı odalar olarak düşünülmektedir. Daha genişçe bir yapı sergilediği düşünülebilir ve hemen hemen bütün evlerde bulunur.³⁶⁸

Oda, evin en önemli birimidir. Ailenin günlük yaşantısını geçirdiği bu mekânların da evler gibi menzil olarak adlandırıldıkları görülmektedir. Sicillerden alt katta mı yoksa üst katta mı bulunduğu dair bilgilere ulaşılmaktadır.

Örtme ve matbah (mutfak); örtme yemek pişirilen ve bazen yenen, bulaşık ve çamaşır yıkanan mekândır. Aşdamı olarak da adlandırılmaktadır.³⁶⁹ Matbah ise yemek pişirilen mekândır ve kerpiçten yapılmış olup evin dışında bulunur.³⁷⁰ Matbah içerisinde yemek pişirmek için taş ya da kerpiçten yapılmış ocaklar yer alır.

İzbe ve kiler; izbe bodrumda yer alan yarısı yer altında kalan evi nemden koruyup yiyeceklerin uzun süre saklanmasını sağlayan mekândır. Kiler ise yer üstünde yapılmış serin ve kuru özelliği ile yiyeceklerin muhafaza edildiği yerlerdir. Ahır ve samanlık ile ahır sekisi de Konya evlerinin dış mekânının bir parçasıdır. Sicillerde karşımıza çıkan bu yapılar satışlara konu olmuştur. Tek başlarına satışı yapılan bu mülkler kimi zaman diğer mülklerle birlikte satışa konu olmuştur.³⁷¹

³⁶⁸ Bakınız: 19 Numaralı KŞS, 68/3; 19 Numaralı KŞS, 110/2; 28 Numaralı KŞS, 78/1.

³⁶⁹ 28 Numaralı KŞS, 70/1; 16 Numaralı KŞS, 71/1; 28 Numaralı KŞS, 90/3.

³⁷⁰ 16 Numaralı KŞS, 132/3.

³⁷¹ 16 Numaralı KŞS, 156/3; 19 Numaralı KŞS, 110/2; 28 Numaralı KŞS, 78/1; 30 Numaralı KŞS, 127/2.

Satılan mülkler özellikleri itibarıyla farklar gösterebilmektedir. Mülklerin bu farklar ve büyüklüklerine göre fiyatları da değişiklik arz eder. Gayrimenkuller bu yüzyıllarda genellikle 1000-3500 akçe arasındaki fiyatla alınıp satılmıştır. Daha yüksek fiyatlara satılan mesken ve mülklere de rastlanmıştır. Satışa konu olan evlerden çoğunluğu tek odadır. Daha fazla sayıda odaya sahip olan evler de vardır, ancak iklim şartlarına ve daha çok çekirdek aile yapısına bağlı olarak çok odalı evlerin tercih edilmediğini söylemek mümkündür.

Tek katlı ve az odalı evler çoğunluktadır. Ancak iki katlı evler de bulunmaktadır.³⁷² Üst katlar daha çok oturma ve dinlenme alanı olarak değerlendirilirken alt katlar kiler, samanlık, depo vs. gibi mekânlar olarak kullanılmaktadır.

Yukarıda özellikleri anlatılan ev satışlarında evin fiyatını günümüzde olduğu gibi bazı şartlar belirlemektedir. Cami ya da çarşıya yakın oluşu, büyüklüğü, eski ya da yeni oluşu, yönü, konumu bunlardan bazılarıdır. Bazı evlerde meyveli ve meyvesiz ağaçlar da satışa konu olmuştur. Ayrıca bağ ve bahçeler de söz konusudur. Konya'daki ev satışlarının akçe ve kuruş hesabı üzerinden gerçekleştirildiği görülmektedir. Müştemilatı bakımından oldukça çeşitlilik gösteren 4 Rebiülevvel 1084/19 Haziran 1673 tarihli bir menzil satış kaydında; Ümmühan bint Şaban, Havva bint Şaban, valideleri Satı bint Hasan ile Fatıma bint Receb ve Halime bint Receb hatunlar, Pir Esed Sultan Mahallesiinde bulunan, bir tabhane, bir oda, bir sofa, bir samanlık, bir ahır, bir bağ ve bi kıt'a havluyu içeren evlerini ağaçlarıyla birlikte Ramazan isimli bir şahsa kırk dokuz esedi kuruşa sattığı görülmektedir.³⁷³

³⁷² 16 Numaralı KŞS, 10/3; 30 Numaralı KŞS, 126/3; 22 Numaralı KŞS, 64/2; 22 Numaralı KŞS, 168/2.

³⁷³ 19 Numaralı KŞS, 77/3. Ayrıca bakınız: 4 Numaralı KŞS, 40/2; 19 Numaralı KŞS, 5/1; 31 Numaralı KŞS, 105/2; 34 Numaralı KŞS, 16/2; 31 Numaralı KŞS, 209/3; 34 Numaralı KŞS, 16/2.

Ev satışlarında fiyat nakdî olarak ödenmektedir. Ancak bazı satışlarda ödemenin aynî olarak yapıldığı görülmektedir.³⁷⁴ Ödemenin bir kısmı aynî bir kısmı nakdî olarak yapılabildiği gibi tamamı aynî olarak da yapılmaktadır. Dolayısıyla bir tür takas usulü de gerçekleştirilmektedir.³⁷⁵ Bulunulan sosyal ve askerî konum fiyatların yüksekliğini belirlemektedir. Yakın (akraba) olanlar ev satışında birbirlerine daha uygun fiyatlarla satış yapmışlardır. 25 Temmuz 1673 tarihli bir kayıta Sarı Yakub Mahallesinden Aişe bint Ali isimli hatun, İsmail Çelebi ibn el-Hac Abdülkadir isimli şahsın vekâletiyle oğlu es-Seyyid Mevlüd Çelebi ibn es-Seyyid Ali'ye bir ahır ve bir tabhaneyi içeren evini dört esedi kuruşa satmıştır.³⁷⁶

Şehrin yakınında, kenar mahallelerinde yer alan bağların satışları da kaydına sık rastlanan satışlardandır. Ev satışında olduğu gibi bağların bazı özellikleri fiyatlarını belirlemektedir. Büyüklüğü, şehre yakınlığı vs. özelliklerin etkilediği fiyatlar akçe ve kuruş üzerinden tespit edilmektedir. Bağ satışlarında içinde bağ evi olan bağlar daha fazla fiyata sahip olup bağın eski ve yeni oluşu da fiyat yüksekliğini etkilemektedir. Ödemeler nakdî olduğu gibi aynî olarak da yapılmıştır. Kadınlar hem satıcı hem alıcı olarak bağ satışlarında taraf olmuştur. Galebe Mahallesi sakinlerinden Osman bin Hasan Çınar bin Mehmed Beşe isimli hatuna (vekili Hüseyin Beğ) bir tarafı tarik-i 'am ve iki tarafı Çınar mülkü, bir tarafı Salih mülkü ile sınırlı olan, iki örtme ve arz-ı haliye ile eşcarı müstemil bir tahte bağını otuz beş esedi kuruşa satmıştır.³⁷⁷ Satışı yapılan bağlar arasında bir vakfa yıllık olarak kira veren bağlar mevcuttur.³⁷⁸

³⁷⁴ Sim kuşak 16 Numaralı KŞS, 127/2; kitap 24 Numaralı KŞS, 245/1; kumaş 24 Numaralı KŞS, 65/2; 24 Numaralı KŞS, 189/3; 24 Numaralı KŞS, 237/1; buğday 24 Numaralı KŞS, 84/1; 24 Numaralı KŞS, 85/1; 24 Numaralı KŞS, 237/1; 24 Numaralı KŞS, 245/1.

³⁷⁵ 7 Numaralı KŞS, 70/1; 7 Numaralı KŞS, 58/3.

³⁷⁶ 19 Numaralı KŞS, 106/4. Ayrıca bakınız: 19 Numaralı KŞS, 40/2.

³⁷⁷ 19 Numaralı KŞS, 65/3. Ayrıca bakınız: 1 Numaralı KŞS, 23/8; 2 Numaralı KŞS, 159/2; 12 Numaralı KŞS, 21/1.

³⁷⁸ Örnekleri için bakınız: 16 Numaralı KŞS, 108/4; 19 Numaralı KŞS, 81/2; 19 Numaralı KŞS, 106/2; 24 Numaralı KŞS, 16/3; 24 Numaralı KŞS, 56/3; 24 Numaralı KŞS, 261/1; 12 Numaralı KŞS, 23/4; 7 Numaralı KŞS, 138/2; 19 Numaralı KŞS, 65/1.

Ticarî canlılığın olduğu yerlerde önemli bir satış unsuru da dükkanlardır. Özellikle kalabalık ve şehir ticaretinin yoğun olduğu yerlerdeki dükkanlar satışa konu olmuştur. Debbâğhane bu anlamda en hareketli yerlerin başında gelir.³⁷⁹ At Bazarı Debbâğhane'yi takip eden diğer bir merkezdir. Kadınların hem alıcı hem satıcı olarak söz sahibi olduğu satışlarda fiyatı dükkanın büyüklük ve bulunduğu mekân belirlemektedir. Dükkanlar içinde vakfa kira verenlere rastlamak mümkündür.³⁸⁰ Debbâğhane Mahallesinden Aişe bint el-Hac Hüseyin isimli hatun kocasını vekil tayin ederek oniki sehimlik dükkan hissesinin yedi sehmmini dört bin akçeye satmıştır (9 Mayıs 1645).³⁸¹

Tarla satışlarında da alıcı ve satıcı olarak taraf olan kadınlar mevcuttur. Fakih Dede Mahallesinden Süleyman Çelebi ibn Hanefî kendi tarafından asaleten ve Raziye bint Emrullah Efendi tarafından vekâleten müşterek oldukları elli dönüm tarlayı otuz esedi kuruşa Mustafa Çelebi ibn Seyyid Ömer'e satmıştır (4 Haziran 1673).³⁸² Bahçe veya arz-ı haliye satışları da başka bir satış konusudur.³⁸³ Ancak evler bahçeli oldukları için bu tür satışlar müstakil olarak yapılmaktan ziyade ev satışları içinde geçmektedir.

Mülk satışlarına dair bazı kayıtlarda kadınların tasarruf hakkına sahip olduğu mülklerin kendi izinleri olmadan satıldığını iddia ederek mahkemeye başvurdukları görülmektedir. Bu şikâyetlerde bazıları haklılığını ispatlasa da çoğu zaman başvuran kadınların yalan söyledikleri anlaşılmakta ve men'ine karar verilmektedir. Raziye

³⁷⁹ İlgili kayıtlar için bakınız: *14 Numaralı KŞS*, 115/1; *14 Numaralı KŞS*, 127/3, *19 Numaralı KŞS*, 33/2; *19 Numaralı KŞS*, 90/4; *24 Numaralı KŞS*, 28/3; *24 Numaralı KŞS*, 18/3; *24 Numaralı KŞS*, 129/1; *24 Numaralı KŞS*, 138/3.

³⁸⁰ *6 Numaralı KŞS*, 68/3; *16 Numaralı KŞS*, 169/2; *16 Numaralı KŞS*, 24/4; *19 Numaralı KŞS*, 60/2. Aişe Hatun'un vakfa üç akçe icaresi olan bir dükkan satın aldığına dair kayıt için bakınız: *12 Numaralı KŞS*, 21/5.

³⁸¹ *7 Numaralı KŞS*, 157/3. Ayrıca bakınız: *16 Numaralı KŞS*, 14/2.

³⁸² *19 Numaralı KŞS*, 62/4. Fatıma bint Ali isimli hatun, kocasının vekâletiyle yedi dönüm tarlayı otuz kuruşa satmıştır. *31 Numaralı KŞS*, 64/3. Ayrıca bakınız: *19 Numaralı KŞS*, 46/3; *19 Numaralı KŞS*, 39/5; *19 Numaralı KŞS*, 55/2.

³⁸³ *5 Numaralı KŞS*, 125/4.

Hatun bu amaçla mahkemeye başvurmuş ve gaip kocası Mustafa'nın kendi izni olmadan bağına İbrahim'e sattığını iddia etmiştir. Ancak yapılan araştırma sonunda davadan men'ine karar verilmiştir (11 Ağustos 1687).³⁸⁴

3.1. Mülk Anlaşmazlığı ve Alacak

Mülk anlaşmazlığı hakkında davalar genel olarak miras kayıtları ile birlikte değerlendirmeye alınabilir. Zira mirasla intikal eden mülklerin ya satışının ya da hibesinin gerçekleşmiş olmasına rağmen ya da zabtından kaynaklı olarak anlaşmazlıklara konu olduğu görülmektedir.³⁸⁵ Ancak miras konusu olmadan da bazı mülk ve mallar anlaşmazlık sebebi olmuştur. Bunlardan biri mahremiyete veya sınırlara müdahale oluşturması durumudur. Mesela 15 Rebiülahir 1084/30 Temmuz 1673 tarihinde Periveş Hatun'la Saime Hatun arasında bu sebepten bir dava görülmüştür. Sonuçta da her ikisinin birbirlerinin mülklerine bakan pencerelerini kapatmaları kararı çıkmıştır.³⁸⁶

³⁸⁴ 34 Numaralı KŞS, 91/1.

³⁸⁵ 19 Numaralı KŞS, 45/2; 19 Numaralı KŞS, 93/3; 5 Numaralı KŞS, 7/1; 5 Numaralı KŞS, 8/1; 7 Numaralı KŞS, 15/4; 7 Numaralı KŞS, 87/2; 16 Numaralı KŞS, 15/2; 28 Numaralı KŞS, 41/2.

³⁸⁶ Dava kaydı şöyledir: "Mahmiye-i Konyada Türk Ali Mahallesi sâkinelerinden râfi'atü'l-kitâb Periveş bint Abdullah nâm hâtun meclis-i şer'-i hatîr-i lâzümü't-tevkîrde Saime bint Memiş nâm hâtun mahzarında üzerine dâ'vâ ve takrîr-i kelâm idüb mahalle-i merkûmede vâkî' bir tarafı Osman mülkü ve bir tarafı Abdülcelil kızı mülkü ve bir tarafı tarîk-i 'âm ve bir tarafı mezbûre Saime mülkü ile mahdûd iki oda ve bir örtme ve havluyu müştemil menzil mukaddemâ Saimenin zevci olub benim kayın babam olan Mustafanın mülkü olub sâbikan oğlu olub benim zevcim olan Mehdi senet eylediği hanide hibe ve teslîm idüb ba'de oldahi müddet-i medide kabz ve tasarruf idüb vefat itmekle otuz bin akçe mihr-i müeccelim mukâbelesinde bana temlik olunmuşiken hâlen mezbûre Saime müdahaleden hâli olmadığından ma'ada benim menzilime nâzır merkûme Saimenin tabhane penceresi olmağla su'âl olunub men' ve def' olunmak matlûbumdur didikde ğibbe's-su'âl mezbûre Saime cevabında fi'l-vâkî' menzil-i mahdûd-ı merkûm vechi meşrûh üzere merkûme Periveşin mülküdür lakin zikr olunan menzil benim menzilimden munfasıl olub benim menzilimin yolu olmamağla yol taleb iderin ve mezbûre Periveşin dahi benim menzilime nâzır bir oda penceresi vardır dimeğin mezbûre Periveşin rızası olmadıkça merkûme Saimeye yol virmek için cebr lazım gelmemekle bi-vechi mu'ârazadan mezkûre

Mülk anlaşmazlığı dışında tasarruf hakkını ilgilendiren bir husus da alacak davalarıdır. Bu davalar da miras, mihr-i müeccel, vesayet, emanet ve borç verme gibi konuların akabinde ortaya çıkan anlaşmazlıkları oluşturmaktadır. Alacak davalarının varlığı kadınların borç ilişkisi içine girmesi ve dolayısıyla ekonomik yaşamın önemli bir boyutunda bulduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Mesela Paşa bint Üveys isimli hatun, Emrullah bin Mehmed'e daha evvel verdiği on altını talep etmiş ancak Emrullah bu durumu inkar etmiştir. Neticede talep edilen beyyineyi getiren Paşa Hatun şahitlerce desteklenmiş ve Emrullah on altını vermesi hususunda tembih edilmiştir (9 Nisan 1563).³⁸⁷ Bunun dışında satış sonrası alacaklarını talep etmek üzere mahkemeye gelen kadınlar vardır. Kayıtlarda yer alan bir dava bu durumu örneklendirmesi ve alacak meselesine sebep olan menkulün kitap olması dolayısıyla önem arz etmektedir. 29 Recep 1092/14 Ağustos 1681 tarihli kayıta Ferhuniye Mahallesinden Aişe ve Saliha isimli kardeşler, babaları Musa Efendi'den kendilerine intikal eden ve müşterek oldukları kitapları İstanbul'da İshak Efendi isimli bir şahsa seksen altı bin cedit akçeye sattıklarını ve bu satıştan kırk bir bin yüz yirmi akçeleri kaldığını belirtmişlerdir.³⁸⁸

Saime men' ve birbirlerinin harimlerine nâzır olan pencerelerini yapmağa herbirine tenbih-i birle mâ-vaka 'a bi't-taleb ketb olundu." 19 Numaralı KŞS, 107/2. Ayrıca bakınız: 19 Numaralı KŞS, 70/4; 14 Numaralı KŞS, 37/4.

³⁸⁷ 1 Numaralı KŞS, 21/1. Ayrıca bakınız: 21 Numaralı KŞS, 250/2; 7 Numaralı KŞS, 141/1; 7 Numaralı KŞS, 36/1.

³⁸⁸ "Sâbıkan mahmiye-i Konya kadısı olub Ferhuniye Mahallesinde sâkin iken bundan akdem fevt olan Musa Efendinin sulbiye sağire kızları zahrü'l-muhadderât Aişe Hâtun ve müfehhirü'l-muhsanât Saliha Hâtun meclis-i şer'-i hatîr-i lâzımü't-tevkîrde 'amden ashabi't-tahrîr ve'l-kalem zübdeten erbâbi't-takrîr ve'r-rakam-ı emâcid ve'l-ekârim el-Hac İshak Efendi ibn merhûm İsmail Efendi tarafından zikr-i ati-i husûsa vekil-i şer'isi olan karındaşı ba'isü'l-kitâb fahrü'l-emâsil ve'l-ayan İsbat Ağa mahzarında her biri ikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm idüb babamız merkûm Musa Efendinin muhalledâtından essâmı ve a'dadı defter-i kassamda mezkûre bizim ikimizin şirket üzere mülkümüz olan kitâblarımızı mûma ileyh İshak Efendi hazretlerine mukaddemâ İstanbulda seksen altı bin cedit akçeye bey' ve teslîm idüb semen-i merkûm elli haze'l-an zimmetinde olmağla hâlen vekil-i merkûm İsbat Ağa yedinden deyn-i mezkûrdan üçyüz yetmişdört esedî gurus ki her birimiz beş yüz yirmi beş akçeye mahsûb olmak üzere kırk dört bin sekiz yüz seksen akçesini alub kabz eyledik mûma ileyh İshak Efendi hazretleri zimmetinde kırk bir bin yüz yirmi akçemiz bâki kalmışdır bundan maâdâ bir akçe ve

Başka bir kayıтта, Raziye bint Süleyman, müteveffa Osman'ın, kocası Zülfikar vefat ettiğinde altmış kile buğday ve sekiz kuzulu koyunu alarak zabt ettiğini bildirmiş, Osman'ın muhallelâtından söz konusu malları talep etmiştir. Müteveffa Osman'ın oğlu Ömer Beğ, cevabında Raziye Hatun'un alacağı yerine dört kuzulu koyun, üç esedi kuruş ve altı kile buğday aldığını söyleyerek ifadesini şahitlerle ispatlamış ve Raziye Hatun davadan men' edilmiştir (28 Mayıs 1670).³⁸⁹ Başka bir kayıтта Rabia Hatun menzil satışından kalan alacağını talep etmek maksadıyla mahkemeye başvurmuştur.³⁹⁰

Emaneten verilen mallar da alacak davalarına konu olmaktadır. Örneğin; 9 Cemaziyelevvel 1054/14 Temmuz 1644 tarihli kayıтта Devle Mahallesinden Neslihan bint Ömer isimli bir kadın el-Hac Ali Beğ ibn Yusuf isimli şahıs huzurunda, kendisi ve firar eden kocasına ait bir sandık içindeki eşya ile ayrıca bir miktar eşyayı bir ay önce Ali Beğ'e emanet verdiklerini ve şimdi söz konusu eşyayı kendisinin eksiksiz aldığını beyan etmiştir.³⁹¹

Kadınların eşlerinin muhallelâtından ve özellikle babalarının mirasından hisse ve alacaklarını talep etmek maksadıyla mahkemeye başvurdukları görülmektedir. Kocalarının mirasından olan taleplerini, hisse ile birlikte daha ziyade mihr-i müeccel ve nafaka alacaklarının oluşturduğunu söylemek yerinde olacaktır.³⁹²

4. Vakıf ve Kadınlar

Vakıf; kişilerin varlık ve servetlerini toplum yararına olmak üzere bazı kurumlar da oluşturarak bağışlamaları yoluyla oluşturulmuş müessesesidir. Halk nezdinde vakıfların pek çok toplumsal yönü ve etkisi vardır. Vakıf kurumu

bir habbemiz kalmamışdır didiklerinde ğıbbe't-tasdik mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu." 26 Numaralı KŞS, 8/1.

³⁸⁹ 14 Numaralı KŞS, 33/3. Ayrıca bakınız: 7 Numaralı KŞS, 8/2; 14 Numaralı KŞS, 42/2.

³⁹⁰ 7 Numaralı KŞS, 26/1. Ayrıca bakınız: 7 Numaralı KŞS, 125/3.

³⁹¹ 7 Numaralı KŞS, 14/2.

³⁹² 7 Numaralı KŞS, 102/1; 7 Numaralı KŞS, 99/2; 7 Numaralı KŞS, 139/1.

sayesinde, camiler, manastırlar vs. gibi dini yapılar oluşturulmaktadır. Han ve hastaneler, kervansaray ve pazar yerleri, imaretler ve kütüphaneler şeklinde yapılar da vakıf müessesesiyle meydana getirilen yapılardır. Ancak vakıfların hizmet ettiği alanlar bunlarla sınırlı değildir. Farklı alanlarda gerçekleşen vakıf kurumu da vardır. Bunların en önemlilerinden biri de kuşkusuz eğitim alanında olanıdır. Çünkü vakıf sayesinde medreseler ve sıbyan mektepleri, cami, tekke ve kütüphaneler kurulmakta ve gelirleriyle talebe ve hocaların ihtiyaçları karşılanmaktadır.

Bu vakıflar hür ve varlıklı insanların kurduğu müesseseler olarak karşımıza çıkar. Kadınlar da söz konusu vakıfların bünyesinde kurucu, yönetici, müteveli olarak yer almışlardır. Kadınların vakıf müessesesi içinde yer alması onların hem sosyal hem ekonomik olarak toplum içindeki varlıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Bu tür faaliyetlerde bulunmak manevî yönden tatmin olmak amacına da bağlanabilir. Kur'an-ı Kerim bu anlamda dayanak noktası olmuştur: *"...îmân edip sâlih ameller işleyenler var ya, artık onlara mükâfâtlarını tam olarak verecek ve lütfundan onlara (ihsânını daha da) artıracaktır..."*³⁹³

Vakıfların Konya'daki kadınlarla ilişkisine geçmeden evvel vakıfla ilgili birkaç terimden kısaca bahsetmek icap eder. Vâkıf: Vakfa konu olan mülkün sahibi olarak bu vakfi halkın yararına olmak üzere sunan kişidir. Mevkuf: Vakfa konu olan, vakfedilen şeydir. Müteveli: Vakfın idare ve yürütülmesinden sorumlu olan kişidir. Vakfın yönetiminde erkek ya da kadın ayrımı gözetilmez. Kadın müteveli olarak vakfın idaresini sağlayabilir. Vakfiye (vakıfname) ise bir vakfın kuruluşuna dair bilgileri, kuruluş hükümleri, işleyişini, çalışmasına ilişkin şartları, ismi, kurucusu ve

³⁹³ Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi, 173. Ayet; Benzer ayetler şu şekildedir: *"Erkek olsun kadın olsun; kim mü'min olarak sâlih bir amel işlerse, artık ona elbette hoş bir hayat yaşatacağız! Ve muhakkak onlara (âhirette) mükâfâtlarını, yapmakta olduklarının daha güzeli ile vereceğiz."* Kur'an-ı Kerim, Nahl Suresi, 97. Ayet; *"Kim bir kötülük yaparsa, bu yüzden ancak onun misliyle cezâlandırılır. Erkek veya kadın, kim de bir mü'min olarak sâlih bir amel işlerse, işte onlar Cennete girerler; orada hesabsız olarak rızıklandırılırlar."* Kur'an-ı Kerim, Mü'min Suresi, 40. Ayet; Kur'an-ı Kerim'de hayır işlerinde erkek ve kadın arasında fark olmadığı hususu da ayetle belirtilmiştir: *"...Muhakkak ki ben, içinizden erkek olsun kadın olsun, (sâlih) bir iş yapanın amelini zâyi' etmem. Hep birbirinizdensiniz."* Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmran Suresi, 195. Ayet.

onun hak ve görevlerini içeren, kadı tescilinin (onayının) yer aldığı vesika olup Osmanlı sosyal tarihine ışık tutan önemli bir sosyal tarih kaynağıdır. Bu belgelerin asılları vakıf kurucularına verilmek suretiyle kayıtları şer'îye sicillerine yapılıyordu. Bu vesikalardan malî ve idarî yapı, hukukî ve sosyal hayat başta olmak üzere pek çok konuda bilgi sahibi olunmaktadır.

Vakfiyelerde kadının, bazen de kazaskerlerin (Anadolu-Rumeli) ve padişahın onay yazılarıyla imza ve mühürleri yer alır. Vakfiye ekseriyetle Allah'a hamd ve sena, peygamber ve ashabına salat ve selamla başlar.³⁹⁴ Kurucunun ve babasının ismi, mesleği ve sosyal konumu, vakfın amacı, sebepleri, mevkuf olan mallar, yapılacak hizmetler, görev alacak kişiler, hizmet usulleri, mütevellî ve nazırlar kaydedilir.

Vakıftan gelen gelirlerin diğer kamu kuruluşlarına aktarıldığı hayrî vakıf, vakıf kurucularına tahsis edilen aile vakfı (ehlî ve âdî) ve her iki vakfın özelliklerini taşıyan yarı-ailevî vakıf olmak üzere üçe ayrılır.³⁹⁵ Burada belirtmemiz icap eden husus aile vakıflarının tereke ve vârisleri, devlet müdahalesinden korumak amacını taşıdığıdır. Bunun yanında daha pek çok sebep sayılabilir. Vakıf kurucularının servetlerini güvenle aktarabilme endişesi de bu sebeplerden birisi olarak karşımıza çıkar. Kurulan vakıfların daha ziyade hayrî³⁹⁶ ve yarı-ailevî vakıflar olduğu tespit edilmiştir. Örneğin; Şeyh Ahmed Efendi bir vakıf kurmuş ve tahsis ettiği hamamları çeşme ve kervansaray temin ve tamirine vakfederek vakfın mütevellisi ve nazırı olarak da kendisi, kendinden sonra da en salih erkek evladı ve onun erkek nesli, şayet erkek nesil son bulursa en salih kız ve onun kızları neslini kaydettirmiştir.³⁹⁷ Bir

³⁹⁴ İzzet Sak, *Şer'îye Sicillerinde Bulunan Konya Vakfiyeleri (1650-1800)*, Kömen Yayınları, Konya 2005, s. 112.

³⁹⁵ Söz konusu vakıflar için bakınız: Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi -Bir Sosyal Tarih İncelemesi-*, TTK Yayınları, Ankara 2003; Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 282-284. Ayrıca vakıfların kuruluş şekilleri, amaçları, kurucuları ve mevkuf mallar açısından tahlilleri için bakınız: Sak, *a.g.e.*

³⁹⁶ 31 Numaralı KŞS, 73/1.

³⁹⁷ 16 Numaralı KŞS, 92/1. Benzer şekilde Musahib Mustafa Paşa da kurmuş olduğu vakfın kendinden sonra tevliyet ve nezaretini oğullarının oğulları ve erkek nesli son bulursa kız çocuklarının oğul ve

tevliyet beratında Kasım Halife evkafının vakıf şartları içinde erkek neslin mütevellî olarak tayini hususu ve şayet erkek nesil son bulursa kız nesle intikali kararlaştırılmış, erkek nesilden kimse kalmadığı için de tevliyet Şerife ve Alime isimli hatunlara layık görülmüştür (Temmuz 1690).³⁹⁸ Benzer şartlar ihtiva eden Ermenek Kazasındaki cami vakfı için Ümmügülsüm Hatun tevliyet talep etmiş ve ancak vakfın şartlarına sadık kalınması kararı verilmiştir.³⁹⁹

Vakıf müessesesi, kurucularının sosyal ve kültürel bir hizmette bulunmak gayesiyle oluşturdukları bir kurum olmanın yanında dinî duygularla da hareket etmenin bir sonucudur. Bu sayede manevî bir kazanç elde edileceği düşüncesi hâkimdir. Fakih Dede Mahallesinden Abdülkerim Efendi ve kardeşleri Mahmud Ağa, Memiş ve Rahime, diğer kardeşleri Mehmed Ağa'nın vekili Abdülkerim Efendi ile babaları Mustafa Efendi ve anneleri Emine Hatun'dan intikal eden iki bab dükkanı ve kendi mülkleri olan yedi bin akçeyi vakfederek vakıf şartları içine baba ve annelerinin ruhları için İhlas ve Mülk Surelerinin okunmasını koymuşlardır.⁴⁰⁰ Halk nezdinde vakıfların pek çok toplumsal yönü ve etkisi vardır.⁴⁰¹ Bunların en önemlilerinden biri de eğitim alanında olanıdır. Çünkü vakıf sayesinde medreseler ve sıbyan mektepleri, cami, tekke ve kütüphaneler kurulmakta ve gelirleriyle talebe ve hocaların ihtiyaçları karşılanmaktadır. Ancak önemle ifade etmek gerekir ki vakıf müessesesi Osmanlı toplumunda malî sistemin de mühim bir ögesidir.

onların oğullarına bırakmıştır. *19 Numaralı KŞS*, 11-12-13. Hoca Cihan Mahallesinden el-Hac İbrahim de vakfettiği tarla, bağ, ev ve havlu bölümü ile harman yerinden gelecek gelirlerden Dilaver Sarnıcı için yapılan harcamalar sonrası kalan meblağın 4/5'nün evladı ve onların nesillerinden olan kız ve erkeklere eşit şekilde taksim edilmesi şartını koymuştur. *39 Numaralı KŞS*, 56/1. Ayrıca bakınız: *27 Numaralı KŞS*, 184/1; *20 Numaralı KŞS*, 74/1; *12 Numaralı KŞS*, 101/1.

³⁹⁸ *35 Numaralı KŞS*, 266/3. Ayrıca bakınız: *28 Numaralı KŞS*, 95/2.

³⁹⁹ *28 Numaralı KŞS*, 276/3.

⁴⁰⁰ *6 Numaralı KŞS*, 46/1. Ayrıca bakınız: *31 Numaralı KŞS*, 73/1.

⁴⁰¹ Zincirlikuyu Mahallesinden Asiye Hatun vakfettiği bağ mülkünden gelecek gelirin her yıl aşure gününde Ahi Evran Zaviyesine mevlüd-i Şerif dinlemek üzere gelen fakirlere yemek yedirmek suretiyle harcanmasını şart koymuştur. *31 Numaralı KŞS*, 80/1.

Vakıflar ekseriyetle hür ve varlıklı insanların kurduğu bir müessese olmakla birlikte azat edilmiş köleler de vakıf kurucusu olabilmektedir. Ayrıca köleler hem vakfedilerek hem de vakıftan yararlanan taraf olarak vakıf kurumunun önemli birer parçası olmuşlardır.⁴⁰²

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer husus, vafedilen mülklerdir. İlk olarak araziler sağladığı düzenli gelirle önemli bir mülkü teşkil etmektedir. Vakfın maddî olarak desteklenmesi amacıyla tarla, bağ, bahçe, arsa gibi gayrimenkuller bu sınıfa girmektedir.⁴⁰³ Bunlar dışında “menzil” olarak adlandırılan meskenler de akar sınıfindadırlar.⁴⁰⁴ Ayrıca menkul mallar da yaygın olarak vakfa konu olmaktadır.⁴⁰⁵ Bu anlamda kitapların vakfedilmesi önemli bir husustur. Menkul ve gayrimenkul birlikte vakfa konu olabilmektedir. Zincirlikuyu Mahallesinden el-Hace Asiye bint Emrullah Hatun bir mushaf-ı şerifi ve bir hark ve üç puşte bağını vakfetmiştir.⁴⁰⁶ Ayrıca para ve gayrimenkul de birlikte vakfedilebilmektedir.⁴⁰⁷ Raziye Hatun’un vefatından evvel vasi tayin ettiği Mehmed Çelebi ibn Şaban, mahkemede hatunun babası es-Seyyid Durmuş mahzarında, Raziye Hatun’un vasiyetinde kendisine bildirdiği şu sözleri söylemiş, “*vefatımdan sonra sülüs malımdan altmış guruş ifrâz idüb techîz ve tekfinime ve sair masârifime harc eylesin ve bundan maâdâ on beş guruş icâret-i çeşmesine ve on guruş Aklan Mahallesi avarızına ve on guruş mahalle-i merkûme mescid çerağına ve beş guruş mescid-i merkûm imamlarına meşrûta vakf eylesin deyub vesâyây-ı meşrûhaya beni vasî-i muhtârı idüb*”, es-

⁴⁰² İzzet Sak, “16. ve 17. Yüzyıllarda Konya’da Kölelik Müessesesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1987, s. 11.

⁴⁰³ 31 Numaralı KŞS, 80/1; 12 Numaralı KŞS, 127/1; 21 Numaralı KŞS, 35/2.

⁴⁰⁴ Seb’ahân Mahallesinden Aişe bint Yusuf Hoca isimli hatun, bir oda, bir örtme ve bir tabhaneyi müştemil menziline eşarıyla birlikte mahalle avarızına vakfetmiştir. 8 Numaralı KŞS, 127/1. Kadın Beşe isimli nasraniye de mescide ev vakfetmiştir. 14 Numaralı KŞS, 77/3. Ayrıca bakınız: 28 Numaralı KŞS, 50/1.

⁴⁰⁵ 24 Numaralı KŞS, 39/2; 28 Numaralı KŞS, 66/3.

⁴⁰⁶ 31 Numaralı KŞS, 73/1. Ayrıca bakınız: 28 Numaralı KŞS, 167/2.

⁴⁰⁷ 6 Numaralı KŞS, 46/1.

Seyyid Durmuş'tan vakfedilen muhalefât hissesini talep etmiştir (6 Ağustos 1678).⁴⁰⁸

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren oluşturulmuş 26.000 vakfın 2309 tanesinin kadınlar tarafından kurulduğu, bunların %16,83'ünün XVI. yüzyılda, %30,06'sının da 17. yüzyılda kurulduğu ve bu vakıf kurucularının çoğunluğunun Osmanlı yönetici ve elit tabakasının eşi, kızı veya annesi olduğu, çok azının sıradan kimseler olabileceği belirtilmiştir.⁴⁰⁹ Osmanlı toplumunda vakıf kuranlar çoğunlukla askerî sınıf içinde yer almakta ve varlıklı kişilerden oluşmaktaydı. Konya'da kurulan vakıflar ekseriyetle erkek kurucular tarafından oluşturulmuştur. Ancak yine de gerek müşterek gerekse müstakil olmak üzere kadınların vakıf kurucuları arasında yer aldıkları görülmektedir. Kadınların kurduğu vakıflar, küçük boyutlarda olup kurucu kadınlar yönetici sınıfından kişilerin eş ve kızları ile anneleri olmayıp genel olarak sıradan kimselerin yakınlarıdır.⁴¹⁰ Kadınlar söz konusu vakıflarda kurucu, yönetici ve mütevellî olarak isimlerini duyurmuşlardır.⁴¹¹ Daha evvel kurulmuş vakıfların zabt ve muhafazası için de davacı olarak bulunmuşlardır.⁴¹²

5. Ev Eşyaları

Ev, ailenin barınma ve muhafazası için işlev gören önemli bir mekândır. Bu mekân içinde yer alan ve bireylerin ihtiyaçları için kullanılan eşya ve malzemeler de aile yaşamında ev kadar ehemmiyet arz etmektedir. Bu eşyalar ailenin günlük yaşamının birer yansıması olduğu gibi aynı zamanda kültürel ve ekonomik varlığının da göstergesidir. Bu eşyaların neler olduğu konusunda bilgilere tereke kayıtlarından

⁴⁰⁸ 24 Numaralı KŞS, 204/1. Benzer bir kayıt için bakınız: 19 Numaralı KŞS, 76/3.

⁴⁰⁹ Hasan Yüksel, "Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI.-XVII. Yüzyıllar)", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt: 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 51-52.

⁴¹⁰ Sak, *a.g.e.*, s. 179.

⁴¹¹ 7 Numaralı KŞS, 44/1; 19 Numaralı KŞS, 153/7; 26 Numaralı KŞS, 281/3; 35 Numaralı KŞS, 286/1; 35 Numaralı KŞS, 283/2.

⁴¹² 21 Numaralı KŞS, 201/1.

ulaşmak mümkündür. Ancak söz konusu kayıtlar sayıca azlık ifade ettiği için bu konudaki bilgilere diğer konulardaki kayıtları da değerlendirerek ulaşmak mümkün olmuştur. Hırsızlık, mihir, nikâh vs. bu kayıtlardandır.

Muhallefât ve diğer kayıtlar içinde yer alan kadınlara ait veya onlara intikal etmiş ev eşyaları; halı (çok sıklıkla rastlanmamıştır)⁴¹³, kilim⁴¹⁴, döşek⁴¹⁵, yorgan⁴¹⁶, yastık⁴¹⁷, çarşaf⁴¹⁸, sandık⁴¹⁹, seccâde⁴²⁰, bohça⁴²¹, havlu vs. gibi oldukça çeşitlilik göstermektedir. Bunlar dışında ev dekorasyonunda sedirler ve sedir üzerine konulmuş yastıklar⁴²² ve minderler⁴²³ de önemli unsurlardır. Evin kapı girişi dışında dört tarafı pencere altlarına kadar gelen ve yaslanmak amaçlı kullanılan yastıklarla çevrilidir. Yer tamamen halı ile kaplı olup oturmak için sedir ve minderler bulunur. Ev dekorasyonunda kilim de önemli bir yer edinir. Kullanım yeri ve görsel özelliklerine göre çeşitlilik göstermektedir.⁴²⁴ Keçe ve seccadeler de sık rastlanan ve yaygın kullanılan ev eşyalarıdır.⁴²⁵ Perdeler de kayıtlarda yerini bulmuştur.⁴²⁶

Yukarıda odaların gündüzleri oturma ve yemek odası olarak geceleri de yatak odası olarak kullanıldığından bahsedilmişti. Buradan hareketle gündüzleri toplanarak

⁴¹³ 2 Numaralı KŞS, 301/1.

⁴¹⁴ 19 Numaralı KŞS, 177/1.

⁴¹⁵ Döşek çeşitleri için bakınız: 14 Numaralı KŞS, 84/1; 16 Numaralı KŞS, 34/3; 28 Numaralı KŞS, 113/1; 28 Numaralı KŞS, 239/3.

⁴¹⁶ 13 Numaralı KŞS, 10/1; 14 Numaralı KŞS, 84/1; 16 Numaralı KŞS, 34/3; 23 Numaralı KŞS, 97/1.

⁴¹⁷ 14 Numaralı KŞS, 84/1; 15 Numaralı KŞS, 43/1; 20 Numaralı KŞS, 304/1; 16 Numaralı KŞS, 144/4; 28 Numaralı KŞS, 113/1; 28 Numaralı KŞS, 239/3.

⁴¹⁸ 13 Numaralı KŞS, 10/1.

⁴¹⁹ 16 Numaralı KŞS, 141/1; 16 Numaralı KŞS, 131/3; 16 Numaralı KŞS, 38/1.

⁴²⁰ Seccadeler çeşitli isimler almaktadır. Bu isimlerden yapıldıkları malzemeleri anlamak mümkündür. 13 Numaralı KŞS, 292/1; 19 Numaralı KŞS, 177/1.

⁴²¹ 16 Numaralı KŞS, 138/3.

⁴²² 20 Numaralı KŞS, 332/1.

⁴²³ 20 Numaralı KŞS, 302/1.

⁴²⁴ 19 Numaralı KŞS, 177/1.

⁴²⁵ 19 Numaralı KŞS, 177/1; 16 Numaralı KŞS, 148/3.

⁴²⁶ 16 Numaralı KŞS, 131/3; 16 Numaralı KŞS, 38/1.

yüklüklere kaldırılan ve gece serilerek yatak olarak kullanılan firaş eşyaları olduğunu belirtmek gerekir. Bunlar döşek, yorgan, yastık ve çarşaftır. Kullanılan malzeme ve rengine göre çeşitleri⁴²⁷ olan döşek, yatak işlevi görmektedir. Yorgan, bugün olduğu gibi, üst örtüsü olarak kullanılmaktadır. Döşek gibi çeşitleri vardır.⁴²⁸ Yastık ve çarşaflar da üretildikleri kumaşlara göre çeşitlenirler.

Mutfak eşyaları kadınların muhallefâtında erkeklerinkine nazaran daha çok rastlanan eşya grubundadırlar. Bunlar arasında sıklıkla geçen ve kadının çeyizinde de yer alan tencere, sini, sahan gibi yemek kap ve kacakları dikkat çekmekte olup çeşitli malzemelerden yapıldıkları anlaşılmaktadır. Ancak çoğunluğu bakırdan yapılan bu eşyalar kadının çeyiz ve terekesinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Mihir, nikâh ve miras kayıtlarında mutfak eşyalarına sıkça rastlanmaktadır.

Osmanlı toplumunda yemek kültürü önemli bir yer tutar. Bölgeden bölgeye, yöreden yöre değişiklik gösteren yemek kültürü ve yemek yeme alışkanlığı yemek için kullanılan eşyalarda da kendisini gösterir. Yemek Osmanlı toplumunun genelinde görüldüğü üzere sofraya adı verilen ve yere açılan bir bez parçası üzerine konulan bakır ya da demir sinide yenilirdi.⁴²⁹ Konya'daki yemek kültürü de Osmanlı yemek kültürüne paralel olup sofrada yemek yeme alışkanlığının burada da hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Yemekler tava ve tencerede⁴³⁰ pişirilerek; sahan⁴³¹, tas, tabak⁴³² gibi kaplarda servis edilerek tüketilirdi. Daha büyük olan ve çok miktarda yemek pişirmek için kullanılan kazanlar da mutfak eşyaları içinde önemli bir yer tutmaktadır.⁴³³ Bunun yanında çeşitli özellikler gösteren bıçakların da miras ve diğer kayıtlara yansıtıldığını ifade etmek gerekir.⁴³⁴

⁴²⁷ 14 Numaralı KŞS, 84/1; 16 Numaralı KŞS, 34/3; 28 Numaralı KŞS, 113/1.

⁴²⁸ 14 Numaralı KŞS, 84/1; 16 Numaralı KŞS, 34/3.

⁴²⁹ Faroqhi, *Gündelik Yaşam*, s. 193. Ayrıca bakınız: 16 Numaralı KŞS, 149/1.

⁴³⁰ 16 Numaralı KŞS, 38/1; 16 Numaralı KŞS, 149/1; 16 Numaralı KŞS, 131/3.

⁴³¹ 16 Numaralı KŞS, 131/3; 16 Numaralı KŞS, 21/1; 14 Numaralı KŞS, 134/1.

⁴³² 14 Numaralı KŞS, 134/1; 28 Numaralı KŞS, 239/3.

⁴³³ Bunlar dışında bıçaklar, leğen, güğüm, ibrik, sini, süzek, sac, bakrac, bardak, kahve fincan ve cezveleri, maşrapa, küp vs. bulunmaktadır. Mutfak eşyaları için bakınız: 6 Numaralı KŞS, 138/1; 7

Mutfak eşyaları dışında temizlenmek için yapılmış hamamlara ait eşyalar da mevcuttur.⁴³⁵ Hamam rahtı⁴³⁶, tası⁴³⁷ ve leğenler⁴³⁸ bu anlamda karşımıza çıkan eşyalardır. Bir tereke kaydında yer alan eşyaların vârislere intikali şu şekildedir: Kadı Alemşah Mahallesinden olup fevt eden Kemal Beğın muhallefâtından oğlu Osman'a bir adet kazgan, iki adet alkali sahan, bir adet tepsi sahan, bir adet tabhane, duhhani tepsi, Selanik orta keçesi, kapı perdesi, aba köhne çakşır, sarık burgu, güllü ferace; diğer oğlu Ramazan'a kazgan, tabhane, alkali sahan, sefer sahanı, terazid, beyaz velense, Selanik keçesi, alaca kilim; kızları Rabia ve Atike'ye kazgan (semer), kefkir, kapaklı şahı, sefer sahanı, iki evsat tepsi, kapaklı bakraç, sağır şamdan, sağır terazid, maşrapa, kara kaliçe, saç bağı, çiftte kaliçe, cedid alaca kilim, alaca tuzluk, kaliçe; kızı Asiye'ye sahan, havan, üç tepsi, sağır sahan, kazgan hissesi, cedid alaca kilim ve sepet intikal etmiştir (8 Haziran 1642).⁴³⁹

6. Giyim Kuşam

İnsanın toplumsal bir varlık olması durumu bazı sonuçları ve gereklilikleri de beraberinde getirmektedir. Yaşanılan toplumun gelenek ve imkânlarına göre şekil alabilen giyinme kültürü de söz konusu bu gerekliliklerden birisidir. Adet ve gelenekler giyinme kültürünü şekillendirdiği gibi mensup olunan din ve inanışlar da giyim ve kuşamın niteliği üzerinde birinci derecede etkilidir.

Numaralı KŞS, 7/3; 8 Numaralı KŞS, 199/3; 9 Numaralı KŞS, 106/1; 16 Numaralı KŞS, 152/4; 16 Numaralı KŞS, 144/4; 16 Numaralı KŞS, 110/3. Harani adlı kazan türü için bakınız: 16 Numaralı KŞS, 21/1.

⁴³⁴ *16 Numaralı KŞS, 115/1.*

⁴³⁵ *Bakınız: 16 Numaralı KŞS, 34/3; 19 Numaralı KŞS, 177/1.*

⁴³⁶ *16 Numaralı KŞS, 34/3; 16 Numaralı KŞS, 141/1.*

⁴³⁷ *16 Numaralı KŞS, 137/1.*

⁴³⁸ *16 Numaralı KŞS, 152/4; 16 Numaralı KŞS, 149/1; 16 Numaralı KŞS, 137/1; 28 Numaralı KŞS, 239/3.*

⁴³⁹ *1 Numaralı KŞS, 90/4.*

Osmanlı toplumu ve dolayısıyla Konya ahalisinde de bahsi geçen bu kültüre dair parçalar bulmak insan ve toplum olmanın doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşitlilik gösterebilen kumaşlardan yapılan giysiler elbette erkekler ve kadınlar için hem görsel hem de işlevsel olarak farklılık arz etmektedir. Bu giysiler hem dönemin hem de bulunulan mekânın giyim-kuşam kültürünü göstermesi bakımından önemlidir. Zira giyim kuşam meselesi, zamana, mekâna, sosyal konumlara göre değişiklik gösterir.

Kadınlar için tasarlanan ve hem günlük yaşamın hem de çalışma hayatının önemli bir parçası olan kıyafetleri incelemek ilgi çekici ve aydınlatıcı bir meseledir. Kadın giysileri; ferâce, gömlek, yelek, entari, ihrâm adıyla üst giysisi olan ve daha çok dışarı çıkarken giyilenler; ayakkabı olan ya da ayağa giyilenler; ayrıca kemer, kuşak tarzında aksesuar olarak kullanılanlar olarak ayrılabilir. Bunlar dışında baş için kullanılan hem bir giyim eşyası hem de bir aksesuar olarak dikkat çeken parçaları da eklemek gerekir. Kur'an-ı Kerim kadınların örtünmesi ve giyim kuşamıyla alakalı olarak da ayetler içermektedir. *“Ey peygamber! Zevcelerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle, (başlarını ve yüzlerini kapatacak şekilde) dış örtülerinden (çarşaflarından bir kısmıyla) üzerlerini örtsünler! Bu, onların (iffetli olarak) tanınıp da rahatsız edilmemeleri için daha yakındır. Allah ise, Gafûr (çok bağışlayan)dır, Rahîm (çok merhamet eden)dir.”*⁴⁴⁰

XVIII. yüzyıl İstanbul kadınının giyim kuşamıyla ilgili Montagu'dan aktarılan ifadelerde sırma işlemeli, gösterişli, ipek ve benzeri değerli kumaşlardan kadın kıyafetleri için tasvirler bulunmakta ve benzer giyim kuşamın orta halli kadınlar için de geçerli olmakla birlikte aslında onların sırma ve süs bakımından varlıklı hanımlardan ayrıldığı bahsi geçmektedir.⁴⁴¹

Kadınlar dışarı çıkarken ferâce giyerler, baş kısmından yalnız gözleri görünecek şekilde örtü kullanırlar. Bunun belirli özellikleri vardır ve kadınların

⁴⁴⁰ Kur'an-ı Kerim, Ahzab Suresi, 59. Ayet.

⁴⁴¹ Montagu'dan nakleden: Esra Baş, “Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kadın”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 58-59.

uymaması nedeniyle huzursuzluk çıktığından XVIII. yüzyılda buna dair pek çok ferman çıktığı bilinmektedir. Yakaları büyüyen ferâceler, dikkat çekici büyüklükte şeritle süslenmeleri, değişen renkleri, hotozların büyümesi, yaşmakların eskiye nazaran incilmesi, kadınların daha çok müsrifleşmesi ve arabalarla mesire yerlerine ve uzak mesafelere gitmeleri, kayığa binerek gezintiye çıkmaları hoş karşılanmayarak yasaklanmıştır.⁴⁴²

Kadınların başları için kullandıkları eşyalar; yemeni, beyaz, sırmalı ve kırmızı çember, yaşmak, dülbend gibi ince örtüler olup kadınlar başlarını örtmek için kullanırlar.⁴⁴³ İç ve dış giysisi erkek ve kadınlar için aynı isimlerle anılmak üzere belden aşağısı için don ve dizlik, belden yukarısı için zibun, darayi zibun, atlas zibun, içlik, işlik ve gömlektir.⁴⁴⁴ Mintan ve entari ile çakşır ve şalvar da dış giysisi olarak kullanılan eşyalardır. Bunların yapıldıkları kumaşlar ve renkleri açısından çeşitlilik gösterdiğini belirtmek gerekir.⁴⁴⁵ Kadınların kullandıkları önemli bir giysi ise kaftandır. Bunun da farklı isimlendirmelere tabi tutulduğu görülmektedir.⁴⁴⁶ Çok sık rastlanmayan bir eşya ise kürktür.⁴⁴⁷ Kemer ya da kuşaklar hem birer aksesuar olarak hem de kıyafetleri vücuda saran eşyalar olarak karşımıza çıkar.⁴⁴⁸ Bunlar çeşitlilik göstermekte olup kayıtlarda hem mihir hem de muhallefât konusu olarak en çok geçeni sim kuşaktır.⁴⁴⁹ Ferace dış giysisi olarak kadınların daha ziyade ev dışında giydiği bir kıyafettir.⁴⁵⁰

⁴⁴² Bu fermanlar ve detayları için bakınız: *a.g.t.*, s. 60-62.

⁴⁴³ 13 Numaralı KŞS, 292/1; 16 Numaralı KŞS, 18/1; 16 Numaralı KŞS, 47/1.

⁴⁴⁴ 16 Numaralı KŞS, 141/1; 16 Numaralı KŞS, 110/3; 28 Numaralı KŞS, 113/1.

⁴⁴⁵ Bu kumaş türlerinden çuka, kadife, keten sıkça geçmektedir. Bakınız: 16 Numaralı KŞS, 148/1; 16 Numaralı KŞS, 38/1; 16 Numaralı KŞS, 143/4; 16 Numaralı KŞS, 38/4.

⁴⁴⁶ 13 Numaralı KŞS, 10/1; 13 Numaralı KŞS, 292/1; 16 Numaralı KŞS, 148/3; 16 Numaralı KŞS, 141/1; 16 Numaralı KŞS, 110/3; 16 Numaralı KŞS, 166/2; 20 Numaralı KŞS, 274/3; 23 Numaralı KŞS, 97/1.

⁴⁴⁷ 15 Numaralı KŞS, 133/1; 16 Numaralı KŞS, 115/1; 19 Numaralı KŞS, 177/1; 20 Numaralı KŞS, 303/2.

⁴⁴⁸ 16 Numaralı KŞS, 143/4; 16 Numaralı KŞS, 99/1.

⁴⁴⁹ 13 Numaralı KŞS, 292/1; 15 Numaralı KŞS, 43/1; 28 Numaralı KŞS, 113/1.

⁴⁵⁰ 15 Numaralı KŞS, 13/1.

Kadınların sahip olduğu bazı eşyalar hakkındaki bilgilere muhâla‘a kayıtlarında rastlanmaktadır. Söz konusu kayıtlarda bu eşyalar kadının erkekten alacaklı olduğu eşyalar olup boşanma sırasında feragata konu olmaktadır. Aynı zamanda talep edilmek üzere de davalara yansımaktadır.⁴⁵¹ Hırsızlık kayıtları da eşyalar hususunda önemli veriler sunmaktadır.⁴⁵² Miras kayıtlarında rastlanan eşyalar ise önemli bir yer tutmaktadır. Zira hem maddî olanaklar hem de kültürel yapı hakkında bilgi vermektedir.⁴⁵³

Ziynet, süs anlamına gelen daha çok kadınların kullandıkları ve aslında ziynet yerlerini kaplayan altın, gümüş vs. gibi takı ve aksesurlardır. Kadınların bugün olduğu gibi eskiden de ziynete verdiği önem şer‘iye sicillerinden ulaşılan sonuçlardan biridir. Elbette kadınların bu konuda sahipliği erkeklerinkine nazaran daha yüksek oranda olup bu eşyalar çeşitlilik arz etmektedir. En çok karşılaşılan yüzük⁴⁵⁴ ve küpe⁴⁵⁵ olmak üzere; bilezik⁴⁵⁶, kolye (gerdanlık), kemer⁴⁵⁷ ve iğne söz konusu ziynet eşyaları arasındadır. Altın, gümüş, inci sık rastlanılan değerli malzemelerdir. Bunlardan yapılmış kuşaklar, yüzük, bilezik, küpe, kemer ve saç bağları kadınlar tarafından kullanılan önemli aksesuarlardır.⁴⁵⁸ D’Ohsson Osmanlı kadınına dış görünüşüne göre tasvir ederken, *“Kadınların hemen hepsi sadece kişisel güzellikleri için değil günlük kullandıkları malzemelerde de işlemeli süslemeye büyük önem verir. Mendillerden, havlulara; peçetelerden, kemerlere, kadar her şey süslü,*

⁴⁵¹ 7 Numaralı KŞS, 142/3; 16 Numaralı KŞS, 102/1.

⁴⁵² 16 Numaralı KŞS, 148/3; 19 Numaralı KŞS, 37/1.

⁴⁵³ 16 Numaralı KŞS, 115/1.

⁴⁵⁴ 16 Numaralı KŞS, 143/4; 21 Numaralı KŞS, 215/1.

⁴⁵⁵ 16 Numaralı KŞS, 138/3; 16 Numaralı KŞS, 115/1; 16 Numaralı KŞS, 4/4; 28 Numaralı KŞS, 239/3.

⁴⁵⁶ 31 Numaralı KŞS, 112/2.

⁴⁵⁷ 16 Numaralı KŞS, 99/1.

⁴⁵⁸ Bakınız: 6 Numaralı KŞS, 82/1; 6 Numaralı KŞS, 164/4; 7 Numaralı KŞS, 11/2; 7 Numaralı KŞS, 148/3.

işlemelidir. Erkek giyimlerinde bile gümüş ve altın işlemler kullanılır. Kadınların çoğu maharetle işlenmiş ipek bluzlar giyer.” demektedir.⁴⁵⁹

Kadınlar; altın küpe, sim ve altın yüzük, inci ve altın, incisiz altın saç bağı, altın bilezik, toka ve saç kaytanı gibi ziynet eşyaları kullanmışlardır.⁴⁶⁰ Bu eşyalar hakkındaki verilere tereke kayıtları, mihir, nikâh ve boşanma kayıtlarında rastlamak mümkündür. Satı Hatun’un vekili olan babası Şaban bin Mehmed mahkemede sabıkan damadı olan İvaz Çelebi mahzarında ikrar ederek; “İvaz, hüsn-i zindegân ve musâfât olmamağla Satı’ya yedi miskal inci ve bir çift altın bilezik ve bir sim kuşağını ve sair eşyasını verip teslim edip ve yorgan ve döşek ve yastığını kendi alıkoyup ve sulbi sağır oğlu Mehmed ve sağire kızı Fatıma’ya rızasıyla mezbure Satı kendi malıyla bi-tera infak ettikçe mezbure Satı’nın yedinden niza olunmayıp nafaka murat ettikçe babası hacrinde olmak üzere merkum İvaz Çelebi zimmetinde ma’kud-ı ‘aliye olan otuz bin akçe mihr-i müeccelinden ba’de’l-hibe baki kalan on iki bin akçe müecceli ve nafaka-i iddet-i ma’lume ve me’unet-i süknası üzerine merkume Satı’yı muhâla’a edip kat’ alaka-i zevciyet etmekle mezbure Satı dahi eşya-i merkumesini alıp hul’-i meşruhu kabul ve hukuk ve eşya-i merkumesinden feragat edip kat’ alaka eyledi min ba’de İvaz yedinde akçe ve hak ve alakası kalmadı davası olursa mesmu’a olmaya.” demiştir (26 Temmuz 1686).⁴⁶¹

Bir alacak kaydı ihtiva ettiği eşyalar bakımından bazı veriler sunmaktadır. Söz konusu kayıta Kemal Garib Mahallesi sakinelerinden İsmihan bint Veli, daha evvel Hasan bin Abdullaha bir sepet sandık ile emanet verdiği eşyasından otuzbeş münakkaş mikrame, yedi yemeni çenber ve bir münakkaş çarşab (çarşaf) ile üç kıt’a keten ipliğini ondan teslim almış ancak bunlar dışındaki bir diz peşkirini ve altı mikramesini talep etmek üzere mahkemeye başvurmuştur.⁴⁶²

⁴⁵⁹ D’Ohsson’dan nakleden: Sancar, *a.g.e.*, s. 20.

⁴⁶⁰ 13 Numaralı KŞS, 10/1; 15 Numaralı KŞS, 43/1; 16 Numaralı KŞS, 138/3; 19 Numaralı KŞS, 177/1; 20 Numaralı KŞS, 88/1; 19 Numaralı KŞS, 177/1; 28 Numaralı KŞS, 239/3.

⁴⁶¹ 31 Numaralı KŞS, 112/2. Ayrıca bakınız: 7 Numaralı KŞS, 11/2; 39 Numaralı KŞS, 179/1.

⁴⁶² 28 Numaralı KŞS, 171/2.

7. Gayrimüslim Kadınlar

Osmanlı Devlet yapısında padişahın ve yönetici sınıfın dışında olarak, onların yönetimi altında bulunan herkes reayadır. Reaya çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. İlki yerleşim şekillerine göre olup yerleşik hâlde olanlar (şehir-kasaba-köylerde yaşayanlar) ile göçebeler şeklindeki sınıflandırmadır. Bunun dışında bir de dinî ayırışmadan kaynaklanan bir sınıflandırma vardır.

Osmanlı toplumunda millet sistemi adını alan halkın din esasına göre sınıflandırıldığı bir sistem benimsenmişti. Dinî bir mensubiyeti temsil eden bu sistem; bir bölgenin İslam toprakları içine katılmasıyla burada yaşayan ehl-i kitap inananlarının hukuk ve himaye veren bir ahidname ile İslam devletinin idaresi altına girmesiyle oluşan hukukî bir varlıktır.⁴⁶³ Zimmet anlaşması adı verilen bu akidle gayrimüslimlere İslam toplumunda yaşama izni verilir, can ve malları İslam devletinin güvencesi altına alınır.⁴⁶⁴ Buna göre tebaa, Müslüman, Hristiyan ve Yahudi milletleri olmak üzere ayrılırdı. Osmanlı Devleti'nin Anadolu'daki esas unsurunu Sünni-Türk aileler oluşturmakta iken elbette başka din ve ırka mensup gruplar da yer almaktadır. XVII. yüzyıldan önce tahrir kayıtlarından nüfus verilerine ulaşmak amacıyla yararlanıldığı bilinmektedir. Gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının sayısına da tahrir defterleri aracılığı ile ulaşılabilmektedir. Bu defterler sayesinde vergi yükümlüsü tebaanın tespiti sağlanmaktadır. Söz konusu defterler içerisinde kadınlar arasında yalnız dul kadınlara (bivelere) rastlandığını söylemek mümkündür. Bunlar çoğunlukla eşlerinin vefatından sonra geride kalan, vergiye tabi olacak mülkler dolayısıyla bu defterlere kaydedilmişlerdir. Yüzyıl itibarıyla avarız kayıtları da bahsedilen konunun tespitinde kullanılan kaynaklar olarak karşımıza çıkar. Genel kanı olarak da Konya'da bir avarız hanesinin on gerçek haneye tekabül ettiği kabul edilir.⁴⁶⁵ Gayrimüslim nüfusunun tespiti amacıyla cizye kayıtları da incelenmektedir. Cizye kayıtlarına Müslüman olmayanlardan alınan askerlik hizmeti karşılığı olmasından dolayı bu hizmeti yapacak durumda olan erkek nüfusun kaydı

⁴⁶³ Ortaylı, *a.g.e.*, s. 30.

⁴⁶⁴ Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 161.

⁴⁶⁵ Muhittin Tuş, *a.g.e.*, s. 130.

yapılmakta olup geri kalan Hristiyan tebaa ise bir cizye hanesinde beş kişinin yaşadığı düşünülerek hesap edilmiştir. Oğuzoğlu, çalışmasında XVII. yüzyılın ikinci yarısında gayrimüslimlerin nüfusunu şehir nüfusunun %16'sı olup 2968 olarak belirtir.⁴⁶⁶ Konya'da yaşadığı tespit edilen gayrimüslimler Rum Ortodoksları ve Ermenilerdir. XVII. yüzyıl başlarında Konya'ya gelen Polonyalı Simeon Ermenilerin kendi dillerini bilmediklerini ve Türkçe konuştuklarını ifade etmektedir.⁴⁶⁷ Yahudilerin Konya'da yaşadığına dair bir kayda rastlanmamıştır.

Kız çocukları ve kadınların isimlerine bakıldığında Müslüman olanların çoğunlukla İslamî isimlerle adlandırıldıkları bunun yanında Türk isimleri verildiği de görülmektedir. Gayrimüslim olanların ise kendi din ve dillerine ait isimleri kullanmaları, Müslümanların kullandığı İslamî isimleri almaması ancak Müslümanlarca da kullanılan Türk isimleri alması dikkat çekicidir. Bu durum Türk aileler arasında gayrimüslim olanların bulunduğunu gösterdiği gibi ayrıca iki millet arasında yer alan kaynaşmayı da sunmaktadır. Müslümanlarca kullanılan bazı dinî isimlerin gayrimüslimlerce de, atfedilen değer bir göstergesi olarak, kullanıldığı görülmektedir.

Müslüman tebaa dışında olan gayrimüslimler tıpkı müslümanlar gibi hak ve sorumluluklara sahiptirler. Söz konusu gayrimüslim tebaa, Müslüman halk gibi muamele görmenin yanında kendi inanç ve geleneklerine göre şekillenmiş bir düzenin de parçası durumundaydı. Aile hukuku alanında, kendi aralarındaki evlenme ve boşanma meselelerinde kendi dinî hukuklarına tabi olup cemaat mahkemelerinde çözüm arama hakkına sahiptirler. Ancak dilerse şer'î mahkemelere başvurma hakkı da tanınmıştır.⁴⁶⁸ Muhâla'a ile ilgili davalar bu konuda önemli bir misaldir.

⁴⁶⁶ Oğuzoğlu, *a.g.t.*, s. 51.

⁴⁶⁷ Hrand Der Andreasyan, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi (1608-1619)*, Everest Yay., İstanbul 2013, s. 193.

⁴⁶⁸ Bu hususun mesnedini Cin ve Akyılmaz'ın çalışmasından hareketle vermek gerekirse; "*Zimmîlerin kendi aralarındaki boşanmalarında da İslâm hukuku hükümleri uygulanmaz, kendi dini hükümlerine tabidirler. Ancak bir müslümanla evli olan bir zimmî kadın ise boşanma konusunda İslâm hukuku*

Gayrimüslimlerin inançlarında serbest oldukları Kur'an-ı Kerim ayetleri ile güvence altına alınmıştır. Dinde zorlama olmayacağı, dolayısıyla inanç hürriyetinin benimsendiği bu ayetlerde açık şekilde ifade edilmiştir.⁴⁶⁹ Ancak burada belirtilmesi icap eden önemli bir husus gayrimüslimlerle Müslümanlar arasında kurulacak evlilik bağının şartlarıdır. Müslüman bir erkek gayrimüslim kadınla evlenebilirken İslam hukukuna göre Müslüman bir kadın gayrimüslim erkekle evlenemez. Bunun yanında taraflardan biri İslam'ı tercih etmişse evliliğin sonlanması söz konusu olmuştur. Buna dair bir davada Mehmet bin Abdullah Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçmiş, onunla birlikte iki oğlu ve bir kızı da İslam'ı tercih etmiştir. Ancak zevcesi ve bir kızı dinlerini değiştirmeyerek aile fertlerinden gelen ihtida çağrılarını kabul etmemişlerdir. Daha sonra Müslüman çocuklar babaya verilmek üzere iki taraf arasında ayrılık vuku' bulmuştur.⁴⁷⁰

Osmanlı toplumunda gayrimüslim ve Müslüman mahalleleri genelde ayrılmakta, söz konusu iki taraf kendi mahallelerinde ikamet etmektedirler. Ancak iç içe yaşanan mahalleler de mevcuttur. Gayrimüslimler yoğun olarak İç Kale, Çifte Merdivan, Eflatun, Ayinedar, Aklani, Beyhekim, Biremani ve Şeyh Osman Nuri mahallelerinde yaşamaktadırlar.⁴⁷¹ Konya'da bulunan Rum ve Ermeni gayrimüslimlerin kiliselerinin de ayrı olduğunu belirtmek gerekir. Eflatun Mahallesiinde yer alan bu kiliseler Rumiyan ve Ermeniyân olarak adlandırılmaktadır.⁴⁷²

Yukarıda birlikte yaşanan mahallelerin olduğu belirtilmişti. Mahalleler bir cami ya da bir dinî-tasavvufî mekân çevresinde yer alan, menzil ya da birlikte yaşama isteği içerisinde olan grupların (meslek, din vs.) evlerinden meydana gelen birlik olarak karşımıza çıkar. Ancak Osmanlı şehirlerinde bu gruplar arasında kesin bir ayrılma ya da içe dönüklük durumu söz konusu değildir. Dolayısıyla iç içe

hükümlerine tabidir. İslâm hukukunun kocaya tanıdığı talak yetkisini müslüman koca zimmî karısına karşı kullanabilir.” Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 167.

⁴⁶⁹ Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, 256. Ayet; Kur'an-ı Kerim, Yunus Suresi, 99. Ayet.

⁴⁷⁰ 9 Numaralı KŞS, 173/1. Ayrıca bakınız: 19 Numaralı KŞS, 106/3.

⁴⁷¹ Erten, *a.g.e.*, s. 161.

⁴⁷² 20 Numaralı KŞS, 68/1.

yaşanılan mahallelerin olması doğal olup hem bir kaynaşmanın hem de tesis edilmiş bir güvenin göstergesidir. Bu mahallelerde dini ve sosyal yaşantının başı konumunda olan kişi imamdır. Başta imam olmak üzere Müslüman ve gayrimüslim mahalle sakinlerinden ileri gelenler mahallenin nizamından sorumludur. Birlikte yaşamının getirdiği pek çok sonuç bulunmaktadır. Dolayısıyla her iki tebaa arasında iyi ya da kötü bazı ilişkiler kurulması doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır.

İsmihan bint Reşit isimli bir hatun İç Kale Mahallesi'nde bir iş sebebiyle bulunduğu sırada Hristiyanlar tarafından zorla alıkonarak misafir edilmek bahanesiyle zorla içki içirilerek sarhoş edilmiştir. Kadının sarhoş olması üzerine de gayrimüslimler tecavüze kalkışmışlar, kadın kendini korumak maksadıyla evden atlamıştır. Yapılan araştırma sonucunda da kadının bu nedenle sağ ayağını kırdığı tespit edilmiştir.⁴⁷³

Arada çıkan anlaşmazlıklar elbette her zaman mahkemeler aracılığıyla çözüme kavuşmayıp mahalle sakinlerinden ileri gelenlerin aracılık etmesi ya da tarafların anlaşması sonucunda da neticeleniyordu. Ancak çözüme kavuşturulamayan bazı hâller aradaki anlaşmazlığın kavga ve yaralama şeklinde daha ciddi boyutlara taşınması ile de sonuçlanmaktaydı. Mesela Yusuf bin Abdullah, Halil bin Abdullah'tan evini basarak karısını darp ettiği nedeniyle davacı olmuştur.⁴⁷⁴

Konya'daki gayrimüslimlerin yaşamlarına bakıldığında onların da evlenmeden önce nişanlandıkları görülmektedir. Namzediyken ortaya çıkan sorunlarda ya da namzedi bozduktan sonra meydana gelen anlaşmazlıklarda mahkemeye başvurmuşlardır. Mesela Konya'nın Gallecerb Mahallesi'nden Andon veled Allahverdi, Nazlı bint Semaven ile nişanlıdır. Andon mahkemeye başvurarak nişanlısı Nazlı'nın başka birine helva verdiğini işittiğini ve bu durumun Nazlı'dan sorulmasını talep ettiğini bildirmiştir. Nazlı da 14 yaşında biri olarak akıl-baliğ olduğunu ve nişanlısıyla evleneceğini belirtmiştir.⁴⁷⁵ Başka bir kayıttta zimmîler

⁴⁷³ 7 Numaralı KŞS, 21/1. Ayrıca bakınız: 21 Numaralı KŞS, 199/2.

⁴⁷⁴ 7 Numaralı KŞS, 67/2.

⁴⁷⁵ 15 Numaralı KŞS, 28/6.

arasında gerçekleşen namzed bozma hadisesinde müslümanların aracılık etmesiyle sulh sağlanmış ve otuz arşın pembe bez, on dirhem ibrişim ve bir sim yüzük erkek tarafına iade edilmiştir.⁴⁷⁶

Gayrimüslimler kendi esaslarına göre evlilik gerçekleştirmektedirler. Ancak namzed davalarında olduğu gibi nikâh ve evliliklerinde çıkan anlaşmazlıklarda şer‘î mahkemelere başvurarak çözüm aramışlardır. Görülen bir dava hem örnek teşkil etmesi hem de geleneklerden haber vermesi bakımından dikkat çekicidir. Saidili’ne bağlı Ladik karyesinden Hüdavirdi veled Mercan, Marina bint Mayi ile ayin-i batılları üzere akd-i tezvîc edip helva yiyerek ve yüzük takarak evlenmiştir. Hüdavirdi, Marina’yı köyüne götürmek istediğinde Marina gelmemiş, babası da namzed olduğunu, akd-i tezvîc olmadığını ve üstelik tarafların arasında evliliğe mani olacak yakın akrabalık olduğunu iddia etmiştir. Rumlardan ileri gelen Kaplan Keşiş mahkemeye çağrılarak mevzu sorulduğunda, Kaplan Keşiş Hüdavirdi ile aynı beyanı vermiştir. Bunun üzerine Mayi’nin kızı Marina’yı Hüdavirdi’nin evine götürmesi tembih olunmuştur.⁴⁷⁷

Babaları ölen kız ve erkek çocukların babalarından kalan mallarına vesayet etmek üzere yakınlarından vasi tayini yapılmaktadır. Genellikle birinci derece yakınları vesayet için uygun görülmektedir. Bu amaçla mahkemeye intikal eden pek çok dava söz konusudur. Örneğin Aligav Mahallesinden olan Karagöz’ün ölümüyle oğlu Keylan ve kızı Turfande’ye anneleri Mahzume bint Karagöz vasi tayin edilmiştir.⁴⁷⁸ Aynı mahalleden İsa veled Darhur ölünce çocukları Yasef, Kalender, Meryem, Gevher ve Turfande’nin vesayetine anneleri Altune bint Murad getirilmiştir.⁴⁷⁹ Aile fertlerinden çeşitli yakınlıkları olanlar da vasi olarak tayin edilmektedir.⁴⁸⁰

⁴⁷⁶ 21 Numaralı KŞS, 215/1.

⁴⁷⁷ 20 Numaralı KŞS, 209/1.

⁴⁷⁸ 19 Numaralı KŞS, 32/3. Markir ve Kirkor ile Markird’e babasından intikal eden malların zabt ve hıfzı için valideleri Devlet bint Ferhad hatun vasi tayin edilmiştir. 34 Numaralı KŞS, 59/3.

⁴⁷⁹ 19 Numaralı KŞS, 151/4. Ayrıca bakınız: 13 Numaralı KŞS, 15/3;

⁴⁸⁰ 20 Numaralı KŞS, 281/1; 20 Numaralı KŞS, 37/2.

Kadınlar kocalarından kendileri için ya da vasiler ebeveyni ölmüş çocukların vesayeti hasebiyle mirastan onlar için nafaka talebinde bulunmak üzere mahkemeye başvurmuşlardır. Akıncı Mahallesinden olup mord olan Devled veled Ayniye'nin çocukları Ayniye ve Nekuha ve Heves'in vasisi olan Erziman veled Manik sağır çocuklar için nafaka talebiyle mahkemeye başvurmuştur (19 Kasım 1674).⁴⁸¹

Zımmîler aile-miras hukukuna giren davalarını kendi aralarında çözüme kavuşturmuşlardır. Ancak taraflardan biri müslümansa mutlaka şer'îye mahkemesinde bakılarak İslam hukuk kaidelerinin uygulanması gerekir.⁴⁸² KŞS gayrimüslimlerin kendi aralarındaki mirasla ilgili dava ve kayıtlarını da içermektedir. Bir dava kaydı aile fertleri arasındaki miras taksimini göstermesi bakımından önemlidir:

“Mahmiye-i Konya muzâfâtından Saidili Nâhiyesine tâbi ‘Ladik nâm karyede sâkin iken mukaddemâ mord olan Hacı nam zımmînin verâseti oğlu Hac Mercana ve kızı Kızlaryeniye münhasıra olub kıbeli’t-taksîm merkûme Kızlaryeni hâlike olub verâseti zevc-i metrûku Yovan zımmî ile kızları Geyreke ve Bağdad ve Nazlıya münhasıra olduğu ilm-i şer’î ile ma’lûm oldukdan sonra merkûmetân Geyrek ve Bağdad ve Nazlı meclis-i şer’-i hatîr-i lâzımü’t-tevkîrde sahibü’s-sefer merkûm Hac Mercan zımmî muvacehesinde ikrâr ve takrîr-i kelâm idüb vâlidemiz merkûme Kızlaryeniye mord-ı merkûm Hac zımmiden intikâl iden hissesini taleb eylediğimizde bi-tavassuti’l-Müslimîn ve bi-tarîki’s-sulh mezbûr Hac Mercan yedinden herbirimiz üç esedî gurusı alub kabul ve kabz idüb maâdâ hakkımızdan fâriğ olub zimmetini ibrâ ve iskât eyledik bâki hak ve alâkamız kalmadı ba’de’l-yevm husûs-ı mezbûra müteallıkan bir tarîkle dâ’vâ idersek lede’l-hükkâmi’l-kirâm mesmû’a ve makhbûle olmaya didiklerinde ğıbbe’t-tasdik mâ-vaka’a bi’t-taleb ketb olundu (2 Muharrem 1083).”⁴⁸³

⁴⁸¹ 20 Numaralı KŞS, 37/3.

⁴⁸² Cın, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 169.

⁴⁸³ 19 Numaralı KŞS, 23/2. Ayrıca bakınız: 19 Numaralı KŞS, 50/1; 19 Numaralı KŞS, 146/3; 19 Numaralı KŞS, 135/3; 24 Numaralı KŞS, 117/1.

Osmanlı tebaası olan gayrimüslimler ceza hukuku bağlamında Müslümanlarla eşit hak ve sorumluluklara sahipti. Zimmîler zimmet anlaşması yapmak suretiyle İslam ceza hukuku hükümlerine tabi olmayı kabul etmektedirler. Bazı istisnalar dışında İslam ceza hukuku hükümleri zimmîlere de uygulanır.⁴⁸⁴ Ancak aynı cezayı gerektiren suçlarda gayrimüslimler lehine karar verilmiştir. Aile ve miras hukuku kendi inanç ve uygulamalarına göre şekil almış, serbest bırakılmıştır. Ancak bazı durumlarda gayrimüslimler İslam hukuku kaidelerine başvurmuşlar, şer'î usullerle aralarındaki meselelere çözüm bulmuşlardır. Cemaat haklarına uygun olarak yaşayan gayrimüslim tebaa, sadece devlet, hükûmet ve Müslüman halk ile ilişkilerinde çıkan anlaşmazlık ya da işlerde değil, aynı zamanda kendi aralarında oluşan meselelerde de şer'î mahkemelere başvuruda bulunmuşlardır.⁴⁸⁵

Darp, yaralama ve küfür gibi konularda gayrimüslimler şer'î mahkemelere başvurarak haklarını aramışlardır.⁴⁸⁶

Gayrimüslim ve Müslüman mahallelerinin genellikle ayrı olduğu ancak iç içe oturan mahallelerin de bulunduğu daha önce belirtilmişti. Konya'da bulunan mahallelerin yaklaşık 1/3'ünde Müslüman ve gayrimüslim ahali bir arada yaşamaktadır. Müslüman ahali ile gayrimüslim tebaa arasında çeşitli sebeplerle ilişkiler kurulduğu görülmektedir. Mesela mülk alım satımı⁴⁸⁷, aynı mahallede oturuyor olmanın getirdiği ve mahkemelerde dava çözümlenmesinde etkili olan şahitlik bu tür ilişkilerdendir. Bunun dışında farklı dinlere mensup bireyler arasında gerçekleşen evlilikleri de dile getirmek gerekir. Maide Suresi 5. ayette hak dinine inanan kadınlarla evlenmenin de mihirleri verilerek serbest kılındığı görülmektedir. Ayet şöyledir:

⁴⁸⁴ Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 170.

⁴⁸⁵ Akdağ, *a.g.e.*, s. 408.

⁴⁸⁶ Şetişem bint Sefer nam nasraniye, Esenlü Mahallesinden Fatıma bint Mustafa'yı Sungur hamamında yumrukla darp etmiştir (4 Mart 1671). *15 Numaralı KŞS*, 79/3. Sakine Hatun zimmî hamamında yaralandığı iddiasıyla mahkemeye başvurmuştur. *7 Numaralı KŞS*, 21/3. Ayrıca bakınız: *23 Numaralı KŞS*, 111/3.

⁴⁸⁷ *15 Numaralı KŞS*, 22/4.

“Bugün size temiz şeyler helâl kılındı. Kendilerine kitab verilenlerin yiyeceği de size helâldir, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Gerek mü'min kadınlardan hür ve iffetli olanlar, gerekse sizden önce kendilerine kitab verilenlerden hür ve iffetli olan kadınlar, zinâdan kaçınan ve gizli dost edinmeyen, iffetli kimseler olmak üzere, kendilerine mehirlerini verdiğiniz takdirde size (helâl kılındı)...”⁴⁸⁸

Hristiyan ahali arasında din değiştiren ve İslamiyeti tercih eden kişilere de rastlanmaktadır. Bunların ne sebeple din değiştirdikleri anlaşılmasa da Müslüman mahalle sakinleri tarafından İslamiyeti kabule çağrıldıklarını söylemek mümkündür.⁴⁸⁹

Ahlaka aykırı fiillerde bulunan kişilerin toplum nezdinde çeşitli yollarla cezalandırıldıkları görülmektedir. Bunlardan biri evlerinin kapısına katran sürülmesidir. Konya Subaşısı Ahmed Ağa, Akıncı Mahallesinden Nargülü bint Eyfiye isimli nasraniyenin evine katran sürüldüğünü duymuş, nasraniyenin mahkemeye çağrılarak hâlinin ahaliden sorulmasını istemiştir. Mahalle ahalisi ve İmam Ömer Ağa, Nargülü'nün kendi hâlinde biri olduğunu ihbar etmişlerdir.⁴⁹⁰

Sonuç olarak; bir arada yaşayan gayrimüslim ve Müslüman ahalinin gerek bu sebeple gerek bazı hadiseler dolayısıyla ilişki kurmaları çok tabidir. Gayrimüslim kadınların sadece Müslümanlarla aralarında cereyan eden hadiseler nedeniyle değil, kendi aralarında gerçekleşen olaylar dolayısıyla da mahkemeye başvurmaları ve hukuk arayışlarında şer'î mahkemelerin kendilerine sağladığı imkândan faydalanmaları bu hususta duydukları güveni göstermektedir.

⁴⁸⁸ Kur'an-ı Kerim, Maide Suresi, 5. Ayet.

⁴⁸⁹ 6 Numaralı KŞS, 39/3; 6 Numaralı KŞS, 61/2; 7 Numaralı KŞS, 36/1; 7 Numaralı KŞS, 48/1; 9 Numaralı KŞS, 173/1; 19 Numaralı KŞS, 135/4.

⁴⁹⁰ 20 Numaralı KŞS, 164/3.

8. Köle ve Cariyeler

Hürriyetini kaybetmiş, başkalarının tasarrufu altında bulunan ve para ile alınıp satılabilen insanlara köle adı verilir. İslamiyet, eski bir gelenek olan köleliğin devamına müsaade etmekle birlikte, sınırlarını daraltmıştır. Savaş sırasında esir edilen bu insanlar, gayrimüslimlerin eline düşen Müslümanlar ile mübadele edilmek, fidye mukabilinde bırakılmak suretiyle hürriyetlerine kavuşabiliyorlardı. İslamiyet⁴⁹¹ ve Hz. Muhammed köle azadını teşvik ve tavsiye etmiştir. Köleler, halayık, esir, gulam, memluk, kul, kadın olanları için cariyeye, odalık gibi çeşitli isimlerle adlandırılmaktadırlar. Sicillerde köle kadınlar için cariyeye ve cariyeye-i memluke tabirleri kullanılmaktadır.

Savaş ya da ticaret yoluyla elde edilen ve çeşitli milletlere ait olabilen köleler, Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatında önemli bir yer edinmekteydi. Bunlar ev işlerinde yardımcı olmalarının yanında çocukların bakım ve eğitiminde de önemli bir işlev görürlerdi. Ayrıca tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde de işgücü olarak fayda sağlardı. Bunun dışında imalathanelerde de çalıştırılırlardı. Osmanlı Devleti'nin de savaşlar yoluyla elde ettiği esirleri köle olarak kullandığını, bunlardan bir ordu vücuda getirdiğini ifade ederek devşirme usulünün yerleşmeye başladığını belirtmek mümkündür. Asker olarak yetiştirilmek üzere seçilenler dışındakiler ise köle olarak pazarlara çıkıyor, köle ticaretinin temel unsuru olarak birer ticarî emtia vazifesi görüyorlardı.

Osmanlı Devleti'nde daha çok savaşlar yoluyla köle ya da cariyeye elde edilmektedir. Bunun dışında ticaret sonucu da köle ve cariyeler Osmanlı topraklarına getirilmektedir. Osmanlı Devleti'nin klasik çağında canlılık gösteren köle ticaretiyle

⁴⁹¹ Bu husustaki ayetlerden bazıları şunlardır: *Kur'an-ı Kerim*, Bakara Suresi, 177. Ayet; *Kur'an-ı Kerim*, Nisa Suresi, 92. Ayet; *Kur'an-ı Kerim*, Maide Suresi, 89. Ayet; *Kur'an-ı Kerim*, Mücadele Suresi, 3. Ayet; *Kur'an-ı Kerim*, Mücadele Suresi, 4. Ayet; *Kur'an-ı Kerim*, Nur Suresi, 33. Ayet; *Kur'an-ı Kerim*, Beled Suresi, 11. Ayet; *Kur'an-ı Kerim*, Tevbe Suresi, 60. Ayet.

ilgili olarak, Konya’da köle pazarının varlığına dair bilgilere rastlanmadığını belirtmek gerekir.⁴⁹²

Maddî imkânları elverdiği ölçüde herkes köle sahibi olabilmektedir. Çeşitli yollarla alınan kölelerin yeniden satılmaları genelde efendiler ya da onların vekilleri yoluyla yapılmaktaydı. Tüccarlar tarafından yapılan satışlara rastlanmamaktadır ya da bu durum kayıtlara geçmemektedir. Satışı yapılan kişinin mutlak surette köle olması gerekmektedir. Hür olması ya da hürriyetinin şarta bağlanmış olması köle olarak satışına engel teşkil etmektedir. Zaten şayet köle değilse ya da azat edilmişse ispatlama yoluna gidilmektedir. Köle satışları veresiye olarak yapılabiliyor, satışı yapılan kölenin milliyeti ve görsel özellikleri kayıt altına alınıyordu. Satışlara güvence olarak aynî mallar verilebiliyordu. Yani gayrimenkul veya bazı mallar rehin olarak gösterilerek bir nevi senet yapılıyordu, bunun yanında kefil göstermek de söz konusuydu. Takas usulüyle gerçekleşen satışlar da mevzu bahistir.⁴⁹³

Rus, Zenci, Gürcü, Acem, Hırvat asıllı olabilen bu köleler sayıca, çoğunluğu erkek olan ancak kadın köleler (cariyeler) de barındıran yüksek miktarlara ulaşmaktaydı. Köle ve cariyelerin daha ziyade bu ırkî özellikleri göstermeleri savaş yoluyla ele geçirildiklerini akla getirmektedir. İzzet Sak çalışmasında bu milliyet ve sayıları sayısal olarak ortaya koymuş, KŞS’nde geçen 1528 adet kölenin %68’inin erkek olduğunu ve bu kölelerden milliyeti tespit edilenlerin çoğunluğunun Rus olarak birinci sırada yer aldığını ve daha sonra sırasıyla Zenci ve Acemlerin

⁴⁹² Sak, *a.g.t.*, s. 15. Köle ticareti ile ilgili olarak Sak şu bilgiyi verir: “Şehirde canlı bir köle ticaretinin olduğunu, kölelerin alınıp-satıldığını Konya Şer’iye Sicillerinden çıkardığımız belgelerden kolayca anlamak mümkündür. 970/1562-1110/1698 tarihleri arasında on adet şer’iye sicilinden çıkarılan 226 belgenin % 16’sı köle alışveriş davalarıdır. Tabii ki, kadı kayıtlarına geçmeyen satışlar da olduğu tahmin edilebilir. Bu da şehirde canlı bir köle ticaretinin bulunduğunu göstermesi bakımından önemlidir.” *a.g.t.*, s. 16.

⁴⁹³ *a.g.t.*, s. 21-22.

bulduğunu ifade etmiştir.⁴⁹⁴ Bu çalışma sırasında da çoğunluklu olarak Rus ve Çerkes asıllı köle ve cariyelere rastlandığını belirtmek gerekmektedir.

Kölelere ait belgelerde söz konusu kölenin adının yanı sıra milliyeti, bazen dini ve özellikle de dış görünüşüne dair bilgiler kaydedilmiştir. Boyu, ten ve göz rengi, saç ve kaş yapısı vs. bunlardan bazılarıdır. Yaşlarına ise bazı ifadelerden elde edilen çıkarımlarla ulaşılmaktadır. Mesela saç ve sakalının rengi bu konuda ipucu vermektedir. Köleler arasında küçük yaşta olanların satışına da ratlamak mümkündür. Bu durumda bazen yaşları belirtilmektedir. Bazen de küçük olduğuna delalet eden bazı ifadeler kullanılmaktadır. Çok küçük olanlar anneleri ile birlikte satılmaktadır. Ancak biraz daha büyük olanlar annelerinden ayrı olarak satılmıştır. Köle alım ve satımında yalnız erkekler değil maddî imkânları elverdiği ölçüde kadınlar da söz sahibidir. Örneğin Ferhuniye Mahallesinden Ümmü bint Mehmed çeşitli eşyalarını satmak suretiyle yüz elli kuruşa Gülistan isimli bir cariye satın almıştır.⁴⁹⁵

Köleler borçları karşılığında efendileri tarafından alacaklıya teslim edilebilmektedir. Bir kayıtta iki cariyenin aynı anda satıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Hasan Ağa ibn Abdülmennan, zevcesi Rukiye Hatun'a Eflak asıllı, Mira ve Şerife isimli iki cariyeyi otuz bin akçeye bey' ederek borcu olan otuz bin akçe yerine saymıştır.⁴⁹⁶

Alınan köle ya da cariyenin ayıplı veya kusurlu olması alımdan sonra anlaşılabilir ise alıcı parasını talep edebilir. Ancak öncelikle ayıp ya da kusuru ispat etmek durumundadır. Bu hâller hamilelik, hırsızlık huyu vs. olarak kabul edilir.⁴⁹⁷

⁴⁹⁴ İzzet Sak, “Şer’iye Sicillerine Göre Kölelerin Milliyet ve Eşkali (17. ve 18. Yüzyıllar)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 377-394, 1994, s. 382.

⁴⁹⁵ 16 Numaralı KŞS, 11/2. Ayrıca bakınız: 24 Numaralı KŞS, 84/1; 24 Numaralı KŞS, 92/3.

⁴⁹⁶ 22 Numaralı KŞS, 106/4. Mirastan intikal eden hisse alacağı yerine cariye verilmesi hakkındaki kayıt için bakınız: 35 Numaralı KŞS, 164/2.

⁴⁹⁷ 9 Numaralı KŞS, 67/2.

Bunun dışında satış esnasında ayıp ve kusuru kabul ederek satın alma işlemi yapılmışsa iade edebilir ancak parasını geri alamaz.⁴⁹⁸

Köle ya da cariyenin satılması efendisinin rıza ve iznini gerektirdiğinden bu yolla gerçekleşmeyen bir satış feshedilmektedir. Mesela, el-Hac Ahmed’i dava eden Ali bin Mustafa, zevcesinin, izni olmadan cariyesini sattığını ve kendisinin de cariye el-Hac Ahmed’in yedinde bulunduğunu belirtmiş, bu yüzden de satışın feshini talep etmiştir. El-Hac Ahmed her ne kadar başkasından aldığını söylese de satış feshedilmiştir.⁴⁹⁹

İncelenen dönemde akçenin fiyatında meydana gelen değişikliğin köle fiyatlarını etkilediği görülmektedir. Aslında ilk anda kölelerin fiyatları savaş esnasında çok sayıda ele geçirilmelerinden kaynaklı olarak uygun olup aracı sayısının artmasına bağlı olarak yükselmektedir. XVII. yüzyıldaki fiyat dalgalanmaları köle satışlarına da yansımıştır. Akçe değer kaybetmiş, altın fiyatı artmıştır. Dolayısıyla köle fiyatlarında artış gündeme gelmiştir. Bunun dışında fiyatların düşmesine sebep olan durumlar da vardır. Mesela kaçma eğilimi gösteren bir kölenin fiyatı diğerine göre daha düşüktür. Köle ve cariyelerin yaşı, milliyeti, güzellik ya da gücü, sahip olduğu yetenek ve kabiliyetleri fiyatlarının düşük ya da

⁴⁹⁸ 19 Eylül 1678 tarihli bir kayıt şöyledir: “*Fi’l-asl Medine-i Ankara sükkânından olub hâlen ticaretle mahmiye-i Konyaya gelüb misafir-i sâkin olan Bali bin İbrahim nâm kimesne meclis-i şer’-i hatîr-i lâzümü’t-tevkîrde ba’isü’l-kitâb Musa bin Mehmed mahzarında üzerine dâ’vâ ve takrîr-i kelâm idüb tarih-i kitâbdan bir gün mukaddem mezbûr Musadan Gürcüyü’l-asl Ganiçe nam câriyesini bir re’s bargir ile elli altı guruşa iştirâ idüb kabz-ı müşterâ ve teslîm-i semen itmişidim lakin mezbûre Ganiçenin dizi ile kuşağı arasında onulmaz yarası olub gayb-ı kadîm olduğuna hâlen vâkıf olmam ile sahibine red olunur semeni alıvirmek taleb iderin su’âl olunsun didikde deyucek ba’de’l-istintâk ve’l-inkâr mezbûr Musadan takrîr-i meşrûhunu mübeyyine beyyine taleb olundukda udul-i Müslimînden Seyyid İlyas Çelebi ibn Bayram ve Seyyid Mahmud Çelebi ibn Seyyid Ahmed nâm kimesneler li-ecli’ş-şehâde meclis-i şer’a hâzirân olub eseri’l-istişhâd fi’l-vâkî’ mezbûr Bali mezkûre Ganiçeyi merkûm Musadan cümle ayubuyla bizim huzurumuzda iştirâ ve kabul eyledi biz bu husûsa şâhidleriz şehâdet dahi ideriz deyu eda-i şehâdet-i şer’iye eylediklerinde ba’de’t-ta’dîl ve’t-tezkiye şehâdetleri makbûle olmağın mu’ârazadan mezbûr Bali men’ birle mâ-vaka’a bi’t-taleb ketb olundu.” 24 Numaralı KŞS, 244/3.*

⁴⁹⁹ 6 Numaralı KŞS, 104/1.

yüksek olmasında etkilidir. Cinsiyet farkı da fiyatların değişiklik göstermesinde etkindir. Köle ya da cariyenin ayıplı olması fiyatını düşürmektedir.

Ayaşlı makalesinde, Hobhouse'dan alıntıyla kadınların, Avrupalı kadınlar gibi çok eşliliğe karşı olmadıklarını söylerken aynı zamanda kadın kölelerin Avrupa'daki kadar yaygın olmadığından bahseder, bu kadın hizmetçiler ve kölelerin erkeğe değil hanıma ait olduğunu kadınların kumalarıyla değil ayrı dairelerde oturduklarını ve kendi evlerinin düzeniyle ilgilendiklerini yazar.⁵⁰⁰ Ömer Şen, bu konuda askerî zümrenin ve üst düzey makamların aslında erkek kölelerden ziyade cariyelere sahip olduğu ve bunlar içerisinde de kölelere sahip kadınların yok denecek kadar az olduğu tespitinde bulunmuştur.⁵⁰¹ Köle ve cariyeler yalnız zengin veya yönetici kesimin sahip olabileceği hizmetliler olmayıp orta halli insanlar arasında da köle ve cariyeye sahibi kişiler bulunmaktaydı. Ancak yine de özellikle askerî sınıf olmak üzere daha çok varlıklı kişilerin sahipliğinden söz edilebilir. Üstelik birden fazla köle ve cariyeye de sahip olunabiliyordu. Cariyelerden bazıları yer aldıkları aile içinden biriyle evlenebildikleri gibi erkek olan köleler de azat olunduktan sonra bu aileye mensup bir kadınla evlenebiliyordu. Yönetici 1/3'i kadarı, hane üyesi olarak gördükleri azatlı olan ya da olmayan köle ve cariyeleri vakıf yoluyla miraslarına ortak kılmıştır.⁵⁰² Peki köle ve cariyelere yalnız Müslümanlar mı sahip olmaktadır? Sicillerden elde edilen veriler ışığında gayrimüslimlerin de köle ve cariyeleri olduğu sonucuna varılmaktadır. Köle ya da cariyeye sahibi olanlar genellikle ileri gelenlerdi ve bazı köle sahipleri de Hristiyan ahalidendi.⁵⁰³ İslamiyete mensub olan köle ve cariyelerin kimi zaman Müslüman efendileri tarafından azat edildikleri görülmektedir.⁵⁰⁴ Ancak burada belirtilmesi gereken husus gayrimüslimlerin Müslüman köle ya da cariyeye sahibi olamamasıdır. Gayrimüslim ismi dışında

⁵⁰⁰ Hobhouse'dan nakleden: Ayaşlı, *a.g.m.*, s. 250.

⁵⁰¹ Ömer Şen, *Osmanlı'da Köle Olmak: Esaretten Özgürlüğe Geçiş Süreci*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007, s. 18.

⁵⁰² Şen, *a.g.e.*, s. 19.

⁵⁰³ Bakınız: 7 Numaralı KŞS, 12/2; 7 Numaralı KŞS, 101/3; 8 Numaralı KŞS, 145/1; 9 Numaralı KŞS, 123/2.

⁵⁰⁴ Ahi Baba el-Hac Süleyman bin Abdi kölesi ve cariyesi ile birlikte kızlarını bu sebeple azat etmiştir. 26 Numaralı KŞS, 16/4.

isimlerle adlandırılan köle ve cariyelerin varlığı bu durumun aksini gösterir nitelikte görünmektedir. Ancak yine de isimlerden hareketle böyle bir kanıya varmak doğru değildir. Nitekim Gayrimüslim Kadınlar başlığı altında da belirttiğimiz üzere isimlendirmelerde kültürel bir alış-veriş söz konusudur. Cariyeler daha çok, Anber, Mercan, Gülistan, Şahbaz, Fatıma isimleriyle adlandırılmaktadır.

Köleler, hukukî meselelerde ve mülkiyette eşya gibi değerlendirilir ve dolayısıyla alınıp satılır, miras ve vasiyete konu olur, hibe edilir. Efendisi ölen köle, mirasçılar arasında pay edilmektedir.⁵⁰⁵ Köle ve cariyeler bazı ihtiyaçları karşılamak üzere de satılmaktadır. Bu vasiyet yoluyla da gerçekleşmektedir. Çifte Merdivan Mahallesinden Kerime bint Hüdavirdi Çavuş'un vasiyeti üzerine vefatından sona teçhiz, tekfin ve borçları için Kasım isimli kölesi satılmıştır.⁵⁰⁶

Yukarıda saydığımız durumlar dışında köle ve cariyeler mihir olarak da verilebilmektedir. Bu konuda pek çok örnek verilebilir. Mihre daha çok cariyeler konu olmaktadır. Şükran Mahallesinden Mehmed ibn el-Merhum Hıdır zevcesi Emine Hatun'a elli bin akçe ile birlikte bir cariyeyi mihir olarak vermiştir.⁵⁰⁷ Mesela bir davada Sultan Hatun, mihr-i müecceli olan Gülistan isimli cariyeyi kendi izni olmadığı hâlde satan kocasını şikâyet etmektedir.⁵⁰⁸

Hibe edilen köle ve cariyeler için güzel bir örnek özetle şu şekildedir: Konya'nın Nehr-i Kafir Mahallesinden el-Hac Arif Ağa, kızı Hatice'ye altı adet tüylü maya deve, on beş tane kısırak, bir sim kemer raht, yirmi sahan, on üç kilim ve iki yüz tane koyun ile Şahin isimli bir kölesini hibe etmiştir.⁵⁰⁹ Bir kayıt da eşler arasında gerçekleşen hibe ile alakalıdır. Ferhuniye Mahallesinden Kadı Musa Efendi

⁵⁰⁵ 28 Numaralı KŞS, 22/2. Burada köle İvaz bin Abdullah, efendisi Sefer Beşe ibn Kasım'ın gazaya giderken kendisini azat ettiğini ancak vârisler tarafından istihdam ve sağır muhalledât ile taksim edilmek istendiğini söyleyerek azatlığını ispata çalışmaktadır. Sonuçta da itkına hüküm verilmiştir.

⁵⁰⁶ 9 Numaralı KŞS, 155/1.

⁵⁰⁷ 12 Numaralı KŞS, 139/1. Ayrıca bakınız: 39 Numaralı KŞS, 183/2.

⁵⁰⁸ 19 Numaralı KŞS, 144/2.

⁵⁰⁹ 26 Numaralı KŞS, 139/1.

zevcesi Fatıma bint el-Hac Şaban'a cariyeleri Kahraman ve Mülayim'i hibe etmiştir.⁵¹⁰

Yabancı gezginler Osmanlı toplumunda kölelerin iyi muamele gördüklerini ve azat etmenin özendirildiğini ifade ederler. Azat olunmak efendinin ölümü şartına bağlandığı gibi bazı özel durumlar da söz konusudur. Köle ve cariyeler sahipleri tarafından serbest bırakıldıkları hâlde ailenin diğer üyeleri tarafından karşı çıkılması durumunda dava yoluyla haklarını savunabilmişler ve özgürlüklerini elde edebilmişlerdir.⁵¹¹ Söz konusu köle ve cariyelerin hürriyetlerine dair Erten'in sicillerden çıkardığı tespit özellikle yaşlı olan efendilerin İslam'ın etkisiyle bu kararı aldıklarıdır.⁵¹² Sak, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Konya'da kölelik müessesesini incelediği çalışmasında, Konya'da kölelerin genellikle sahipleri tarafından herhangi bir karşılık beklenmeden hür bırakıldıkları (azat edildikleri) tespitinde bulunmuştur.⁵¹³ Kölenin azat edilmesi ile ilgili kadı onayı zorunlu değildi, yani bunun için mahkemeye başvurmak gerekmiyordu. Ancak azat edilen köleler hür olmadığı iddiasıyla karşılaşılabiliyordu. Bunun önüne geçmek amacıyla mahkemeye gidilerek durum bildirilmiş, kölelerin azat olduklarına dair kadı onayının bulunduğu bir belge alınmıştır (itkname).

Birden fazla kişiye ait olan köleler ortaklaşa ya da vekâlet yoluyla azat edilmektedir. Türbe-i Celaliye Mahallesinden Tahir Çelebi, Hidayetullah Çelebi, Abdurrahman Çelebi evlad-ı Derviş isimli karındaşlar ve kızkardeşleri Kerime Hatun vekâleten (Kocası tarafından vekâlet edilmiştir.) babalarından intikal eden orta boylu Fatıma nam Arab cariyeyi Allah rızası için azat etmişlerdir.⁵¹⁴ Cariyeler de genellikle çocukları ile azat edilmektedir. Bu konudaki bir kayıta Topraklık Mahallesinden Nisa Hatun bint Arslan, Mehmed Halife ibn el-Hac Osman vekâletiyle orta boylu,

⁵¹⁰ 16 Numaralı KŞS, 63/1. Benzer bir hibe kaydı için bakınız: 22 Numaralı KŞS, 107/2.

⁵¹¹ Erten, *a.g.e.*, s. 105.

⁵¹² Bu sonuca köle ve cariyelerin mahkemede sarf ettiği Allah'ın rızası için azat edildiklerine dair ifadeleri götürmüştür. *aynı yer.*

⁵¹³ Sak, *a.g.t.*, s. 25.

⁵¹⁴ 16 Numaralı KŞS, 113/3. Ayrıca bakınız: 19 Numaralı KŞS, 88/3; 22 Numaralı KŞS, 158/3; 22 Numaralı KŞS, 176/2.

sarı ela gözlü sarışın Rusiyyetü'l-asl Şahbaz bint Abdullah'ı sağır çocukları Şahin ve Havva ile birlikte Allah rızası için azat etmiştir (21 Haziran 1684).⁵¹⁵

Köle ya da cariyelerin karşılıksız olarak azat edilmeleri sicillerde rastlanan önemli kayıtlardır. Efendinin kendi rızası ile, gönüllü ve karşılıksız olarak azat etmesine “ıtk” veya gönüllü azat adı verilmektedir.⁵¹⁶ Köle ve cariyeler azat edilirken efendileri tarafından bazı eşyalar da kendilerine hibe edilmektedir.⁵¹⁷ Hibeye yalnız mal ve eşyalar konu olmamaktadır. Bazen köle veya cariyeler de azat edilenlere hibe edilmektedir.⁵¹⁸

Köleler yalnız karşılıksız olarak azat edilmiyordu muhakkak. Mukatebe adı verilen, kölenin hür olmak için belirli bir bedel ödemesi esasına dayanan bir usulle azat edilmesi mümkündü. Söz konusu bedel maddî bir karşılık olabileceği gibi, kölenin belirlenen bir süre içerisinde efendisine hizmet etmek suretiyle mukatebe

⁵¹⁵ 28 Numaralı KŞS, 101/1. Azat edilen cariyeler için bakınız: 2 Numaralı KŞS, 126/1; 14 Numaralı KŞS, 35/3; 22 Numaralı KŞS, 121/2; 22 Numaralı KŞS, 121/3; 22 Numaralı KŞS, 4; 22 Numaralı KŞS, 121/5; 30 Numaralı KŞS, 65/3. Azat eden kadınlar için bakınız: 30 Numaralı KŞS, 131/5; 19 Numaralı KŞS, 86/1; 14 Numaralı KŞS, 35/3.

⁵¹⁶ Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 264.

⁵¹⁷ Bu hususta bir kayıt şöyledir: “Mahmiye-i Konyada Debbağhane Mahallesi sâkinelerinden Aişe bint Kurd Mehmed Hâtun tarafından zikr-i ati-i husûsları ikrâra vekil olub mezbûrenin zatını ma'rifet-i şer'îye ile arifan olan zevci el-Hac Mehmed bin Nasrullah ve Hasan Çelebi ibn Yunus şehâdetleriyle şer'an vekâleti sâbite olan es-Seyyid Lütfullah Halife ibn Süleyman meclis-i şer'-i hatîr-i lâzîmü't-tevkîrde müvekkile-i mezbûreye rukiyyetini mu'terife olan orta boylu esmer çatık kaşlı kara gözlü Çerkesü'l-asl ba'isetü'l-kitâb Belkıs bint Abdullah mahzarında bi'l-vekâle ikrâr ve takrîr-i kelâm idüb müvekkilem mezbûre Aişe ikrâr idüb ben vefat idinceye dek câriye-i memlûkem olan mezkûre Belkıs bana hizmet idüb ben vefat eylediğimde mezbûre Belkıs âzâd olsun didi ve bundan maâdâ sülk-i mülkünde ve tahte yedinde olan emlâkından bir çift altın küpe ve beş miskal incü ve bir yemeni döşek ve iki beledî yasdık ve dört vukıyye bir leğen ve bir tabe ve bir re's inek ve karye-i Çiflikde vâkî' bir taraftan Ahmed Beşe mülkü ve bir taraftan diğeri Ahmed mülkü ve bir taraftan mahalle kadısının mescidi vakfı ve bir taraftan tarîk-i 'âm ile mahdûd bir kıt'a bağını mezkûre Belkıs hibe ve temlik ve her birini teslîm idüb oldahi meclis-i hibede tesellüm ve kabz idüb mezkûre Aişeye vechi muharrer üzere hizmetini kabul ve iltizâm itmeğın mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu (20 Zilhicce 1095/28 Kasım 1684).” 28 Numaralı KŞS, 239/3. Ayrıca bakınız: 28 Numaralı KŞS, 234/1.

⁵¹⁸ 30 Numaralı KŞS, 170/3.

bedelini ödemesi şeklinde de oluyordu. Bu süre içerisinde efendi, mukatebeden vazgeçemeyeceği gibi köleyi hizmete zorlayamazdı. Ancak köle söz verdiği hâlde yükümlülüklerini yerine getirmiyorsa kadı devreye girer ve onu, borcunu ya da daha doğru bir ifadeyle azatlık bedelini ödemeye zorlardı. Bu anlamda söz konusu usul kölelerin azat edilmesi hususunda önemli bir konudur. Zaten İslam dini de bu konuda ayetlerle teşvikte bulunmuştur.⁵¹⁹

Söz konusu usulle hürriyetine kavuşacak köle gerekli hizmet ya da bedeli karşılamazsa hür olmasına izin verilmez yani mukatebe geçerliliğini yitirerek kişi, köle kalmaya devam ederdi. Bu yolla hür olan kölelere efendileri tarafından bazı malların hibe edildiği de olmaktadır. Karşılaşacakları herhangi bir sıkıntının önüne geçmek maksadıyla efendiler mallarından bir kısmını azat ettikleri köleye hibe etmeyi uygun bulmuşlardır.⁵²⁰

Köleyi kendisi veya evlatlarının yerine savaşa göndermek üzere kitabete kesenlere dair kayıtlar mevcuttur. Saliha bint Abdullah isimli hatun müteveffa kocası Beğşehirli Alayı Beği Ali Ağa'nın muhaleffâtından isabet eden kölesi Şahin bin Abdullah'ın, vekili Abdülkerim Çelebi vekâletiyle, oğulları Mehmed Ağa ve Mustafa Ağa yerine sefere giderek üç sene boyunca cebelü olmasını bu süre sonunda azat edileceğini, bu durumu da Şahin'in kabul ettiğini mahkemeye bildirmiştir.⁵²¹

Kölelerin hür olmaları sahibinin ölümü şartına da bağlanmıştır. Bu durumda efendi ölürse köle hürriyetine kavuşmuş olur. Ancak efendi ölene kadar, köle hizmet etmeye devam eder, efendi cariyesi ile cinsî münasebette bulunmaya muktedirdir.⁵²² Tedbir denilen bu usul, iki şekilde gerçekleşir ki bunlardan ilki tedbir-i mutlak olup efendinin ölümünün şart koşulması durumudur. İkincisi ise tedbir-i mukayyed adı verilen ve efendinin ölümünden önce gerçekleşecek bir duruma bağlanan azat edilme

⁵¹⁹ "... Sâhib olduğunuz kölelerinizden (ve câriyelerinizden) mükâtebe (hür kalmak için yazılı sözleşme) yapmak isteyenlerle, eğer kendilerinde bir hayır bilmiş iseniz onlarla artık mükâtebe yapın! Allah'ın size verdiği maldan, (siz de) onlara verin!.." Kur'an-ı Kerim, Nur Suresi, 33. Ayet.

⁵²⁰ 7 Numaralı KŞS, 38/2.

⁵²¹ 28 Numaralı KŞS, 20/1.

⁵²² Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 266.

şeklidir. Bu durumda köle efendisi ölene kadar ona hizmet eder ancak efendisinin ölümüyle azat olur.⁵²³

Bunun dışında, cariyeler yani kadın köleler için ümmü veled olma durumuyla azatlık söz konusu olabiliyordu. Bu durumda efendi kadını karşılıksız olarak azat edebilir, mukatebe yoluyla hürriyetini verebilir, ancak onun rızası olmadan başkasına satamaz ve devredemez.⁵²⁴ Ümmü veled olan cariye bu sayede efendi kocasından miras alma hakkı dışında nikâhlı bir kadının sahip olduğu haklara kavuşur.⁵²⁵ Kayıtlarda ümmü veled olduğu iddiasıyla mahkemeye başvuran cariyelere rastlanmaktadır.⁵²⁶

Azat edilen köle ile efendisi arasındaki bağ değişikliğe uğramıştır, ancak tamamen ortadan kalkmamıştır. Çünkü hukukî olarak efendi azat ettiği kölesinin mirasçısı konumundadır. Bu nedenle şayet kölenin malı varsa ölümüyle efendisine ya da efendisi ölmüşse onun mirasçılarına intikal eder ki köleler eş ve çocuklarının mağduriyetini önlemek amacıyla vasiyet bırakarak ya da bağış yaparak mallarına vâris tayin etmişlerdir. Efendinin mirasçısının olmaması durumunda ise kölenin terekesi beytü'l-mala geçirilir. Kimi durumlarda köleler azat edildiği hâlde efendisinin mirasçısı olan eş, kardeş ve çocukları tarafından yeniden köle olarak istihdam edilmeye çalışılmıştır. Efendisi Emine Hatun tarafından on yıl evvel azat edilen Nazenin adlı cariye, Emine Hatun'un mirasçıları tarafından yeniden cariye olarak istihdam edilmek istenmiş ancak azatlı olduğunu ispat etmiştir.⁵²⁷

Köle ve cariyeler konusunda önemli bir husus da kaçma hadiseleridir. Cariye-i abıka ya da kenizek isimleriyle adlandırılan kaçaklar yakalandıkları zaman sahibine teslim edilir ya da yakalayan kişinin yanında sahibi alıncaya kadar

⁵²³ 2 Numaralı KŞS, 133/4; 16 Numaralı KŞS, 89/4; 28 Numaralı KŞS, 239/3.

⁵²⁴ Sak, *a.g.t.*, s. 45.

⁵²⁵ Hamidullah, *a.g.e.*, s. 231-232. Bu konudaki bir kayıt için bakınız: 30 Numaralı KŞS, 65/3.

⁵²⁶ 19 Numaralı KŞS, 62/1.

⁵²⁷ 7 Numaralı KŞS, 107/2. Ayrıca bakınız: 7 Numaralı KŞS, 61/3; 7 Numaralı KŞS, 127/1; 8 Numaralı KŞS, 128/2; 9 Numaralı KŞS, 70/2; 9 Numaralı KŞS, 123/2; 19 Numaralı KŞS, 34/1; 26 Numaralı KŞS, 40/2; 21 Numaralı KŞS, 147/2.

bekletilirdi. Üçüncü bir durum da bunların kadıya teslim edilmesidir. Osmanlı Devleti'nde yakalayan ya kadıya getirmek ya da belirlenmiş bazı görevlilere teslim etmek durumundadır. Kadıya bildirmek, sonrasında nafaka bağlatmak icap ederdi.⁵²⁸ Sahibi ortaya çıkanların bu süre içerisinde ödenen nafakaları sahibinden tahsil edilirdi. Ancak durumu kadıya bildirmeyen ve kaçağın nafakasını karşılayanlar, sahibinden nafaka için harcadığı parayı almak için onu zorlama hakkına sahip değildir.

Köle ya da cariyenin nafakasını temin yükümlülüğü efendiye aittir. Başka bir yere gidecek dahi olsa bu meseleyi birine emanet etmek, vekil tayin etmek durumundadır. Edirne'de mütemekkin olan bir kimse hacca giderken cariyesini Konya'da emanet bırakmış, ancak altı ay sonra döndüğünde cariyesinin öldüğü haberini almıştır. Giderken bıraktığı eşyaları teslim alarak cariyesi için bu süre zarfında harcanan toplam bin sekiz yüz akçe yerine beş esedi kuruş vererek davayı sonlandırmıştır.⁵²⁹

Köle ya da cariyelerin efendisi tarafından darp edildiği iddiasıyla mahkemeye başvurduğuna dair kayıtlar mevcuttur. Bunlardan birinde Şekerfüruş Mahallesinden Fatıma bint Şaban isimli kadın mahkemede kendisinin hür, kocasının ise Ahmed bin Süleyman'ın kölesi olduğunu, Ahmed'in kocasını döverken ricacı olmak üzere gittiğini, Ahmed tarafından ardiç odunu ile darp edildiğini ve bıçakla kovalandığını belirtmiştir.⁵³⁰

Köle ve cariyeler toplum içerisinde efendi ve diğer insanlarla iyi ilişki kurmak durumundaydılar. Ancak bazı kayıtlar kölelerin hem mağdur hem de suçlu olabilen taraf olduğunu göstermektedir. Mesela tecavüz ve zina davalarında adları

⁵²⁸ Değirmenci tarafından yakalanan Çerkes asıllı bir cariyeye efendisinin Mustafa isimli biri olduğunu ve rahatsızlığını bildirmiş, mahkeme tarafından günlük on beş akçe nafaka takdir edilmiştir. *21 Numaralı KŞS*, 60/1.

⁵²⁹ *21 Numaralı KŞS*, 118/2. Ayrıca bakınız: *24 Numaralı KŞS*, 109/1.

⁵³⁰ *25 Numaralı KŞS*, 198/1. Ayrıca bakınız: *19 Numaralı KŞS*, 27/2.

geçmektedir.⁵³¹ Zina isnadında bulunduğu hâlde ispatlayamayanlar davadan men' edilmektedir.⁵³²

İslam hukukunda hür bir erkeğin köle ya da hür bir kadınla evlilik yoluyla birleşmesine müsaade verilmiştir.⁵³³ Bu durumda köle olan kadın da tıpkı hür kadın gibi mihir hakkına sahip olmaktadır. Ancak burada cariyeye verilecek mihir, miktar bakımından hür kadınınkinden daha aşağıdadır. Bu konuda oran değişiklik gösterir. Kimi zaman yarısı, kimi zaman dörtte biri kadar bir fark vardır. Aynı kişinin köle ve cariyesi olanlar arasında nikâh kıyılabilir. Başka birinin mülkü olan cariyeyle de evlenmek mümkündür. Kendi efendisinin cariyesi olan bir hanımla nikâhlanan köle mihir ödememektedir. Kocanın mirasçısı olan kadının mihir ve mirası ise efendisine aittir. Bunun dışında hür bir kadın yahut erkek kendi kölesi ile evlenemez.⁵³⁴

Osmanlı toplumunda da kölelerin evlilik yapması söz konusu olup bunun bazı hal ve şartları vardır. Köleler evlenebilmek için efendilerinin iznine ihtiyaç duyarken boşanma kararı için buna gerek yoktur ve köle olan hür olanlar gibi üç talak hakkına değil iki talak hakkına sahiptir.⁵³⁵ Hanefilere göre erkek köleler aynı anda iki kadınla

⁵³¹ Yusuf adındaki köle Sarı Yakup Mahallesinden Alaaddin bin İbrahim tarafından kızına tecavüz etmekle suçlanmıştır. 7 Numaralı KŞS, 131/1.

⁵³² Zeynep isimli cariye zina ederek hamile kaldığı gerekçesiyle efendisi İbn Tuti Mahallesinden el-Hac Şaban bin Sinan tarafından mahkemeye bildirilmiş ve konunun araştırılması talep edilmiştir. 7 Numaralı KŞS, 118/5.

⁵³³ "İçinizden bekâr olanları, kölelerinizden ve câriyelerinizden iyileri (nikâha müsâid olanları) evlendirin..." Kur'an-ı Kerim, Nur Suresi, 32. Ayet.

⁵³⁴ Cın, Evlenme, s. 56. Konuyla ilgili bir ayet şu şekildedir: "İçinizden bir kimse, hür olan mü'min kadınları nikâhlamaya güç yetiremiyorsa, s*hib olduğunuz genç mü'min câriyelerinizden (biri ile onu nikâhlayın)! Allah îmânınızı en iyi bilendir. Hep birbirinizdensiniz. Öyle ise, zinâdan kaçınan ve gizli dost da edinmeyen iffetli kadınlar olmaları hâlinde, onları sâhiblerinin izniyle nikâhlayın ve mehirlerinizi kendilerine güzellekle verin! Fakat evlendikten sonra buna rağmen zinâ ederlerse, artık onlara hür kadınlara verilen cezânın yarısı (kadar bir cezâ) vardır. Bu (câriye ile evlenme izni), içinizden günâha girmek korkusu olanlar içindir. Fakat sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır. Allah, Gafûr (çok bağışlayan)dır, Rahîm (çok merhamet eden)dir." Kur'an-ı Kerim, Nisa Suresi, 25. Ayet.

⁵³⁵ Sak, Aköz, a.g.m., s. 125.

evlenebilirler.⁵³⁶ Bir kayıttta evli olduğu ve köle olan kocası hakkında mahkemeye başvuran kadın, kocasının efendisinden izin almadığını işittiğini bu yüzden sual olunarak evliliğini bitirmek istediğini belirtmiş ancak, gerek kocası gerekse şahitler efendiden izin alındığını söyleyerek kadının davadan men'ini sağlamışlardır.⁵³⁷

Hür kadınlar, kendi kölesi olmamak koşuluyla köle erkeklerle evlenebilirlerdi. Bu durumda kölenin Müslüman olması icap eder. Köleyle evlenen hür kadınların mihrini kölenin efendisi öder. Topraklık Mahallesinden olan Saliha bint Kemal adlı kadın kölesi İvaz'ı hür ve aynı mahalleden olan Fatıma bint Ali'yle nikâhlarken kadına bir sim kuşak, bir beledi döşek, bir beledi yastık, bir hamam gömleği vermiştir. Ancak bir müddet sonra aralarında anlaşmazlık çıkmıştır. Fatıma verilenlerin mihir olduğunu iddia ederken, Saliha ise kullanılmak amacıyla verildiğini belirtmiştir.⁵³⁸

Hür erkekler ise cariyeleri ile ilişki kurabilirdi. Efendiler kölelerinin evlenmesinde onlara yardımcı olurdu. Başka birinin cariyesiyle evlenen hür erkekler de rastlanmıştır. Bu durumda efendisinin izni ve ona mihir ödenmesi icap eder. Hür erkek ve cariye evliliğinden doğan çocuklar annenin efendisinin malı olurlar.⁵³⁹

Köle erkeklerle cariyeler arasında da nikâh kıyılabilir.⁵⁴⁰ Erkek köle ve cariye farklı efendilerin kölesi iseler doğan çocuklar annenin efendisine ait olur.⁵⁴¹ Azatlı köle ile cariye, köle ile azatlı cariye arasında da nikâh yapılabilir. Azatlı cariyeler hür erkeklerle de evlenebilir.⁵⁴²

⁵³⁶ Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 261.

⁵³⁷ 28 Numaralı KŞS, 29/1. Ayrıca bakınız: 26 Numaralı KŞS, 145/2.

⁵³⁸ 28 Numaralı KŞS, 113/1. Köle ile evli hür bir kadının darp davası için bakınız: 25 Numaralı KŞS, 198/1.

⁵³⁹ Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 260.

⁵⁴⁰ 2 Numaralı KŞS, 70/1.

⁵⁴¹ Cin, Akyılmaz, *Hukuk Tarihi*, s. 261.

⁵⁴² Bu konudaki bir misal için bakınız: 26 Numaralı KŞS, 98/1.

Ölüm ya da boşanma hâlinde cariyeler iddet beklemek durumundadır. Ancak bu süre hür kadınlarınkinden farklı olup genelde yarısı kadardır. Boşanmalarda talak daha çok yapılmaktadır ve geçimsizlik sebebiyle olmaktadır. Cariyeler için iki talak üzere boşanmak söz konusudur. Kölelerle evli olan hür kadınlar da iki ya da üç talak üzere olmaktadır.⁵⁴³

Köle ve cariyeler yalnız sosyal meselelerde değil adlî vakalarda da yer almalarından dolayı kayıtlara geçmişlerdir.⁵⁴⁴ Köle ya da cariyeler bazen intihar ederek ve bazen de bir kaza sonucu ölmektedir. Konunun tespiti hususunda yapılan araştırma ve kayıtlar sicillerde rastlanan durumlardır. Kölelerin katledilmesi hadiseleri de mevcuttur. Bir öldürme olayı, içerisinde hem hırsızlık suçu barındırması hem de katil ve maktulün sosyal durumları bakımından önem arz etmektedir. Buna göre Hatip Köyünde hırsızlık yapmaya geldiği iddiasıyla bir köle, cariyeye tarafından öldürülmüştür.⁵⁴⁵

Sonuç olarak; köle ve cariyelerin aileye hizmet etmeleri, tarla ve bağ-bahçe işleri görmeleri, dükkan ve hamamlarda çalışmaları, hür kimselerle evlilik bağı kurmaları onların sosyal yaşamda yer edinmiş olduklarını göstermektedir. Ayrıca köle ve cariyelerin cinsiyet bakımından efendileri dikkate alındığında kadınların erkekler gibi köle ve cariyeye sahibi oldukları görülmektedir. Ayrıca kadınların miras, satın alma, mihir gibi yollarla elde ettikleri bu köle ve cariyeler üzerinde tasarruf yetkilerini kullandıkları ve yakınları tarafından bu hususta yapılan müdahaleleri kabul etmedikleri anlaşılmaktadır. Köle ve cariyelerin gönüllü olarak veya mukatebe ve tedbir yoluyla azat edildikleri; satış, hibe gibi yollarla da el değiştirdikleri gözlenmiştir.

⁵⁴³ Bakınız: 26 Numaralı KŞS, 13/2; 26 Numaralı KŞS, 145/2.

⁵⁴⁴ Söz konusu vakalardan hırsızlık hadiseleri için bakınız: 26 Numaralı KŞS, 223/3; Zina suç ve iftirası için bakınız: 39 Numaralı KŞS, 132/1; 39 Numaralı KŞS, 139/1; 39 Numaralı KŞS, 139/2; 7 Numaralı KŞS, 131/1; Fahişelik yapan cariyenin dava kaydı için bakınız: 14 Numaralı KŞS, 88/2; dayak atma davası için bakınız: 14 Numaralı KŞS, 46/3; 26 Numaralı KŞS, 193/1; 26 Numaralı KŞS, 165/2.

⁵⁴⁵ 8 Numaralı KŞS, 72/1. Bir kölenin katledilmesi ve ardından alınan diyet kararı için bakınız: 35 Numaralı KŞS, 231/1; 35 Numaralı KŞS, 235/1.

SONUÇ

Konya'ya ait 1562-1702 yılları arasını ihtiva eden şer'îye sicillerinin temel kaynak olarak kullanıldığı bu çalışmada Konya'daki kadın konusu ele alınmıştır. Osmanlı aile yapısının bir parçası olan Konya'daki aile de Türk-İslam kültür ve medeniyetinden doğmuş bir aile özelliği göstermektedir. Şer'îye sicillerine gayrimüslimlerin davalarının da yansıdığını göz önünde bulundurursak gayrimüslim ailelerin yaşantılarını bu sıfatla vasıflandırmak doğru olmayacaktır.

Aile hayatıyla ilgili olarak ele alınan namzed konusunda nişanın bozulması hâlinde ortaya çıkan hukukî sonuçlar ve anlaşmazlıkların mahkemeye taşındığı görülmüştür. Nikâh kayıtları esnasında, şayet belirlenmişse, mihir miktar ve eşyasının da kaydedildiği ve mihirlerin 100-50000 akçe arasında değişiklik gösterdiği, eşyalar arasında daha ziyade ev eşyalarının mihir olarak belirlendiği tespit edilmiştir.

Boşanma davalarını çoğunlukla muhâla'a ile gerçekleşen boşanmaların oluşturduğunu, talak ile gerçekleşen boşanmaların ise çoğunlukla geri dönüş imkânının sual edildiği davalara konu olduğunu söylemek mümkündür. Muhâla'aların genellikle geçimsizlik sebebine dayandırıldığı tespit edilmiştir. Kadınların boşanma sonrası ya da eşlerinin ölümü neticesinde alacaklı oldukları mihirleri talep etmek üzere mahkemeye başvurdukları görülmüştür. Kadınların vefatları söz konusu ise vârislerinin mihir talebinde buldukları kayıtlara yansımıştır. Mihirlerin hibeye konu oldukları da kayıtlarda karşımıza çıkan durumlardandır. Nafaka hususunda da, kadınların kendileri veya çocukları için nafaka talebinde bulduklarını ve bazen nafakanın kadınların feragat ettikleri hakları arasında bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Çocukların velayet hakkına dair meselelerin de boşanmalar ya da ölüm sebebiyle meydana gelen önemli hususlar olduğu ve küçük yaşta olan çocukların bakımının, şayet yaşıyorsa, annesine verildiği gözlenmiştir.

Miras kayıtlarının kadınların sahip olduğu eşyaya, eş ve çocuk durumuna dair veriler sunduğunu ve sicillerde miras konusundan kaynaklanan meselelerin en çok yer alan kayıtlar olduğunu belirtmek icap eder. Kadınlar, bazı eşyalarını vasiyet

yoluyla vakfettikleri gibi bazılarının da yine vasiyet yoluyla teçhiz, tekfin ve borçları için satılmasını kaydettirmişlerdir.

Kadınların suç ve cezalar bağlamındaki konumu değerlendirilirken davaların sonuç ve hükümlerini gelenek ve şartların da etkilediği görülmüştür. Şer'an cezası had veya kısas olması gereken bir suçun uygulamada bu cezaları almaması, diyet veya bedel şeklinde karşılık görmesi bu durumu gösterir niteliktedir.

Kadınların temsil güçlerini yakınlarının ve en çok da çocuklarının vasisi sıfatıyla sosyal ve ekonomik ilişkilerde kullandıkları görülmüştür. Bunun dışında kadınlar evlenme, boşanma, alım ve satım, alacak ve miras, nafaka ve mihir vs. gibi konularda vekil olabildikleri gibi vekil tayin ederek de bu tür konulara dair davalarda temsil edilmişlerdir. Vekil olarak daha ziyade yakın erkek akrabalarını tayin etmişlerdir. Vekil sıfatıyla daha ziyade kızlarına vekillik eden kadınlara rastlanmıştır.

Mülk alım ve satımına dair davalarda daha ziyade menzil alıp satan kadınların varlığı söz konusudur. Menzil dışında bağ, tarla, bahçe, dükkan vs. gayrimenkuller kadınların alım ve satımını yaptıkları mülkler olarak karşımıza çıkmıştır. Mülk anlaşmazlıkları ve alacak davaları kadınların tasarruf hakkına ve ekonomik meselelerdeki yerine delalet etmesi bakımından önemlidir. Kadınların miras ya da başka yollarla kendilerine intikal eden mülkleri ve satış, evlilik veya boşanma dolayısıyla doğan alacak hakları için mahkemeye başvurdukları görülmüştür. Alacak davalarının, satış dışında, borç ilişkisi ve emaneten verilen mallar dolayısıyla da olduğu tespit edilmiştir.

Kadınlar vakıfların bünyesinde kurucu, yönetici, müteveli olarak yer almışlardır. Onların vakıf müessesesi içinde yer alması onların hem sosyal hem ekonomik olarak toplum içindeki varlıklarını göstermesi bakımından önemlidir. Kadınların arazi, menzil, tarla vs. gibi gayrimenkullerin yanında taşınır bazı mallar da vakfettikleri görülmüştür. Süs eşyası, kitap ve paralar da kadınların vakfettikleri arasındadır.

Kayıtlarda yer alan ve kadınlara ait olan gerek ev eşyasının gerekse giyim kuşam eşyasının hem işlevsel olarak hem de yapıldıkları malzemeler olarak çeşitlilik göstermesi dikkat çekmiştir.

Konya'da yaşayan gayrimüslimlerin Müslüman ahali ile genellikle aynı mahallelerde oturduğu ve doğal olarak her iki millet arasında bazı ilişkiler kurulduğu ve gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının bazı meselelerin hukukî çözümünü şer'î mahkemelerde aradıkları görülmüştür. Bu davalar aile ve miras hukukuna dair meseleler olduğu gibi ceza hukukunu ilgilendiren meseleler hakkında da olmuştur.

Köle ve cariyelerin; alım ve satımı, azat edilmeleri, evlenmeleri, miras hakları, efendileri ya da diğer insanlarla olan ilişkileri, hizmet sektörünün içinde bulunmalarının yanında aile hayatına dair veriler, onların sosyal ve ekonomik yaşamdaki etkinliklerini göstermesi bakımından önemlidir. Kayıtların bu anlamda aydınlatıcı bilgiler sunduğu gözlenmiştir.

XVI. ve XVII. yüzyıl şer'îye sicillerine göre incelediğimiz Konya'daki kadının, şer'î mahkemeleri etkin olarak kullandığı ve haklarını arama gayreti gösterdiği görülmüştür. Bunun yanında kadınların yalnız davacı olarak mahkemede yer almadıkları görülmüştür. Kadınlar mahkemede davacı olmalarının dışında; davalı, şahit ve vekil olarak da bulunmuştur. Kamusal alanda bugünkü anlamda söz sahibi oldukları söylenemese de özellikle alım ve satıma dair davalardan ve vakıf kayıtlarından kadınların sosyo-ekonomik yaşamın içinde aktif olarak bulduklarını söylemek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR

1-ŞER'İYE SİCİLLERİ

TRANSKRİBE EDİLMEMİŞ KONYA ŞER'İYE SİCİLLERİ

1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 34, 35, 36, 38, 39 Numaralı Konya Şer'İye Sicilleri.

TRANSKRİBE EDİLMİŞ KONYA ŞER'İYE SİCİLLERİ

GÜVEN, Mehmet Ali, “33 Numaralı Konya Şer'İye Sicili (Değerlendirme ve Transkripsiyon)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.

SAK, İzzet, *10 Numaralı Konya Şer'İye Sicili (1070-1071/1659-1661) (Transkripsiyon)*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay.: 3, Konya 2003.

---, *11 Numaralı Konya Şer'İye Sicili (1071-1072/1661-1662)Transkripsiyon-Dizin*, Kömen Yay., Konya 2007.

---, *37 Numaralı Konya Şer'İye Sicili (1102-1103/1691-1692) (Transkripsiyon ve Dizin)*, Konya Ticaret Odası Yay., Konya 2010.

YÖRÜK, Doğan, *3 Numaralı Konya Şer'İye Sicili (987-1330/1589-1912) (Transkripsiyon ve Dizin)*, Palet Yay., Konya 2013.

2-TETKİK ESERLER

KİTAPLAR

Abdülhalim Ebû Şakka, *İslâm Kadın Ansklopedisi I*, Çev. Şaban Haklı-Fethi Güngör, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2007.

---, *İslâm Kadın Ansklopedisi II*, Çev. Ali Arslan-Osman Arpaçukuru, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2007.

AKDAĞ, Mustafa, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, YKY, İstanbul 2010.

AKGÜNDÜZ, Ahmed, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, OSAV Yay., İstanbul 1996.

AKYÜZ, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985'e)*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1985.

ANDREASYAN, Hrand Der, *Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi (1608-1619)*, Everest Yay., İstanbul 2013.

ATEŞ, Süleyman, *Kur'an'a Göre Evlenme ve Boşanma*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 2003.

AYDIN, Mehmet Akif, *İslam-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985.

---, *Türk Hukuk Tarihi*, Hars Yay., İstanbul 2007.

BAYRAM, Mikail, *Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları Teşkilatı)*, Nüve Kültür Merkezi Yay., Konya 2007.

CİN, Halil, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 341, Ankara 1974 (*Evlenme*).

---, Ahmed AKGÜNDÜZ, *Türk-İslâm Hukuk Tarihi*, 1. Cilt (*Türk-İslâm*)- 2. Cilt (*Türk-İslâm 2*), Timaş Yay., İstanbul 1990.

- , Gül AKYILMAZ, *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yay., Konya 2009 (*Hukuk Tarihi*).
- ÇİMEN, Latife Kabaklı, *Türk Tôresinde Kadın ve Aile*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2008.
- DAVIS, Fanny, *Osmanlı Hanımı*, Çev. Bahar Tırnakçı, YKY, İstanbul 2009.
- DEMİRTAŞ, H. Necati, *Açıklamalı Osmanlı Fetvâları*, Kubbealtı Yay., İstanbul 2011.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1982.
- DOĞAN, İsmail, *Osmanlı Ailesi -Sosyolojik Bir Yaklaşım-*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001.
- , *Dünden Bugüne Türk Ailesi*, AKM Yayınları, Ankara 2009.
- DÖNDÜREN, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, Erkam Yay., İstanbul 1995.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebu's-Suûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, İstanbul 1983.
- Ebû Abdullah Muhammed ibn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnâmesi*, Çev. A. Sait Aykut, YKY, İstanbul 2013.
- EMECEN, Feridun M., *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, Timaş Yay., İstanbul 2011.
- ERDEM, Hakan, *Osmanlıda Köleliğin Sonu 1800-1909*, Çev. Bahar Tırnakçı, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013.
- ERGENÇ, Özer, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- ERTEN, Hayri, *Konya Şer'ıye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Y.Y. İlk Yarısı)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

- Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne*, 3. Kitap-1. Cilt, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, YKY, İstanbul 2012.
- FAROQHI, Suraia, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, Çev. Gül Çağalı Güven-Özgür TÜresay, YKY, İstanbul 2008.
- , *Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı*, Çev. Emine Sonnur Özcan, Doğu Batı Yay., Ankara 2010.
- , *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla)*, Çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2011.
- GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2013.
- GÜLTEPE, Necati, *Türk Kadın Tarihine Giriş -Amazonlardan Bâciyân-ı Rûm'a-*, Ötüken Yay., İstanbul 2008.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyılda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yay., Ankara 2003.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *Resûlullah Muhammed*, Çev. Salih Tuğ, İrfan Yay., İstanbul 1992.
- , *İslâm'da Devlet İdaresi*, Çev. Hamdi Akkaş, Beyan Yayınları, İstanbul 2012.
- İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*, Çev. Ruşen Sezer, YKY, İstanbul 2011.
- , *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet*, Eren Yayınları, İstanbul 2005.
- İPÇİOĞLU, Mehmet, *Konya Şeriye Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, Nobel Yayınevi, Ankara 2001.
- İZGİ, Cevat, *Osmanlı Medreselerinde İlim -I (Riyazî İlimler)*, İz Yay., İstanbul 1997.

- , *Osmanlı Medreselerinde İlim-II (Tabiî İlimler)*, İz Yay., İstanbul 1997.
- KARAMAN, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku I*, İrfan Yay., İstanbul 1978.
- KAZICI, Ziya, *Osmanlı'da Eğitim-Öğretim*, Bilge Yayınları, İstanbul 2004.
- KOCA, Kadriye YILMAZ, *Osmanlı'da Kadın ve İktisat*, Beyan Yay., İstanbul 1998.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Konya Tarihi*, Memleket Gazetesi Yay., Konya 2007.
- Kur'an-ı Kerîm ve Muhtasar Meâli*, Haz. Hayrât Neşriyat İlmî Araştırma Merkezi Meâl Heyeti, Hayrât Neşriyat, İstanbul 2004 (*Kur'an-ı Kerim*).
- KURNAZ, Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- KURT, Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876) -Sosyo-Ekonomik Yapı, Gelenek ve Görenekler-*, Sentez Yay., Ankara 2013.
- Mehmed Muhlis, *Anadolu Kadınları*, Nâşiri: Toros Torosyan, Konya 1330.
- Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyahat*, Tan Matbaası, İstanbul 1328.
- Muhammed Ebû Zehra, *İslâm'da İtikadî, Siyasî ve Fikhî Mezhepler Tarihi*, Çev. Sıbğatullah Kaya, Çelik Yayınevi, İstanbul 2013.
- , *İslam Hukuku Metodolojisi Fıkıh Usûlü*, Çev. Abdülkadir Şener, Fecr Yay., Ankara 2013.
- NERVAL, Gerard De, *Doğu'ya Seyahat*, Çev. Muharrem Taşçıoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1984.
- Nizamülmülk, *Siyasetnâme*, Haz. Sadık Yalsızuçanlar, Lacivert Yay., İstanbul 2007.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yay., İstanbul 2012.
- , *Türkiye Teşkilât ve İdare Tarihi*, Ed. Ahmet Nezih Turan, Cedit Neşriyat, Ankara 2012.

- Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, Haz. Ahmed Akgündüz, IV-VIII, İstanbul (*Kanunnâmeler 4. Kitap/ Kanunnâmeler 5. Kitap/ Kanunnâmeler 6. Kitap/ Kanunnâmeler 7. Kitap*).
- ÖZDEM, Zeynep, *Kırım Karasubazar'da Sosyo-Ekonomik Hayat (17. Yüzyıl Sonlarından 18. Yüzyıl Ortalarına Kadar)*, TTK Yay., Ankara 2010.
- ÖZKAYA, Yücel, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, YKY, İstanbul 2010.
- ÖZYILMAZ, Ömer, *Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- ÖZTÜRK, Hüseyin, *Kınalı-zâde Ali Çelebi'de Aile Ahlâkı*, Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara 1990.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III*, MEB Yay., İstanbul 1993.
- PEIRCE, Leslie P., *Harem-i Hümayun -Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar-*, Çev. Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2012.
- , *Ahlak Oyunları: 1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, Çev. Ülkün Tansel, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2005.
- SAK, İzzet, *Şer'îye Sicillerinde Bulunan Konya Vakfiyeleri (1650-1800)*, Kömen Yay., Konya 2005.
- SANCAR, Aslı, *Osmanlı Kadını Efsane ve Gerçek*, Çev. Hanife Öz, Kaynak Yay., İstanbul 2009.
- SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.
- SHAW, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Cilt: 1, Çev. Mehmet Harmancı, E Yay., İstanbul 2008.
- Şemseddin Sâmî, *Kadınlar*, Haz. İsmail Doğan, Gündoğan Yay., Ankara 1996.

- , *Kâmus-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 2006.
- ŞEN, Ömer, *Osmanlı'da Köle Olmak: Esaretten Özgürlüğe Geçiş Süreci*, Kapı Yayınları, İstanbul 2007.
- ŞİMŞİR, Nahide, *Osmanlı Araştırmaları (Makaleler-I)*, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul 2004.
- TİMUR, Taner, *Kuruluş ve Yükseliş Döneminde Osmanlı Toplumsal Düzeni*, Turhan Kitapevi Yayınları, Ankara 1979.
- TUŞ, Muhittin, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya*, Tablet Yay., Konya 2007.
- ULUÇAY, Çağatay, *Harem II*, TTK Yayınları, Ankara 2001.
- , *Padişahların Kadınları ve Kızları*, TTK Yayınları, Ankara 2001.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- ÜÇEL, Gülgün, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, Ed. Kerem Ünüvar, İletişim Yay., İstanbul 2010.
- YAMAN, Ahmed, *İslam Aile Hukuku*, Yediveren Yay., Konya 2002.
- YAVUZ, Yunus Vehbi, *Kur'an'da Kadın Hak ve Özgürlüğü*, Bayrak Yay., İstanbul 1992.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi –Bir Sosyal Tarih İncelemesi-*, TTK Yayınları, Ankara 2003.
- YILDIZ, Naciye, *Manas Destanı ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*, TDK Yayınları, Ankara 1995.

MAKALE VE BİLDİRİLER

- Ahmet Refik, “Osmanlı Tarihinde Kadın”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-III*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1992, s.y.
- Ahmet Rıza, “Vazife ve Mesuliyet -Kadın-”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-III*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1992, s.y.
- AKTAN, Hamza, “İslam Aile Hukuku”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-II*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., No: 71, Ankara 1992, s.y.
- AKYILMAZ, Gül, “Osmanlı Devletinde Reaya Kavramı ve Devlet-Reaya İlişkileri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., Cilt 4, Ankara 1999, s. 40-51.
- ALTAN, Mehmet, Mehmet İPÇİOĞLU, “Şeriye Sicil Kayıtlarına Göre 1748-1749 Yıllarında Konya’da Aile”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 2009, s. 519-532.
- ALTUNYA, Hülya, “İslam Felsefesinde Kadının Temsili Sorunu”, *Ortaçağda Kadın*, Ed. Altan Çetin, Lotus Yay., Ankara 2011, s. 77-97.
- ARGIT, Betül İPŞİRLİ, “Osmanlı Hukuk Çalışmalarında Kadın”, *TALİD Türk Hukuk Tarihi Sayısı*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2005, s. 575-621.
- AYAŞLI, Yahya, “Osmanlı Kadını, Hizmetçiler ve Köleler Hakkında”, *Türk Yurdu*, Cilt 33, Sayı 310, Haziran 2013, s. 249-252.
- AYDIN, Mehmet Akif, “Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihî Tekamülü”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-II*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., No: 71, Ankara 1992, s.y.
- , “Türk Hukuk Tarihçiliği”, *TALİD Türk Hukuk Tarihi Sayısı*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2005, s. 9-25.

- AYDIN, M. Şevki, “Osmanlı’da Kız Çocuklarının Eğitimi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., Cilt 5, Ankara 1999, s. 218-228.
- BİÇER, Ramazan, “Ortaçağ İslam Teolojisinde Kadın İmgesi”, *Ortaçağda Kadın*, Ed. Altan Çetin, Lotus Yay., Ankara 2011, s. 26-45.
- ÇAĞINA, Mustafa, “İslam Düşüncesinde Aile Ahlâkı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-I*, Ankara 1992, s.y.
- ÇAKIR, İbrahim Etem, “Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği”, *OTAM*, 31, 2013, s. 41-60.
- DALKESEN, Nilgün, “İslam Öncesi Devirlerde Orta Asya’da Değişen Kadın Erkek İlişkilerinde Töre”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 2008, s. 441-449.
- DEMİREL, Ömer, Adnan GÜRBÜZ, Muhittin TUŞ, “Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-I*, Ankara 1992, s. 97-161.
- DOĞRU, Halime, “16.-17. Yüzyıllarda Şer’iye Sicilleri ve Kanunnamelere Göre Nişanlanma-Evlenme ve Boşanma”, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. I, S. I, Eskişehir 1999, 01-01-1999, s. 39-54.
- DÜZGÜN, Şaban Ali, “Kadın Rollerine Kur’an’ın Değerler Sisteminin Kaynaklığı”, *Ortaçağda Kadın*, Ed. Altan Çetin, Lotus Yay., Ankara 2011, s. 46-59.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, “Eski Hukukumuzda Nafaka”, *Türk Aile Ansiklopedisi-3*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1991, s. 779-783.
- FAROQHI, Suraia, “18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2010, s. 7-27.

- FAY, Mary Ann, “Kadınlar ve Vakıflar: 8. Yüzyıl Mısır’ında Mülkiyet, İktidar ve Toplumsal Cinsiyetin Nüfuz Alanı”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2010, s. 28-47.
- GEDİKLİ, Fethi, “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer‘iye Sicilleri”, *TALİD Türk Hukuk Tarihi Sayısı*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2005, s. 187-213.
- GERBER, Haim, “Social and Economic Position of Women in an Ottoman City Bursa, 1600–1700”, *International Journal of Middle East Studies*, XII/3, 1980, s. 231-244.
- GÖÇEK, Fatma Müge, Marc David BAER, “18. Yüzyıl Galata Kadı Sicillerinde Osmanlı Kadınlarının Toplumsal Sınırları”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 48-63.
- GÜLER, İbrahim, “XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği”, *Türkler Ansklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., Cilt 14, Ankara 2002, s. 28-40.
- GÜNAY, Ünver, “XV. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapı, Din ve Değişme”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:14, 2003/1, s. 21-48.
- IMBER, Colin, “Kadınlar, Evlilik ve Mülkiyet: Yenişehirli Abdullah’ın Behcetü’l-Fetâvâ’sında Mehr”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2010, s. 78-102.
- İPÇİOĞLU, Mehmet, “17. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Toplum Yapısı”, *Yeni Türkiye*, Mayıs Haziran 2002, Yıl 8, Sayı 45, s. 460.

- HARMAN, Ömer Faruk, Mehmet Akif AYDIN, “Kadın”, *DİA*, Cilt 24, İstanbul 2001, s. 82-94.
- JENNINGS, Ronald C., *Woman in Early 17th Century of Anatolian Kayseri*, *Journal of Economic and Social History of Orient*, Vol XVIII, Part I, 1975, s. 53-115.
- KARAMAN, Hayreddin, “İslâmın Getirdiği Aile Anlayışı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-II*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., No: 71, Ankara 1992, s.y.
- KAŞIKÇI, Osman, “İslâm Hukuku ve Yürürlükteki Hukukta Neseb”, *Türk Aile Ansiklopedisi-3*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1991, s. 784-788.
- KENANOĞLU, M. Macit, “İslam-Osmanlı Hukukunda Zimmîler”, *TALİD Türk Hukuk Tarihi Sayısı*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2005, s. 553-574.
- KIVRIM, İsmail, “17. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Boşanma Hadiseleri (Ayıntâb Örneği; Talâk, Muhâla‘a ve Tefrîk)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 2011, s. 371-400.
- , “XVII. Yüzyılda Gaziantep Şehrinde Ailenin Oluşumu (1650-1700)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 22, Konya 2007, 357-392.
- KOÇAK, Zülfiye, “Şer‘iye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2010, s. 291-306.
- KORTANTAMER, Samira, “Memlûk Toplumunda Kadın”, *Ortaçağda Kadın*, Ed. Altan Çetin, Lotus Yay., Ankara 2011, s. 605-620.
- KURT, Abdurrahman, “Tarihi Süreçte Türk Kadınları”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt 5, s. 399-405.

- , “Osmanlı’da Kadının Sosyo-Ekonomik Konumu”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., Cilt 5, s. 434-449.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Osmanlı Devleti’nde Millet Sistemi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., Cilt 4, Ankara 1999, s. 208-216.
- MANDALOĞLU, Mehmet, “İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2013, 33, s. 133-159.
- MAYDAER, Saadet, “Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Boşanma (Bursa Şer’iye Sicillerine Göre)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 1, 2007, s. 299-320.
- MERIWETHER, Margaret L., “Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: Halep, 1770-1840”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 125-147.
- MUTAF, Abdülmecit, “Teorik ve Pratik Olarak Osmanlı’da Recm Cezası: Bazı Batı Anadolu Şehirlerindeki Uygulamalar”, *Turkish Studies, Volume3/4*, Summer 2008, s. 573-597.
- Namık Kemal, “Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-III*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1992, s.y.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, “XVII. Yüzyılda Konya Şehir Ekonomisini Etkileyen Bazı Faktörler”, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1983, Cilt: XIV, s. 335-342.
- , “Şer’iyye Sicillerinin Toplu Kataloğuna Doğru”, *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1983, Cilt: XIV, s. 343-360.

- ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-II*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., No: 71, Ankara 1992, s.y.
- , “Anadolu’da XVI. Yüzyılda Evlilik ilişkileri ve Gözlemler”, *Aile Yazıları I-Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihî Süreç*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1991, s.y.
- OS, Nicole Van, “Millî Kıyafet: Müslüman Osmanlı Kadını ve Kıyafetinin Milliyeti”, *Türkler Ansklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., Cilt 14, Ankara 2002, s. 133-145.
- ÖNÜR, Huriye TEKİN, “Ortaçağda Türk Kadınının Sosyal Konumunu Etkileyen Bazı Faktörler”, *Ortaçağda Kadın*, Ed. Altan Çetin, Lotus Yay., Ankara 2011, s. 60-76.
- ÖZEN, Şükrü, “Osmanlı Dönemi Fetva Literatürü”, *TALİD Türk Hukuk Tarihi Sayısı*, Cilt: 3, Sayı: 5, 2005, s. 249-378.
- ÖZDENER, Kadri Süreyya, “İslam Öncesi Türklerde Kadın”, *Sosyoloji Konferansları*, İstanbul 1988, Sayı 22, s. 225-235.
- PEIRCE, Leslie P., “Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Modern Dönemin Başlangıcında Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 166-193.
- RODED, M. Ruth, “Osmanlı Tarihine Cinsiyet Açısından Bakılması”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., Cilt 5, s. 418-427.
- SAK, İzzet, “Şer’iye Sicillerine Göre Kölelerin Milliyet ve Eşkali (17. ve 18. Yüzyıllar)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 1994, s. 377-394.

- , Alaaddin AKÖZ, “Osmanlı Toplumunda Evliliğin Karşılıklı Anlaşma ile Sona Erdirilmesi: Muhâla’a (18. Yüzyıl Konya Şer’iye Sicillerine Göre)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, s. 91-140.
- SAKAOĞLU, Necdet, “Medeniyet Değişmeleri Çerçevesinde Türklerde Ailede Eğitim”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-I*, Ankara 1992 (Aralık), s.y.
- SAVAŞ, Saim, “Fetva ve Şer’iye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-II*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., No: 71, Ankara 1992, s.y.
- SONBOL, Amira, “Osmanlı Mısır’ı ve Modern Mısır’da Tecavüz ve Hukuk”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 211-229.
- ŞEN, Mehmet Emin, Faruk SALTEKİN, “Osmanlı Toplumunda Kadınların Mahkeme Önündeki Hukuk Mücadelesi: 235 No’lu Seydişehir Şer’iye Sicil Defterine Göre”, *Turkish Studies*, Volume 7/4, Ankara 2012, p. 2793-2807.
- TABAKOĞLU, Ahmet, “Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-I*, Ankara 1992, s.y.
- TAŞKIN, Ünal, “Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 1/3, Bahar 2008, s. 343-366.
- TEKİN, Saadet, “Osmanlı’da Kadın ve Kadın Hapishaneleri”, *Tarih Araştırmaları Dergisi (DTCF)*, C: VII, Sayı: 16-17, Yıl: 2008/Bahar-Güz, s. 83-102.
- TUCHER, Judith E., “Eksiksiz Sevgi: Osmanlı Suriye’si ve Filistin’inde İslam Hukukuna Göre Annelik”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed.

Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 230-249.

YÖRÜK, Doğan, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı İmparatorluğu’nda Yaşayan Gayrimüslimlerin Nüfusu”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 17, Konya 2007, s. 625-652.

YÜKSEL, Hasan, “Vakfiyelere Göre Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi-II*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, No: 71, Ankara 1992, s.y.

---, “Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadın (XVI-XVII. Yüzyıllar)”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., Cilt 5, Ankara 1999, s. 49-55.

ZARİNEBAF-SHAHR, Fariba, “Osmanlı Kadınları ve 18. Yüzyılda Adalet Arama Geleneği”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 250-260.

ZILFI, Madeline C., “Geçinemiyoruz: 18. Yüzyılda Kadınlar ve Hul”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Ed. Madeline C. Zilfi, Çev. Necmiye Alpay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s. 261-294.

TEZLER

AVCI, Menekşe, “İslam Öncesi Türk Devletlerinin Sosyal Hayatında Kadının Rolü”, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

- BAŞ, Esra, “Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Kadın”, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- BİLGİLİ, Rümeysa, “Şer’iye Sicilleri Işığında Kadın: Kayseri Örneği (1700-1720)”, *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2012.
- ER, Harun, “1700-1725 Yılları Arasında Konya Mahkemesi’ne İntikal Eden Adli Olaylar”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.
- EROĞLU, Özgür, “17. Yüzyılın Son Çeyreğinde Konya Şer’iye Sicillerine Göre Konya’da İşlenen Adi Suçlar”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.
- GÜLCAN, Mustafa, “Konya’da İçtimâî ve İktisâdî Hayat (1675-1676)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1989.
- KARATAŞ, Fatih, “İslam Hukuku Açısından İddet ve Boşanmış Kadının Evliliği”, *Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2010.
- KIVRIM, İsmail, “Şer’iye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Konya ve Ayıntâb Şehirlerinde Gündelik Hayat (1670-1680)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2005.
- KÜÇÜKDAĞ, Yusuf, “Lale Devri’nde Konya”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1989.

- MAYDAER, Saadet, “Şer‘iye Sicillerine Göre Bursa’da Kadın (1575-1600)”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2002.
- MUŞMAL, Hüseyin, “XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Konya’da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1640-1650)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2000.
- MUTAF, Abdülmecit, “XVII. Yüzyılda Balıkesir’de Kadınlar”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2002.
- OĞUZOĞLU, Yusuf, “17. Yüzyılın İkinci Yarısında Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Araştırma”, *Ankara Üniversitesi DTCF*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1980.
- SAK, İzzet, “16. ve 17. Yüzyıllarda Konya’da Kölelik Müessesesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1987.
- , “Şer‘iye Sicillerine Göre Sosyal ve Ekonomik Hayatta Köleler (17. ve 18. Yüzyıllar)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1992.
- SOYSALDI, Mercan, “Tevrat ve Kur’an-ı Kerim’de Kadınlarla İlgili Ayetlerin Karşılaştırılması”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2012.
- ŞAHİN, Mustafa, “İslam Hukukunda Fetvâ ve Osmanlılar Dönemi Fetvâ Mecmuaları”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2000.

TEZAL, Fuat, “61 Numaralı Şeri’iyye Sicil Defterine Göre Ankara’da İçtimai ve İktisadi Hayat (1680-1682)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.

YÜCETÜRK, Seher, “Türk Kültüründe Kadın (İslam Öncesi)”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010.

YÜKSEL, Hasan, “Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma (1585-1683)”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1990.

EKLER

KŞS VE SATIŞ KAYITLARI	Bağ Satışı	Menzil Satışı	Tarla Satışı	Dükkan Satışı
7 Numaralı KŞS	12	20	2	5
10 Numaralı KŞS	63	52	22	6
14 Numaralı KŞS	15	19	3	4
16 Numaralı KŞS	9	18	5	4
19 Numaralı KŞS	15	23	4	4
22 Numaralı KŞS	29	39	5	4
24 Numaralı KŞS	26	30	5	8
28 Numaralı KŞS	20	19	10	1
30 Numaralı KŞS	28	13	-	1
33 Numaralı KŞS	27	39	6	4
37 Numaralı KŞS	24	26	7	3

EK-1: SATIŞ KAYITLARI

7 Numaralı KŞS/293	15.7%	6.5%	1%	1%	2.7%	1.7%	0.7%	0.3%	1%
Veraset-Hisse	75								
Boşanma		18							
Mehir			3						
Nafaka				3					
Vesayet					8				
Darp-Yaralama						5			
Hırsızlık-Gasp							2		
Zina-Bekareti İzale								1	
Hibe									3

EK-2: 7 NUMARALI KŞS, DAVA ORAN VE SAYILARI

16 Numaralı KŞS/200	14%	18%	5%	2%	5.5%	2%	2.5%	1%	4%
Veraset-Hisse	28								
Boşanma		36							
Mehir			10						
Nafaka				4					
Vesayet					11				
Darp-Yaralama						4			
Hırsızlık-Gasp							5		
Zina-Bekareti İzale								2	
Hibe									8

EK-3: 16 NUMARALI KŞS, DAVA ORAN VE SAYILARI

14 Numaralı KŞS/230	13%	3.5%	2.17%	3.9%	4.8%	1.3%	0.4%	2.6%	2.17%
Veraset-Hisse	30								
Boşanma		8							
Mehir			5						
Nafaka				9					
Vesayet					11				
Darp-Yaralama						3			
Hırsızlık-Gasp							1		
Zina-Bekareti İzale								6	
Hibe									5

EK-4: 14 NUMARALI KŞS, DAVA ORAN VE SAYILARI

19 Numaralı KŞS/285	17.%	5.2%	5.2%	4.6%	2.45%	1.75%	1%	1%	3.5%
Veraset-Hisse	49								
Boşanma		15							
Mehir			15						
Nafaka				13					
Vesayet					7				
Darp-Yaralama						5			
Hırsızlık-Gasp							3		
Zina-Bekareti İzale								3	
Hibe									10

EK-5: 19 NUMARALI KŞS, DAVA ORAN VE SAYILARI

22 Numaralı KŞS/210	6.6%	1.4%	2.4%	0.95%	0.95%	1.9%
Veraset-Hisse	14					
Boşanma		3				
Mehir			5			
Nafaka				2		
Vesayet					2	
Hibe						4

EK-6: 22 NUMARALI KŞS, DAVA ORAN VE SAYILARI

24 Numaralı KŞS/369	15.7%	4.06%	4.6%	5.4%	1.08%	1.08%	0.55%	1.08%	5.1%
Veraset-Hisse	58								
Boşanma		15							
Mehir			17						
Nafaka				20					
Vesayet					4				
Darp-Yaralama						4			
Hırsızlık-Gasp							2		
Zina-Bekareti İzale								4	
Hibe									19

EK-7: 24 NUMARALI KŞS, DAVA ORAN VE SAYILARI

26 Numaralı KŞS/139	15.8%	7.9%	3.6%	4.3%	3.6%	0.7%	2.8%
Veraset-Hisse	22						
Boşanma		11					
Mehir			5				
Nafaka				6			
Vesayet					5		
Darp-Yaralama						1	
Zina-Bekareti İzale							4

EK-8: 26 NUMARALI KŞS, DAVA ORAN VE SAYILARI

28 Numaralı KŞS/302	17.3%	6.3%	4.6%	6.6%	6.3%	1.6%	0.6%	1%	2.6%
Veraset-Hisse	52								
Boşanma		19							
Mehir			14						
Nafaka				20					
Vesayet					19				
Darp-Yaralama						5			
Hırsızlık-Gasp							2		
Zina-Bekareti İzale								3	
Hibe									8

EK-9: 28 NUMARALI KŞS, DAVA ORAN VE SAYILARI

10 Numaralı KŞS/410	13.6%	17.5%	24.1%	3.65%	7.3%	1.95%	0.97%	2.2%	3.17%
Veraset-Hisse	56								
Boşanma		72							
Mehir			20						
Nafaka				15					
Vesayet					30				
Darp-Yaralama						8			
Hırsızlık-Gasp							4		
Zina-Bekareti İzale								9	
Hibe									13

EK-10: 10 NUMARALI KŞS, DAVA ORAN VE SAYILARI

37 Numaralı KŞS/285	18.9%	10.5%	1.05%	5.6%	9.47%	1.4%	0.7%	3.5%	2.1%
Veraset-Hisse	54								
Boşanma		30							
Mehir			3						
Nafaka				16					
Vesayet					27				
Darp- Yaralama						4			
Hırsızlık- Gasp							2		
Zina-Bekareti İzale								10	
Hibe									6

EK-11: 37 NUMARALI KŞS, DAVA ORAN VE SAYILARI

33 Numaralı KŞS/300	17.6%	6.3%	5%	6.3%	13.3%	0.6%	0.6%	4.3%
Veraset-Hisse	53							
Boşanma		19						
Mehir			15					
Nafaka				19				
Vesayet					40			
Darp-Yaralama						2		
Hırsızlık-Gasp							2	
Hibe								13

EK-12: 33 NUMARALI KŞS, DAVA ORAN VE SAYILARI

محمد علی ابن مصطفیٰ افسند ابن مصطفیٰ علی

محمد بن ذبیحہ ساکنہ ارندہ رابعہ و امینہ وفاطمہ و کریم اولاد مصطفیٰ علی بن محمد بن ذبیحہ ابن ابی ذبیحہ و اعطای
محمد وکیل اولاد و رفتاری معرفت شریعہ اہل عارفہ اولاد محمد ابن ابی ای ۲ محمد و عند السلاج
مصطفیٰ علی بن ذبیحہ بن شریعہ و کالی ثانیہ اولاد طابلس احمد علی ابن ای ۲ محمد محمد شریعہ فطرانع الفوفزہ رافع
الکتاب قرند اشکری او علی محمد علی بن صغیرک بابا بنیہ و لیس اولاد قدمہ القضاة مولانا مصطفیٰ ۲ افسند
محمد بن ذبیحہ بالوکالا اقدار و تقرطط ایوب و کل ایچ زفد مانگت حکمیہ و قدمہ و ملینہ صاحب تیانے پانچ
موصفہ وانی اطراف نلثہ کے ہر جا بر و طریعہ عام و ہر طریہ احمد افسند و ابھی افسند کلکرا ای محمد
ہر اور تم و ہر ویرانہ او طہ برک و سجاد با علی کے شمل برختہ باغانی ملک نیند افسند ایوب قرند ایچ
او علی صغیر زبور محمد علی ۲ ہند صغیر شریعہ الہیہ و ملکیت و سلج ایلیلم قرندہ مصطفیٰ افسند و حق و لایینہ
صیغہ ملک ہج ۲ از علی صغیر زبور ایچون انہا و نینن الہر بعد البوع ملک موھو سید کتب با شفا
و نجا رصنط و تصرف البیونہ و نیکھا غب التصدیق ما و نغ لاجل انک بالکاب کتب او افسند ایوب
البدع الخافض العزینہ فی جاد الاولی لند ایوب و سیدہ و لقا

ابھی افسند ایچ
۲ صغیر
محمد علی
۲ محمد

EK-14: 12 NUMARALI KSS, 32/3 (HİBE KAYDI)

بليو براه تصفا سنة تابع مسجد نام قريه ساكنه لوند رافعة الحكيم فاطم بنت دره كى بسم
 نام خاتون طرفندت خصوص اتى الذكره وكبر اولوب مرقوم يه معرفت شرعيه ايله عارفان اولان
 عبد الصمد بن بى ومحمد بن قلم ابن اشرف شهادت ايله شرها وكالته ثابتة اولان اوغلي عبد السلام بن
 عبد الكرم بنه مجلس شرع خطير لانهم التوقيره قريه مرقوم ساكنه لوند معدنه بنه ابنه شمس بن
 محظون بالوكاله دعوى وتوير بکلام اديون تاريخ كتابه اوندكون مقدم والره مرقوم ايله
 قبل المغرب قريه مرقوم ده اوغزه كيدركه فرور ~~حسين~~ معدنه بنه والره مرقوم فاطم بن
 طاش اتدى سوال اولسونه ديكوك غيب سوال وعيب الاتجار وبعد الاستمزا دعوى
 مسكينه احمد بن عبدالله وولى بن مولود نام كنه لر لاجل شهادت مجلس شرع حاضران
 اولوبه استشهاد اولدقارنه في الواقع تاريخ كتابه اوندكون مقدم مرقوم فاطم
 اوغلي فرور عبد السلام ايله قبل المغرب كيدركه فرور معدنه بنه مرقوم فاطم بن طاش اتدى
 بو خصوص شهادت شهادت دعي ايرنه ديوان شهادت شرعيه ايلدكوز شهادت
 مقبوله اولدقون صكر فرور معدنه بنه اعاده كلام اديون مرقوم فاطم بنه اوكم كلور مرقوم
 وكيدركه مرقوم فاطم بكر كيفيت حال قريه مرقوم اهالندت سوال اولدقون
 واحمد بن عبدالله بن سمان ابراهيم وولوب مولود حسين بن حضر ومحمد بن يعقوب
 وحزه بن عبدالله ونجان بن عبد الكرم وعبد الصمد بن بى وعبد الجليل بن نور الله وحسن
 ومحمد بن نصر ومحمية قويدن الحاج نور الله بن سيدى والحاج ابراهيم بن محمد وسردار
 الحاج عرفة والحاج حسن بن يحيى وجورج بن خليل بن براهيم وكوكون سیدی بن
 الحاج عبد الرحمن نام كنه لر مرقوم فاطم صالحه مستقيم در ديجس حاله خبره
 موقوفه باطلب كيت اولدنى في اليوم العشرين من جمادى الاخرة سنة ١٢٨٠ هـ

الحاج عام بكلام
 الحاج عتاه
 حسن حليم

محبته قوننده سيدى ورى محلى سايگنلر ندى ايكن بوندى اقدم وفاق ايديز نك زوجه و وارى
 اولون صلبه صغير قري امهاني نك مشويه امور نه صوب شرعدن منصوبه و صيب اولون مرضيه بنت محمد
 نام خانم طرفندن اقدراقى البيا نه و كمال اولون مرقوم نك ذاتى معرفت ستر عيه ايله عازقان اولان
 حسن بنا رجب ومصطفى بنا ابراهيم ته اذ ندرله شرعا و كالتنه تابت اولون قري ندرله عثمان نام كمنه مجلس
 شرع خطير لازم التوقيره محبته مرقومه سگانندن ايكن بوندى اقدم فوت اولون بوندى بن عبدالله نام
 كسنه نك مولاي عتاقه جرتنندن و ارقى اولان باغت الكتاب حسبي بيك احسن محضرنه
 بالوكاله و فقير كلام ايدوب متوفاي مزبور على حال حياتنك خواجه فقيد زاويه نسي قوننده و اخط
 بوطندن مصطفى ملكى و بوطندن نسبا خانم نيكى و بوطندن خواجه فقيد و قى اولون تارلا و بوطندن
 بعضا سیدارسلان ملكى و بعضا طرقي عام ايله محدود ايكي باب سقفسر بيت خدابهنى و استجارى
 مشتمل برتخته ملك باغنى مذكور بونجه اون سكر چچما غرضه باتا چچما و چچما ايدوب نمنندن اون
 الچه غرضنى چياتنه ايكن بوندى اخذ و قبض ايدوب ايكي چچما غرضنى مزبور بوسفك دستند
 باقى ايكن مرقومان على و بونى فوت اولملا له هذا مبلغ باقى ايكي چچما غرضنى مزبور چچما بيك
 بوندى موكلمه چچما مزبوره مرضيه اله قبض ايدوب باغ مرقومندن قطع علاقه ايلدى
 حيين عقودن باغ مزبور اولون مرقوم بوسفك و بعد وفاته مزبور چچما بيك مكلر بدر كريف
 مايشاد و مختار ضبط و تصرف اياسون ديدى ديدكده عمل تصدق موقوفه باطلد كتب
 اولدى عاليم القسري مجادى الاولى لى و عايد و روى

سيدى زانام / ابراهيم بيك / حاجى بيك / محمد خليفه / محمد خواجه / حاجى بيك / سيد احمد / مولود بيك / حسن

حجة تقيديه ابن قازغان حمله ميگفته لوندن ايگنه بوندن اقدم فتح اولان فاطمه بنت محمد
 نام خانومك مرانتي زوجه ولي خليفه ووالدك مؤمنه ولابي قنقره ناسلري صالحه
 وعائيشه به منحصره اولما قبل القسمة زيور ولي خليفه واحده منحصره اولدوغي شرعا متحقق اولدوغي
 صك موقوفه كان مؤمنه وصالحه طرفلرندن مخصوصه انه البياحي اقراره وكمبلوري اولوب
 زيور يانك ذاتك نبي معرفت شرعيه ايله عازان اولان حسيني ابراهيم والحاج مصطفي
 ابن الحاج احمد ترها دلدريم شرعا وكالتيه ثابتة اولان شيخ ابراهيم افندي ابن احمد بنه ومنوره
 عائيشه طرفلرندن اقرار انه الذكره وكمبلوري اولوب زيور به معرفت شرعيه ايله عازان اولان
 الحاج مصطفي ابن الحاج احمد ومحمم بن الحاج علي ترها دلدريم شرعا وكالتيه ثابتة اولان زيور حسيني
 بنت ابراهيم مجلس شرع خطير لازم التوقيره باعني الكتاب زيور ابن محمد خليفه واحده منحصره
 بالوكاله هيري اقرار وتوقير كلام ابدويه موكله لير ضرر قوتان مؤمنه وصالحه وعائيشه هيري
 مرفقه فاطمه نك مذكور ولي خليفه ذمتك متقرر اولان سكه بكة اتجه مر طرفلرندن صائر
 بالجله مختلفا تندن حصه شرعيه لري مقابله سندك شرابط صلح جامع مختار شرعيه ايله زيور ان
 يدلرندن مختلفات مرفقه دن اون اودي غروش ويدر لاجه قفتان وانكي اطلس عرفيه
 ونصف بيم قفيا قوايكي كهنه تور ويدر سپاه بقا كجا العبا هيري متور ونقب ابدويه
 ماعداد سازغات اولوب مذكور ابن محمد خليفه واحده كنه ذمتلر نبي متوفاه مرفقه مور زيور
 فاطمه نك مر طرفلرندن صائر بالجله نكره منه متعلق دعوا دز هيري ابداء عام فاطم الخصاص
 ايله ابروا واطاط ابدلر نبي بعد بر اتجه ودرجه حق وعلما قلدري ودموغي وشرع لري فالمارعا
 بديسيم بو خصصه اچمى نيزون بالذات ويا بالوكاله دعوى حده ورايدر مسووم اولميه
 ديدلر ديدكلرندن غلبه تصديقي مارتقا بالطلب كتب اولندي في اليوم السابع عشر

م ربيع الاخر
 نذره ونفوسه
 حضي محمد
 مصطفي
 الحاج نبي
 ملا محمد
 محمد
 حن

محبته قدیده ده بیخ عالمان محله ساکنه لولنض مائتة الکتاب مدینه بنت غاب اری نام حاتون
 محبت شرع خطیر لازم التوریدده سلیمان بن علی حضرتنا توتیر کلام و تعبیه عن المرام ایدوبه مزبور
 سلیمان بن یونس اقدم بکانام زید ایدوبه لکن تاریخ کتاب کونیه کلنجی بنجوده عقد نکاح
 رافع اوکما نقله حالانیه مدقوم سلیمان بن مفا رقت ایدوبه بنفسی اخره تزویج مراد ایدوبه
 سوال اولنیه توتیری محمد بن اوکما مطلوبه دریدکنه علی سوال مزبور سلیمان بن حواری بن
 مدقوم به نام زید ایتیمیدم لکن تاریخ کتاب کونیه کلنجی مدینه بنت غاب اری
 نکاح اوکما دی منکوه هم دکله درین بطور اعتبار و اعتراف اتمکیر بنفسی دیلدیکی
 کینه به تزویج مزبور مدینه به ادن بدله مایع بالطلب کتب اولندی فی العلوم الرابع
 من جمادی الاولیٰ حنفی و تفرغ و کف

محمد ظیفه احمد
 حسنی ناسقود
 عیسیٰ صانمنا
 سید محمد علی
 سیورنما انما

EK-24: 28 NUMARALI KŞS, 17/2 (NAMZEDDEN AYRILMA)

محمد بن قنیه ده شریک افروز علی ساکن لریدن با عقد الکتاب خدیجه نیت شعبان نام خانقاه محمد شریک افروز
 لازم التوقیر استنکر ذمی ولادیه و بیرومی و اولاده نده او ز زینیه دعوی و تقدیر کلام ایوب
 بویدن اقدم مزبور استنکر ذمی بنم ذممه الی ابی بچی غرضی اولاد یعنی جنت ایتدی و سب
 ادا سنه حکم اولیقل بن مزبور ذمی به مبلغ مرفوم تقابله نده بردارایه قفقان و برجام کوملکی
 و بریم بقون قوشاق و بریزر صیدنی و بریم مضاف قوشاق و برچفت مدور بقون کویه
 و برشتند بوغچه و برینقت چار شیب و برجام طایع و برطوب کتان بدی و اوغوز ایکی سیم
 دوکمه ویدی کوملک و هفت و بریشیدم بیل بن دین مرفوم اچیز علی طایع الهی فرزند
 ذمی به انشاء معلومه و بریم ادا ایوب و هفت اولاد انشاء مذکور مدق بردارایه
 قفقان و برجام کوملکی و بر قوشاق و بریزر صیدنی الدم باقیسته طلبیا بدرین سفار
 اولسون دیدک غلبه سوال فریور ذمی جوابنده بنا رهن نامیده مرفوم و برینقت بوغچه
 و بریم بقون قوشاق و اوغوز کوملک و برجام کوملکی و برال دارایه قفقان و بر صیدق
 فریور اعتیاد بعد کوی متبوعیم اولاد انشاء مذکور بدینه عام و بریم شیم ایلام
 و دیب ما عدا ای انکار ایلیک نقت بوغچه و اوغوز کوملکی شیم ایلام کینه مرفوم ذمی
 ایتان بنیه و اختلاف ایتیم و فریور خدیج ذمی رهن اولاد انشاء تک زیاده سنه بنیه
 طلبیا اولدوقه مرفوم ایلیک احمد دده محله سنه ساکن قصاب در وقت زحمل و بریکم
 محله سنه ساکن جعفر مرفوم نام کینه اولاد انشاء ده محله شرعه خاندان اولاد انشاء
 مخ الواقع مذکور مذکور خدیجه مبلغ فریور تقابله سنه مزبور استنکر ذمی به نیم حضرت فریور
 حالا امدار ایلیک انشاء مذکور مرفوم ایدر نصف قوشاق و برچفت مدور بقون
 کویه و برینقت چار شیب و برجام طایع و برطوب کتان بدی و اوغوز ایکی سیم دوکمه ویدی
 کوملک ذمی و هفت اولاد اوغوز و بریم شیم ایوب اولاد ذمی بدین وجه مرفوم اوغوز
 اخذ و نصف ایلامی بریو حصه ده هدر از خدمات ذمی ایدر زدیو اراد انشاء دست
 شرعیه ایلام کوملک بید کتدیله و انز کینه شهادت مرفوم قبوله او کفای کندیکه امدار ایلامی برینقت
 بریغچه و اوغوز کوملکی و شهادت ایلام تا بنا اولاد ذمی کوملک و نصف سیم قوشاق و برچفت
 بقون کویه و برینقت چار شیب و برجام طایع و برطوب کتان بدی و اوغوز ایکی سیم دوکمه
 و و شیم مرفوم استنکر ذمی به بنیه بدله مرفوم ایلام کینه اولاد ذمی ایلام الثالث
 عشر شعبان محرم احد و عا ثه و ک

شعبان صلا
 قدس

مرفوم
 محمد

مرفوم
 محمد

ایضا این مرقعه شریفه تابع احکام نام قدیمه سالکانه کوروش ایکن بودند اقدام فوت
 اولاد فانی نعت پیرا چاکه موافقی نام ترقوندا شادی راضیه موضعه بقی
 اوزج ولام ارضیه و موضعه طوفان کوروش دعوی از البیانه و کمالی اولاد قدیمه
 مزبورانه شرعیه ایل عارفان اولاد ماسد محراب لاج عثمان و ملا یونس سلم
 زانی معروف شرعیه لایق تائید اولاد ابراهیم سفور نام کشته محمد شرعی خطیر از الموقر
 متواد نوری شرعیه لایق تائید اولاد ابراهیم و اولاد ابراهیم متواد کتاب ابارزه
 اورده بیولو اجه فانی کوروش الاکوزلو ابارزه وی الاصله مانجه کتاب ابارزه
 عبدالله محضرتله اولاد نیه بالوکله دعوی و نفوذ کلام ایدین مزبور ابارزه بی مورثه مز
 مذکور فانی نعت زوجی جعفر بیک کوروش عبدالله ایکن (زوجه) مزبور فانی به هبه
 و عیالک بیلم ایدین اولاد شی اهاب و بعض ایدین بدیده ایکن فق اولاد ابراهیم از نا بد کلان
 مزبور فانی ایل غایب عن العیال مزبور بکذابه به انتقال ایلد قیبت اوزره استخدام
 مزبور اولاد کلان مزبور ابارزه امتناع اوزره در سوالا و سفیر بدیکله عبد الل
 مراد اولاد کلان مزبور ابارزه امتناع اوزره در سوالا و سفیر بدیکله عبد الل
 مزبور ابارزه جوانده بن سابقا مزبور جعفر بیک عبدالله ایکن ایدین اولاد
 درت شریفه مقدم بی کوروش (زوجه) مذکور فانی به هبه و عیالک ایدین اولاد
 بی از او اعناق ایدین اولاد حیدره اولاد اوسون دیکله من حرا و کام ایلد قیبت
 امتناع اولاد بی و حیدره بی ایلد بیک عبدالله ایکن در سوالا و سفیر بدیکله عبد الل
 دفع و تروخی حیدره بی بد طلبیه اولاد کلان مزبور ابارزه بی کوروش بی کوروش
 بیوزل و محل بیوزل اولاد کلان استنباطی الواقع مزبور ابارزه بی کوروش جعفر بیک
 حاضران اولاد کلان استنباطی الواقع مزبور ابارزه بی کوروش جعفر بیک
 کوروش (زوجه) مزبور فانی به بیزم حضور خورده هبه و بیلم ایدین اولاد
 تاریخ کتابده درت شریفه مقدم حال صابنده و محل صابنده مزبور ابارزه اعناق
 اولاد او و عیالده دیدن بیزم حضوره شاهدنیز تمهاده دخی اندرتر دیدن
 اولاد شهادت شرعیه ایلد کلان مزبور ابارزه دعوی مزبوره بی کوروش بی کوروش
 مزبور بیک و مدعیان مزبور فانی دعوی مزبوره بی کوروش بی کوروش
 اولاد در ایوم لاد و بی کوروش بی کوروش بی کوروش بی کوروش
 عتد و ماهه و الف ج اولاد اعناق علی و بی کوروش بی کوروش بی کوروش
 ملا ایلد عارف بیک علی جعفر ایلد جعفر ایلد جعفر ایلد جعفر ایلد
 علی ایلد علی جعفر ایلد جعفر ایلد جعفر ایلد جعفر ایلد جعفر ایلد
 ملا ایلد عارف بیک علی جعفر ایلد جعفر ایلد جعفر ایلد جعفر ایلد جعفر ایلد

محبته تدبیر کور کج حکم را کینه لوفد فاطمه بنت محمد نام خاتون مجلی شرع خط لازم التوفیر
 بقوا زوجی اولاد باغنا کتابی مطهری شرح محضونله او زرینه دعوی و تقدیر کلام ایدوب
 مزبور مطهری نیم زجر ایکنه بوندن اقدم نی تطبیق ایدوب درت بیک انچه در مؤطلم ذممنه
 الی هذا الان باقی فاکتله طلب ایدوبن سوال اولنوسو دیکنه عبد سوال مزبور مطهری حیوانه
 موقوفه نکه نیم ذممنه درت بیک انچه در مؤطلم اوله لکن تحت نکاحه ایکنه مبلغ موقوفه
 اوز بیک سکونفور انچه نیمی بجا هید ایدوب بندخی بعد قبول هیده مشروطه تقابل سنه مذکوریه
 بدطوب الاجه عوض نامیلو بیوب تبم ایلوم باقی ایکنور انچه مرری فاکتدر دیوجک
 نداد استنطای والایک و مزبور مطهری در تقدیر مشروطه و خنی منته بنده طلب اولنقله عدول
 سکیندن محله فوعلبه دن حلاج محمد بن عبد الجلم و عثمان نرسیب نام کینه لدر لاجر الشهاده مجلی شرع
 حاضر اوله اندر الاستشهاد فی الواقع مزمنه فاطمه بوندن اقدم در قوم مطهری نکه تحت
 نکاحه ایکنه نیم حضور غیر زیدر کمر ذممنه اولاد درت بیک انچه در مؤطلم اوز
 بیک سکونفور انچه نیمی مذکور مطفا به هید ایدوب اولدخی بعد قبول هیده مشروطه تقابل سنه
 عوض نامیلو مذکوریه بدطوب الاجه و بیوب نیلم ایدوب اولدخی قبض ایلدی ندر خصوص
 شاهدان شهادت دخی ایدورن دیو اراد شهادت شرعیه ایلد کلدنک بعد کتیدلر والتزکبه
 شهادت لوی جبر قبوله واقعه او کفین در مؤطلم اولن اوزره اوز بیک سکونفور انچه در مؤطلم
 موقوفه نیک بیلر ماورجا بالطلب کتب اولدی فی البیع الثامن فی شرح الحرام اشترو ماورجا

بکدر
 شعبان
 محمد
 محمد
 طاهر
 طاهر
 طاهر

Ek-32: 35 NUMARALI KŞS, 196/1 (MİHR-İ MÜECCEL TALEBİ)

عیبه قویده دباغخانه حاکم ساکنه لوندین اسفندیان نبت سید سلیمان نام حاج تقی محمد خرد شریف
 بانیه کتاب ملا عثمان از الحاج حسن خضرند انوار نام و تقیه کلام ایدیه محمد مزبور و قیام یکی
 طرفین مزبور کنه بابایه الحاج حسن ملکی و بر طرفین هم اخر ملکی و بر طرفین بعضا مزبور الحاج
 حسن ملکی و بعضا اسمعیل ملکی ایل محمود اولهه الی هذا الان سلک ملکه و تحت بیده اولان
 ذراع کم با سل طولاً مترق ذراع و عرضاً طغوز بجا ذراع عرضاً خالیه دن مرقوم اسمعیل
 ملکی جانبندک طولاً مترق ذراع و عرضاً بیدی بچی ذراع موصوفی فارغی غیر التواضع خالیه
 غیر الموانع هبه صحیحه شرعیه ایل هبه و تخلیک ایدیه اولادخی محله هبه قبول و نصف
 ایدیکدنصک عرضاً مزبور کنه جانب شرقیندن طولاً مترق ذراع و عرضاً یکی ذراع
 موصوفی دخی مذکور ملا عثمان بیدی غرض و بر تله بیج بان جمیع شرعی ایل هبه اولادخی
 تحت مرقوم ایل اشتیاق قبول ایلکیز بیلیغ مزبور بیدی غرض و بر تله مذکور ملا عثمان
 بیدنک بالتام اخذ و قبضه ایل هبه تسلیم بیج ایلدم بیدکیوم حدود مذکوره داخله اولان
 عرضاً مزبور کنه محرمی مزبور ملا عثمان کنه ملکه موصوفی و شهادت سید کیف مایشاء
 و بخیار ضبط و تصرف ایلسون دیدی دیدکنه غیر تصدیق موقوفه بالطلب کتب
 اولندی فی الیوم الفاشری شهر جمادی الاول سنه ۱۲۸۵ و تصدیق

اسمعیل علی بن محمد حسن بن محمد علی
 عبدالرحمن حاج حسن علی ابوبکر بن حاکم بن عثمان احمد